

รายงานการวิจัย

ชื่อโครงการวิจัย

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและอุโบสถวัดหมื่นໄวย

ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

The Study of Muenwai community History

and Wat Muenwai 's Ubosotha in Muenwai District,

Amphur Meung, Nakhonratchasima

ชื่อผู้วิจัย

นางสาวรุจ跏 ประวงศ์

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย

จากงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2561

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

เมษายน 2563

รหัสโครงการ

รายงานการวิจัย

ชื่อโครงการวิจัย

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและอุโบสถวัดหมื่นໄวย
ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

The Study of Muenwai community History
and Wat Muenwai 's Ubosotha in Muenwai District,
Amphur Meung, Nakhonratchasima

ชื่อผู้วิจัย

นางสาวรุจ觚า ประวงศ์

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย

จากงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2561

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

เมษายน 2563

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและอุปถัດห่มน้ำiy ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมือง จังหวัดคราชสีมา เริ่มแรกเกิดมาจากการความคิดของอาจารย์ ดร.พงษ์ศักดิ์ นิลวาร (ผู้ล่วงลับไปแล้ว) ในปี พ.ศ. 2560 ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ได้มีจุดประสงค์จะให้ผู้วิจัยได้ทำงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและอุปถัດห่มน้ำiy ตำบลหมื่นไวย ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมือง จังหวัดคราชสีมา ด้วยเห็นว่าจะได้นำผลวิจัยทางการศึกษามาเพิ่มและพัฒนาคุณค่าของชุมชน ในแง่การอนุรักษ์งานศิลปกรรมของท้องถิ่น การส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนการปลูกสร้างจิตสำนึกลึกซึ้งให้คนในชุมชนหมื่นไวย ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมือง จังหวัดคราชสีมาและเพื่อให้ชุมชนได้เข้าใจมากขึ้น ทางวัฒนธรรมและประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นของตน งานวิจัยในครั้งนี้ที่สำเร็จลงได้มาจากหลายฝ่ายหลายท่านที่ช่วยเหลือและอยู่เบื้องหลังความสำเร็จ

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.พงษ์ศักดิ์ นิลวาร ผู้จัดประกายงานวิจัยขึ้นนี้ ขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา คณบดีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมาที่สนับสนุนทุนวิจัย ขอขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสานวิชาความรู้และสติปัญญาแก่ผู้วิจัย ขอขอบพระคุณชุมชนหมื่นไวย วัดหมื่นไวย องค์การบริการส่วนตำบลหมื่นไวย อำเภอเมือง จังหวัดคราชสีมา ผู้อำนวยการโรงเรียนหมื่นไวย อาจารย์ทินกร แพเกะ และอาจารย์ไพบูลย์ นิ่มกระโภ ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ กิริมย์อนุกูล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมโชค สินธุกูล ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิพัฒ์ กระจะ จันทร์ ที่กรุณาช่วยเหลือให้คำปรึกษาซึ่งเน้นข้อมูลต่าง ๆ ขอขอบพระคุณพี่พี่ขอคุณเพื่อนเพื่อนและน้องน้องทุกท่านที่เอื้อเฟื้อข้อมูลในทุกด้าน ได้แก่ อาจารย์ ดร.สุชาวดี และคุณสุชานรี โหมกลาง ผู้ช่วยศาสตราจารย์มาริสา หรรษ์ตียะกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุทธิดา วรรธนะปกรณ์ อาจารย์ดร.เกรศินี ศรีวงศ์ อาจารย์สุพัตรา ทองกลม และอาจารย์ภารณี อินทร์เล็ก ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ของสำนักวิจัยและพัฒนาทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือและดูแลตลอดการทำวิจัย ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ คุณนุช คุณกิง คุณแบงค์ คุณปุก คุณแอมมี่ คุณแจ้ว คุณน้ำหอม พี่ตา รวมถึงท่านอื่นๆ ที่เอื้อเฟื้อช่วยเหลือและบริการจัดหาหนังสือที่ต้องการเพื่อประกอบการทำวิจัย ขอขอบคุณหนังสือ บทความ งานวิจัย และสื่อทุกชนิดทุกประเภททุกงานที่ใช้ในงานวิจัย ขอขอบพระคุณคณบดีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ขอขอบพระคุณหลักสูตรวิชาสังคม

ศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ที่สนับสนุนให้เกิดการทำางานวิจัยอย่างต่อเนื่อง ขอรบ
ขอบพระคุณคุณพ่อคุณแม่และขอบคุณครอบครัวของอาจารย์ ดร. พงษ์ศักดิ์ นิลวรที่เป็นกำลังใจให้
กำลังใจเสริมแรงและให้ความรักความเมตตากรุณาแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด ขอบขอบพระคุณคุณแม่เสมอ
มารดาของผู้วิจัยที่เข้าใจและส่งเสริมดูแลผู้วิจัยด้านต่าง ๆ ขอบคุณน้องน้องทุกคนที่เข้าใจการทำงาน
วิจัย ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปทุมวดี ล้ำเลิศ อาจารย์กนกกร เมตตาจิต อาจารย์วัลยรัตน์ โพธิสาร
ที่ตลอดการทำางานได้ให้กำลังใจ ช่วยเหลือและเสริมแรง รวมถึงท่านอื่นอีกที่ได้แสดงความเป็นห่วง
เป็นใจมาไม่เสมอมา ขอบคุณอย่างที่สุดสำหรับคุณนิศากร อุดมผลที่ดูแลจัดหน้าเรียนงานวิจัยนี้
ให้สวยงาม ถูกต้องตามระเบียบ ท้ายสุดนี้หากงานวิจัยขึ้นนี้จะเป็นประโยชน์มีคุณค่าทำให้เกิด
ความภาคภูมิใจและเกิดแรงบันดาลใจในทางใดทางหนึ่งขอยกความดีความงามคุณค่าทั้งหมดดังกล่าว
นี้ให้แด่อาจารย์ ดร. พงษ์ศักดิ์ นิลวร ผู้เป็นยิ่งกว่าความรัก

รุจ觚า ประวังษ์

หัวข้อวิจัย : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและอุบลสถากดหมื่นໄวย
ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ผู้วิจัย : นางสาวรุจารา ประวงศ์

หน่วยงาน : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ปีที่ทำสำเร็จ : พ.ศ. 2562

บทคัดย่อ

ชุมชนบ้านหมื่นໄวยถือเป็นชุมชนหนึ่งในจังหวัดนครราชสีมาที่มีความสำคัญและประวัติหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สัมพันธ์กับสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย แต่ในปัจจุบันยังขาดการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชนแห่งนี้ รวมถึงการศึกษางานศิลปกรรมคืออุบลสถากดหมื่นໄวยนั้นยังไม่มีการศึกษาที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน การวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชนบ้านหมื่นໄวย และศึกษารูปแบบ รวมถึงคติความเชื่อของอุบลสถากดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งได้ดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ศิลปะ ผลการศึกษาพบว่า หมู่บ้านหมื่นໄวยมีคติความสำคัญทางประวัติศาสตร์กล่าวคือ ชื่อ บ้านหมื่นໄวย ปรากฏบนเส้นทางท้าพลวงເບຣານจากกรุงเทพฯ สู่เวียงจันทน์ของสมเด็จพระนองพระราชาวงศ์บวรศักดิพลเสพเมื่อครั้ง พ.ศ. 2369 เหตุการณ์เจ้าอนุวงศ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงโปรดให้สมเด็จพระราชาวงศ์บวร์มหាតักดิพลเสพยกท้าพลวงขึ้นไปปราบเจ้าอนุวงศ์ในประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันท์ (เขียนตามต้นฉบับเดิม) นอกจากนี้มีการกล่าวว่าชื่อ ด้านหมื่นໄวย ในหนังสือวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ เรื่อง "ขุนห้างขุนแผน" ฉบับหอพระสมุดขาวรูปแบบ ในตอนที่ 25 เจ้าล้านช้างถวายนางสร้อยทองแก่พระพันวชิรา ในการศึกษารูปแบบอุบลสถากดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา พบร่วมรูปแบบอุบลสถากดหมื่นໄวย จากระบบแผนผังและการจัดระเบียบอาคาร เทคนิคการก่อสร้างอุบลสถากด ภารกิจหน้าบัน การเจาะช่องประตูทางเข้า ช่องแสง การประดับตกแต่งอุบลสถากด จัดเป็นรูปแบบศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลายตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสืบหอดามถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อย่างไรก็ตามรูปแบบของหน้าบันที่ปรากฏลดลายดอกพุดตามในการตกแต่งลดลายลักษณะเข่นนี้มีความนิยมชาวสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 3 ในเรื่องคติความเชื่อของอุบลสถากดกลางน้ำ วัดหมื่นໄวย พบร่วมคติความเชื่อ

เรื่องการสร้างอุบลภัตตน์เป็นความเชื่อของลังกาและวัฒนธรรมอยู่ในเมียนมาร์เพื่อทำให้เกิดความบริสุทธิ์และสะอาดของการทำพิธีบวชหรือพิธีอุปสมบท โดยผลของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเป็นแนวทางหนึ่งของการพัฒนาคุณค่าของชุมชนหมู่บ้านท้องถิ่น ตลอดจนการอนุรักษ์งานศิลปกรรมของชุมชนบ้านหมู่บ้านท้องถิ่น ตำบลหมื่นไวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา สืบต่อไป

รายงานนี้ยังคงเป็นงานที่ต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างต่อเนื่อง ด้วยความตั้งใจที่จะนำเสนอความรู้ที่มีประโยชน์และน่าสนใจให้กับผู้อ่านทุกท่าน

Title : The Study of Muenwai community History
and Wat Muenwai 's Ubosotha in Muenwai District,
Amphur Meung, Nakhonratchasima.

Researcher : Miss Rujapha Prawong

Institute : Faculty of Humanities and Social Sciences

Year : 2019

Abstract

Ban Muenwai is considered one of the communities in Nakhonratchasima province which is historically significant as suggested by historical and archaeological evidence dating back to the late Ayuddhya period. However, in the present, there is an absence of the investigation of this community's history and background especially Wat Muenwai 's Ubosotha which requires a more concrete study. Thus, this research aimed to study of Muenwai community History and background as well as to explore the pattern of and the beliefs behind the construction of the Wat Muenwai 's Ubosotha in Muenwai District, Amphur Meung, Nakhonratchasima. The research was carried out through historical, archaeological and art historical methodologies. The results revealed that Ban Muenwai is historically significant as the name "Ban Muenwai" appeared to be on the route of Somdet Krom Phra Rajawang Boworn Sakdiphonlasep's ancient royal Siamese troops from Bangkok to Vientiane in 1826. According to the Archives on the Subdual of Vientiane Rebels, he was assigned by King Rama III (Phrabat Somdet Phra Nangkla Chao Yu Hua) to lead the royal troops to subdue Prince Anouvong. Moreover, the name "Dan Muenwai" (Muenwai Checkpoint) was mentioned in part 25 of the literary work in the Rattanakosin Period, "Khun Chang Khun Phaen (the Royal Wachirayan Library Version)," in which Prince Lan Chang offered Lady Soi Thong to serve Phra Panwasa. The study of the pattern of Wat Muenwai 's Ubosotha in Muenwai District, Amphur

Meung, Nakhonratchasima that the pattern of Wat Muenwai 's Ubosotha can be classified as the late Ayuddhya art, especially its layout and the organization of building, techniques of the Ubosotha construction is to pediment ; how the front entrance hole, clerestories,; and how the Ubosotha was decorated. The beliefs concerning the construction of Wat Muenwai' s Ubosotha can be traced back to King Narai the Great. However pediment was carved in famous the design pattern called Dok Pudtan, which in found largely in King Rama III period. The beliefs were the influence of Lanka beliefs and Mon culture in Myanmar which aimed to purify a Buddhist monk ordination ceremony. These research results could possibly be used as one of the guidelines for developing the value of Muenwai Community, promoting the local cultural-based tourist destinations, and conserving the artworks of Muenwai Community, Muenwai District, Amphur Meung, Nakhonratchasima. for the later generations.

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ

สารบัญภาพ

บทที่ 1 บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
--------------------------------	---

วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
-------------------------	---

ขอบเขตของการวิจัย	2
-------------------	---

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์	3
---	---

บทที่ 2 ข้อมูลทั่วไปสภาพทั่วไปจังหวัดนครราชสีมา

2.1 ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต	5
---------------------------	---

2.2 ประวัติศาสตร์จังหวัดนครราชสีมา	6
------------------------------------	---

1) นครราชสีมาสมัยก่อนประวัติศาสตร์	6
------------------------------------	---

2) นครราชสีมาสมัยหัวรดี (ยุคเริ่มต้นสมัยประวัติศาสตร์)	8
--	---

3) นครราชสีมาภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมขอม	11
---------------------------------------	----

4) นครราชสีมาในสมัยสุโขทัย	14
----------------------------	----

5) นครราชสีมาในสมัยอยุธยา	14
---------------------------	----

6) นครราชสีมาในสมัยกรุงธนบุรี	20
-------------------------------	----

7) นครราชสีมาในสมัยรัตนโกสินทร์	21
---------------------------------	----

บทที่ 3 ประวัติศาสตร์บ้านหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

3.1 ข้อมูลพื้นฐานตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	25
--	----

3.2 หมู่บ้านหมื่นໄวยกับความสำคัญทางประวัติศาสตร์	25
--	----

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.2.1 การประกาศชื่อ บ้านหมื่นໄวย บนเส้นทางโบราณจากกรุงเทพฯ สู่เวียงจันทร์	25
3.2.2 การประกาศชื่อ ด่านหมื่นໄวย ในหนังสือรณรงค์สมัยรัตนโกสินทร์	35
บทที่ 4 วัดและอุโบสถศิลปกรรมวัดหมื่นໄวย จังหวัดนครราชสีมา : อุโบสถกลางน้ำ	43
4.1. ประเพณีการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา	43
4.1.1 ที่มาและมูลเหตุของการสร้างวัด	43
4.1.2 มูลเหตุของการสร้างวัด	43
4.1.3 มูลเหตุของการสร้างวัดประเทศไทย	44
4.1.4 ชนิดของวัด	45
4.1.5 เขตและพื้นที่ของวัด	46
4.2. อุโบสถ	47
4.2.1 ความหมายของอุโบสถ	47
4.2.2 ธรรมเนียมการสร้างพระอุโบสถ	48
4.2.3 ประเภทของอุโบสถ	48
อุโบสถในน้ำ	49
- อุโบสถบนบก	54
4.2.4 ชนิดของสีมา	54
- พัทธสีมา	54
- วิสุงคามสีมา	54
- อุทกสีมา	54
4.2.5 คตินิยมในการสร้างพระอุโบสถในประเทศไทย	55
- สมัยสุโขทัย	55
- สมัยอยุธยา	58

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
สมัยอยุธยาตอนต้น	58
แผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคาร	58
ช่องเปิด	61
การประดับตกแต่ง	62
สมัยอยุธยาตอนกลาง	63
แผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคาร	63
ช่องเปิด	66
การประดับตกแต่ง	68
สมัยอยุธยาตอนปลาย	71
แผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคาร	71
ช่องแสง	92
4.3. อุโบสถวัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	115
4.3.1 ตำแหน่งที่ตั้ง	116
4.3.2 ลักษณะของอุโบสถวัดหมื่นໄวย	119
4.3.3 รูปแบบของอุโบสถกลางน้ำวัดหมื่นໄวย	128
แผนผังและการจัดระเบียบอาคาร	128
- เทคนิคการก่อสร้างอุโบสถ	132
ฐานบัวลูกแก้วอกไก่	132
การก่อผนังหุ้มกล่อง	137
การเจาะช่องประตูทางเข้า	141
หน้าบัน	147
- การประดับตกแต่งอุโบสถ	157
เจดีย์	157

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บัวหัวเสา	169
ชุมชนต่าง ประดุ	174
4.3.4 คติความเชื่อของอุบลากลางน้ำ	184
บทที่ 5 สรุป ภาระรายผล และข้อเสนอแนะ	191
บรรณานุกรม	199

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 ภาพเขียนสีเขียนทั่วไป วัดเขาจันทร์งาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา	
2 ใบสมาร์ตรมจักร วัดธรรมจักรสมาราม ตำบลเสมอ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	10
3 พระพุทธรูปปูน (ปางไสยาสน์) สมัยทวารดี วัดธรรมจักรสมาราม ตำบลเสมอ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	10
4 ปราสาทหินพนมวัน บ้านมะค่า ตำบลโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	11
5 ปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา	12
6 ศิลาจารึกบ่ออิก้า เมืองโบราณเสมอ จังหวัดนครราชสีมา	12
7 ประชุมจุดหมายเหตุเรื่องปราบกบภูเวียงจันท์	29
8 เสนารือขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวิชรญาณ	36
9 วัดกัลยาณี โคลัมโบ ศรีลังกา	49
10 อุทกสีมา สีมา น้ำ วัดเกรณ่า หมู่บ้านเกรณ่า แขวงเมืองจัยัจก์แห่งโรมะร์ เมืองมะละแห่มงรัฐมอญ (ประเทศไทย)	50
11 (1) อุโบสถวัดพุทธอิ้น จังหวัดเชียงใหม่	51
11 (2) อุโบสถวัดพุทธอิ้น จังหวัดเชียงใหม่	51
12 สภาพอุโบสถกลางน้ำ วัดน้ำใจ ก่อนการบูรณะ ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2532 ก่อนการรื้อถอน	51
13 อุโบสถกลางน้ำวัดพระบาทแม่ไทย (มกราคม พ.ศ. 2551)	52
14 อุโบสถกลางน้ำวัดท่าข้าม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันรื้อถอนแล้ว	52
15 ภาพบันทึกพับสาโบราณที่พบที่วัดพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ว่าด้วย รูปแบบอุโบสถน้ำต่าง ๆ ในล้านนา	53
16 ภาพจิตกรรมฝาผนังภายในหอพระไตรปิฎก วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร	53
17 โบสถ์วัดนางพญาในเมืองศรีสัชนาลัย	56
18 วิหารวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย	56
19 วัดพระแก้ว จังหวัดกำแพงเพชร	57
20 อุโบสถวัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย	57
21 แผนผังวัดพุทธไสวารย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	59
22 แผนผังวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	59

ภาพที่	หน้า
23 แผนผังวัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	59
24 แผนผังวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	60
25 แผนผังวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี	60
26 ช่องเปิดผังด้านข้างของพระอุโบสถวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	61
27 โบสถ์วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	61
28 วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	62
29 หน้าบันอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	63
30 หน้าบันอุโบสถวัดแม่นางปลื้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	63
31 แผนผังวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	64
32 แผนผังวัดวารเชตุเทพบำรุง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	65
33 อุโบสถวัดสรศรี จังหวัดสุโขทัย	65
34 อุโบสถวัดนางพญา จังหวัดสุโขทัย	66
35 อุโบสถวัดกษัตริยาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	66
36 อุโบสถด้านหลังของวัดตึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	67
37 อุโบสถวัดเรช្យาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	67
38 อุโบสถวัดพลับพลาไชย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	68
39 ภาพฐานบัวลูกแก้วอกไก่	69
40 บัวหัวเส้าดินเผาที่วิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	69
41 หน้าบันวัดอุโบสถพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี	70
42 หน้าบันด้านหลังอุโบสถวัดราชบรรหม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	70
43 แผนผังวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	71
44 วัดชุมพลนิกายาราม บางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	72
45 แผนผังวัดบรมพุทธaram จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	72
46 แผนผังวัดพญาเม็ນ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	73
47 อุโบสถวัดเหยงคณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	74
48 อุโบสถวัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	74
49 อุโบสถวัดเกาแก้วสุธรรมาราม จังหวัดเพชรบุรี	75
50 ฐานของพระอุโบสถเก่าวัดซ่องนนท์	75
51 ฐานของอุโบสถวัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี	76

ภาพที่	หน้า
52 ภาพฐานบัวลูกแก้วอกไก่	76
53 ฐานบัวลูกแก้วอกไก่อุโบสถ วัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	77
54 อุโบสถวัดเกาแก้วสุธรรมาราม จังหวัดเพชรบูรี	78
55 อุโบสถวัดบรมพุทธราวาส จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	78
56 อุโบสถวัดเมย์คน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	79
57 อุโบสถวัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	79
58 อุโบสถวัดพญาแม่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	80
59 อุโบสถวัดโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	80
60 ภาพลายเส้นแสดงหลังคาซ้อนและตับ	81
61 ภาพลายเส้นบัวแวง-บัวจงกล	82
62 เสาเหลี่ยมที่วัดเมย์คน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	82
63 บัวแวง บัวหัวเสา วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	83
64 บัวแวง บัวหัวเสา วัดไผ่ล้อม จังหวัดเพชรบูรี	83
65 บัวแวง บัวหัวเสา วัดปราสาท	84
66 ผนังห้มกลอง ด้านหน้าอุโบสถวัดไผ่ล้อม จังหวัดเพชรบูรี	85
67 วิหารวัดช้าง จังหวัดอ่างทอง	86
68 อุโบสถวัดสรงบัว จังหวัดเพชรบูรี	86
69 วิหารวัดกำแพง จังหวัดอ่างทอง	86
70 อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาราชฯ จังหวัดนครราชสีมา	87
71 หน้าบันรูปพระนารายณ์ทรงครุฑะตะปอนน้อย จังหวัด จันทบุรี	87
72 หน้าบันวัดสรงบัว จังหวัดเพชรบูรี	88
73 หน้าบันพระวิหาร วัดตะเว็ด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	89
74 หน้าบันอุโบสถวัดเขabantoidio อุจจ จังหวัดเพชรบูรี	89
75 หน้าบันอุโบสถวัดป่าโนก จังหวัดอ่างทอง	90
76 หน้าบันเมรุทิศ และเมรุราย วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	90
77 ลดลายที่ชุมประทูอุโบสถ วัดบรมพุทธราราม	91
78 หน้าบันวัดธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	91
79 ลายตู้พระธรรมวัดเชิงหาย	92
80 อุโบสถวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	93

ภาพที่	หน้า
81 ภาพถ่ายอุโบสถวัดบึงหลังเก่า จังหวัดนครราชสีมา	93
82 อุโบสถวัดตะเว็ด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	94
83 อุโบสถวัดตึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	95
84 ผนังหุ้มกล่อง ด้านหน้าอุโบสถวัดไฝล้อม จังหวัดเพชรบุรี	95
85 วิหารวัดช้าง จังหวัดอ่างทอง	96
86 อุโบสถวัดสรงบัว จังหวัดเพชรบุรี	96
87 วิหารวัดกำแพง จังหวัดอ่างทอง	96
88 อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร จังหวัดนครราชสีมา	97
89 อุโบสถวัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาโคราชในอดีต เมื่อปี พ.ศ. 2508	97
90 ภาพถ่ายเก่าอุโบสถวัดบูรพ์ จังหวัดนครราชสีมา	97
91 อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร จังหวัดนครราชสีมา	98
92 อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร จังหวัดนครราชสีมา	99
93 วัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาโคราชในอดีต เมื่อปี พ.ศ. 2508	99
94 หน้าบันไม้แกะสลักของอุโบสถวัดบึง จังหวัดนครราชสีมา	100
95 ภาพถ่ายเก่าอุโบสถบูรพ์ จังหวัดนครราชสีมา	101
96 หน้าบันทางทิศตะวันตกแกะสลักเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ อุโบสถวัดบูรพ์ จังหวัดนครราชสีมา	102
97 หน้าบันทางทิศตะวันตกแกะสลักรูปครุฑยุนาค	102
98 อุโบสถหลังเก่า วัดพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	103
99 อุโบสถหลังเก่า วัดพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	103
100 หน้าบันทางทิศตะวันออกเป็นไม้แกะสลักเรื่องพุทธประวัติตอนเด็จออกมหาภิเนษกรมและแสดงธรรม	104
101 หน้าบันทางทิศตะวันตกแกะสลักรูปพุทธประวัติตอนมารผจญและภาพเจดีย์จุฬามณี บนสรวงสวรรค์อุโบสถเก่าวัดพายัพ จังหวัดนครราชสีมา	105
102 อุโบสถวัดอิสาณ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	105
103 อุโบสถวัดสารแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	106
104 หน้าบันไม้แกะสลักรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ อุโบสถวัดสารแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	107
105 อุโบสถวัดบรมพุทธaram จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	108

ภาคที่	หน้า
106 ชั้มบันແຄลงອຸໂສຄວັດບຣມພຸທຣາຣາມ ຈັງຫວັດພຣະນຄຣສີ່ຍຸຮຍາ	108
107 ชັ້ມບັນແຄລງອຸໂສຄວັດບຣມພຸທຣາຣາມ ຈັງຫວັດພຣະນຄຣສີ່ຍຸຮຍາ	108
108 ອຸໂສຄວັດສະບັວ ຈັງຫວັດເພເຊບຸຮີ	109
109 ອຸໂສຄເກ່ວດໂບສົດ ຈັງຫວັດລພບຸຮີ	109
110 ອຸໂສຄວັດບ້ານດາບ ຈັງຫວັດລພບຸຮີ	110
111 ອຸໂສຄວັດກຸງືດາວ ຈັງຫວັດພຣະນຄຣສີ່ຍຸຮຍາ	110
112 ອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍ ຕຳບລໜຶນໄວຍ ຄຳເກອເມືອງ ຈັງຫວັດນຄຣາຈສີມາ	115
113 ແພນຝັງບຣິເວນພື້ນທີບຣິເວນວັດແລະອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍ	116
114 ອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍທາງທີສເໜືອ	117
115 ອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍທາງທີສໃຕ້	117
116 ອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍທາງທີສຕະວັນຕກ	118
117 ອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍທາງທີສຕະວັນອອກ	119
118 ເສມາທິນສີລາແລງຂນາດເລື່ອມຮອບ ອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍ	120
119 ເສມາທິນສີລາແລງຂນາດເລື່ອມຮອນ ອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍ	120
120 ອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍທາງທີສໃຕ້	121
121 ອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍທາງທີສເໜືອ	121
122 ຂ້ານບ້າວລຸກແກ້ວອກໄກ່ທາງທີສເໜືອຂອງອຸໂສຄ	122
123 “ຕກທ້ອງໜ້າ” “ຫຍ່ອນທ້ອງໜ້າ” ທີ່ຢູ່ “ຕກທ້ອງສຳເກາ” “ຫຍ່ອນທ້ອງສຳເກາ” ອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍ	123
124 “ຕກທ້ອງໜ້າ” “ຫຍ່ອນທ້ອງໜ້າ” ທີ່ຢູ່ “ຕກທ້ອງສຳເກາ” “ຫຍ່ອນທ້ອງສຳເກາ” ອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍ	123
125 ໜ້ານັບດ້ານໜ້າຂອງອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍ ດ້ານທີສຕະວັນອອກ	124
126 ດ້ານໜ້າຂອງອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍ ດ້ານທີສຕະວັນອອກ	124
127 ປະຕູ້ຂ່ອງກລາງກາຍໃນອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍ ທຳເປັນໜຸ້ມບັນແຄລງດ້ານນັບເປັນໜຸ້ມບັນແຄລງຂນາດຍ່ອມ	125
128 ພຣະພຸທຣູປປາງປາລີໄລຍໍກາຍໃນອຸໂສຄວັດໜຶນໄວຍ	125
129 ເສາໄມ້ແປດເໜີ່ຍກາຍໃນອຸໂສຄ	126
130 ເສາໄມ້ແປດເໜີ່ຍກາຍໃນອຸໂສຄ	126
131 ບ້າວ້າເສາ ບ້າວ້າງທີ່ອຸບ້ຈົງກລກາຍໃນອຸໂສຄ	127

ภาพที่	หน้า
132 ชั้มบันແຄลง ที่ประตุซ่องกลาง ห้องมุขด้านหลังของอุโบสถ	127
133 เจดีย์ประดับภายในห้องมุขด้านหลัง	128
134 แผนผังและการจัดระเบียบอาคารอุโบสถวัดหมื่นໄวย	129
135 แผนผังอุโบสถวัดพญาแม่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมัยอยุธยาตอนปลาย	129
136 อุโบสถวัดสรงบัว จังหวัดเพชรบุรี	130
137 อุโบสถวัดบ้านดาบ จังหวัดลพบุรี	130
138 อุโบสถวัดปึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	131
139 อุโบสถหลังเก่าของวัดพระนารายณ์มหาราชวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	131
140 อุโบสถหลังเก่าวัดพ้ายพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	131
141 ภาพฐานบัวลูกแก้วอกไก่	132
142 ภาพลายเส้นฐานบัวลูกพัก	132
143 ฐานบัวลูกแก้วอกไก่อุโบสถวัดเมยองค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	133
144 ฐานบัวลูกแก้วอกไก่อุโบสถวัดกุฎិត្រ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	134
145 ฐานของพระอุโบสถเก่าวัดซ่องนนทรี กรุงเทพมหานคร	134
146 ฐานของอุโบสถวัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี	135
147 อุโบสถวัดเกาแก้วสุธรรม จังหวัดเพชรบุรี	135
148 วัดปึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาโครงการในอดีต เมื่อปี พ.ศ. 2508	136
149 อุโบสถวัดอิสาน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	136
150 ด้านหน้าของอุโบสถวัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก	137
151 หน้าบันด้านหน้าของอุโบสถ วัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก	137
152 วิหารวัดช้าง จังหวัดอ่างทอง	138
153 อุโบสถวัดสรงบัว จังหวัดเพชรบุรี	138
154 วิหารวัดกำแพง จังหวัดอ่างทอง	139
155 อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาราชวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	139
156 วัดปึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาโครงการในอดีต เมื่อปี พ.ศ. 2508	139
157 ภาพถ่ายเก่าอุโบสถวัดบูรพ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	140
158 อุโบสถหลังเก่า วัดพ้ายพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	140
159 ด้านหน้าของอุโบสถวัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก	141
160 อุโบสถวัดเกาแก้วสุธรรม จังหวัดเพชรบุรี	142

ภาคที่	หน้า
161 อุโบสถวัดบรมพุทธราวาส จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	142
162 อุโบสถวัดเม夷คง์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	143
163 อุโบสถวัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	143
164 อุโบสถวัดพญาแม่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	144
165 อุโบสถวัดโพธิ์ประทับซ้าง จังหวัดพิจิตร	144
166 อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาชาวนิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	145
167 วัดปึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาโคราชในอดีต เมื่อปี พ.ศ.2508	145
168 อุโบสถหลังเก่า วัดพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	146
169 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศใต้	146
170 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศเหนือ	147
171 หน้าบันด้านหน้าของอุโบสถ วัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก	147
172 หน้าบันอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	148
173 หน้าบันอุโบสถวัดแม่นางปลื้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	148
174 หน้าบันวัดอุโบสถพระพุทธบาท ลังหัวดสระบูรี	149
175 หน้าบันด้านหลังอุโบสถ วัดราชบูรพา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	149
176 หน้าบันรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ์วัดตะปอนน้อย จังหวัด จันทบุรี	150
177 หน้าบันวัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี	150
178 หน้าบันพระวิหาร วัดตะเว็ด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	151
179 หน้าบันอุโบสถวัดเขาบันไดอิฐ จังหวัดเพชรบุรี	151
180 หน้าบันอุโบสถวัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง	152
181 หน้าบันวัดธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	152
182 ลายตู้พระธรรมวัดเชิง hairy	153
183 หน้าบันไม้แกะสลักของอุโบสถวัดปึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	153
184 หน้าบันไม้แกะสลักรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ อุโบสถวัดสระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	154
185 หน้าบันด้านหน้าของอุโบสถ วัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก	154
186 หน้าบันอุโบสถจำหลักไม้ดัดประยูรวงศ์ราษฎร์บูรี	155
187 หน้าบันพระอุโบสถวัดศรีไสวารย์ รัตนบุรี	156
188 หน้าบันพระอุโบสถวัดเฉลิมพระเกียรติ นนทบุรี	156

ภาคที่	หน้า
189 เจดีย์ประดับภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย	157
190 เจดีย์ประดับภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย	158
191 เจดีย์ศรีสุริโยทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	159
192 เจดีย์เพิ่มมุ่ม เจดีย์ประทานวัดภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	159
193 เจดีย์บริวารของเจดีย์ประทานวัดภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	160
194 เจดีย์เพิ่มมุ่ม วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	160
195 เจดีย์เพิ่มมุ่ม วัดซุምพลนิกายาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	161
196 เจดีย์วัดพระยาเมน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	161
197 เจดีย์เพิ่มมุ่ม วัดภูเขาทอง	162
198 เจดีย์เพิ่มมุ่ม วัดภูเขาทอง	162
199 เจดีย์ทรงเครื่อง วัดพุทธิ์ศวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	163
200 เจดีย์ทรงเครื่อง วัดพุทธิ์ศวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	164
201 ภาพลายเส้นสันนิษฐานเจดีย์ทรงเครื่อง วัดพุทธิ์ศวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	164
202 เจดีย์ทรงเครื่องวัดภูเขาทองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	165
203 ภาพลายเส้นเจดีย์ ทรงเครื่องวัดภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	166
204 เจดีย์ทรงเครื่อง วัดสามวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	166
205 ภาพลายเส้นเจดีย์ทรงเครื่อง วัดสามวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	167
206 เจดีย์ประดับภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย	168
207 เจดีย์ประดับภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย	168
208 เสาไม้แปดเหลี่ยมภายในอุโบสถ	169
209 เสาไม้แปดเหลี่ยมภายในอุโบสถ	169
210 บัวหัวเสา บัวแวงหรือบัวจงกล	170
211 ภาพลายเส้นบัวหัวเสา บัวแวงหรือบัวจงกล	170
212 ภาพลายเส้นบัวแวง-บัวจงกล	171
213 เสาเหลี่ยมที่วัดเมหงคณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	171
214 บัวแวง บัวหัวเสา วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	172
215 บัวแวง บัวหัวเสา วัดไผ่ล้อม จังหวัดเพชรบุรี	172
216 บัวแวง บัวหัวเสา วัดปราสาท	173
217 บัวแวง บัวหัวเสา วัดปราสาท	173

ภาคที่	หน้า
218 ชุมประตูและกรอบภายในอุโบสถ วัดหมื่นໄวย ด้านมุขหน้า	174
219 ชุมประตูและกรอบภายในอุโบสถ วัดหมื่นໄวย ด้านมุขหลัง	174
220 ชุมหน้าต่างทางด้านนอกอุโบสถวัดหมื่นໄวย	175
221 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศใต้	175
222 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศเหนือ	176
223 ชุมประตูทรงบันแตกลงที่ประตุทางเข้าเมรุทิศด้วยวัฒนาราม จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	177
224 ชุมพระบัญชาทรงบันแตกลง พระที่นั่งดุสิตสารรค์รัญมหาปราสาท จังหวัดลพบุรี	178
225 ชุมประตูทรงบันแตกลงพระอุโบสถ วัดบรมพุทธaram จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	179
226 ชุมประตูทรงบันแตกลงพระอุโบสถ วัดยาง ชนบุรี (ซึ่งปัจจุบันถูกเปลี่ยนรูปแบบไปแล้ว)	179
227 ชุมหน้าต่างบันแตกลงพระอุโบสถ วัดโพธิ์ประทับชั่ง จังหวัดพิจิตร	180
228 ชุมหน้าต่างทรงบันแตกลงของหอ monocle วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร	181
229 ชุมหน้าต่างทรงบันแตกลงของหอ monocle วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร	181
230 ภาพลายเส้นชุมประตูอุโบสถวัดราชนัดดาaram	182
231 ชุมหน้าต่างประตูของอุโบสถวัดหมื่นໄวย	183
232 อุโบสถวัดหมื่นໄวย	185
233 เสมาหินศิลาลงขนาดเล็กล้อมรอบอุโบสถวัดหมื่นໄวย	185
234 เสมาหินศิลาลงขนาดเล็กล้อมรอบอุโบสถวัดหมื่นໄวย	186
235 วัดกัลยาณี โคลัมโบ ศรีลังกา	187
236 อุทกสีมา สีมา น้ำ วัดเกรณ่า หมู่บ้านเกรณ่า แขวงเมืองจี้ยักษ์ แหนะโรเชีย เมืองมะละแม่ง รัฐมณฑล (ประเทศพม่า)	188
237 อุโบสถวัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	190

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดนครราชสีมา ถือได้ว่าเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวพันกับความเป็นชาติมาอย่างต่อเนื่องในทุกช่วงยุคสมัย ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ของจังหวัดนครราชสีมาตั้งตระหง่านอยู่ในบริเวณที่มีภูมิประเทศที่หลากหลาย เช่น ภูเขา แม่น้ำ และป่าไม้ ทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพที่สูงมาก สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ในการเลือกตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ ตลอดจนวัฒนธรรมและคติความเชื่อในแต่ละช่วงสมัย

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชาติไทยนั้น ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เห็นได้อย่างชัดเจนตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งเอกสารทางประวัติศาสตร์จากส่วนกลางกล่าวถึงความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในฐานะหัวเมืองสำคัญที่มีอยู่นับตั้งแต่อดีต ทั้งนี้นอกจากเอกสารทางประวัติศาสตร์แล้ว หลักฐานทางโบราณคดียังปรากฏงานศิลปกรรม ซึ่งมีอายุร่วมสมัยกันให้เห็นอย่างมากมายด้วยเช่นเดียวกัน

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ชุมชนบ้านหมื่นໄวย ถือเป็นอีกชุมชนหนึ่งในจังหวัดนครราชสีมาที่มีความสำคัญและปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สัมพันธ์กับสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2172-2310) กล่าวคือ จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ประชุมจะหมายเหตุเรื่องปราบกบภูเวียงจันทร์(เขียนตามเอกสารต้นฉบับ) ที่กล่าวถึงบ้านหมื่นໄวยบนเส้นทางโบราณจากกรุงเทพฯ สู่เวียงจันทร์ เอกสารทางประวัติศาสตร์จากการสำรวจกรม测量เรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหรือพระสมุดวิธิภูมิที่กล่าวถึงชุมชนหมื่นໄวยในฐานะชุมชนหน้าด่านของเมืองนครราชสีมา จากหลักฐานทางศิลปกรรมปรากฏรูปแบบการสร้างอุโบสถกลางน้ำ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่น่าเชื่อว่ามีความนิยมสร้างในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะเป็นชุมชนที่มีความสำคัญอีกทั้งยังมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนานก็ตาม แต่ในปัจจุบันยังขาดการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชนแห่งนี้ รวมถึงการศึกษางานศิลปกรรมดังได้กล่าวแล้วคืออุโบสถกลางน้ำ วัดหมื่นໄวยนั้นยังไม่มีการศึกษาที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรที่จะมีการศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนแห่งนี้ โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางด้านโบราณคดี เป็นข้อมูลหลักในการศึกษาตามหลักการและระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ โดยมีประเด็นคำถามที่สำคัญซึ่งจะแยกตรวจสอบเป็น 2 ประเด็นหลักคือ

1. ประเด็นปัญหาทางประวัติศาสตร์ว่าชุมชนแห่งนี้ถูกกล่าวถึงในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดมาตั้งแต่สมัยใด พัฒนาการของชุมชน ฐานะและบทบาทของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับบริบททางประวัติศาสตร์รวมถึงความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ ที่ร่วมสมัยเดียวกัน อีกทั้งความเชื่อมโยงของชุมชนที่มีความต่อเนื่องมาสู่ชุมชนในยุคปัจจุบัน
2. ประเด็นทางด้านงานศิลปกรรม คือ อุโบสถกลางน้ำ วัดหมื่นໄวง ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ควรจะมีอายุสมัยในช่วงใดและมีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบกับอุโบสถแห่งอื่นๆ ที่มีอายุร่วมสมัยและบริบททางศิลปกรรมเดียวกันทั้งในจังหวัดนครราชสีมา จังหวัดอื่นรวมถึงภูมิภาคอื่นๆ อย่างไร รวมถึงคติความเชื่อความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพระอุโบสถกลางน้ำ หรืออุทกสารสิน (อุทก เชปสีมา/กัลยาณสีมา)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชนบ้านหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
2. เพื่อศึกษารูปแบบและคติความเชื่อของอุโบสถกลางน้ำ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ขอบเขตของการวิจัย

- ชุมชนบ้านหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
- ทฤษฎี สมมติฐานหรือกรอบแนวความคิด วิธีทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี
- รูปแบบและคติความเชื่อ (ประตimanวิทยา) ทางประวัติศาสตร์ศิลปะ
1. เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร โดยรวบรวมจากเอกสารหลักฐานที่เป็นข้อมูลพื้นฐานงานค้นคว้า งานวิจัยซึ่งกล่าวถึงประวัติศาสตร์จังหวัดนครราชสีมา ชุมชนบ้านหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา/แนวคิดและรูปแบบการสร้างอุโบสถในสมัยต่างๆ/แนวคิดและ

รูปแบบการสร้างอุปโภคกลางน้ำ

2. ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารหลักฐานเพื่อประเมินข้อมูลเบื้องต้น
3. ศึกษารูปแบบและคติความเชื่อของอุปโภค จากเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ประกอบแนวคิดและข้อมูลติดตามต่างๆ
4. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยสำรวจ สัมภาษณ์ และบันทึกภาพชุมชนงานศิลปกรรม อุปโภคกลางน้ำ ที่จะนำมาใช้ในการค้นคว้า
5. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและเก็บข้อมูลภาคสนามมาวิเคราะห์เพื่ออธิบายและเชื่อมโยงข้อมูลทั้งหมดเข้ากับประเด็นศึกษา
6. สรุปผลการศึกษา นำเสนอข้อมูลเป็นเอกสารรายงานการวิจัย

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. ทำให้ทราบถึงประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชนหมู่บ้านน้ำ ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ชัดเจนขึ้น
2. ทำให้ทราบรูปแบบและคติความเชื่อของอุปโภคกลางน้ำ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
3. เป็นแนวทางหนึ่งของการพัฒนาคุณค่าของชุมชนหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
4. เป็นแนวทางหนึ่งของการอนุรักษ์งานศิลปกรรมของท้องถิ่น วัดหมื่นໄวย ชุมชนหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
5. เป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่น
6. เป็นการปลูกสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เข้าใจมรดกทางวัฒนธรรมและประวัติความเป็นมาของ ท้องถิ่นของตน

บทที่ 2

ข้อมูลทั่วไปสภาพทั่วไปจังหวัดนครราชสีมา

2.1 ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดนครราชสีมา ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย บนที่ราบสูงโคราช ละติจูด 15 องศาเหนือ ลองติจูด 102 องศาตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 187 เมตร ตัวจังหวัดอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ 255 กิโลเมตร และโดยทางรถไฟ 264 กิโลเมตร จังหวัดนครราชสีมาได้ซื้อว่า เป็นประตูสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีเส้นทางการคมนาคมเชื่อมโยงไปยังจังหวัดต่างๆ ทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคเหนือ และชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ทำให้จังหวัดนครราชสีมา เป็น “เมืองศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งอันดับ 2 ของประเทศไทย” รองจากกรุงเทพมหานคร (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครราชสีมา. 2548 : 9)

จังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่ 20,493.964 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 12,808,728 ไร่ ซึ่งจัดว่าเป็นจังหวัดที่มีขนาดพื้นที่มากที่สุดในประเทศไทย และคิดเป็นร้อยละ 12.12 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีขนาดใหญ่กว่าจังหวัดอุบลราชธานีและอุดรธานี ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่อันดับ 2 และ 3 ของภาค เท่ากับ 1.2 และ 1.5 เท่า (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครราชสีมา. 2548 : 12) มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้ (สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา.ออนไลน์. 2561) ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดขอนแก่น
ทิศใต้	ติดต่อกับ จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดสระบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดขอนแก่น
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ จังหวัดสระบุรี และจังหวัดลพบุรี

2.2. ประวัติศาสตร์จังหวัดนครราชสีมา

จังหวัดนครราชสีมาหรือที่เรียกวันว่าโดยทั่วไปอีกชื่อว่า โคราช จัดว่าเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สถานที่ท่องเที่ยว เศรษฐกิจ อุตสาหกรรม รวมถึง

ความเป็นศูนย์กลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในความสำคัญทางประวัติศาสตร์นั้น จังหวัดนครราชสีมา มีหลักฐานปรากฏทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาอย่างยาวนานและต่อเนื่องตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ ดังเช่น สมัยทวารวดี สุโขทัย อโยธยา รัตนโกสินทร์ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) นครราชสีมาสมัยก่อนประวัติศาสตร์

จากหลักฐานทางโบราณคดีปรากฏให้ทราบว่ามีมนุษย์รุ่นแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานและดำรงชีวิตอยู่ในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งกระจายอยู่ในเขตจังหวัดสกลนคร อุดรธานี ขอนแก่น และนครราชสีมา ตั้งแต่ราว 4,000-3,000 ปี (ประมาณ เหมพงษ์พันธุ์. 2546 : 12)

สำหรับจังหวัดนครราชสีมาบริเวณอำเภอโนนสูง สูงเนน แลลสีคิ้ว ได้พบหลักฐานทางโบราณคดี คือ การปลูกข้าวเมล็ดป้อม แบบข้าวเหนียว และหั้งนีซึ่งพบว่า จังหวัดนครราชสีมา เมื่อ 3,000 ปีก่อนมีมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์เข้ามาอยู่อาศัยหนาแน่น เนื่องจากพบชุมชนระดับหมู่บ้านรวมตัวกันบริเวณต้นแม่น้ำมูล ต้นแม่น้ำซี และบริเวณที่ราบสูงระหว่างลำตะคงกับลำเชิงไกร ตามแนวตะวันออก-ตะวันตก (สุจิตต์ วงศ์เทศ. 2548 : 50)

ชุมชนโบราณในภูมิภาคนี้มีชื่อเรียกตามลักษณะภูมิศาสตร์ว่า “แอ่งโคราช” ลักษณะของชุมชนตั้งอยู่บนเนินดิน มีคุน้ำคันดินล้อมรอบ บางจุดพบว่ามีการล้อมรอบถึง 3 ชั้น นอกจากนี้ ยังมีการสร้างสระเก็บน้ำ คันกันน้ำทางหรือถนน ที่สามารถสัญจรระหว่างแหล่งชุมชนได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2533 : 7) ซึ่งตัวอย่างของชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตพื้นที่ จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ บ้านคู ตำบลลำเพนียด อำเภอประทาย บ้านซี ตำบลชีวน อำเภอพิมาย บ้านทองหลาง ตำบลพังเทียม อำเภอโนนไทย บ้านโนนตะโกแล้ง อำเภอคง ชุมชนเมืองโบราณ บ้านเมืองไผ่ อำเภอชุมพวง และชุมชนโบราณบ้านกระเบื้องนอก อำเภอชุมพวง

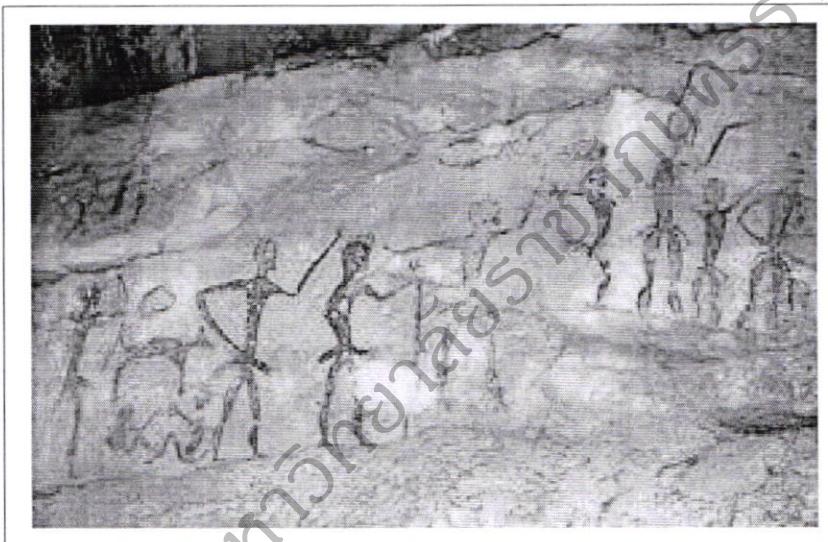
นอกจากเรื่องการตั้งชุมชนอย่างมีแบบแผนดังกล่าวแล้วยังพบว่าชุมชนโบราณเหล่านี้ มีหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญดังนี้คือ

บ้านคู ตำบลเพนียด อำเภอประทาย พบเศษภาชนะดินเผา ก่อนประวัติศาสตร์ แบบพิมายด้วย แบบเตาเวียงจันทร์

บ้านชีวน ตำบลชีวน อำเภอพิมาย พบเศษภาชนะดินเผา ก่อนประวัติศาสตร์แบบเคลือบสีน้ำตาลปนเทาเข้ม รวมถึงเศษภาชนะจำพวกภาชนะดินเผา

บ้านทองหลาง ตำบลพังเทียม อำเภอโนนไทย พบรเชษภานะดินเผาสมัยก่อน ประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ พบร่องรอยวัตถุ เช่น ลูกปัดแก้วเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับ โครงกระดูกมนุษย์ซึ่งฝังรวมกับวัตถุสิ่งของต่างๆ และเสมอทิน

อำเภอสีคิว พบร่องรอยเขียนสีที่เข้าจันทร์งาม (ภาพที่ 1) ซึ่งแสดงภาพกลุ่มคนซึ่งมี ทั้งผู้ชาย ผู้หญิง เด็ก ซึ่งแสดงทำทางหรือกำลังทำกิจกรรมหรือประกอบพิธีกรรมบางอย่างที่สำคัญ

ภาพที่ 1 ภาพเขียนสีเข้าจันทร์งาม วัดเข้าจันทร์งาม อำเภอสีคิว จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : hpainaaidii. อ้อนไลน์. 2561.

เมื่อเข้าสู่ช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย หรืออาจเรียกว่า ยุคโลหะตอนปลาย ซึ่งรวมต้นพุทธศักราชถึงพุทธศตวรรษที่ 8 ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีซึ่งได้แก่เครื่องใช้เหล็ก เครื่องประดับทำจากสำริด เช่น กำไล แหวน กระพรุน ภาชนะดินเผาซึ่งมีการทาเคลือบด้วยโคลน สีแดงขัดมัน ภาชนะเขียนสีบนพื้นสีครีม วัฒนธรรมในยุคเหล็กตอนปลายนี้ยังได้มีความสัมพันธ์ กันอย่างใกล้ชิดกับวัฒนธรรมการผลิตเกลือด้วย (สุจิตต์ วงศ์เทศ. 2548 : 74) เพราะทั้งนี้เกลือที่ผลิตมี ประโยชน์ต่อการบริโภคและการถุงเหล็กเพื่อใช้ทำเครื่องมือเครื่องใช้

ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 8 จนถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 15 ยังคงค้นพบหลักฐาน เครื่องใช้ที่ทำจากเหล็กและเครื่องประดับที่ทำจากสำริดสีบนพื้นขาวจากยุคก่อน เช่น แหวน กำไล

กระพรุน นอกจานี้ยังพบว่าเครื่องประดับสำริดบางอย่างได้มีการทำให้ปราณีต งดงามมากขึ้น ซึ่งได้แก่ ต่างหู ปั๊กผง

ขณะที่ภาชนะดินเผาในช่วงยุคสมัยนี้ มีการตกแต่งบริเวณคอ ภาชนะลายเชือกทاب ลายนิ้ว มีภาชนะเคลือบด้วยโคลนหลายชั้นจนทำให้หนา มีการประทับเชือกจนเกิดเป็นลายเชือกทاب และภาชนะในยุคนี้จะทำปูมไว้ที่ขากำนงข้างละ 1-2 ปูม

ในส่วนความเชื่อเรื่องการฝังศพยังพบว่ามีประเพณีการฝังศพทั้งโครงกระดูกหรืออาจฝังเป็นบางส่วนลงในไฟ (สุจิตต์ วงศ์เทศ. 2548 : 15-16)

2) นครราชสีมาสมัยทวารวดี (ยุคเริ่มต้นสมัยประวัติศาสตร์)

ในช่วงเวลากรุงศรีอยุธยา วัดนรรมทวารวดี ได้เข้ามาแพร่หลายอยู่ใน บริเวณประเทศไทยในหลากหลายภูมิภาค อาทิเช่น ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงภาคใต้ วัดนรรมทวารวดีนี้ได้รับอิทธิพลมาจากอารยธรรมอินเดีย ซึ่งหากศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏ เช่น จารึก เหรียญภาษาปัลลี งานศิลปกรรม ซึ่งได้แก่ พระพุทธรูป พระพิมพ์ดินเผา ธรรมจักร ประติมากรรมภาพเล่าเรื่องทางพุทธศาสนาทำให้ทราบว่าทวารวดีมีคติความเชื่อทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นสำคัญมากหนึ่งจากนี้ทวารวดียังมีคติความเชื่อทางศาสนาแบบมหายานด้วยดังหลักฐานที่ปรากฏ ได้แก่ พระโพธิ์สัตตวรรมาสน์ ความถึงความเชื่อทางศาสนาขึ้นดู ซึ่งพบได้จากหลักฐานทางงานประติมากรรมรูปศิลป์ เช่น พระวิษณุ

นอกจากวัดนรرمอินเดียจะมีอิทธิพลต่อวัดนรرمทางทวารวดีในเรื่องของคติความเชื่อทางศาสนาแล้ว วัดนรرمอินเดียยังส่งผลต่อวัดนรرمทวารวดีในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำขนาดใหญ่ การขุดคุน้ำคันดินล้อมรอบเมืองเพื่อประโยชน์ในด้านต่างๆ ด้วย ตัวอย่างของเมืองโบราณในวัดนรرمทวารวดีที่สำคัญ เช่น เมืองนครปฐมโบราณ จังหวัดนครปฐม เมืองคุบ้ำ จังหวัดราชบุรี เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองเสมอ จังหวัดนครราชสีมา (พงษ์ศักดิ์ นิลvar. 2560 : 49)

นอกจากเมืองโบราณที่สำคัญในวัดนรرمทวารวดีดังได้กล่าวข้างต้นแล้วจังหวัดนครราชสีมา ยังมีเมืองหรือชุมชนที่ร่วมสมัยกับวัดนรرمทวารวดี อีกอาทิเช่น บ้านโนนอุดม บ้านเมืองบ้ำ อำเภอชุมแพ บ้านเสมอใหญ่ บ้านดอนหัน บ้านหนองแจงน้อย บ้านเมืองสูง อำเภอบ้ำใหญ่ บ้านตะคุ อำเภอปักธงชัย บ้านโนนด อำเภอโนนสูง เป็นต้น ดังหลักฐานโบราณวัตถุ

ที่พบรเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้แก่ ภาคชนะดินเผาแบบต่างๆ ภาคชนะสำริด เทวรูปพระอิศวร พระพุทธรูป หินราย หินตั้งหรือเสมอหิน (กรรมศิลป์ภาคร. 2558 : 51-52)

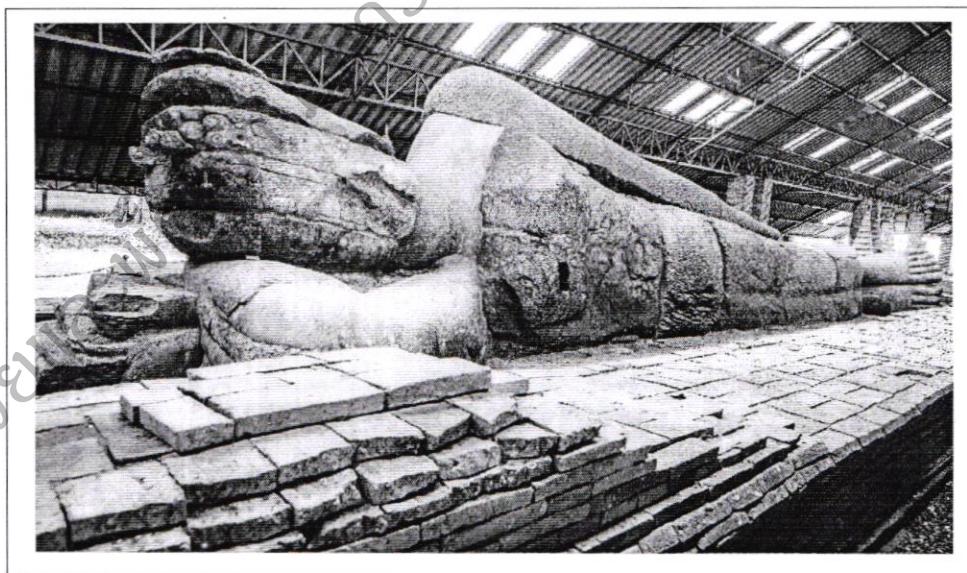
ยังมีเมืองโบราณอีกเมืองหนึ่งในจังหวัดนครราชสีมาซึ่งจัดว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญตั้งแต่ยุคสมัยสำริดและอีกหลายยุคสมัยอันเนื่องมาจากการปรากรถร่องรอยหลักฐานต่างๆ นั่นคือ เมืองพิมาย เมืองพิมายในสมัยทวารวดีนี้เชื่อว่าจะมีความเชื่อเรื่องพุทธศาสนาแบบมหาayan ขุ่มนเมืองโบราณพิมายในครั้งนั้นน่าจะอยู่บริเวณที่ตั้งปราสาทหินพิมายและบริเวณท่านงสระผ้ม (กรรมศิลป์ภาคร. 2558 : 53)

เมืองเสมอ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นเมืองโบราณสำคัญของวัฒนธรรมทวารวดี ตั้งที่ได้กล่าวข้างต้น แล้วนั้น เมืองเสมอฯจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 จัดว่าเป็นเมืองขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอสูงเนิน อยู่บริเวณพื้นที่ลุ่มต้ำทางตะวันออกของลำตะคอง

เมืองเสมอ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคูน้ำคันดินล้อมรอบภายนอกในกำแพงคันดิน พบว่าบางแห่งเป็นขอบเขตของศาสนสถาน บางแห่งเป็นสร楠 มีร่องรอยของโบราณสถานที่สร้างด้วยหินราย รอบกำแพงคันดินเป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน เช่น บ้านคลองขวาง ซึ่งปรากรถลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ คือ ใบเสริมารรมจักร (ภาพที่ 2) พระพุทธรูปนอน (ปางไสยาสน์) สมัยทวารวดี (ภาพที่ 3) บ้านหินตั้ง มีใบเสมอหินตั้ง นอกจากหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญดังได้กล่าวแล้วข้างต้น เมืองเสมอในสมัยทวารวดียังปรากรถรูปโบราณวัตถุที่สำคัญอื่นๆ อีก เช่น แผ่นศิลาจารึก พระพุทธรูปปางสมารธ พระพุทธรูปสำริด 3 องค์ (วัดธรรมจักรเสมอราม)

ภาพที่ 2 ใบเสมาธรรมจักร วัดธรรมจักรเสมาราม ตำบลเสนา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : koratstartup.ออนไลน์. 2561.

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปอน (ปางไสยาสน์) สมัยทavaradi วัดธรรมจักรเสมาราม ตำบลเสนา
อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : koratstartup.ออนไลน์. 2561.

3) นครราชสีมาภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมขอม

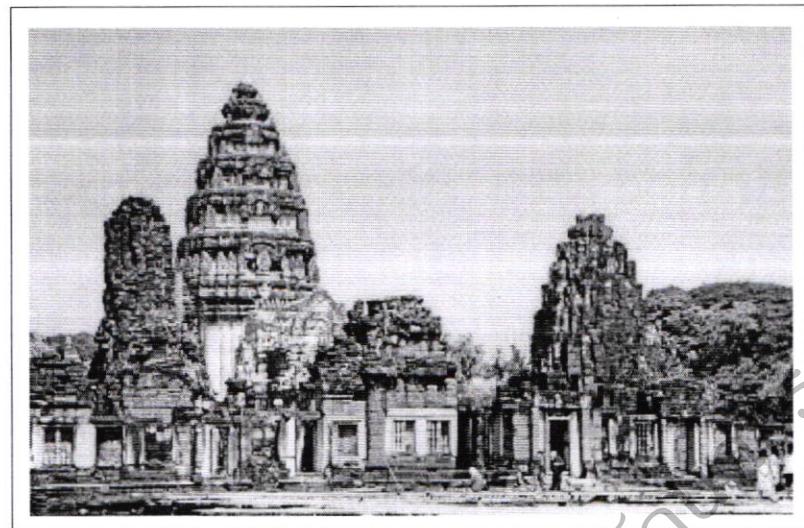
จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมขอมโบราณนั้นมีอิทธิพลในดินแดนประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-18 (มยธ. วีรประเสริฐ. 2545 : 14)

ทั้งนี้หลักฐานจากการศึกษาดูถูกพบในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออกของประเทศไทย รวมถึงบางส่วนของภาคกลางด้วย ซึ่งอาจหมายถึงอิทธิพลของ วัฒนธรรมขอมได้เข้ามายึดบ้านที่ในดินแดนดังกล่าวด้วย

ในส่วนของจังหวัดนครราชสีมาที่มีอิทธิพลของขอมได้เข้ามาย้ายอำนาจทาง พุทธศตวรรษที่ 15-16 ในสมัยพระเจ้ายศวรมันที่ 1 ดังปรากฏหลักฐาน คือ ปราสาทหินพนมวัน (ภาพที่ 4) หลักฐานการสร้างถนน ปราสาทหินพิมายเป็นศาสนสถานศูนย์กลางของเมือง (ภาพที่ 5) การตั้งชุมชนที่รายล้อมเป็นชุมชนที่น่าจะนับถือพุทธศาสนาแบบมหายานซึ่งสืบทอดมาจากพุ ชื่นส่วนพระโพธิสัตว์อโถกิเลศvar จากหลักฐานดังได้กล่าวแล้วน่าเชื่อว่าเมืองพิมายในช่วงเวลานี้ อาจมีความสำคัญเป็นศูนย์กลางของอิสานได้ (ศรีศักร วัลลีโก.com. 2533 : 436-445) และน่าจะเป็น จุดเชื่อมต่อของดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับอาณาจักรขอมและรวมถึงเชื่อมต่อบ้านเมืองใน เขตลุ่มแม่น้ำภาคกลางด้วย (กรมศิลปากร. 2558 : 55)

ภาพที่ 4 ปราสาทหินพนมวัน บ้านมะค่า ตำบลโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : tripadvisor. ออนไลน์. 2561.

ภาพที่ 5 ปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : thaiamazing.wordpress. ออนไลน์. 2561.

นอกจากนี้ยังค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญที่เมืองโบราณเสมอ
จังหวัดนครราชสีมา นั่นคือ ศิลาจารึกบ่ออีกา (พ.ศ.1411 ซึ่งกล่าวถึงอาณาจักรศรีจันทประเทศ) (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 ศิลาจารึกบ่ออีกา เมืองโบราณเสมอ จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : khundee. ออนไลน์. 2561.

และแผ่นศิลาจารึกของสมัยพระนครหลวง ศักราช พ.ศ.1514 พบในคุณ้ำรอบกำแพง
คันดินเมืองเสมอ เมื่อ พ.ศ. 2526 ทำให้ทราบว่า เมืองโบราณเสมอ จังหวัดนครราชสีมา ได้รับอิทธิพล
วัฒนธรรมของโบราณด้วย ซึ่งก่อนหน้ารับวัฒนธรรมของ เมืองเสมอได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดี
ดังได้กล่าวมาแล้ว

แม้ว่าเมืองโบราณพิมายและเมืองโบราณเสมอ จะได้รับอิทธิพลของ ในฐานที่เป็น^{เมืองที่มีความสำคัญดังกล่าวแล้ว} จากการสำรวจทางโบราณคดียังได้พบว่า ในเขตจังหวัดนครราชสีมา
มีเมืองโบราณ ในวัฒนธรรมของอีกเม่น้อยกว่า 10 เมือง ซึ่งกระจายอยู่ในหลายอำเภอ เช่น เมืองจาก
เมืองไนน้อย อำเภอชุมพวง เมืองคู่ อำเภอประทาย เมืองสูง อำเภอบัวใหญ่ เมืองรัง เมืองพลับพลา
อำเภอห้วยแตลง เมืองตะโภ อำเภอต่านขุตทด เป็นต้น (สุจิตต์ วงศ์เทศ. 2548 : 117) ด้วยเหตุผล
ของการจัดองค์ประกอบเบี่ยบผังเมืองคือได้เปลี่ยนรูปแบบการวางผังเมืองแบบเดิม ซึ่งเป็นลักษณะ
มีคุณ้ำคันดินมาเป็นการวางผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ หรือเรียกว่า
“บาราย” ซึ่งเป็นแหล่งน้ำเพื่อนำมาประกอบพิธีกรรมหรือเชื่อว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ และอาจเก็บกักไว้
เพื่อประโยชน์ในการอุปโภค บริโภค รวมถึงมีการสร้างศาสนสถานที่สำคัญตามวัฒนธรรมของ

เป็นที่น่าสังเกตว่าในครุฑ์เมืองดังกล่าวทั้งหมดที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมของแล้ว
ยังมีเมืองที่มีความเจริญ ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมของที่เรื่องอำนาจด้วย นั่นคือ เมืองโคราชะปุระ^{ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอสูงเนิน ทางเหนือของลำตะคอง ซึ่งปัจจุบันคือ หมู่บ้านกอกกอก หมู่บ้านโนนกุ่}
และหมู่บ้านเมืองเก่า ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน ดังปรากฏหลักฐานศาสนสถานปราสาทหินโนนกุ่
ศิวลึงค์ศิลา เป็นต้น (ว่าด้วย นามของเมืองโคราชะปุระนี้ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ทรงวินิจฉัยว่า ผู้รู้หรือพระมหาณ์ คงจะตั้งชื่อตามเมืองโคราชะปุระ ในประเทศอินเดีย เช่นเดียวกัน
กับชื่อเมือง อโยธยา เมืองลพบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี ต่อมาเสียงน่าจะกร่อนลงเพื่อเรียก
โดยสะดวกตามภาษาปาก จึงเรียกสันๆ แต่เพียง “ โคราช ” ซึ่งน่าจะหมายถึง บริเวณตำบลโคราช
อำเภอสูงเนิน ในปัจจุบัน (ดูเพิ่มเติมใน สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ นิทานโบราณคดี
กรุงเทพ. 2501 : 198-200) และอย่างไรก็ได้มีผู้เสนอว่า “ ครราช ” (คุณ-ราด) ซึ่งต่อมาอาจเสียง
อาจเพียนเป็นโคราชดูเพิ่มเติมใน (สุจิตต์ วงศ์เทศ. 2548 : 176)

4) นครราชสีมาในสมัยสุขทัย

ในช่วงประมาณ พ.ศ.1822 พ่อขุนรามคำแหงได้ขึ้นเสียราชย์สมบัติ เป็นกษัตริย์องค์ที่ 5 แห่งราชวงศ์พระร่วง ในรัชกาลนี้สุขทัยได้ขยายอาณาเขตออกไปกว้างใหญ่ไพศาล ก่อตัวคือทางทิศเหนือได้เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองพล้า (อำเภอปัว จังหวัดน่าน) เเลยฝั่งโขงถึงชาวกะ (หลวงพระบาง) ที่อาจจะยังเป็นดินแดนของในสมัยนั้น ซึ่งดินแดนที่เป็นเพียงมณฑล ซึ่งอาจหมายถึงมณฑลนครราชสีมา มณฑลอุบล และมณฑลจันทบุรี ด้วย ทางทิศใต้ ได้คณฑี (กำแพงเพชร) พระบาง (นครสวรรค์) แพรก (ชัยนาท) สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี นครศรีธรรมราช จนสุดฝั่งทะเลทิศตะวันออกได้สระหลวง ส่องแคร (พิษณุโลก) ลุมบาราย (หล่มเก่า) สะราถึงฝั่งโขง เวียงจันทน์ และเวียงคำ ทิศตะวันตกได้ เมืองฉอด หงสาวดี ถึงสมุทรเป็นอาณาเขต (ประเสริฐ ณ นคร. 2514 : 69)

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าอาณาจักรสุขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงแม้ว่าจะได้มีการขยายดินแดนไปกว้างขวางมากอย่างไรก็ตาม เมืองนครราชสีมา ก็มีได้อยู่ในภายใต้อิทธิพลของสุขทัย แต่อยู่ภายใต้อิทธิพลของขอม (ประเสริฐ ณ นคร. 2514 : 69)

นอกจากนี้แล้วยังพอมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมาในสมัยสุขทัย ที่เป็นข้อมูลที่อาจมีความเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ของสุขทัยกับชุมชนหรือบ้านเมืองในแถบจังหวัดนครราชสีมาได้เล็กน้อย ในลักษณะที่น่าเชื่อว่ามีสายสัมพันธ์กันในทางเดทางหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นเครือญาติ ก็เป็นได้ ทั้งนี้มาจากในอารีกดศรีชุม หรือศิลาจารึกหลักที่ 2 ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เจ้าศรีศรัทธา (ผู้มีศักดิ์เป็นylan พ่อขุนผาเมือง) มีการติดต่อกับบ้านเมืองทางลุ่มแม่น้ำมูล และได้กล่าวถึงได้มีการรบกับท้าวอีจาน ซึ่งปัจจุบันยังปรากฏชื่อดงอีจานอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดนครราชสีมา ทั้งนี้อาจมีความเป็นไปได้สูงมากที่อาณาจักรสุขทัยจะมีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองแถบลุ่มแม่น้ำมูล เช่น เมืองพิมาย หรืออาจเป็นเมืองพนมรุ้ง เนื่องมาจากการเดินทางในช่วงต้นของประวัติสุขทัยได้ปรากฏว่ามีอำนาจของขอมเข้าไป มีบทบาททางการเมืองและวัฒนธรรม ประกอบกับเมืองพิมายเป็นเส้นทางที่อยู่ระหว่างสุขทัยและเมืองพระนคร ด้วยเหตุผลดังกล่าวอาจเป็นไปได้ว่า สุขทัยและขอม คงมีความสัมพันธ์ระดับใดระดับหนึ่งหรือทางเดทางหนึ่ง (กรมศิลปากร. 2558 : 56)

5) นครราชสีมาในสมัยอยุธยา

สมัยแห่งราชธานีกรุงศรีอยุธยา มีความยาวนาน ถึง 410 ปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 1893 รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) จนถึงสิ้นสมัย พ.ศ. 2310 รัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์

ในช่วงต้นของการสถาปนากรุงศรีอยุธยานั้น ดุลยอำนาจทางการเมืองมาจาก 2 กลุ่ม คือ สุพรรณภูมิและละโว้ กลุ่มอำนาจทั้งสองจึงมีอำนาจเหนือดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และ ดินแดนภาคกลาง

ในปี พ.ศ. 1893 สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนา ราชวงศ์อู่ทอง พระองค์ได้ส่งพระราเมศวรราชโ/or สเต็จชื่นไปครองลพบุรี และในช่วงเวลาต่อๆ กันมา กรุงศรีอยุธยามีเมืองขึ้น 16 หัวเมือง ได้แก่ มะละกา เมืองชวา เมืองตะนาวศรี เมืองนครศรีธรรมราช เมืองทวาย เมืองเมะทะมะ เมืองเมะลำเลิง เมืองสงขลา เมืองจันทบุรี เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองสวรรค์โลก เมืองพิจิตร เมืองกำแพงเพชร เมืองนครสวรรค์ (สมเด็จพระพนรัตน์. 2515 : 1) ในขณะเวลานั้นเมืองครราชสีมา มีลักษณะเป็นเมืองพระยามหานครทางทิศตะวันออกของ กรุงศรีอยุธยา (รอง ศยามานนท์, ดำเนิน เลขาภุล และวิลาวงศ์ นพรัตน์. 2515 : 13) เช่นเดียวกับ เมืองพระยามหานครอื่นๆ อันได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช ไชยา พัทลุง สงขลา และถลาง ซึ่งอยู่ทาง ทิศใต้ มีเมืองพระยามหานครที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ได้แก่ เมืองตะนาวศรี ทวาย และเขียงกราน

ช่วงหลัง พ.ศ. 1900 ได้พบหลักฐานว่าอาณาจักรอยุธยา ได้ทำการขยายอำนาจ เข้าไปควบคุมเมืองแถบลุ่มแม่น้ำมูล ซึ่งหากมองไปที่เมืองที่มีความสำคัญ ในช่วงเวลานั้นจะมี 2 เมือง คือ เมืองพิมาย และเมืองพนมรุ้ง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า ก่อนรัชกาลพระบรมราชาริราชาที่ 2 (เจ้าสามพระยา) เมืองพิมายและเมืองพนมรุ้ง ยังเป็นเมืองที่ไม่ได้อยู่ในอาณาเขตกรุงศรีอยุธยา ดังนั้น สมเด็จพระบรมราชาริราชาที่ 2 (เจ้าสามพระยา) จึงโปรดให้สมเด็จพระอินทรราช หรือพระ (เจ้า) นครอินทร์ ยกทัพไปตีเมืองพิมายและเมืองพนมรุ้ง ดังปรากฏหลักฐานในจารึกขุนศรีไชย ต่อมาเมือง ทั้งสองได้เข้ามาร่วมอยู่เขตของกรุงศรีอยุธยา ในหลักฐานพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก หมายเลข 2/ก 104 ต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณ

หากพิจารณาจากช่วงสมัยสมเด็จพระบรมราชาริราชาที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ได้มี การขยายอำนาจไปดินแดนใกล้เคียงเพื่อเหตุผลอยู่ 2 ประการ คือ ต้องการป้องกันอำนาจของขอม ที่อาจจะกลับมามีอำนาจอีกครั้ง ทั้งนี้อาจจะมาจากการต้องการที่ต้องย้ายเมืองพิมายที่เป็น ศูนย์กลางการปกครองเดิมของขอม มาเป็นบริเวณเมืองนครราชสีมาในปัจจุบันและอีกประการ คือ มีความต้องการที่จะควบคุมกำลังคนตามหัวเมือง เพื่อรักษาเสถียรภาพ (สุจิตต์ วงศ์เทศ. 2548 : 162-169) ดังมีหลักฐานในจารึกขุนศรีไชยราชมงคล ได้กล่าวถึงว่า เมืองพิมายและเมืองพนมรุ้ง แม้จะผ่านสมัยหลังยุคพระเจ้าชัยธรรมันที่ 7 แล้ว ทั้งสองเมืองนี้ยังคงมีบทบาทสำคัญในดินแดนบริเวณ

อีสานตอนล่างอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับปีก หมายเลข 2/ก 104 ต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณที่ได้กล่าวถึง ความสำคัญของเมืองพิมายและพนมรุ้ง อย่างไรก็ตาม หลังจากยกคืนแล้ว ในเอกสาร ทั้งของไทยและกัมพูชาไม่ปรากฏ ซึ่งเมืองพิมายและพนมรุ้ง ในยุคที่ร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย แต่เมืองพิมายจะมาปรากฏในสมัยอยุธยาตอนปลาย-กรุงศรีอยุธยา ในพงศาวดีราชฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า เมืองพิมายมีฐานะเป็นเมืองเจ้าเมืองมีตำแหน่งเป็น “พระพิมาย”

แม้กรุงศรีอยุธยาจะได้ขยายอำนาจมาทางแม่น้ำมูลแต่สำหรับแม่น้ำโขงแล้ว กรุงศรีอยุธยาในสมัยดังกล่าวยังมิได้มีความคิดจะขยายไปมีเพียงการตอบรับพระราชไตรีของพระเจ้าฟ้ารุ่มกษัตริย์กรุงศรีสัตนาคนหุต รวมถึงได้มีการกำหนดเขตแดนรวมกัน โดยถืออาภูษาดงพระยาไฟเป็นเส้นกันเขตแดน นอกจากนี้ในพระราชสาสน์ของพระเจ้าฟ้ารุ่มได้แสดงความประณานการผูกสัมพันธ์ไม่ตรี โดยการจะส่งพระนางแก้วพาราชธิดามาถวายตัวเป็นบาทบาริจาเมื่อนางเจริญวัยขึ้นด้วย (อุทัย เทพสิทธา. 2509 : 167)

ดังนั้นจากที่กล่าวข้างต้น ทำให้น่าเชื่อว่าเมื่อแรกตั้งกรุงศรีอยุธยานั้น ไทยคงมีขอบเขตอำนาจในการปกครองหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นแต่เพียงแค่หัวเมืองที่เคยเป็นของขอมมาก่อน คือในแบบเทือกเขาดงพระยาเย็น และตอนต้นแม่น้ำมูลท่านนั้น จึงเป็นไปได้ว่าเมืองโคราชเก่าและเมืองเสมอ (เก่า) คงจะตกอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยาด้วยเช่นกัน (จีรัตน์ ไรวรัณวัฒน์. 2532 : 26)

การปรากฏชื่อเมืองนครราชสีมาในได้ถูกกล่าวถึงและเริ่มแสดงการปรากฏชื่อของเมืองจากกฎหมายเตียรบาล ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อกันว่า ตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ (พ.ศ.1991-2031) (มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. 2536 : 65 ; สมเดช ลีลาโนนธรรม. 2543 : 52-83) โดยเนื้อความกฎหมายเตียรบาล ได้กล่าวถึง เมืองพระยามหานคร จำนวน 8 เมือง ที่ได้ถือน้ำพัฒน์สัตยาต่อพระมหากษัตริย์อยุธยา เมืองเหล่านี้ ได้แก่ เมืองพิเศษโลก เมืองสัชนาไล เมืองศุโขไทร เมืองกำแพงเพชร เมืองนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสีมา เมืองตนางาศรี เมืองทวย (กรมศิลปากร. 2505 : 302)

หากย้อนกลับไปดูเอกสารหลักฐานก่อนหน้าสมัยพระบรมไตรโลกนารถเพื่อตรวจสอบ การปรากฏชื่อ เมืองนครราชสีมา จะพบว่าในพระราชพงศาวดีราชฉบับสมุดวชิรญาณ เล่มที่ 222, 2/ก 104 จ.ศ. 800-803 ซึ่งจัดว่าเป็นส่วนหนึ่งในสองส่วนของพระราชพงศาวดีราชฉบับสมุดวชิรญาณ

ฉบับหอพระสมุดวิชรญาณ ซึ่งนายไมเคิล วิคเคอร์ (Michael Vickery) ได้สันนิษฐานว่าจะแต่งขึ้น ก่อนรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (อุบลศรี อรรถพันธุ. 2524 : 71 ; พระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ฉบับหอพระสมุดวิชรญาณ. 2531 : 71 และสมเดช ลีลาภโนธรรม. 2543 : 52-83) ในเนื้อความบางตอนกล่าวถึง สมเด็จพระบรมราชาที่ 2 ทรงเตรียมกองทัพที่จะยกไปที่เมืองพิมาย พนมรุ้ง ซึ่งเจ้าเมืองเหล่านั้นได้มามาเข้าเฝ้าถวายบังคมพระองค์จึงโปรดให้กลับไปปกครองบ้านเมือง ตามเดิม เหตุการณ์ดังกล่าวสันนิษฐานได้ว่าเกิดขึ้น ในราชปี พ.ศ.1981 ทั้งนี้ยังได้กล่าวถึงเมืองบริวาร ของเมืองพิมาย พนมรุ้ง จำนวน 3 เมือง คือ เมืองพระราม เมืองพุทธาทาน และเมืองชนทึก เอกสาร ดังกล่าวไม่ได้กล่าวถึงเมืองนครราชสีมาซึ่งอาจจะหมายถึงการมีเมืองนครราชสีมาหรือไม่นั้นยังหา ข้อสรุปไม่ได้เนื่องจากขาดหลักฐานมาเพิ่มเติมหรือหากมีแล้วอาจเป็นไปได้ว่าผู้จดบันทึกเหตุการณ์ อาจจะบันทึกเฉพาะเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองพิมาย และเมืองพนมรุ้ง ก็เป็นได้

ในส่วนของการสถาปนาเมืองนครราชสีมาขึ้นแทนเมืองพิมาย และเมืองพนมรุ้งนั้น ได้มีนักวิชาการวิเคราะห์ไว้ว่า ทางราชสำนักอยุธยา ต้องการและมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างฐาน กำลังของตน เพื่อเป็นการควบคุมสถานการณ์ทางภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นเหตุผลให้มี การผลักดันเมืองนครราชสีมา เป็นศูนย์กลางอำนาจในระดับภูมิภาค เพื่อต้องการให้มาแทนที่ เมืองพิมาย เมืองพนมรุ้ง ที่ดำเนินนโยบายอ่อนน้อมต่อทั้งอยุธยาและเขมร (ขีรัตน์ ไรวรัตน์วัฒน์. 2532 : 26)

ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้โปรดให้มีการยกเลิกเมืองพระยามหานคร แล้วจัดตั้งหัวเมืองขึ้นใหม่ เป็นเมืองเอก โภ ตรี เมืองขันใน(จัตวา) โดยเมืองนครราชสีมาได้รับ การจัดเป็นหัวเมืองขันอก ขันโภ (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2507 : 123) เจ้าเมืองถือ ศักดินา 10,000 ไร่ ขึ้นตรงต่อสมุหนายกผู้ปกรองหัวเมืองฝ่ายเหนือ มีพระอัยการตำแหน่ง นายทหารหัวเมืองว่า “ออกญาทำแพงสองกรรมรามภักดีพิริยะภाह” (ราชบัณฑิตยสถาน กฎหมาย ตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1 กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2550 : 1147) หน้าที่ สำคัญคือการสอดส่องดูแลหัวเมืองขันอกในเรื่องความจงรักภักดี เพื่อไม่ให้มีอำนาจมากเกินไป (คลอริช เวลส์. 2519 : 166) โดยกรมวังจะเป็นผู้แต่งตั้งขุนนางในชื่อที่เรียกว่า “ยกgrade” ออกเป็น ประจำอยู่ในแต่ละหัวเมือง ทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาและตรวจสอบข้าหลวงหรือขุนนางมีให้มี พฤติกรรมทุจริต อย่างไรก็ตามแม้ว่าเมืองนครราชสีมาจะอยู่ในฐานะเมืองโภ แต่จัดว่ามีความสำคัญใน ฐานะเมืองศูนย์กลางเพาะเมืองนครราชสีมาได้ทำหน้าที่สอดส่องดูแลความจงรักภักดีของหัวเมืองเอก

และนอกจากนี้เมืองนครราชสีมาอย่างเป็นเมืองชายแดนทางด้านตะวันออกของพระราชอาณาจักรด้วย เมืองนครราชสีมาถือเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญและเป็นฐานกำลังของอุรุยา ในการควบคุมเมืองต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องมาจากมีอาณาเขตชายแดนจรด เวียงจันทร์และอาณาจักรเขมร ทั้งบางเมืองยังเคยตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรเขมรมาก่อน เมื่อ กรุงศรีอยุธยาเกิดศึกสงครามกับพม่า ซึ่งเกิดความอ่อนแอก่อนอาณาจักรเขมร มักถือโอกาสส่งกองทัพ เข้ามาสรุกรานบ้านเมืองในแถบนี้อยู่เสมอ และหลายครั้งได้ใช้ช่วงจังหวะนี้รุบรวมผู้คนจากเมือง เหล่านี้มาเป็นกองทัพเข้าตีกรุงศรีอยุธยาด้วยซึ่งด้วยเหตุนี้เองอยุธยาจึงต้องส่งกองทัพเข้าปราบปราม มาโดยตรง

ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2225) จากสาเหตุดังที่ได้ กล่าวมาแล้วนั้นพระองค์จึงมีพระราชดำริ ที่จะสร้างเมืองสำคัญที่ตั้งอยู่ทางชายเขตพระราชอาณาเขต ห้าย เมืองรวมถึงให้มีป้อมค่ายและคูเมือง เช่น ทางด้านเหนือ ได้แก่ เมืองพิษณุโลก ทิศใต้ ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช ทางด้านติดกับอาณาจักรเขมร ให้รักษาการที่เมืองโคราชเก่าในระยะแรก แต่เนื่องจากความทรุดโทรมของเมืองหรือเกตุผลางประการเช่นเพื่อต้องการให้เป็นเมืองที่มีป้อม ปราการแข็งแรงสามารถต่อสู้ป้องกันการสรุกรานของศัตรูได้ รวมถึงสามารถปกคลองหัวเมืองต่างๆ และ หัวเมืองใกล้เคียงได้ด้วย เหตุนั้นพระองค์จึงยุบเมืองเสมอ (ซึ่งตั้งอยู่ในเขตระหว่างบ้านทินตั้งและ บ้านคลองขวาง ตำบลเสมอ อำเภอสูงเนิน) และเมืองโคราชะบุรี หรือเมืองโคราชเก่า ซึ่งตั้งอยู่บริเวณ ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน ในปัจจุบันซึ่งเป็นเมืองใหญ่ที่ตั้งอยู่ชายเขตพระราชอาณาเขตด้าน ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เข้าด้วยกันแล้วให้ย้ายไปสร้างเมืองใหม่ ในบริเวณที่เป็นตัวเมืองปัจจุบัน โดยมีนายช่างชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ออกแบบการก่อสร้าง และได้พระราชทานนามเมืองว่า “เมืองนครราชสีมา” อันเป็นนามที่ผูกเข้ากับนามเดิม 2 เมือง เข้าด้วยกันคือเมืองเสมอ กับเมือง โคราชะบุรี

เมืองนครราชสีมาที่สร้างขึ้นใหม่นี้ โดยลักษณะของเมืองมีความคล้ายคลึงเมือง นครศรีธรรมราช ทั้งขนาดและการวางผังเมือง ตลอดจนการสร้างป้อมปราการล้อมรอบตัวเมือง (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. 2432-2435 : 82) ซึ่งจัดเป็นป้อมปราการที่แข็งแกร่งมีคุณภาพ และกำแพงล้อมรอบเมือง มีเนื้อที่ภายในเมืองรวมทั้งสิ้นประมาณ 1,000 ไร่ กำแพงก่ออิฐถือปูน ประดับใบเสมา มีป้อมตามกำแพงเมือง 15 ป้อม ประตูเมือง 4 ประตู (ประวัติศาสตร์เมือง นครราชสีมา. 201-203) ดังนี้คือ

ประตูทางทิศเหนือ	ซึ่งประตูพลแสง หรือประตูน้ำ
ประตูทางทิศใต้	ซึ่งประตูไชยนรังค์ หรือประตูผี
ประตูทางทิศตะวันออก	ซึ่งประตูพลล้าน
ประตูทางทิศตะวันตก	ซึ่งประตูชุมพล

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยา
ymra (สังข์) ขุนนางคนสำคัญอุกมาภีกรองเมืองนครราชสีมา บ้านเมืองนครราชสีมาในสมัยนั้น
มีอาณาเขตกว้างขวาง มีหัวเมืองที่ขึ้นตรงต่อเมืองนครราชสีมาทั้งหมด 5 เมือง ซึ่งได้แก่ เมืองชัยภูมิ
เมืองนางรอง เมืองนครจันทึก เมืองพิมาย เมืองบุรีรัมย์ (พระยาเพชรปานี. 2467 : 50)

ด้วยการที่เมืองนครราชสีมาเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่และเป็นเมืองที่สำคัญทาง
ยุทธศาสตร์และการเมืองการปกครองจึงทำให้เกิดมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นหลายครั้งหลายสมัย
ดังนี้คือ

1. ในพงศาวดารฉบับพันจันทน์มาศ (เจม) กล่าวถึง การปราบปรามเมือง
นครราชสีมาในรัชกาลสมเด็จพระพেทราช (พ.ศ. 2231-2245) โดยพระยาymra (สังข์) ขุนนางที่
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดเกล้าฯ ให้ไปปกครองเมืองนครราชสีมาทำการแข่งเมืองไม่ยอม
มาถวายบังคม สมเด็จพระพেทราชทรงส่งกำลังทำการเข้ามาทำการปราบปราม โดยใช้เวลาสามปี
(กรมศิลปกร. 2512 : 199-122)

2. จากบันทึกของมองซิเออร์เบอร์ ชาวฝรั่งเศส ที่ท่านก่ออยู่ในอยุธยา กล่าวถึง
การปราบกบฏบุญกว้างที่เมืองนครราชสีมา ในปี พ.ศ. 2243 โดยเขาได้ไปหาอูกูญาพิพัฒน์และแสดง
ความยินดีที่ได้รับความปลดภัยจากการสรุบในครั้งนี้ อูกูญาพิพัฒน์ได้กล่าวถึง “วิธีการที่ทหารได้
ปักกําแพงเมืองนครราชสีมา และเอาไฟเผาบ้านเมืองทั่วทุกแห่ง” (กรมศิลปกร. 2511 : 315)

3. เอกสารจากหอหลวง (คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมหรือเจ้าฟ้า
อุฐมพรหรือพระเจ้าอุฐมพร) บรรณนาเรื่องท่าเกวียนไว้ สรุปความได้ว่า พากโคราช และพากเขมร
ได้นำสินค้ามาขายที่ศาลาเกรียน ระบุถึงสินค้าที่มาจากเมืองนครราชสีมา ได้แก่ น้ำรัก ผ้าต่างๆ ชี้ผึ้ง
ปีกนก หนังเนื้อ ครั้ง ใหม่ กะยาน ดีบุก หน่อ งา และของป่าต่างๆ เป็นต้น (สุจิตต์ วงศ์เทศ. 2558 :
196) ซึ่งข้อความดังกล่าวสอดคล้องกับช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 23 ที่เมืองนครราชสีมาเป็นเมืองที่ได้
พัฒนาและเจริญขึ้น มีการขยายตัวของบ้านเมือง มีการค้าที่คึกคัก โดยมีสินค้าจากเมืองนครราชสีมา

ที่ได้บรรทุกใส่เกวียนไปขายที่อยุธยา ซึ่งจุดที่เกวียนจากเมืองนครราชสีมาและเมืองพระตะบองมาจอดพัก คือ บ้านศาลาเกวียนนอกเกาะเมืองอยุธยา

4. ในสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง เมืองนครราชสีมาบังคงน่าจะมีความสำคัญในฐานะหัวเมืองสำคัญของราชธานีอยุธยาดังเหตุการณ์ต่อไปนี้คือ

- ในปี พ.ศ. 2308 มีหลักฐานว่าเจ้าเมืองนครราชสีมาถูกเกณฑ์ไปให้ช่วยรบที่อยุธยา

- ในปี พ.ศ. 2310 ในคราวเสียกรุงศรีอยุธยารั้งที่ 2 แก่พม่า กรมหมื่นพิพิธพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้ม้าช่องสูญผู้คนเมืองนครราชสีมาและหัวเมืองน้อยใหญ่เพื่อต่อสู้กับพม่า และกอบกู้กรุงศรีอยุธยาที่เมืองพิมาย โดยเรียกตนเองว่า กึกเจ้าพิมาย ซึ่งมีอาณาบริเวณที่มีอำนาจอยู่ ได้แก่ บริเวณเมืองจันทึก ปักธงชัย พุทธารถ บุรีรัมย์ และชัยภูมิ เป็นต้น

6) นครราชสีมาสมัยกรุงธนบุรี

สมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325) ในลำดับแรกสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มีพระราชกิจ คือ การขับไล่พม่าออกไป หลังจากนั้นทรงคึงทำการปราบปรามชุมชนหรือกึกต่างๆ ที่ได้ก่อตัวทั่วราชอาณาจักร โดยชุมชนมุ่งเจ้าพิมายหรือ กึกเจ้าพิมายนั้น ถือได้ว่าเป็น กึกที่ใหญ่ 1 ใน 5 ของชุมชนใหญ่ที่สุด ซึ่งพระองค์ทรงแต่งตั้งหลวงนายฤทธิ์ ซึ่งเป็นylanเจ้าพระยาจักรี (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) เป็นพระยาสุริยอวัย (ทองอิน) เป็นเจ้าเมืองนครราชสีมา ซึ่งต้อมาท่านจะได้รับสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขวังหลังพระองค์แรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ราوا พ.ศ. 2318 กรุงธนบุรีติดศึกษาแซหุนกีที่เมืองพิษณุโลก พระยานางรองเจ้าเมืองนางรองซึ่งมีฐานะเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมา ถือโอกาสเอาเมืองไปขึ้นกับเจ้าโอเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ซึ่งเป็นเมืองอิสระเพื่อหวังจะแข่งเมืองไม่ยอมตกอยู่เป็นเมืองขึ้นกับเมืองนครราชสีมา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดฯ ให้เจ้าพระยาจักรียกทัพไปที่เมืองนครราชสีมาและได้ตัวมาชำระบความในราوا ปี พ.ศ. 2319 ต่อจากนั้นเจ้าพระยามหา kazตริยศึกได้ยกกองทัพไปตีเมืองจำปาศักดิ์ ทรงโปรดเกล้าให้เจ้าพระยาสุริยศึกยกทัพหนุนขึ้นไป เจ้าพระยาทั้งสองสามารถตีเมืองจำปาศักดิ์และ หัวเมืองทางแม่น้ำโขงจากฝั่งซ้ายจนถึงเมืองอัตปือรวมถึงหัวเมืองริมแม่น้ำโขงด้านที่จุดเขตแดนกัมพูชา (ในขณะนั้นเป็นเมืองประเทราชของกรุงธนบุรี) ดังนั้นพระราชอาณาเขต

กรุงธนบุรีขยายอภิมาถิ่งที่ร้าบสูงครอชาทางด้านใต้ทำให้มีองนครราชสีมาในสมัยนี้กลับเป็นเมืองที่มีความสำคัญขึ้นอีก

หากมองหัวเมืองฝ่ายเหนือเมืองนครราชสีมาขึ้นไปในสมัยนั้น อาณาเขตดังกล่าวเป็นอาณาเขตของกรุงศรีสัตนาคนหุต ในช่วงเวลา ก่อนหน้านี้สมเด็จกรุงธนบุรีและกรุงศรีสัตนาคนหุต มีพระราชไมตรีตอกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เห็นได้จาก เมื่อครั้งที่กรุงศรีสัตนาคนหุตมีขบถพากข่า ได้เจ้าพระยานครราชสีมาเข้าช่วยเหลือตีขบถแตก

ครั้งถึงช่วง พ.ศ. 2321 เกิดมีสังคրามระหว่างกรุงธนบุรีกับกรุงศรีสัตนาคนหุตด้วยเหตุเรื่องของพระวอ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดให้สมเด็จเจ้าพระยานำกษัตริย์ศักยอกองหัวไปตีเวียงจันทร์ และเมืองนครราชสีมาโปรดฯ ให้เป็นเมืองที่ดูแลปกครองเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่หลังจากเหตุการณ์พระวอ

7) นครราชสีมาในสมัยรัตนโกสินธ์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินธ์เมืองนครราชสีมาอย่างคงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเมืองในทางภูมิรัฐศาสตร์และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ แห่งนี้พระยานครราชสีมา (ปัจจุบัน ราชสีมา) ได้มีความพยายามสร้างความสัมพันธ์และความดีความชอบต่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชด้วย กล่าวคือพระยานครราชสีมา (ปัจจุบัน ราชสีมา) ได้ส่งสตรีเมืองนครราชสีมาด้วยท่านหนึ่งเพื่อเป็นพระสนมในพระองค์ และสตรีท่านนี้ได้ให้กำเนิดพระองค์เจ้าภูมิไนราฯ พ.ศ. 2326 นอกจากนี้แล้วยังทูลเกล้าถวายช้างสำคัญ 1 เชือก ในราوا พ.ศ. 2327 ซึ่งได้รับพระราชทานนามว่า พระบรมไกรสรบรรพุประดิษฐ์ (จรรติน ไกรวัฒน์ พ.ศ. 2532 : 54)

สืบเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชต้องการวางรากฐานอำนาจทางการเมืองใหม่ให้เข้มแข็งซึ่งการนี้จึงมีพระราโชบายที่ต้องการให้เมืองนครราชสีมาทำหน้าที่ดูแลควบคุมหัวเมืองทั้งหมดภายในภูมิภาคอีสาน-ลาว รวมทั้งหัวเมืองประเทศราชเวียงจันทน์ นครพนมและจำปาศักดิ์ ต่างพระเนตรพระกรรณ ดังนั้นพระยานครราชสีมา (ปัจจุบัน ราชสีมา) จึงดำเนินตามพระราโชบายโดยสามารถขยายอำนาจการปกครองของเมืองนครราชสีมาลึกเข้าไปในภูมิภาค ซึ่งถึงลุ่มแม่น้ำชีตอนบนได้จัดตั้งเมืองชนบท ใน พ.ศ. 2335 และเมืองขอนแก่น ใน พ.ศ. 2340 ซึ่งขึ้นต่อเมืองนครราชสีมา. (สุจิตต์ วงศ์เทศ พ.ศ. 2548 : 245-246)

แผ่นดินพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุวงศ์เกิดความขัดแย้งกับกรุงเทพฯ ว่าด้วยเรื่องทุลขอชาวเวียงจันทร์ที่ถูกกดดันมาบังสระบุรีกลับคืนไม่สำเร็จ ดังนั้นจึงได้ยกกองหัวมาถึงนครราชสีมาและได้กดดันต้อนผู้คน กรรมการเมืองและราษฎรเพื่อไปเวียงจันทน์ในครั้งนี้จึงทำให้เกิด

เหตุการณ์สำคัญที่ก่อให้เกิดวีรสตรีขึ้น คือ “ท้าวสุรนารี” ด้วยความที่คุณหญิงไม่ภรรยาพระบลัดเมืองได้ถูกความต้องไปกับกองทัพ คุณหญิงไม่จึงออกอุบາຍให้เดินทัพอย่างช้าๆ และแอบส่งข่าวลับเมืองนครราชสีมา และเมื่อครั้นถึงบริเวณทุ่งสัมฤทธิ์จึงได้หลอกทำอุบາย มอมสุรา แล้วจับอาวุธทำศึกต่อมากองทัพจากกรุงเทพฯ ได้เข้ามาช่วยเหลือทำให้ทัพของเจ้าอนุวงศ์แตกพ่ายไปจากรัฐธรรมของคุณหญิงไม่ ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้ดำรงฐานนดรศักดิ์เป็นท้าวสุรนารี (กรมศิลปกร. 2558 : 61)

กองทัพนครราชสีมาจัดเป็นกองกำลังสำคัญ ในช่วงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ป.ศ. 2376 ญวนได้บุกรุกเข้ากับพุชา ซึ่งเป็นเมืองประเทศาชของไทย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กองทัพนครราชสีมาเป็นกองกำลังสำคัญในการทำสัมภาระขึ้นไปญวนออกจากเบมร ภายใต้การนำทัพโดยเจ้าพระยานครราชสีมาและเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหาสนี)

เมื่อถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับสมัยจักรพรรดินิยมตะวันตกซึ่งเริ่มเข้ามาสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศไทยโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่า กรุงเทพฯ อาจมีความเสี่ยงต่อภัยจากชาติมหาอำนาจที่อาจเข้ามาทางเรือ จึงได้ทรงเลือกเมืองนครราชสีมา เพื่อให้เป็นเมืองราชธานีแห่งที่ 2 แต่ด้วยระยะทางที่อยู่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ และการคมนาคมไม่สะดวก ประกอบกับค่อนข้างแห้งแล้งเนื่องจากภัยแล้ง ทำให้ในที่สุดแล้ว จึงพิจารณาเลือกเมืองลพบุรีแทน (กระทรง-ศึกษาธิการและกระทรงมหาดไทยวัฒนธรรม. 2542 : 64)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิดการปกครองระบบใหม่ เป็นแบบมณฑล ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกแบ่งออกเป็น 3 มณฑล ได้แก่ มณฑลลาภวนมี เมืองหนองคายเป็นที่ว่าการ มณฑลลาภวนมีเมืองจำปาศักดิ์เป็นที่ว่าการ มณฑลลาภกลางมีเมืองนครราชสีมาเป็นที่ว่าการ และเมื่อมีการจัดระบบเมืองทั่วราชอาณาจักรเป็นมณฑลเทศบาลได้เปลี่ยนชื่อใหม่ โดยมณฑลลาภวนเป็นมณฑลอุดร มณฑลลาภวนเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลอีสาน (มีศูนย์กลางที่อุบลราชธานี ต่อมายแยกมณฑลร้อยเอ็ดเพิ่มขึ้นอีก) มณฑลลาภกลางเป็นมณฑลนครราชสีมา

นอกจากนี้เมืองนครราชสีมา yang เป็นเมืองที่ได้ถูกวางรากฐานในการกำหนดพัฒนาทางด้านการคมนาคมด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าฯ ให้ขยายถนนเก่าให้มีด้านกว้างมากขึ้น โดยมีการปรับปรุงถนนรวมแล้ว 11 สาย (ประมาณ แหล่งที่มา : พ.ศ. 2434) และ ใน พ.ศ. 2434 ทรงโปรดให้สร้างทางรถไฟจาก กรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมา ซึ่งนับว่าเป็นรถไฟสายแรกของรัฐบาลสยาม และเมื่อการก่อสร้างทางรถไฟ แล้วเสร็จ พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ เสด็จเปิดการเดินรถจากสถานีพระนคร ถึงสถานีนครราชสีมา เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2443 (สุจิตต์ วงศ์เทศ. 2548 : 278-281)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ราปี พ.ศ. 2456 ทรงโปรดให้ มีการปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทยทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยโปรดให้ รวมมณฑลเทศบาลเข้าเป็นภาค ซึ่งมณฑลนครราชสีมาได้ถูกรวบเข้ากับภาคอิสาน (มณฑลอุดร มหาลัยอุบลราชธานี มณฑลร้อยเอ็ด) มีข้าหลวงใหญ่ปักครองเรียกว่า “สมุหเทศบาล” ซึ่งขึ้นตรงต่อ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มณฑลนครราชสีมาซึ่งคงปักครองในระบบมณฑล เทศบาล มาจนถึง ราปี พ.ศ. 2456 และเมื่อ พ.ศ. 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำเรียกเขตปักครองว่า “บริเวณ” และ “เมือง” เป็น “จังหวัด” โดย ทั่วประเทศ เริ่มมีผู้ว่าราชการเมืองหรือผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นหัวหน้าปักครอง

ราปี พ.ศ. 2475 ช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงการปักครองโดยคณะกรรมการราษฎร คณะกรรมการราษฎรได้ยกเลิกการปักครองแบบมณฑลเทศบาลเปลี่ยนเป็นระบบภาคและจังหวัด ในพ.ศ. 2476 ในครั้งนี้มณฑลนครราชสีมาได้เปลี่ยนนามในภาคที่ 3 มีจังหวัดในการปักครอง 6 จังหวัด คือจังหวัดนครราชสีมา จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษและ จังหวัดอุบลราชธานี ทั้งนี้ได้จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2476 (ประมาณ แหล่งที่มา : พ.ศ. 2546 : 31)

ในวันที่ 11 ตุลาคม 2476 เกิดเหตุการณ์สำคัญ คือ กบฏบวรเดช โดยมีพลเอก พระร่วงศรีโอ พระองค์เจ้าบวรเดช ได้เป็นหัวนำยึดนครราชสีมา เพื่อเป็นกองบัญชาในการเข้ายึด พระนครแต่ที่สุดแล้วกบฏได้ถูกปราบลงสำเร็จ ในวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2476

สมัยรัฐบาลจอมพล สถาบัน มนตรี อธิบดี มนตรี รัชต์ มีนโยบายพัฒนาเขตชนบททั่วประเทศให้มีความเจริญทางสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า ทางคมนาคม การพัฒนาในช่วงนี้ จึงทำให้เกิดถนนมิตรภาพ ซึ่งจะเริ่มสร้างในสมัยจอมพล ป. พิบูล สงเคราะม ในระยะแรกคือ สายสระบุรี-นครราชสีมา หรือเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2 ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา

สมัยพระยาสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อครั้งที่ทรงเสด็จเยี่ยม
พสกนิกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2499 ในครั้งนั้นพระองค์ทรงประทับแรม^ณ จังหวัดนครราชสีมาและพระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินนครราชสีมาอีกหลายครั้ง นอกจากนั้น
พระองค์ยังทรงให้ความสำคัญกับจังหวัดนครราชสีมา สังเกตจากโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจาก
พระราชดำริในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา มีจำนวนโครงการมากกว่า 25 โครงการ

บทที่ 3

ประวัติศาสตร์บ้านหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

3.1 ข้อมูลพื้นฐานตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ประวัติความเป็นมาตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา จากข้อมูลองค์การบริหารส่วนตำบลหมื่นໄวย (องค์การบริหารส่วนตำบลหมื่นໄวย. ออนไลน์. 2562) ได้กล่าวว่า ตำบลหมื่นໄวยเป็นถิ่นที่อยู่ดั้งเดิมของชนชาติอิสาณ เป็นตำบลที่มีความเก่าแก่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ประชากรส่วนใหญ่ในบ้านถือศาสนาพุทธ พูดภาษาไทยโดยราช เป็นตำบลที่ตั้งในเขตการปกครองของอำเภอเมืองเดิมทั้งหมด 15 หมู่บ้าน ต่อมาปี พ.ศ. 2538 ได้แยกตำบลออกไปคือตำบลหนองกระทุ่ม ปัจจุบันมีจำนวน 9 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านประโ哥ก หมู่ที่ 2 บ้านหมื่นໄวย หมู่ที่ 3 บ้านโนนตาสุก หมู่ที่ 4 บ้านโพนสูง หมู่ที่ 5 บ้านคลองบริบูรณ์ หมู่ที่ 6 บ้านโคกไผ่ หมู่ที่ 7 บ้านหนองนาลุ่ม หมู่ที่ 8 บ้านโคกผงาด หมู่ที่ 9 บ้านโคกไผ่สอง ประชากรทั้งสิ้น 10,190 คน แยกเป็นชาย 4,861 คน หญิง 5,329 คน ประชากรแห่งประมาณ 4,230 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 1,440.55 คน /ตารางกิโลเมตร

ตำบลหมื่นໄวยมีเนื้อที่ทั้งหมด 9.76 ตารางกิโลเมตร หรือ 6,100 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 1.28 ของพื้นที่ทั้งอำเภอ สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การทำนาและปลูกผักโดยมีเขตพื้นที่ ดังนี้ คือ

ที่ดินเปล่า ติดกับ ตำบลจ่อหอ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ที่ดินใต้ ติดกับ เทศบาลนครนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

ที่ดินตะวันออก ติดกับ ตำบลจ่อหอ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ที่ดินตะวันตก ติดกับ ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

3.2 หมู่บ้านหมื่นໄวยกับความสำคัญทางประวัติศาสตร์

3.2.1 การปรากฏชื่อ บ้านหมื่นໄวย บนเส้นทางโบราณจากกรุงเทพฯ สู่เวียงจันทน์

ในช่วงเวลา พ.ศ. 2369 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ขณะนั้นในประเทศไทย เจ้าอนุวงศ์ซึ่งเป็นพระราชบุตรของเจ้าสิริบุญสารได้เป็นเจ้าเมืองเวียงจันทน์มาเป็นเวลา 19 ปีแล้วและเจ้าอนุวงศ์นี้เดิมมีความคุ้นเคยสนิทสนมกับราชสำนักไทย

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นอย่างดี และเนื่องจากเจ้าโยซึ่งเป็นบุตรของเจ้าอนุวงศ์ได้เป็นเจ้าเมือง จำปาศักดิ์ หลังจากเหตุการณ์สังคมรามปราบกบฏ ที่จำปาศักดิ์ ดังนั้นทำให้อำนาจของเวียงจันทน์มีมากยิ่งขึ้น เพราะตลอดดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขงคือการปกครองของเวียงจันทน์ลงมาถึงนครจำปาศักดิ์

เจ้าอนุวงศ์ในระยะเวลาต่อมาได้ดำเนินนโยบายการสร้างความสัมพันธ์กับเวียดนามในขณะเดียวกันนั้นได้มีข่าวว่าไทยเกิดปัญหากับอังกฤษด้วยความไม่เข้าใจกันจนเกือบจะทำให้ถูกกองเรือของอังกฤษเข้าบุกและโจมตีกรุงเทพฯ ในกรณีนี้เจ้าอนุวงศ์จึงเห็นเป็นช่องทางในโอกาสที่จะได้ก่อการที่จะมุ่งหมายเข้าตีกรุงเทพฯ ให้ได้ในปี พ.ศ.2369 โดยมีการวางแผนเข้าโจมตี 3 ด้าน คือ เจ้าโยซึ่งครองกรุงจำปาศักดิ์ให้ยกทัพเข้ามาทางอุบลราชธานี เจ้าอุปราชอนุชาของเจ้าอนุวงศ์ยกทัพเข้ามาทางร้อยเอ็ดและเจ้าอนุวงศ์ยกทับเข้าสู่เมืองนครราชสีมา ซึ่งการเดินทัพได้เดินทางมาอย่างรวดเร็ว และเหตุการณ์ครั้งนี้ได้สร้างความตกใจแก่ราชสำนักที่กรุงเทพฯอย่างมาก (เจ้าพระยาทิพกรวงศมหโกษาธิบดี. 2538 : 17)

จากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้สมเด็จกรมพระราชวังบรมมหาศักดิพลเสพเป็นทัพหลวงขึ้นไปปราบเจ้าอนุวงศ์ รวมถึงพระราชวงศ์ที่เข้ามาโจมตีในการครั้งนี้มีพระราชวงศ์ของไทย รวมถึงขุนนางจำนวนหนึ่งต้องเดินทางไปราชการทัพ และกองทัพที่ได้ยกขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์ในครั้งนั้น ทัพหลวงมีสมเด็จกรมพระราชวังบรมมหาศักดิพลเสพ เสด็จมุ่งเข้าตีเมืองเวียงจันทน์ (เจ้าพระยาทิพกรวงศมหโกษาธิบดี. 2538 : 21) และทัพที่จัดไปปราบกบฏทางทิศตะวันออกเพื่อเข้ายึดเมืองจำปาศักดิ์ ได้แก่ ทัพของพระยาราชสุภารดี (สิงห์ สิงหเสนี) ขณะนั้นเองเมื่อเจ้าอนุวงศ์ได้รับทราบข่าวของกองทัพกรุงเทพฯ ยกทัพมาใกล้เมืองนครราชสีมา เจ้าอนุวงศ์จึงได้ถอยทัพไปตั้งอยู่หอนบัวลำภูแต่กองทัพของฝ่ายไทยได้เข้าโจมตีถึงเมืองหนองบัวลำภูจนทำให้เข้าอนุวงศ์พ่ายแพ้ และทั้งทัพกลับไปเวียงจันทน์จากนั้นจึงหนีเข้าไปอยู่ในเวียดนามในเวลาต่อมา (เจ้าพระยาทิพกรวงศมหโกษาธิบดี. 2538 : 25)

ทำให้ในปี พ.ศ.2370 กองทัพของไทยสามารถตีเวียงจันทน์สำเร็จ ทัพหลวงของกรมพระราชวังบรมมหาศักดิพลเสพได้ตั้งทัพหลวงอยู่ที่เมืองพานพราวัตรงข้ามเมืองเวียงจันทน์และเมื่อกองทัพพระยาราชสุภารดีได้เข้ามาร่วมสมทบภายหลังที่เวียงจันทน์ได้ทำการจัดทัพจัดการความเรียบร้อยแล้วจึงได้เลิกทัพหลวงกลับมกรุงเทพฯ (เจ้าพระยาทิพกรวงศมหโกษาธิบดี. 2538 : 27)

จากเส้นทางการเดินทัพหลวงของไทยไปยังเวียงจันทน์ของสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพในครั้งนี้ดังกล่าว จัดเป็นเส้นทางโบราณจากกรุงเทพฯ ไปยังเวียงจันทน์ ได้มีหลักฐานปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีที่แต่งขึ้นในสมัยนั้นด้วย และเอกสารที่ทำให้ทราบถึงเส้นทางเดินทัพนี้ ได้ปรากฏในเอกสารสำคัญต่างๆ (ศานติ ภักดีคำ. 2561 : 24) ได้แก่ จดหมายเหตุเรื่องระยะทางเด็ดจพระราชดำเนินกองทัพหลวง ตั้งแต่กรุงเทพฯถึงเมืองเวียงจันทน์ ปีจออัชชศก 1188 ฉบับนายพลพันหุ่มแพรวาย จดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันท์ (เวียงจันท์ สะกด ด้วย ท เขียนตามเอกสารดังเดิมของต้นฉบับ) รวมถึงใบบอก (หนังสือราชการของสยามที่ใช้มาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) และคำให้การที่เกี่ยวข้องรวมไปถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เรียบเรียงขึ้นในเวลาต่อมา เช่น พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 ของเจ้าพระยาบิพากวงศ์ (ข้า ชุนนาค)

จากการปรากฏเส้นทางการเดินทัพทั้งเอกสารและวรรณคดีดังได้กล่าวข้างต้น ความสำคัญของการแต่งคือ ได้แต่งขึ้นในช่วงเวลาที่เหตุการณ์เกิดขึ้นและในเอกสารที่แต่งขึ้นเหล่านั้น ได้ระบุถึงชื่อบ้าน ชื่อเมือง ตามเส้นทางการเดินทัพ อย่างเช่นในนิราศทัพเวียงจันทร์ (เวียงจันทร์ สะกด ร เขียนตามเอกสารดังเดิมของต้นฉบับ) ของหม่อมเจ้าทับในกรมหลวงเสนาบวิรักษ์ ซึ่งเป็นทัพหน้า ส่วนเนื้อหาเกี่ยวกับชื่อบ้านชื่อเมืองในทัพหลังนั้นจะถูกระบุยในโครงนิราศสมเด็จกรมพระยาเดชาดิศรและทัพหลวงโดยสมเด็จกรมพระราชวังบวรศักดิพลเสพได้ถูกระบุเรื่องการเดินทางทัพหลวงนี้อย่างละเอียดใน ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันท์ (เฉพาะเมื่ออ้างจากหนังสือประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันท์ซึ่งเป็นต้นฉบับ เวียงจันทร์ สะกด ด้วย ท ผู้จัดจึงเขียนตามเอกสารดังเดิมของต้นฉบับ)

เส้นทางหลักของทัพหน้า ทัพหลัง และทัพหลวง ประกอบด้วยเส้นทางด้วยการวนน้ำ จากรุงเทพฯ ขึ้นไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านเมืองนนทบุรี ปทุมธานี ไปอยุธยา เข้าแม่น้ำป่าสักไปถึงท่าสนุก ในอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จนมาถึงท่าสนุกนี้ทัพหน้าได้ยกทัพขึ้นไปทางพระพุทธบาท เมืองชัยบาดาล และเมืองบัวชุม ข้ามลำพระยากลาง ไปยังเมืองนครราชสีมา ส่วนกองทัพกลางและกองทัพหลังได้เดินทางต่อ โดยทัพหลวงได้ยกทัพทางสกลมารค (ทางบก) ตั้งแต่ท่ารำเป็นต้นไป (นิราศเวียงจันทร์. 2544 : 136) ส่วนกองทัพหลังยกทัพไปทางชลมารค (ทางเรือ) ผ่านท่าแดง ท่าจาม ยางนม หัวหิน เริงวาง บ้านม่วง ฯลฯ จนไปถึงบ้านขอนขัวง ในเขตจังหวัด

สระบุรี ต่อจากนั้นทัพหลวงได้ยกทัพไปยังบ้านม่วงสองคอน (ในเวลาต่อมาเป็นที่ตั้งวังสีทาของพระบาทสมเด็จพระปินเกล้าเจ้าอยู่หัวจากนั้นมาถึงแก่ค่ายข้ามดงพญาไฟไปยังเมืองนครราชสีมา

ก่อนการมาถึงในการชุมนุมทัพที่เมืองนครราชสีมา สำหรับทัพหลวงได้ประทับแรมอยู่ที่ค่ายหลวงทุ่งระเบียดเป็นเวลา 30 วัน จากนั้นโปรดให้ทัพหน้ายกขึ้นไปตีเมืองหนองบัวลำภู เมื่อถึงถูกย์เคลื่อนทัพ ทัพหน้าจึงยกทัพออกจากเมืองนครราชสีมาไปเวียงจันทน์ต่อมาทัพหลวงจึงยกออกจากเมืองนครราชสีมา ดังปรากฏใน "ระยะทางเด็ดจพระราชดำเนินกองทัพหลวง ตั้งแต่กรุงเทพฯ ถึงเมืองเวียงจันทน์ว่า "ครั้น ณ วันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ เวลาช้าโมง ๑ กับ ๔ นาที ยกจากเมืองนครราชสีมาถึง บ้านหมื่นไวยทาง ๗๕ เส้น" ดังรายละเอียดตามประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์ (เวียงจันท์สะกด ด้วย ที่เขียนตามเอกสารดังเดิมของต้นฉบับ) ดังนี้คือ

ระยะทางเด็ดจพระราชดำเนินกองทัพหลวง

ตั้งแต่กรุงเทพฯ ถึงเมืองเวียงจันทน์

ปีจอ อัฐศก ๑๑๘

(บ้านแพนก)

ข้าพระพุทธเจ้า นายคำเนยรสรสติต จำลองหูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะฯ

สิริทาง

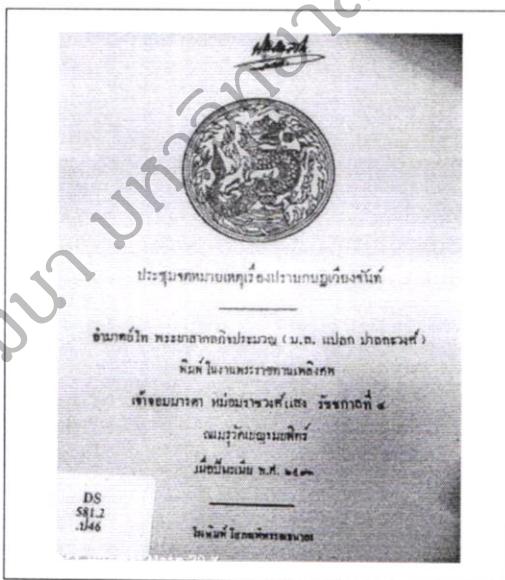
แต่ท่ารายถึงแก่ค่าย	๖๓๐	เส้น
แต่แก่ค่ายถึงลำตะครองปากดง	๑๓๖๕	เส้น
แต่ลำตะครองปากดงถึงเมืองโคราช	๒๖๓๓	เส้น
แต่เมืองโคราชถึงเมืองเวียงจันทน์	๑๐๐๐	เส้น
รวมระยะทาง	๑๔๖๗	เส้น

ยกจากกรุงเทพมหานคร ณ วันเสาร์เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีจอ อัฐศก (พ.ศ. ๒๓๖๙)

เพลาเช้า ๕ โมง ๖ นาที ร้อนเมืองประทุมราษฎร์ แรมวัดโปรดสัตว์ เวลา ๒ โมงเช้าประทับเหนียด กรุงเก่า ตั้งค่ายแรมอยู่ ๑๑ เวลา แล้วเสร็จพระราชดำเนินขึ้นมาจากพะเนียด ตั้งค่ายหลวงอยู่ ณ ท่าเจ้าสนุก แรม ๑๕ เวลา ณ วันเสาร์เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ยกจากท่าเจ้าสนุกขึ้นมาประทับแรมอยู่

ณ ท่ารายคืน ๓ แล้วเสร็จพระราชดำเนิน โดยสก烙มารคจากท่ารายเวลาตี ๓ ยาม ยกจากท่ารายทิ้ง
ค่ายบ้านม่วงสองค่อนทาง ๕๕๐ เส้น แรม ๔ คืน แต่บ้านม่วงสองค่อนถึงแก่งคอย ๓๐ เส้น

ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ เวลาเข้ามื้อ ๑ กับ ๔ นาที		
ยกจากเมืองนครราชสีมาถึงบ้านหมื่นไวยทาง	๗๕	เส้น
แต่บ้านหมื่นไวยถึงลำระกำ	๕๐	เส้น
แต่ลำระกำถึงบ้านกรุด	๕๐	เส้น
แต่บ้านกรุดถึงหนองกอกออก	๕๐	เส้น
แต่หนองกอกออกถึงลำคลัง	๕๐	เส้น
แต่หนองลำคลังถึงบ้านช่อง	๕๐	เส้น.....

ภาพที่ 7 ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันท์

ที่มา : พิพิธภัณฑ์เมืองนครราชสีมา. ออนไลน์. 2562.

จากการปราบกบฏชื่อ บ้านหมื่นไวย บนเส้นทางโบราณจากกรุงเทพฯ สู่เวียงจันทน์ในเอกสาร
ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันท์ (เขียนตามต้นฉบับเดิม) ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นเป็นสิ่งที่
สนใจว่าการเดินทางโดยผ่านเส้นทางนี้และการผ่านหมู่บ้านหมื่นไวยด้วยนั้น น่าจะเป็นหนึ่งในเส้นทาง

ที่ใช้ติดต่อเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ ถึงเวียงจันทน์ ซึ่งอาจหมายถึงเส้นทางที่ใช้ติดต่อระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในที่นี้คือเส้นทางผ่านภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยโดยผ่านจังหวัดต่างๆ หลายจังหวัดไปยังเวียงจันทน์ โดยเริ่มจากกรุงเทพฯ ผ่านนนทบุรี ปทุมธานี อุบลราชธานี ลพบุรี นครราชสีมา ขัยภูมิ ขอนแก่น หนองบัวลำภู อุดรธานี หนองคาย และจังหวัดแม่น้ำโขงเข้าเมืองเวียงจันทน์ มาตั้งแต่รัชกาลที่ 3 เป็นอย่างน้อย และน่าเชื่อว่าก่อนหน้าเหตุการณ์ปราบเจ้าอนุวงศ์เส้นทางสายนี้ที่อาจเป็นเส้นทางที่ผ่าน บ้านหมื่นไวย คงเป็นเส้นทางสำคัญที่ใช้เดินทางติดต่อแลกเปลี่ยนทางสังคม วัฒนธรรม มาก่อนหน้านั้นตั้งแต่สมัยทวารวดีมาแล้ว ทั้งเป็นการติดต่อระหว่างดินแดนในประเทศไทยด้วยกัน เช่น กรุงเทพฯ และนครราชสีมา ภาคกลางและภาคอีสานรวมทั้งประเทศไทยติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดังรายละเอียดในรายเหตุการณ์และหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ดังนี้ คือ

โบราณวัตถุและศิลปกรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ของภาคกลางและภาคอีสานจนทำให้อาจสันนิษฐานได้ว่าชุมชนโบราณในภาคกลางและภาคอีสานคงได้มีการติดต่อและเผยแพร่ความคิดความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมถึงกันตลอด (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 2558 : 130) โดยมีปัจจัยสำคัญที่ส่งผ่านวัฒนธรรมคือการใช้เส้นทางโบราณ ดังตัวอย่าง เช่น Jarvis บันฐานบัวรองรับพระพุทธรูป ทำจากหินราย พบที่วัดจันทึก อำเภอปักช่องจักหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีข้อความที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์หรือชนชั้นปักรอรของทวารวดีทางภาคกลางอักษรวี (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 2558 : 99) ธรรมจักรหินลายตัว เมืองเบรากスマ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ศิลปทวารวดีมีรูปแบบศิลปะคล้ายธรรมจักรของศิลปทวารวดีภาคกลางที่มาจากจังหวัดเพชรบุรี (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 2558 : 131) ตัวอย่างพระพุทธรูปศิลปะทวารวดีในจังหวัดนครราชสีมาที่มีรูปแบบคล้ายศิลปะทวารวดีทางภาคกลาง เช่น พระพุทธรูปประจำทับหนีพนัสบดี พบที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา พระพุทธรูปหินรายแดงอิริยาบถยืน อำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ตัวอย่างพระพุทธรูปศิลปะทวารวดีในจังหวัดอื่นของภาคอีสานที่อยู่ในเส้นทางโบราณที่มีรูปแบบคล้ายศิลปะทวารวดีทางภาคกลาง เช่น พระพุทธไสยาสน์ ภูเวียง อำเภอชุมแพจังหวัดขอนแก่น มีความคล้ายคลึงทางด้านรูปแบบศิลปะพระพุทธไสยาสน์ทางภาคกลาง เช่น พระพุทธไสยาสน์จากถ้ำฝาโถ เขางู อำเภอเมืองจังหวัดราชบุรี ตัวอย่างพุทธศิลป์ศิลปะทวารวดีอีสานในจังหวัดอื่นที่อยู่นอกเส้นทางโบราณที่มีรูปแบบทางศิลปะคล้ายทวารวดีทางภาคกลางซึ่งเป็นการสะท้อนถึงการติดต่อทางวัฒนธรรมทาง

ภาคกลางและภาคอีสาน เช่น พระพิมพ์เล่าเรื่องพุทธประวัติตอนแสดงยมกปาฏิหารីปราบเล่าเดียรถីที่พับศาสนาสถานนอกเมืองนครจำปาศรี อำเภอادูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นพระพิมพ์ทวารดีอีสานหรือทวารดีสกุลซ่างห้องถินที่มีรูปแบบทางศิลปะสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับทวารดีทางภาคกลาง เนื่องจากหลักฐานดังกล่าวได้สืบทอดความเชื่อเรื่องศาสนาพุทธนิกายเถรวาทเพราในพระพิมพ์ปรากฏการปราบเล่าเดียรถីที่ได้ต้นมะม่วง (พุทธศาสนาในนิกายอื่นจะแสดงภาพตอนนั้นในแหล่งอื่น) (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 2558 : 33, 67) พระพิมพ์แสดงพระพุทธเจ้าประทับนั่งปางสมาธิที่เมืองฟ้าแಡดสูงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ และเมืองกันทร์วิชัย อำเภอ กันทร์วิชัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีรูปแบบทางศิลปคล้ายกับ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และแหล่งโบราณคดีพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 2558 : 119) พระพิมพ์แสดงพระพุทธเจ้าประทับนั่งบนบัลลังก์มีเครื่องสูงแวดล้อม ที่เมืองฟ้าแಡดสูงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ และเมืองกันทร์วิชัย อำเภอ กันทร์วิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีรูปแบบทางศิลปคล้ายกับพระพิมพ์ที่เมืองโคงไม้เดน อำเภอพุทธคีรี จังหวัดนครสวรรค์ และที่วัดนครโภคชา อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี (พระหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์. 2532 : 49-51) พระพุทธรูปสำริดอิริยาบถยืน บ้านผ้าย อำเภอหนองหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์ รูปแบบทางศิลปะสะท้อนถึงพระพุทธรูปทวารดีภาคกลางพระพุทธรูปนาคปรกบ้านผ้าย อำเภอหนองหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์ รูปแบบทางศิลปะ สะท้อนถึงพระพุทธรูปทวารดีภาคกลาง เช่นท่านที่หลุม นาคมใบหน้าคล้ายลิง (หม่อมเจ้าสุวัตรดิศ ดิสกุล. 2511 : 26-28) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปทวารดีทางภาคกลาง พระพุทธไสยาสน์ภูปอ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์/พระพุทธไสยาสน์ภูเวียง อำเภอชุมแพจังหวัดขอนแก่น มีความคล้ายคลึงทางด้านรูปแบบศิลปะพระพุทธไสยาสน์ทางภาคกลาง เช่น พระพุทธไสยาสน์จากถ้ำฝ้าโถเข้า อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 2558 : 114) และ Jarvisกมอยุ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคล้ายคลึงกับJarvisที่ปรากฏบนเสาแปดเหลี่ยมจากศาลสูง จังหวัดลพบุรี ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนที่ใช้ภาษาમૌણીในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับกลุ่มคนที่ใช้ภาษาમૌણીในภาคกลาง มีการติดต่อแลกเปลี่ยนด้านอักษรธิอีวย่างซัดเจน (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 2558 : 99)

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์สำคัญที่สะท้อนความสัมพันธ์ของประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวผ่านปัจจัยการรบ การส่งส่วยส่งเครื่องบรรณาการ การเข้าร่วมพิธีการถวายตัว การเข้ามาศึกษาเล่าเรียน โดยน่าเชื่อว่าใช้เส้นทางโบราณในการเดินทางไปมาหาสู่กัน

สมัยอยุธยา

การรับการยกกองทัพและการทำสงคราม ดังเช่น สมัยสมเด็จพระบรมราชาริราชาที่ 2 (เจ้าสามพระยา) จึงโปรดให้สมเด็จพระอินทรราช หรือพระนครอินทร์ ยกทัพไปตีเมืองพิมายและเมืองพนมรุ้ง ดังปรากฏหลักฐานในจารึกขุนศรีไชย สมัยพระนเรศวรยกไปตีเขมรผ่านเมืองนครราชสีมา เมืองนครราชสีมาถือเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญและเป็นฐานกำลังของอยุธยาในการควบคุมเมืองต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องมาจากมีอาณาเขตชายแดนจรดเวียงจันทน์และอาณาจักรเขมร พ.ศ. 2231-2245 ในพงศาวดารฉบับพันจันทน์มาศ (เจิม) กล่าวถึง การปราบปรามเมืองนครราชสีมา ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2231-2245) โดยพระยาโยธา (สังข์) ขุนนางที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดเกล้าฯ ให้ไปปกครองเมืองนครราชสีมาทำการเข้าเมืองไม่ยอมมาถวายบังคม สมเด็จพระเพทราชาทรงส่งกำลังทางการเข้ามาทำการบุป从而使 ปราบปรามปราบ โดยใช้เวลา 3 ปี (กรมศิลป์) ประชุมพงศาวดาร เล่ม 39 (ภาคที่ 64) พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทน์มาศ (เจิม). ในปีพ.ศ. 2238 พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต (พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2) แห่งเวียงจันทน์ ให้เสนอสุพจนามิตรนำพระราชสารสันและเครื่องบรรณาการลงไปยังอยุธยาโดยขอกำลังทัพขึ้นมาช่วยเหตุการณ์นี้เกิดช่วงสมเด็จพระเพறราชาและสมเด็จพระเพறราชาทรงโปรดเกล้าให้เจ้าพระยานครราชสีมาเป็นแม่ทัพ แต่ตั้งพระสรบุรีเป็นยกกระเบื้อง ตำแหน่งเกียกกายคือ พระนายนายก กองหน้าเป็นพระราม ทัพหลังคือ พระยาลาพบุรี ยกกองทัพไปช่วยเวียงจันทร์ (สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. 2543 : 173) พ.ศ. 2308 มีหลักฐานว่าเจ้าเมืองนครราชสีมาถูกเกณฑ์ไปให้ช่วยรบที่อยุธยา พ.ศ. 2310 ในคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 แก่พม่า กรมหมื่นพิพิทธราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บรมโกศได้มำช่องสมัชชุกนเมืองนครราชสีมาและหัวเมืองน้อยใหญ่เพื่อต่อสู้กับพม่า และกอบกู้กรุงศรีอยุธยาที่เมืองพิมาย โดยเรียกตนเองว่า กึกเจ้าพิมาย ซึ่งมีอาณาบริเวณที่มีอำนาจอยู่ ได้แก่ บริเวณเมืองจันทึกปักรังชัย พุทไธสง บุรีรัมย์ และชัยภูมิ เป็นต้น

ส่วนการแต่งตั้งเจ้าเมืองกรรมการเมืองโดยหนึ่งวิธีการแต่งตั้ง คือ การเสนอชื่อเจ้าเมืองผ่านเมืองเมืองนครราชสีมา โดยเจ้าเมืองนครราชสีมาจะนำเรื่องเสนอขึ้นผ่านส่วนกลางทั้งนี้ สมุหนายกจะได้นำกราบบังคมทูลให้ทรงวินิจฉัย ดังนั้นจะเห็นได้ว่านครราชสีมาจัดว่าเป็นเมืองสำคัญ สมัยอยุธยาซึ่งมีหน้าที่ดูแลหัวเมืองແลบอีสานใต้ (สุวิทย์ รีรศากวัต. 2557 : 92)

สมัยธนบุรี

พ.ศ. 2314 พระราชพงศาวดารฉบับพระราชทัตถเลขาเล่ม 2 ระบุว่า พระวอแห่งหลวงพระบาง เมื่อหนึ่พไปอยู่ดอนมดแดง ได้แต่งให้หัวเพี้ยถือศุภอักษร รวมทั้งเครื่องบรรณาการมาถึงพระยามหานครราชสีมาเพื่อขอเป็นเมืองขึ้นกับกรุงเทพมหานครศรีอยุธยาหรือกรุงธนบุรี พระราชพงศาวดารฉบับพระราชทัตถเลขาเล่ม 2. 2516 : 426-427)

พ.ศ. 2319 เกิดเหตุการณ์เจ้าเมืองนางรองของไทยได้คิดไม่ซื่อก่อการเป็นกบฏ รวมกับเจ้าโอ้ เจ้าอิน รวมถึงอุปขยาดเมืองจำปาศักดิ์ ในครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินได้มีรับสั่งให้เจ้าพระยาจักรี (ซึ่งต่อมาก็คือ รัชกาลที่ 1) ดำเนินการแต่งตั้งทัพไปปราบพระยานางรอง เมื่อปราบสำเร็จได้ยกทัพกลับธนบุรีหรือกรณีกองทัพเวียงจันทน์เข้ามาตีพระวอในเขตจำปาศักดิ์ เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชทรงทราบเรื่องพระองค์จึงทรงส่งกองทัพให้ใหญ่ มอบหมายให้เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรศิห์เป็นแม่ทัพยกไปตีเวียงจันทน์ ครั้งนี้ได้รวบรวมกำลังกองทัพไปทางนครราชสีมา ราว 20,000 คน (พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง. 2507 : 209-210) โดยศึกครั้งนี้เจ้าพระยาสุรศิห์แยกทัพเป็นทัพเรือลงไปกัมพูชาเพื่อเกณฑ์ไพร่พล ส่วนเจ้าพระยามหาகษัตริย์ศึกยกกองทัพใช้ทางบกจากเมืองนครราชสีมาไปเวียงจันทน์ (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชทัตถเลขา เล่ม 2. 2516 : 426-427) เมื่อทำการศึกสำเร็จได้กวาดต้อนผู้คน ทรัพย์สมบัติ อาวุธยุทโธปกรณ์และอัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางลงมายังกรุงธนบุรี (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชทัตถเลขา. 2516 : 431-435)

พ.ศ. 2324 การเก็บส่วยมีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาราชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 หรือราวปี พ.ศ. 2034-2072 ซึ่งมีหลักฐานอยู่ในกฎหมายตราสามดวง แต่การเก็บส่วยในพื้นที่ของลาวและอิสาน ปรากฏในหลักฐานราษฎรสมัยธนบุรี ประมาณ พ.ศ. 2324 และมีการเก็บส่วยอย่างกว้างขวางราواتันรัชกาลที่ 3 (ธีรชัย บุญมารром. 2536 : 103) โดยเส้นทางลำเลียงส่วยหากเริ่มจากนครราชสีมาไปกรุงเทพ มี 2 เส้นทางคือ เส้นทางที่หนึ่งคือเดินทางผ่านเมืองปักธงชัยไปเมืองคบินทร์บุรีแล้วล่องเรือต่อไปแม่น้ำบางปะกงเข้าคลองแสนนและไปถึงปลายทางกรุงเทพฯ เส้นทางที่สองคือ จากนครราชสีมาผ่านดงพญาไฟ (ดงพญาเย็น) ไปสีคิ้ว ปากช่อง มากเหล็ก แก่งคอย สารบุรี อยุธยา กรุงเทพ และกรณีเจ้าลาว ขุนนางลาว ต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมของเมืองในการปกครองของไทย โดยต้องเดินทางนำเครื่องราชบรรณาการ หรืออาจเป็นส่วย การถือน้ำพิพัฒน์สัตยา การส่งบุตรหลานเข้าพระวงศ์เข้ามาถวายตัวเพื่อรับใช้พระมหากษัตริย์ไทย การเข้ามาศึกษาเล่าเรียน

สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยพ.ศ. 2334 เกิดกรณีกบฏเชียงแก้ว นครจำปาศักดิ์ กบฏข่า พระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าให้เจ้าพระยานครราชสีมาได้เกณฑ์กองทัพเมืองนครราชสีมาไปปราบกบฏ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516 : 431- 434) พ.ศ. 2356 มีการเกณฑ์คนเมืองนครราชสีมา ในสมัย รัชกาลที่ 2 ราوا ปีพ.ศ. 2356 ได้โปรดเกล้าให้เจ้าพระยาอภัยภูรตាแห่งนั้น สมุหนายกได้เป็นแม่กองเกณฑ์คนเมืองนครราชสีมา และเมืองอื่นๆไปทำนบกันลำแม่น้ำที่เมืองอ่างทอง (เจ้าพระยาทิพกรวงศ์และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2505 : 68-69 และ 489)

พ.ศ. 2336 เกิดเหตุการณ์กบฏสาเกียดโง้ง ในดินแดนเขตจำปาศักดิ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดเกล้าฯให้เจ้าพระยานครราชสีมาและเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์ได้ยกกองทัพไปปราบกบฏ ทั้งนี้เจ้าเมืองนครราชสีมาได้เกณฑ์ผู้คนเมืองนครราชสีมาไปรบ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516 : 600-601)

พ.ศ. 2417 เกิดมีโจรสลัดเข้าโจมตีเวียงจันทน์ ฝังไถ่ได้เกณฑ์กำลังหัวเมืองทางเหนือ อีสาน หลวงพระบางทางราชสำนักไทยเข้าปราบปรามโดยมีกองหน้าคือ พระยามหาอามาตย์ แม่ทัพหน้าคือเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ ส่วนจอมทัพ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหาลาภ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ (พระวิภาคภูมิ. 2526 : 276-279) ในครั้งนี้ได้ปราบโจรสลัดได้รับคำบัญชา

พ.ศ. 2426-2428 โจรสลัดสร้างความเดือดร้อนขึ้นอีก ทางกรุงเทพฯ จึงจัดเตรียมกองทัพมาปราบอีกครั้ง ในครั้งนี้ จัดให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจำษ์ศิลปาคมเป็นแม่ทัพใหญ่ ฝ่ายใต้รับผิดชอบเมืองລາວພວນຄົງລາວໄຕ ส่วนแม่ทัพใหญ่ฝ่ายเหนือ คือ เจ้าหมื่นໄວຍວນරາດเป็นแม่ทัพรับผิดชอบหลวงพระบาง หัวพันห้าทั้งหมด สิบสองจุ่นไทย (พระวิภาคภูมิ. 2526 : 276-279)

พ.ศ. 2363 เกิดเหตุการณ์กบฏสาเกียดโง้งในดินแดนเขตจำปาศักดิ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยานครราชสีมา และเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์ได้ยกกองทัพไปปราบกบฏ ทั้งนี้เจ้าเมืองนครราชสีมาได้เกณฑ์ผู้คนเมืองนครราชสีมาไปรบ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516 : 600-601)

กล่าวโดยสรุปจากหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ โบราณวัตถุและศิลปกรรม เช่น จารึก ธรรมจักร พระพุทธรูป พระพิมพ์ ฯลฯ ที่สะท้อนความสัมพันธ์ของภาคกลางและภาคอีสาน ซึ่งมีโบราณในภาคกลางและภาคอีสานมีการติดต่อและเผยแพร่ความคิด คติความเชื่อ ประเพณี

วัฒนธรรมถึงกัน รวมถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ เหตุการณ์ทางการเมือง การทำสงคราม การปราบกบฏ การเกณฑ์ผู้คนเข้าร่วมรบ การส่งเครื่องบรรณาการ การเก็บส่วย การส่งสาสน์ หมายใบบอก การเข้ามาศึกษาเล่าเรียนในราชสำนักกรุงเทพของราชนิคุลจากทางสาธารณรัฐ-ประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีปัจจัยสำคัญคือการเดินทางโดยใช้เส้นทางโบราณ ซึ่งอาจเป็นได้ว่า มีการใช้เส้นทางในการเดินทางนี้มานานแล้ว ตามหลักฐานน่าเชื่อว่าจะใช้เส้นทางนี้ดังแต่สมัยทวารวดี เป็นเบื้องต้น นั่นหมายความว่าการเดินทางที่ผ่านหมู่บ้านหมื่นໄວຍก็อาจจะเป็นไปได้ว่าหากมี การเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปนครราชสีมา กรุงเทพฯ ไปจังหวัดอื่นของภาคอีสานที่ต้องผ่าน นครราชสีมา หรือประเทศไทยไปสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หมู่บ้านหมื่นໄวยน่าจะเป็น จุดผ่านหรือจุดบนเส้นทางโบราณดังกล่าวด้วย

2.2 การปรากฏชื่อ ด่านหมื่นໄวย ในหนังสือวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์

หากมีการกล่าวถึงบรรดาวรรณคดีของไทยนับตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันแล้ว เรื่อง "ขุนช้างขุนแผน" ถือเป็นวรรณคดีที่มีผู้คนรู้จักกูกล่ำภูถึง นิยมอ่าน นิยมนำมาศึกษาและเป็นหัวข้อ วิจัยอย่างกว้างขวางจึงนับว่า "ขุนช้างขุนแผน" เป็นวรรณคดีที่เป็นเพชรน้ำเอกชั้นหนึ่งของวรรณคดี ไทย เพราะวรรณคดีเรื่องนี้มีความพิเศษจากวรรณคดีชั้นอื่นๆ อาทิ เช่น เป็นเรื่องของสามัญชนที่ สะท้อนชีวิต สังคม การเมือง การปกครอง ความเป็นครู รวมถึงขนธรรมเนียมประเพณี ความคิด ความเชื่อ ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งสามารถนำความรู้จากเรื่องนี้มา ศึกษาและเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลาย หนึ่งในนั้นคือเรื่องประวัติศาสตร์ ความสำคัญ ของชุมชน สภาพบ้านเมือง ความมีอยู่ของเมืองในอดีต เป็นต้น

จากหลักฐานทางด้านหนังสือวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ตำบลหมื่นໄวยหรือชุมชน หมื่นໄวย ปรากฏชื่อ "ด่านหมื่นໄวย" อยู่ในหนังสือ "เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน" ฉบับหอพระสมุด วชิรญาณ ในตอนที่ 25 เจ้าล้านช้างถวายนางสร้อยทองแก่พระพันวชาจากทั้งหมด 43 ตอน ซึ่งทั้งนี้เรื่องที่เกี่ยวกับบริบทของวรรณคดีเรื่องนี้โดยส่วนใหญ่แล้วจะตั้งอยู่ในข้อวินิจฉัยและคำอธิบาย ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงแสดงไว้ในพระนิพนธ์ เรื่อง "ดำเนินเสภา" (กรมศิลปากร. 2545 : 1-42) "อธิบายบทเสภาเล่ม 2" (กรมศิลปากร. 2545 : 43-48) และ "อธิบาย บทเสภาเล่ม 3" (กรมศิลปากร. 2545 : 49-52) ทั้งนี้ เพื่อใช้ประกอบการอธิบาย การตรวจชำระ บทเสภา และเพื่อนำไปจัดพิมพ์หนังสือ "เสภาขุนช้าง-ขุนแผน" ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อปี พ.ศ. 2460 และ พ.ศ. 2461 โดยมีความน่าเชื่อว่า เรื่องราวที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้ มีเค้าเรื่องจริงที่

เกิดขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระรามอธิบดีที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2034 ถึง พ.ศ. 2072 หรือน่าจะก่อน
สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเล็กน้อย เพราะมีปรากฏหลักฐานช่วยยืนยันซึ่งมีอยู่ในพระราช
พงศาวดารคำให้การของชาวกรุงเก่า "เรื่องสมเด็จพระพนวชา" (กรมศิลปากร. 2511 : 315)

ซึ่งในเวลาต่อมาเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงกลایเป็นเรื่องเล่า-นิทาน ซึ่งได้เล่า
สืบท่องกันมา กระทั้งกว่าได้คิดแต่งเป็นกลอนเพื่อนำไปขับเสภาในภายหลัง จนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอน
ปลาย ได้ทำสกรรมกับพม่าและเสียกรุงศรีอยุธยาในครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 หนังสือเสภาเหล่านี้อาจจะ
สูญหายและถูกทำลายไป ครั้นมาถึงในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภัลจจุลจึงได้มี
การรื้อฟื้นถูกนำมาแต่งขึ้นใหม่ โดยเหล่ากวีจากราชสำนัก โดยรวมและเขียนลงในสมุดไทยใน
สมัยรัชกาลที่ 3 จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2415 โรงพิมพ์ของหมอสมิทจึงนำไปจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มขึ้น ครั้ง
แรก (กรมศิลปากร. 2545 : 14-33)

ภาพที่ 8 เสนาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ

ที่มา : ห้องสมุดดิจิทัลวชิรญาณ. ออนไลน์. 2562.

จากคำอธิบายของเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับของพระสมุดวชิรญาณ ในตอนที่ 25
เจ้าล้านช้างถวายนางสร้อยทองแก่พระพนวชา ซึ่งได้กล่าวว่าข้างต้นแล้วว่าปรากฏชื่อ ด่านหมื่นໄวย
ดังข้อความโดยสรุปในเสภาดังนี้คือ

บทนี้ข้าจะยกไว้ก่อน
มาข้าจะกล่าวบทไป
เสด็จยังพระที่นั่งบลลังกรัตน์
น้อมเติร์หมอบเฝ้าเจ้าารณิทธ์

จะกล่าวกลอนให้เรื่องเนื่องไปเพิ่ม
ถึงพระเจ้าพิชัยเชียงอินท์
พร้อมมองค์นางกษัตริย์อันเฉิดฉิน
รายรื่นชื่นกลืนบำรุงใจ

ได้ทราบข่าวกล่าวความนั้นฟุ่งเพื่อง
ถึงโภมนางสร้อยทองต้องพระทัย
เป็นบุตรศรีเมืองเจ้าล้านช้าง
จะเปรียบถึงนางได้ก็ไม่มี

ภาเลื่องทั้งนครขอให้หา
พึงรุ่นจำเริญวัยสิบห้าปี
นางอื่นร้อยเอ็ดบุรีศรี
ทรงศรีเลิศล้ำวิไลนาถ

คำมาตย์รับสั่งบังคมลา
ลงเรือขามส่งล่องลงไป
ขึ้นมาแล้วก็พา กันรีบไป
ข้ามป่าฝ่าทุ่งมุ่งจรลี
พักม้ากินหญ้าพอยหาดหน่อย
หยุดร้อนนอนป่าพนาลาย
ถึงลำพาชีรีออกทาง
ถึงบ้านค่านโคราชสีมา
แจ้งความตามเรื่องราชสาร
ตัดตรงลงโคราชทันได

คลานถอยออกมหาชาไม่
ถึงท่าใหญ่ปากโนงทันที
ต้นดัดลัดไพรพนาศรี
ถึงศรีเขากาลล่วงด่านไป
ลงเฉียยขึ้นมาหาชาไม่
มาได้สามหม้อรีบต่อมา
ซักม้าสะบัดย่างมากลงป่า
เข้าหาชาวบ้าน ค่านหมื่นໄวย
ชาวด่านพามาไม่เข้าได้
ผูกม้าพักไว้เข้าในเมือง

จากคำอธิบายของเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณนี้ สมเด็จกรม-
พระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวถึง ตอนที่ 25 เจ้าล้านช้างถวายนางสร้อยทองแก่พระพันวษา ไว้ด้วย
ดังนี้คือ

“เมื่อพระเจ้าล้านช้างถวายนางสร้อยทองแก่สมเด็จพระพันวชิรา ตอนนี้เป็นสำนวนเก่าข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นสภาพเดิมก่อนรัชกาลที่ ๒ ควรเป็นตัวอย่างให้สังเกตสำนวนเดิม ตามที่กล่าวไว้ในตำนานสภาพได้อีกดอน ๓”

เพื่อการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ความสำคัญของชุมชนหรือบ้านหมู่ไวยมีความจำเป็นต้องเข้าใจภูมิหลังของตัวละครและเหตุการณ์ในเนื้อเรื่องเพื่อจะได้เข้าถึงประวัติศาสตร์ที่สอดแทรกอยู่ในวรรณคดีซึ่งเรื่องราวที่จะวิเคราะห์ต่างๆนี้จะมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์ต่อกัน

นางสร้อยทองเป็นอิ达เจ้าล้านช้างที่เจ้าเชียงใหม่ส่งสารไปสู่ขอแต่เจ้าล้านช้างไม่ยอมยกให้และได้ส่งสารไปยังพระพันวชิราว่าจะยกนางสร้อยทองให้เนื่องจากเจ้าล้านช้างคิดแล้วว่ากองทัพของไทยนั้นเป็นกองทัพที่ใหญ่และมีอำนาจมากกว่าเชียงใหม่หากยกราชธิการให้กับไทย ล้านช้างก็จะปลดภัยจากกองทัพไทยและยังได้กองทัพไทยเป็นพันธมิตรอีกด้วยดังนี้

อันพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา

พระเดชาปрабดีทั้งไตรจักร

ตัวเจ้าไปเป็นข้าสามิภักดี

ก์สมศักดิ์สมยศหมวดหั้งปวง (ขุนช้างขุนแผน. 2533 : 266-567)

มูลเหตุที่ทำให้นางสร้อยทองต้องจากบ้านเกิดล้านช้างคือ ภาวะสังคมและเพื่อให้บ้านเมืองของตนเองรอดพ้นจากสงครามเนื่องจากพระเจ้าเชียงใหม่ส่งคนมาสู้รบของแต่พระบิดานางอยากยกนางให้กับพระพันวชิรา หากเทียบเคียงกับสถานการณ์ในประวัติศาสตร์ของไทยคือสมัยอยุธยาและล้านช้างแล้ว มีความใกล้เคียงกับเหตุการณ์ในช่วงกับสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ที่อยุธยาและล้านช้างมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันแต่ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ความสัมพันธ์ของอาณาจักรล้านช้างกับกรุงศรีอยุธยาจะเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงด้วยปัจจัยทางการเมืองดังรายละเอียดต่อไปนี้เรียงลำดับตามยุคสมัยต่างๆ คือ กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นในการวิเคราะห์เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวพันกันของอาณาจักรล้านช้างและกรุงศรีอยุธยาตามบทนำมาเรื่องขุนช้างขุนแผนอันเกี่ยวเนื่องกับการปราบภูชือ บ้านหมู่ไวย หรือด้านหมู่ไวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา จึงอาจต้องแปรเปลี่ยนเรื่องราวประวัติเกี่ยวกับจังหวัดนครราชสีมาในช่วงยุคสมัยต่างๆ ลงไปด้วยเพื่อความเข้าใจบริบทเรื่องราวดังนี้ คือ

สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 อาณาจักรล้านช้าง (พระเจ้าฟ้างุ้ม) และอยุธยา มีความสัมพันธ์ที่มีไม่ตรึงต่อ กัน อาณาจักรทั้งสองฝ่ายไม่ตรึงต่อ กัน โดยกษัตริย์ล้านช้างยังทรงแสดงความปรารถนาว่าจะส่งพระนางแก้วยอดพ้าราชการดามาถวายเป็นบาทบริจาคิ แต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถ้าหากว่าพระราชิตาได้ทรงเจริญพระชนชาขึ้นแล้ว (อุทัย เทพสิทธา. 2509 : 167)

เมืองนครราชสีมาในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ขณะนั้นมีฐานะเป็นหนึ่งในเมืองพระยามหานครทางทิศตะวันออกของอาณาจักรสยาม

สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนາถ อาณาจักรล้านช้างตกอยู่ในฐานะหัวเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา ราช พ.ศ. 2025 (กรมศิลปากร. 2511 : 450-451) มีการสถาปนาเมืองนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางอำนาจในระดับภูมิภาค เพื่อสร้างฐานกำลังของกรุงศรีอยุธยา เพื่อเป็นการควบคุมสถานการณ์ทางภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ข้อรัตน์ ไวรวัฒน์. 2532 : 26)

สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ อาณาจักรล้านช้างโดยพระเจ้าไซเชษฐาราชร้ายเมืองหลวงมาเป็นเมืองเวียงจันทน์ ช่วงระยะเวลาคือ พ.ศ. 2091-2112 กรุงศรีอยุธยา มีความสัมพันธ์ที่ต่อเวียงจันทน์เนื่องจากทั้งสองดินแดนเพิ่งขึ้นภายจากการรุกรานของพม่าสมัยพระเจ้าตะเบ็งชะเวตีและพระบุเรงนองซึ่งเดียวกัน เวียงจันทน์และอยุธยา มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อ กันถึงขนาดบางเหตุการณ์ เวียงจันทน์เคยช่วยอยุธยาร่วมรบในคราวที่พระเจ้าบุเรงนองบุกเข้าตีอยุธยาในปี พ.ศ. 2098

เรื่องกรุงศรีอยุธยาถูกยึด ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทน์มาศ (เจ้ม) ระบุ ปี พ.ศ. 2099 หน้า 118 ส่วนพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ระบุ ปี พ.ศ. 2112 ว่ากรุงศรีอยุธยาถูกยึด แต่เมื่อนำเอกสารทั้งสองฉบับไปเทียบเคียงกับพระราชพงศาวดารเมืองหลวงพระบางพบว่าศักราชที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทน์มาศ (เจ้ม) มีความใกล้เคียงกัน และเวลาต่อมาเวียงจันทน์ถูกพม่ายึดในปี พ.ศ. 2114 ทั้งอยุธยาและเวียงจันทน์ต่างตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าด้วยกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหลังจากปี พ.ศ. 2099 เป็นเบื้องต้น ความสัมพันธ์ของอาณาจักรทั้งสองได้ห่างเหินและขาดหายไปด้วย

สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ปรากฏหลักฐานว่าในปี พ.ศ. 2136 เมืองเวียงจันทน์ได้ยอมอ่อนน้อมต่อกรุงศรีอยุธยา (กรมศิลปากร. 2512 : 332) พระองค์ทรงโปรดให้มีการยกเลิกเมืองพระยามหานคร แล้วจัดตั้งหัวเมืองขึ้นใหม่ เป็นเมืองเอก โท ตรี เมืองชั้นใน (จัตวา) โดยให้เมืองนครราชสีมาได้รับการจัดหัวเมืองชั้นนอก, ชั้นโท (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2507 : 123)

เมืองนครราชสีมาถือเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญและเป็นฐานกำลังของอยุธยาในการควบคุมเมืองต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากมีอาณาเขตชายแดนจรดเวียงจันทน์และอาณาจักรเขมร (คลอริช เวลส์. 2519 : 166 และ ขีรัตน์ ไรวาณิชวนน์. 2532 : 26)

สมัยกรุงธนบุรี กรุงธนบุรีและเวียงจันทน์มีความขัดแย้งกันเนื่องมาจากสถานการณ์บ้านเมืองเนื่องจากพม่าได้แผ่อิทธิพลถึงอาณาจักรต่าง ๆ รวมถึงล้านช้างด้วย สมัยนี้พระเจ้ากรุงธนบุรีต้องการอยากได้เวียงจันทน์เป็นพันธมิตรเนื่องจากต้องการให้เวียงจันทน์ช่วยเหลือเรื่องกำลังพลเสบียงอาหาร ซึ่งม้า ดังนั้นพระองค์จึงส่งพระราชสาส์นเพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์กับเวียงจันทน์ในระยะแรกเป็นความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน แต่ในระยะต่อมาพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทราบข่าวว่าเวียงจันทน์มีใจต่อพม่าด้วยทำให้พระเจ้ากรุงธนบุรีเริ่มเคลื่อนแคลงใจในเวียงจันทน์และต่อมาได้ส่งกองทัพไปตีเวียงจันทน์

สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชความสัมพันธ์กับเวียงจันทน์เวียงจันทน์จัดเป็นหนึ่งในห้าเมืองประเทศาชของสยาม ในสมัยนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชต้องการวางฐานอำนาจทางการเมืองให้เข้มแข็ง โดยมีพระราชนครที่ต้องการให้เมืองนครราชสีมาทำหน้าที่ดูแลควบคุมหัวเมืองทั้งหมดภายในภูมิภาค อีสาน-ลาว รวมทั้งหัวเมืองประเทศาชเวียงจันทน์ นครพนม และจำปาศักดิ์ ต่างพระนครศรีอยุธยา นครราชสีมา. (สุจิตต์ วงศ์เทศ. 2548 : 245-246)

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ราชสำนักกรุงเทพฯ เกิดความขัดแย้งกับเวียงจันทน์กรณีเจ้าอนุวงศ์เกิดเหตุการณ์สำคัญที่จังหวัดนครราชสีมา

จากลำดับความสำคัญทางประวัติศาสตร์จะพบว่าความสัมพันธ์ของไทยและลาวเริ่มจากเป็นมิตรที่ดีต่อกันในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ครั้นสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อาณาจักรล้านช้างตกอยู่ในฐานะหัวเมืองประเทศาชของกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกรุงศรีอยุธยา มีความสัมพันธ์ที่ดีต่overeign จันทน์ สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมืองเวียงจันทน์ได้ยอมอ่อนน้อมต่อกกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรีระยะเริ่มแรกเป็นความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันแต่เมื่อปลายสมัยได้มีการยกทัพไปตีเวียงจันทน์ สมัยรัตนโกสินทร์สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชความสัมพันธ์กับเวียงจันทน์เป็นไปในรูปแบบการเมืองปกครอง

ที่เวียงจันทน์เป็นเมืองในการปกครองของสยาม สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ความสัมพันธ์เป็นไปในทางลบเหตุจากความขัดแย้งทางการเมืองด้วยกบฏเจ้าอนุวงศ์

หากวิเคราะห์จากเรื่องความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันจากเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้น ไทยกับลาวจะได้แก่ช่วงสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ต้นสมัยรัตนบุรี ส่วนช่วงยุคสมัยที่มีความสัมพันธ์ลักษณะที่ลาวต้องอ่อนน้อมจะอยู่ในช่วงของพระนเรศวรมหาราช สมัยสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังนั้นในช่วงสมัยที่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของฝ่ายไทยและลาว รวมถึงช่วงที่ลาวอ่อนน้อมต่อไทยนี้ น่าเชื่อว่าหากเหตุการณ์ที่อยู่ในฉบับอน เจ้าล้านช้างถวายนาสร้อยทองแก่พระพันวชามีเค้ามาจากประวัติศาสตร์ของไทยและลาวยู่บ้างก็ น่าจะเกิดในช่วงยุคสมัยดังกล่าวด้วย

และหากวิเคราะห์เรื่องการเป็นเมืองหน้าด่านของด่านหมื่นໄวย ดังปรากฏในบทเสภาขุนช้างขุนแผน ในตอนที่ 25 เจ้าล้านช้างถวายนาสร้อยทองแก่พระพันวชา

ถึงลำพ้าซึ่รืออกทาง

ขกม้าสะบัดย่างมากกลางป่า

ถึงบ้านด่านโคราชสีมา

เข้าหาชาวบ้าน ด่านหมื่นໄวย

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าเมืองนครราชสีมาถือเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญและเป็นฐานกำลังของอยุธยาในการควบคุมเมืองต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากมีอาณวเขตชายแดนจุดเดียวที่เวียงจันทน์และอาณาจักรเขมร เริ่มสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดังนั้นจึงมีด่านต่างๆ ในนครราชสีมารวมถึงด่านหมื่นໄวยซึ่งเป็นหนึ่งในด่านที่เป็นจุดเข้าออกของไทยกับลาว สันนิษฐานว่าจะมีมาแล้วตั้งแต่สมัยพระนเรศวรมหาราช (คลอเรช เวลส์. 2519 : 166 และขจีรัตน์ ไรวัณวัฒน์. 2532 : 26)

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในบทเสภานี้ได้กล่าวถึงบ้านด่านโคราชสีมา ซึ่งในที่นี่หมายถึงชื่อด่านด่านหนึ่งของเมืองนครราชสีมาหรือไม่ หากหมายถึงด่านด่านหนึ่งเป็นไปได้หรือไม่ คือเมืองโคราชะปุระ (เมืองโคราชเก่า) และเมืองเสมอ (ตำบลเสมอ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา) และหากด่านโคราชสีมาที่กล่าวในบทเสภามาไม่ใช่ด่านแต่เป็นเมืองโคราชสีมา ในจุดนี้อาจสันนิษฐานได้หรือไม่ว่า เรื่องราวในตอนนี้อาจเกิดราวดันสมัยพระนารายณ์มหาราชขึ้นไปก่อนที่พระองค์จะมีการรวมเมืองเมืองโคราชะปุระกับเมืองเสมอเข้าด้วยกันแล้วให้ย้ายไปสร้างเมืองใหม่ เป็นเมืองนครราชสีมาในบริเวณที่เป็นตัวเมืองปัจจุบัน

บทที่ 4

วัดและอุโบสถ

ศิลปกรรมวัดมีนไวย จังหวัดนครราชสีมา : อุโบสถกลางน้ำ

1. ประเพณีการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา

1.1 ที่มาและมูลเหตุของการสร้างวัด

ความหมายของวัด วัดเป็นศาสนสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ หรืออาจเป็นพุทธสถานซึ่งหมายถึงอาคารสถานที่ที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาและได้ถูกกำหนดขอบเขตพื้นที่อย่างแน่นอน (อันที่ เรืองกัญจนวิทย. 2545 : 53) หากว่าวัดในความหมายที่หมายถึงสถานที่ทางพุทธศาสนาแล้วโดยปกติมักจะประกอบด้วยพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ รวมทั้งมีพระภิกษุสงฆ์อยู่อาศัย (ราชบัณฑิตสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2525 : 25) บางเป็นสถานที่ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่จำศีลภavana หรือใช้ปฏิบัติภารกิจที่พึงกระทำ (สมคิด จิระทัศนกุล. 2554 : 6) ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ชุมชน และสังคม

แต่เดิมเมื่อครั้งพุทธกาลในประเทศไทยเดิม ปรากฏใช้คำว่า อาราม เป็นชื่อเรียกศาสนสถานในทางพุทธศาสนาสืบเนื่องมาจากมีผู้ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าและพุทธศาสนาจึงได้มีการบวชเป็นภิกษุเพื่อปฏิบัติธรรมรวมถึงมีผู้เมจิตรศรัทธาได้สร้างอารามเพื่อถาวรเป็นที่พักที่ปฏิบัติธรรมของพระพุทธองค์ พระภิกษุ และพุทธมานะ ซึ่งสถานที่ที่สร้างดังกล่าวมักเป็นสวน หรือ อุทยาน และมักไม่มีโครงสร้างที่เป็นวัดตามความหมายในปัจจุบัน (อันที่ เรืองกัญจนวิทย. 2545 : 53) ดังเช่น เวชุนาราม นิโคราราม เชตวนาราม ชีวาราม อัมพปะลิวนาราม ฯลฯ

ต่อมาในยุคหลัง ๆ ปรากฏคำที่ใช้เรียกชื่อ วัด อีกหลายคำ เช่น วิหาระหรือวิหาร อavaras

1.2 มูลเหตุของการสร้างวัด

สมัยพุทธกาลครั้งที่พระพุทธองค์ยังดำรงพระชนม์ชีพอยู่นั้น พระองค์รวมถึงพระสาวกพระภิกษุ มีภาระหน้าที่ในการจาริกในที่ต่าง ๆ เพื่อสั่งสอนพระธรรมคำสอน พระภิกษุนั้นจึงมีได้อยู่ประจำวัดดังเช่นทุกวันนี้ ดังนั้นจึงยังไม่มีการสร้างอาคารสถานที่เพื่อให้พระภิกษุอยู่อาศัยโดยเฉพาะรวมถึงยังไม่มีการสร้างวัดเป็นหลักแหล่งทำการด้วย และทั้งนี้ประกอบกับพระพุทธองค์ทรงไม่อนุญาต

ให้พระภิกขุ มีที่อยู่อาศัยอย่างเป็นหลักแหล่งถาวรสิ่งที่ทำให้มีความยืดติดทรัพย์ในทางโลก ซึ่งจะมีผลกระทบต่อเป้าหมายของการบวชที่มุ่งบรรลุธรรมขั้นสูงสุด ดังนั้นพระพุทธองค์จึงกำหนดสถานที่สำหรับใช้เป็นที่อาศัยพื้นฐานเพื่อพักระหว่างการจำริค คือ “รากขุมลเสนานะ” ซึ่งหมายถึงการอยู่รอดโคนต้นไม้ (พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปยุตโต). 2539 : 321)

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันรับปรินิพพานแล้ว จึงได้เกิดมีประเพณีการสร้างสุสานเจดีย์เพื่อบรรจุร่วมกับพระบรมสารีริกธาตุเพื่อรักษาแทนพระพุทธองค์ ดังนี้จึงเป็นเหตุผลให้สร้างวัดในเวลาต่อมา ดังปรากฏหลักฐานจากคัมภีร์คุ彷徨เวท กล่าวถึง มีการประดิษฐานพระบรมธาตุมากถึง 84000 แห่ง ในสุสานแห่งใด สถานที่แห่งนั้นก็จะจัดสร้างเป็นวัดขึ้น (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2499 : 5)

1.3 มูลเหตุของการสร้างวัดประเทศไทย

การสร้างวัดในประเทศไทยนั้นสืบเนื่องมาจากภารรับพระพุทธศาสนาในสังคมไทยได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ การสร้างวัดจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการกระทำการสอนพิธี นอกเหนือนี้ยังเป็นเรื่องของการสั่งสมบุญเพื่อให้เกิดในยุคเดียวกับพระศรีอาริย์เมตไตย (เชื่อว่าเป็นยุคแห่งอุดมคติที่ทุกผู้คนที่เกิดในยุคนี้จะพบแต่ความสุข ไร้ทุกข์เข็ญ) และรวมถึงการสร้างวัดนั้น ถือว่าเป็นการทำบุญที่ให้อานิสงค์มากที่สุด จากความคิดนี้ส่งผลทำให้สมัยอยุธยาของไทยมีการสร้างวัดมากและยังเกิดคตินิยมในเรื่องการแข่งขันการสร้างวัดด้วยพระระถือว่าเป็นที่สุดแห่งการแสวงบุญ (สมคิด จิราศศานกุล. 2554 : 17) และเมื่อคนไทยมีการสร้างวัดมากขึ้น ส่งผลต่อการเกิดธรรมเนียมปฏิบัติของชาวไทยขึ้น นั่นคือ การบวชเรียนและป่าวารณาตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา

ในเวลาต่อมาการสร้างวัดในประเทศไทยยังมีปัจจัยสำคัญอีกหลายประการดังนี้ คือ (เชติ กัลยานมิตร. 2539 : 87-88)

- สร้างเพื่อประดิษฐานศาสนวัตถุที่สำคัญ เช่น เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จึงสร้างวัดขึ้น เช่น วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาหรือเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ เช่น การสร้างวัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประดิษฐานพระพุทธไตรรัตนนายก
- สร้างเพื่อให้พระมหาชัตติยะได้ประกอบพระราชกุศล ข้อสังเกตการสร้างวัดลักษณะ เช่นนี้มักจะสร้างวัดใกล้พระราชวัง ตัวอย่างเช่น วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย สมัยสุโขทัย วัดพระศรี-สรรเพชญ์ในสมัยอยุธยา วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมัยรัตนโกสินทร์

3. สร้างขึ้นในที่ดินที่เป็นนิวัติสถานเดิมของบุพการีของพระมหากษัตริย์ พระบรม-
วงศานุวงศ์หรือครอบครัว เพื่อเป็นการทำบุญกุศลแก่บุพการีที่ได้awayชั่น์ โดยได้อุทิศที่ดินและสิ่งปลูก
สร้างในที่ดินนั้น เช่น วัดพุทธเรศวร์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่เดิมเคยเป็นนิวัติสถานเดิมของ
พระเจ้าอู่ทอง วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นวัดที่พระเจ้าปราสาททองทรงโปรด
ให้สร้างขึ้นในนิวัติสถานเดิมของพระราชนี้

4. สร้างขึ้นบนพื้นที่ที่เคยเป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพหรือพระศพ เพื่อเป็นการอุทิศ^๔
ส่วนกุศลให้ผู้ที่สิ้นพระชนม์ชีพและเพื่อเป็นอนุสรณ์สถาน เช่น วัดป่าแดงมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
เป็นวัดที่พระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนาทรงอุทิศที่ถวายพระเพลิงพระศพของพระชนกและ
พระชนนีสร้างวัด หรือวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นวัดที่สร้างขึ้นบนที่ถวาย
พระเพลิงพระบรมศพพระบรมไตรโลกนาถ วัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นวัดที่สร้างขึ้น
บนที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าอู่ทอง วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นวัดที่
สร้างขึ้นบนที่ถวายพระเพลิงพระศพเจ้าอ้ายพญาและเจ้าอี้พญา เป็นต้น

5. สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์ในเหตุการณ์ที่สำคัญ อาทิเช่น วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนคร -
ศรีอยุธยา สร้างขึ้น ณ ตำแหน่งที่พระรามควบคุมหอดพระเนตรเห็นพระบรมสารีริกธาตุแสดงปาฏิหาริย์
ตกลงมา วัดโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เป็นวัดที่พระเจ้าเสือทรงสร้างอันเนื่องมาจากเป็นที่พระสุติ
ของพระองค์ (สมคิด จิระทัศนกูล. 2554 : 22)

6. สร้างขึ้นจากติประเพณีนิยมบางประการ เช่น สร้างเพื่อเป็นวัดคู่สามี-ภรรยา เช่น
วัดกุฎีดาวและวัดสมณโภภิ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นวัดคู่ระหว่างพระบรมโกศและพระเมเหลี่ยม
(สมคิด จิระทัศนกูล. 2554 : 22)

7. สร้างขึ้นเพื่อเป็นวัดประจำรัชกาล ซึ่งคติการสร้างวัดลักษณะเช่นนี้ เพื่่อปรากฏในสมัย
รัตนโกสินทร์ เช่น วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาਸීມาราม กรุงเทพมหานคร เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 4
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 5

1.4 ชนิดของวัด

ตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการส่งเสริมประเทศไทยเป็นพุทธศกราช 2525 หมวด 5 วัด มาตรา 31
ได้กำหนดวัดมี 2 ชนิด (กรรมการศาสนา. 2526 : 2) คือ

1. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุสุกามสีมา ซึ่งวิสุสุกามสีมา หมายถึง เขตพื้นที่ที่พระภิกษุ
สงฆ์ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเพื่อใช้จัดตั้งวัดขึ้น แต่ในทางปฏิบัตินั้นเป็นการขอพระบรม

ราชานุญาตเฉพาะแต่บริเวณที่ตั้งอุโบสถเท่านั้น (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.

2529 : 43) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุคามสีมาจึงเป็นวัดที่พร้อมในด้านการใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมตามพระวินัยทุกประการ และเป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทางกฎหมาย (กรมการศาสนา.

2525 : 1)

นอกจากนั้นวัดประเภทนี้ได้ถูกจำแนกเป็น 2 ประเภทคือ วัดหลวง (วัดพระอุโบสถ หลวง) ซึ่งหมายถึง วัดที่พระมหากรุณาธิรย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ทรงสร้าง หรืออาจเป็นวัดที่ราษฎรทั่วไปสร้าง แต่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระมหากรุณาธิรย์ ส่วนวัดราษฎร์ หมายถึง วัดที่ราษฎรทั่วไปสร้างขึ้นตามแรงกล้าศรัทธา

2. สำนักสงฆ์ หมายถึง วัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้น แต่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุคามสีมา ดังนั้นจึงเป็นสถานที่ที่ไม่พร้อมกระทำสังฆกรรมตามพระวินัยทุกประการได้แต่สามารถใช้เป็นสถานที่พำนักอยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ได้

1.5 เขตและพื้นที่ของวัด

วัดโดยทั่วไปนิยมแบ่งเขตพื้นที่ภายในออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ คือ

1. เขตพุทธาวาส
2. เขตสังฆาวาส
3. เขตธรณีสงฆ์

1. เขตพุทธาวาส หมายถึง ขอบเขตส่วนที่ใช้ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ เป็นเขตที่สำคัญของวัด เป็นส่วนที่แยกต่างหากออกจากส่วนที่อยู่อาศัยที่เรียกว่า สังฆาวาส มักจะเป็นส่วนที่มีกำแพงแก้วล้อมรอบประกอบด้วยอาคารที่เป็นโบสถ์ (อุโบสถ) วิหาร เจดีย์ (มณฑป ปรางค์) ที่เป็นปฐฐานของวัด (เชติ กัลยาณมิตร. 2518 : 363) รวมถึง หอรัฟฟ์ หอกลอง ศาลาต่าง ๆ เช่น ศาลาราย ศาลาทิศ พระระเบียง พลับพลาเปลื้องเครื่อง เป็นต้น

หากดูองค์ประกอบของอาคารที่มีความสำคัญที่สุด เจดีย์ มณฑป ปรางค์ จัดว่า เป็นกลุ่มอาคารที่มีความสำคัญที่สุด เพราะถือว่าเป็นประธานของวัด ดังนั้นการวางตำแหน่งในแผนผัง จะถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของเขตพุทธาวาส จึงมักเป็นบริเวณส่วนกลางหรือศูนย์กลางของแผนผัง ด้วย ส่วนกลุ่มอาคารที่มีความสำคัญรองลงมาจากกลุ่มแรก นั่นคือ อุโบสถและวิหาร ซึ่งเป็นอาคารที่มักใช้ควบคู่กันกับเจดีย์ มณฑป ปรางค์ อย่างโดยทั่วไป หรืออาจใช้ประกอบร่วมกันทั้ง 3 ประเภท คือ อุโบสถ เจดีย์ วิหาร (สมคิด จิระทัศนกุล. 2554 : 36-37) อย่างไรก็ตาม อุโบสถและ

วิหารมักจะถูกวางในตำแหน่งทางด้านหน้าไปทางเจดีย์ (อาจเป็นมนตปหรือปรางค์ก็ได้) เพราะเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือทำสังฆกรรมใด ๆ จึงมีความหมายว่าหันหน้าไปทางพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นองค์ประธานในพิธีและในที่นี้องค์เจดีย์ (มนตปหรือปรางค์) ได้ทำหน้าที่แทนพระพุทธองค์

2. เขตสังฆาวาส หมายถึง ขอบเขตส่วนที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์โดยเฉพาะ แยกออกต่างหากจากส่วนที่ต้องใช้ประกอบพิธีกรรม บริเวณสังฆาวาสประกอบด้วยกุฎิสงฆ์ โรงครัว เวจกุฎิ หอฉัน ศาลาการเปรียญ หอไตร ศาลาดธรรมฯ ฯลฯ (โชติ กัลยานมิตร. 2548 : 480)

3. เขตรณีสังฆ หมายถึง เขตพื้นที่ในพระราชอาณาฯ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหลือจากการจัดแบ่งเขตที่สำคัญ ซึ่ง ได้แก่ เขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส เป็นเขตของพื้นที่ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ใช้สอย ในลักษณะต่างๆเพื่อชุมชน เช่น เพื่อสร้างงานรื้นเริงเช่น งานสงกรานต์ ลอยกระทง หรือ ก่อสร้างอาคารเพื่อประโยชน์ในรูปแบบอื่น เช่น สร้างเมรุ สำหรับงานม้าปนกิจศพ หรือ ก่อสร้างโรงเรียน ตลอดจนแบ่งเป็นพื้นที่ให้ประชาชนเช่าเพื่อใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน

2. อุโบสถ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้นิยามไว้ว่า “อุโบสถ ๑ (อุโบสด) น. สถานที่ที่พระสงฆ์ประชุมกันทำสังฆกรรมต่าง ๆ เรียกว่า โบสถ์ ; (ปาก)

2.1 ความหมายของอุโบสถ

คำว่าอุโบสถมีความหมายที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาใน ๔ ลักษณะ (เปี่ยม บุญยะโชติ. 2513 : 280) คือ

1. หมายถึงวันพระ ซึ่งเป็นวันที่พระสงฆ์และคฤหัสถ์ประชุมกันเพื่อแสดงและรับ

ฟังธรรม

2. หมายถึงการแสดงพระปฏิโมกข์ของพระสงฆ์ตามธรรมวินัยทุก ๆ ๑๕ วัน

3. หมายถึงการรักษาศีล ๘ ของเหล่ามราวาสในทุก ๆ วันพระ

4. หมายถึงสถานที่ซึ่งพระสงฆ์กระทำสังฆกรรมร่วมกัน

จากความหมายดังกล่าวอุโบสถ จึงเป็นการรวมເเอกสารความหมายของพิธีกรรมมาใช้เรียกสถานที่ประกอบพิธีกรรม แต่เดิมมักเรียกว่า “โรงพระอุโบสถ” ต่อมารียก “พระอุโบสถ” และย่นย่อเหลือ “อุโบสถ” หรือ “โบสถ์” (พระยาอนุมานราชน. 2507 : 28) นอกจากนี้ในภาษาอิสานเรียกอุโบสถหรือโบสถ์ว่า “ສິມ” ซึ่งกลایมมาจากคำว่า “ສິມາ” ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่ใช้ทำสังฆกรรม

หากสังฆกรรมหมายถึง กิจทางวินัยที่พระสงฆ์ทำร่วมกันในเขตสีมาแล้วสังฆกรรมที่สำคัญที่กระทำในพระอุโบสถได้แก่ การบวช การรับภูนิ การสาดโ渥าทปาติโมกข์ประจำทุกวัน 15 ค่ำ การกระทำยัติกรรมที่สงฆ์เห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์ เช่น การกล่าวโหงพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ (การยกโหงให้ภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ให้กลับมีศีลบริสุทธิ์ดังเดิม) การยกผ้ากฐินถวายต่อพระภิกษุที่สมควร

2.2 ธรรมเนียมการสร้างพระอุโบสถ

พระอุโบสถเป็นอาคารที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรม ซึ่งแต่เดิมการทำสังฆกรรมจะกำหนดเขตขึ้นเป็นครั้งคราว เมื่อใช้พื้นที่แล้วอาจทิ้งร้างหรืออาจไม่ใช้พื้นที่นั้นต่อเนื่อง ด้วยเหตุว่าอย่างมีพระภิกษุจำนวนไม่มากนัก ครั้นในเวลาต่อมาการบวชเรียนในพระพุทธศาสนาเป็นที่นิยมและเป็นประเพณีปฏิบัติสำคัญสำหรับผู้ชายไทยที่มีอายุครบ 21 ปี ด้วยเหตุนี้ธรรมเนียมในการสร้างโบสถ์หรือพระอุโบสถเป็นอาคารถาวรสิ่งเกิดขึ้นเพื่อรองรับประเพณีการบวชเรียนที่มีจำนวนมากขึ้นนั่นเอง

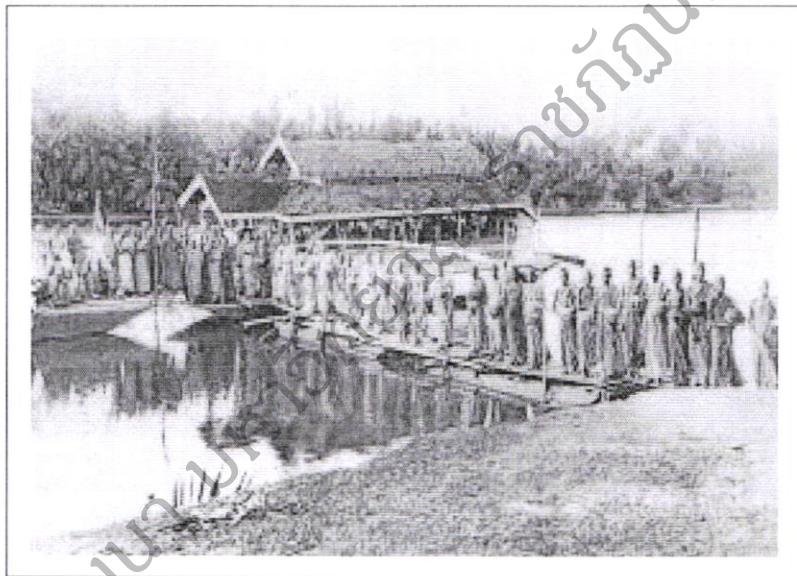
หากตรวจสอบในข้อพระธรรมวินัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระอุโบสถปรากฏว่าไม่มีข้อกำหนดเกี่ยวกับลักษณะ ขนาด และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถมากนัก แต่ได้กล่าวถึงการเรื่องการสร้างอุโบสถไว้ดังนี้ คือ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรส. 2531 : 40) เมื่อย้อนไปเมื่อครั้งพุทธกาลการทำสังฆกรรมนั้นจะถูกกำหนดโดยมีขอบเขต ที่เรียกว่า สีมา “สีมา” ซึ่งตามพุทธบัญญัติกำหนดให้สีมา มีขนาดพื้นที่ไม่เล็กไปกว่า 21 หัตถบาส (1 หัตถบาส คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 1.25×1.25 เมตร) ไม่เกิน 3 โยชน์ เพื่อให้เพียงพอต่อพระสงฆ์จำนวน 21 รูป ได้นั่งประกอบพิธีสังฆกรรมร่วมกันได้ รวมถึงสามารถบรรจุมวลรากวัลแก้วให้เข้ามาร่วมใช้พระอุโบสถได้ พอกล่าว เช่น การเข้ามาฟังเทศน์ การทำวัตรเข้าหรือวัตรค่า ฯลฯ

แต่อย่างไรก็ตามการสร้างโบสถ์เป็นเรื่องที่ละเอียดและพิถีพิถันตั้งแต่การเลือกพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ที่บริสุทธิ์ เช่น ไม่เคยเป็นที่ฝังศพหรือเคยเป็นสุสานหรือเคยเป็นเชิงตะกอน ไม่เคยเป็นที่ประหาร หรือไม่เคยเป็นที่ใช้สอยก่อนหน้านี้ในเรื่องอัปมงคล ในกรณีที่ไม่อาจหาพื้นที่บริสุทธิ์ได้ ก็อาจจะกระทำการสังฆกรรมกลางน้ำโดยชักสะพานหรือสิ่งที่ทอข้ามติดต่อระหว่างพระอุโบสถที่อยู่กลางน้ำหรือพระอุโบสถในน้ำ

2.3 ประเภทของอุโบสถ

ตามธรรมเนียมปฏิบัติของไทย นิยมสร้างอุโบสถ 2 ประเภท ดังนี้

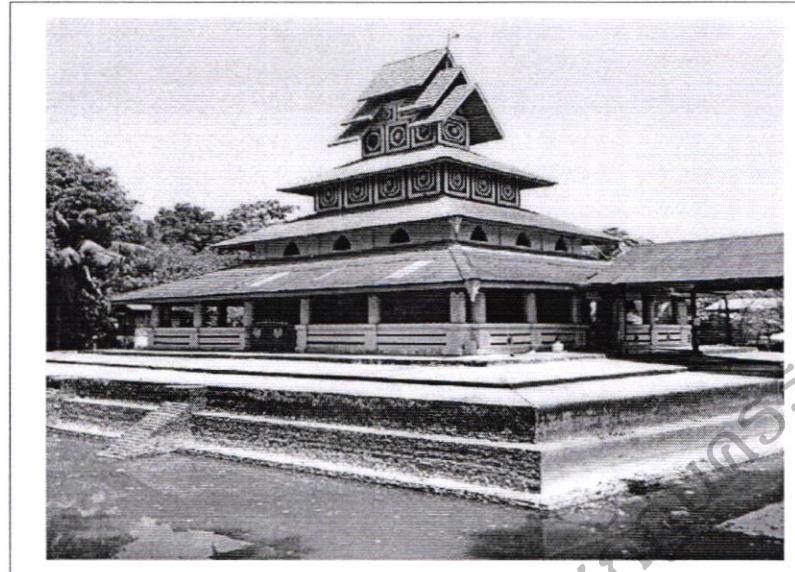
1. อุบสตในน้ำ บางครังเรียกว่า “โบสถ์แพ” การบวชแพ เป็นคตินิยมดั้งเดิมของพระภิกษุสงฆ์ชาวลังกา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศราনุวัตติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เรอกรມพระยาดำรงราชานุภาพ. 2505 : 161) หรือ “บวชน้ำ” ซึ่งหมายถึงอุบสต ที่สร้างขึ้นในน้ำ เพื่อใช้น้ำเป็นสิ่งกำหนดขอบเขตหรือเขตแดนสำหรับทำสังฆกรรมในการกำหนดขอบเขตของสีมาโดยใช้น้ำกำหนดน้ำบางครังเรียกว่า “กัลยาณสีมา” (เป็นวิธีการที่ใช้วิธีผูกเรือขนาด ทอดทำเป็นโบสถ์ สำหรับบวชในที่สีมา เหตุที่เรียกว่ากัลยาณสีมา ก็เนื่องจากใช้วิธีดังกล่าวทำกลางแม่น้ำกัลยาณี ที่เมืองชัยวัฒนา ประเทศศรีลังกา

ภาพที่ 9 วัดกัลยาณี โคลัมโบ ศรีลังกา

ที่มา : Thajjo. ออนไลน์. 2562.

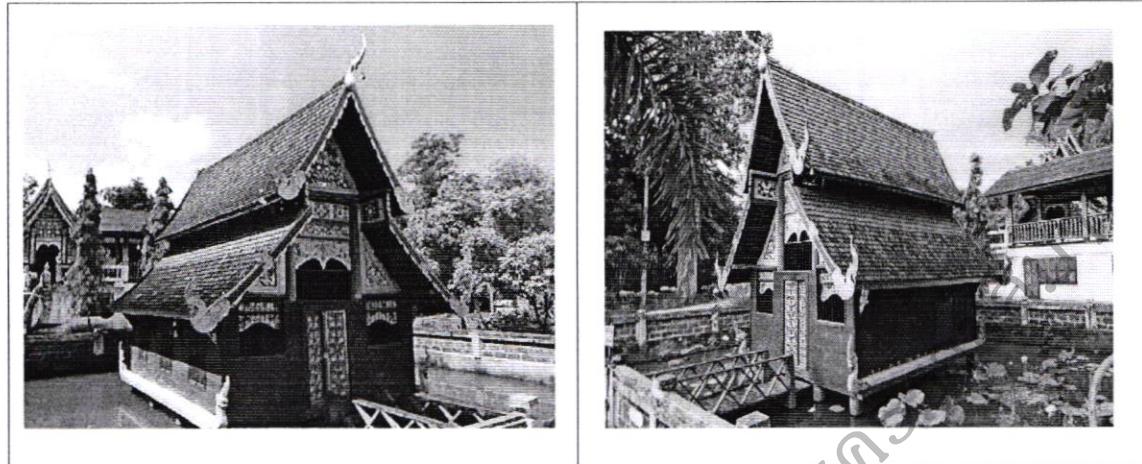
นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องอุบสตกลางน้ำยังพูดอีกที่ประเทศไทยเมียนมาร์ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าธรรมเจดีย์ กษัตริย์มอยุแห่งอาณาจักรหงสาวดี (ครองราชย์ พ.ศ. 2013-2035) ในครั้งนั้นพระเจ้าธรรมเจดีย์ ได้ส่งสมณทูตไปลังกาเพื่อทำการชำระพุทธศาสนาและสมณวงศ์ทั้งด้านพิธีกรรมและวินัยสงฆ์ เมื่อสมณทูตกลับมาจากการลังกา ได้จัดการการบวชพระสงฆ์ในเมืองมอยุขึ้นมาใหม่ทั้งหมด โดยจำลองแบบอย่างสีมน้ำของลังกาเพื่อความบริสุทธิ์สะอาด สร้างขึ้นในกรุงหงสาวดี คือสีมากัลยาณีใกล้มีองแห้งหงสาวดี โดยใช้เป็นสถานที่สำหรับอุปสมบทบวชพระ รวมทั้งนิมนต์พระสงฆ์จากประเทศไทยเดินทางให้เข้ามาทำการบวชใหม่ อีกครั้งต่ออย่าง สีมน้ำหรืออุบสตกลางน้ำในประเทศไทยเมียนมาร์ ได้แก่ วัดเกรโน หมู่บ้านเกรโน แขวงเมืองจายาก์แหนะโรเรး เมืองมะละแหมง รัฐมอยุ

ภาพที่ 10 อุทกสีมา สีมา น้ำ วัดเกรณາ หมู่บ้านเกรณາ แขวงเมืองจักษุจักร แห่งโกร่องรัชธรรม。
เมืองมะละแหง รัฐมอญ (ประเทศไทย)

ที่มา : Thaijo. ออนไลน์. 2562.

สำหรับอุโบสถน้ำในประเทศไทยแต่เดิมปรากฏว่าสร้างอุโบสถที่ทำจากไม้แบบโบราณ
ในหลายแห่ง ตัวอย่าง เช่น ทางภาคเหนือโดยมีตัวอย่าง ที่วัดพุทธเอ็น อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด
เชียงใหม่ (ภาพที่ 11-12) วัดน้ำใจ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง (ภาพที่ 13) วัดพระบาทแม่ไทย
จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 14) อุโบสถกลางน้ำวัดท่าข้าม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 15)
นอกจากนี้ยังพบอุโบสถกลางน้ำในงานศิลปะอื่นๆอีกด้วย เช่น ภาพบันทึกพื้นสถาปัตยกรรมที่พบที่วัดพระ
หลัง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ว่าด้วยรูปแบบ อุโบสถน้ำต่างๆ ในล้านนา (ภาพที่ 16) และภาพ
จิตกรรมฝาผนังภายในหอพระไตรปิฎก วัดบรรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 17)

(1)

(2)

ภาพที่ 11 (1) อุโบสถวัดพุทธอีน จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : blogging. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 11 (2) อุโบสถวัดพุทธอีน จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : blogging. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 12 สภาพอุโบสถกลางน้ำ วัดน้ำโ Levine ก่อนการบูรณะ ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2532 ก่อนการรื้อถอน

ที่มา : ฐานกรรณ์ เครือธงย้า. 2560 : 41

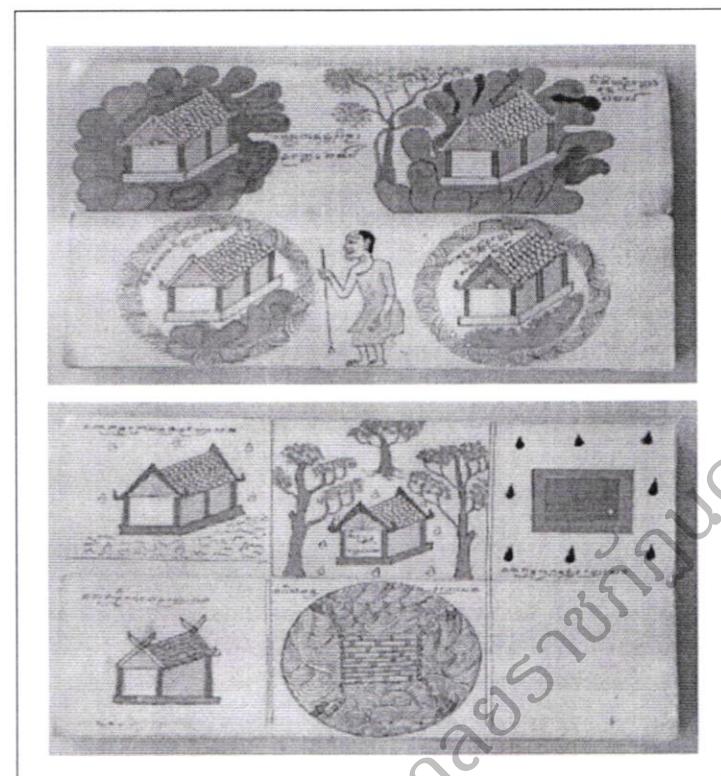
ภาพที่ 13 อุโบสถกลางน้ำวัดพระบาทแม่ไทย (มกราคม พ.ศ.2551)

ที่มา : [facebook/Rattanakosineha.](https://www.facebook.com/Rattanakosineha/) ออนไลน์. 2562

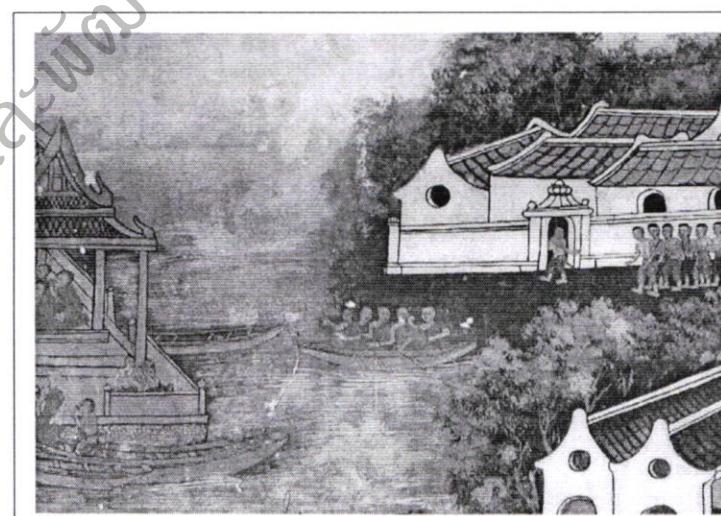

ภาพที่ 14 อุโบสถกลางน้ำวัดทาขาม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันรื้อถอนแล้ว

ที่มา : ฐานกรรณ เครื่อระย้า. 2560 : 41

ภาพที่ 15 ภาพบันทึกพื้นที่โบราณที่พบที่วัดพระหลัง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
ว่าด้วยรูปแบบอุโบสถน้ำต่าง ๆ ในล้านนา
ที่มา : ฐานปรัณี เครื่องหมาย. 2560 : 37

ภาพที่ 16 ภาพจิตกรรมฝาผนังภายในหอพระไตรปิฎก วัดบรรโนเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร
ที่มา : ศิลปวัฒนธรรม.ออนไลน์. 2562

2. อุโบสตบันบก หมายถึง พระอุโบสตที่สร้างขึ้นบนพื้นดินที่เป็นแบบอย่างโดยทั่วไป โดยมีการกำหนดเขตสีมาด้วยใบเสมา

2.4 ชนิดของสีมา

เขตสีมาที่ใช้กันในปัจจุบันมี 3 ชนิด (สมคิด จิระทศนกุล. 2554 : 112-115) คือ

1. พัทธสีมา แปลว่า ผูก และมีความหมายหมายถึงเขตที่ทรงกำหนดขึ้นเอง เพื่อให้เป็นพื้นที่เฉพาะในการทำสังฆกรรม ในการทำพัทธสีมานั้นจำเป็นต้องทำการสาดถอนพื้นที่เสียก่อน ทั้งนี้ เพราะเกรงว่าพื้นที่นั้นอาจเคยใช้เป็นบริเวณสีมาที่ถูกสมมติมาก่อน ซึ่งจะทำให้สีมาที่สมมติขึ้นที่หลังใช้การไม่ได้ เพราะถือว่าเป็นสีมาสังฆะ (สีมาที่ควบเกี่ยวกัน) หรือเป็นสีมาวิบัติ ดังนั้นในการทำสังฆกรรมใด ๆ บนสีมาที่วิบัติ มีผลทำให้เป็นกรรมวิบัติตามไปด้วยทั้งหมด. (ฐานปรัณ เครื่องร่าย. 2560 : 33)

2. วิสุกความสีมา หมายถึงเขตที่แยกออกจากเขตบ้าน เพื่อให้พระสงฆ์สามารถใช้พื้นที่กระทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ หรืออีกนัยหนึ่ง อาจเป็นพื้นที่ที่พระภิกษุสงฆ์ทำการกำหนดขึ้นโดยแยกดินเด่นเหล่านั้นเพื่อศาสนา แต่การแยกลักษณะดังกล่าวนั้นจะต้องขอพระราชทานอุทิศหรือการขออนุญาตจากพระเจ้าแผ่นดินนั่นคือการจัดตั้งเป็นวัดนั้นเอง สีมาลักษณะนี้เป็นการกำหนดแบบหนึ่งตามพุทธานุญาต

3. อุทกสีมา (อ่านว่า อุ-ทะ-กะ-สี-มา) หรือ อุทกุกเขปสีมา (อ่านว่า อุ-ทะ-กุก-เข-ປะ-สี-มา) หมายถึง สีมาที่อาศัยน้ำหน้าเป็นสิ่งกำหนดเขตเด่น หรือ สีมาที่กำหนดเขตขึ้นในน้ำ (ฐานปรัณ เครื่องร่าย. 2560 : 31) “อุทกสีมา” จัดเป็นการสมมติสีมาแบบ อพัทธสีมา คือ ไม่มีหินสีมา กันแสดงเขตเด่นแต่จะใช้น้ำเป็นเครื่องแสดงเขตเด่น ซึ่งแต่เดิมเคยมีการสมมติสีมาบนเรือ บนแพขนาดกลาง แม่น้ำ หนองน้ำ หรือสระน้ำ ทั้งที่เป็นโดยธรรมชาติและการขุดโดยมนุษย์ (ฐานปรัณ เครื่องร่าย. 2560 : 33) (อพัทธสีมา หมายถึง เขตชุมชนที่สงฆ์ไม่ได้กำหนดขึ้นเอง แต่กำหนดมาจากธรรมชาติ ที่สามารถใช้กำหนดเขตสีมาตามที่พุทธบัญญัติเดิมให้ใช้ได้แก่ วัดถุ 8 ชนิด คือ ภูเขา ศิลา จอมปลวก แม่น้ำ หรือแม่น้ำ ป่าไม้ หนอง)

พอกองสีลูกจากที่หรือละจากหัตถบาสก์ถือเป็นการสืบสุสานเขตสีมานั้น หากมีการทำสังฆกรรม ครั้งใหม่ก็ต้องสมมติขึ้นใหม่ ในการสมมติอุทกสีมาแต่ละครั้งนั้นไม่ต้องทำการสาดถอน เพราะถือว่าเป็นสถานที่บริสุทธิ์อยู่แล้ว (ฐานปรัณ เครื่องร่าย. 2560 : 33) ในสมัยโบราณมีความ

นิยมที่จะทำสังฆกรรมในอุทกสีมา ด้วยเหตุเพระเชื่อว่าบริสุทธิ์มากกว่าพัทธสีมา (พระธรรมปูญก (ป.อ.ปยุตโต). 2539 : 321-323)

2.5 คตินิยมในการสร้างพระอุโบสถในประเทศไทย

2.5.1 สมัยสุโขทัย

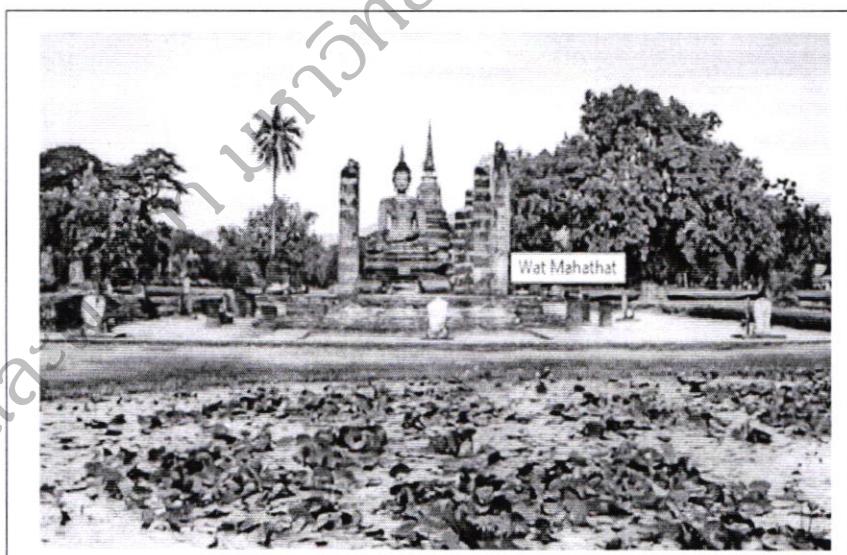
ในประเทศไทยเริ่มนิยมในการสร้างพระอุโบสถ เชื่อว่าเริ่มนี้ตั้งแต่สมัยสุโขทัย นับตั้งแต่ศาสนาพุทธนิกายลังกาได้เผยแพร่เข้าสู่อาณาจักรสุโขทัย แต่ในระยะต้นสมัยความสำคัญของพระอุโบสถยังไม่มีความสำคัญมากนัก คงให้ความสำคัญแต่พระวิหารดังเหตุผล 2 ประการ ดังนี้ คือ ประการแรกเรื่องการตำแหน่งการวางอาคารที่เป็นพระอุโบสถยังไม่ได้อยู่ในแกนหลักร่วมกับพระเจดีย์และพระวิหาร พระอุโบสถในสมัยนี้จะตั้งอยู่ในนอกแกนหลัก หรืออาจอยู่ในส่วนใดส่วนหนึ่งหรือมุ่งไม่ตรงกันนั่นส่วนท้ายของผัง ประการที่ 2 จากหลักฐานจากข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงการสร้างวัดในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งระบุแต่การสร้างพระวิหาร อาทิ เช่น “มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม” (กรมศิลปากร. 2527 : 13) ซึ่งมีข้อสันนิษฐานว่าอาจมีการขุดคุน้ำล้อมรอบวัดเพื่อใช้น้ำเป็นที่สيناหรือเพื่อเป็นการกำหนดให้พื้นที่วัดทั้งหมดเป็นเขตสังฆกรรมของสงฆ์

ดังนั้นพระสงฆ์จึงทำสังฆกรรมภายนอกพระวิหาร พระอุโบสถในสมัยสุโขทัยจึงเป็นการสร้างเพิ่มเติมขึ้นในสมัยหลัง เมื่อมีประเพณีการสร้างพระอุโบสถเป็นที่นิยมและแพร่หลายมาจากสมัยอยุธยา เช่น วัดนวงพญาในเมืองศรีสัชนาลัย (ภาพที่ 17) รวมถึงมีการสร้างช้อนทับพระวิหารโดยกำหนดสีมาล้อม เช่น วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย (ภาพที่ 18) หรืออาจเป็นการเปลี่ยนพระวิหารเป็นพระอุโบสถโดยทำพิธีปักสีมา เช่น วัดพระแก้ว จังหวัดกำแพงเพชร (ภาพที่ 19) (ปัทมา วิชิตจรูญ. 2543 : 78)

ภาพที่ 17 โบสถ์วัดนางพญาในเมืองศรีสัชนาลัย

ที่มา : maiaunyo. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 18 วิหารวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย

ที่มา : palanla. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 19 วัดพระแก้ว จังหวัดกำแพงเพชร

ที่มา : reviewthaitravel. ออนไลน์. 2562

อย่างไรก็ตามในสมัยนั้นพระอุโบสถยังมีขนาดเล็กมาก อยู่บนฐานที่เตี้ย ก่ออิฐถือปูน รูปแบบใกล้เคียงพระวิหาร สามารถรองรับการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ได้จำนวนไม่เกิน 10 รูป มีประตูทางเข้าออกทางเดียว หน้าต่างทำเป็นลูกกรง หรืออาจจะเป็นช่องเล็กๆ ด้านละ 1-3 บาน บางครั้งพบว่ามีอุโบสถบางหลังไม่มีหน้าต่างเลยหรือที่เรียกว่า มหาอุด (จารุณี อินเดีย. 2543. : 158-159) เช่น วัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย (ภาพที่ 20)

ภาพที่ 20 อุโบสถวัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย

ที่มา : beerinbrave.blogspot. ออนไลน์. 2562

2.5.2 สมัยอยุธยา

1. สมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. 1893-2031) ตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างหลักของวัด ดังนี้

- แผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคาร

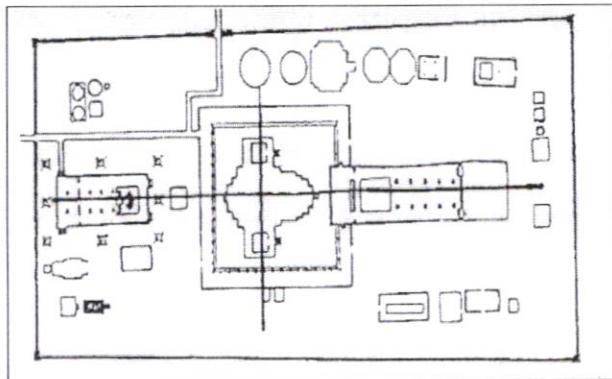
ในช่วงนี้การจัดระเบียบอาคารในเขตพุทธศาสนา มีความซับซ้อน โดยมีพระบูรพาเป็นเจ้าดย์ประธานของวัด มีพระวิหารอยู่ด้านหน้าพระปรางค์ มีระเบียงคดล้อมรอบพระปรางค์และส่วนท้ายของพระวิหารจะเชื่อมเข้ากับระเบียงคด การสร้างพระอุโบสถในช่วงยุคนี้พระอุโบสถจะอยู่ในตำแหน่งด้านหลังของระเบียงคดในแนวแกนเดียวกับประธานหลักของวัดคือพระปรางค์และพระวิหารซึ่งหันไปทางทิศตะวันออก พระอุโบสถหันไปทางทิศตะวันตก (หันเข้าหาพระปรางค์) และมักมีขนาดเล็กกว่าพระวิหาร (เสนอ นิลเดช. 2541 : 74) ผังอาคารมีผังฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในอาคารมีเสากองและเสาเป็นเสาเหลี่ยม หรืออาจเป็นเสากลม ตัวอย่างแบบแผนช่วงยุคสมัยนี้ได้แก่

แผนผังวัดพุทธไศวารย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นใน พ.ศ. 1896 สมัยรัชกาลสมเด็จพระราเมศวร (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทน์มาศ. 2512 : 3) (ภาพที่ 21)

แผนผังวัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 1912 สมัยรัชกาลสมเด็จพระราเมศวร (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิตติ. 2517 : 443) (ภาพที่ 22)

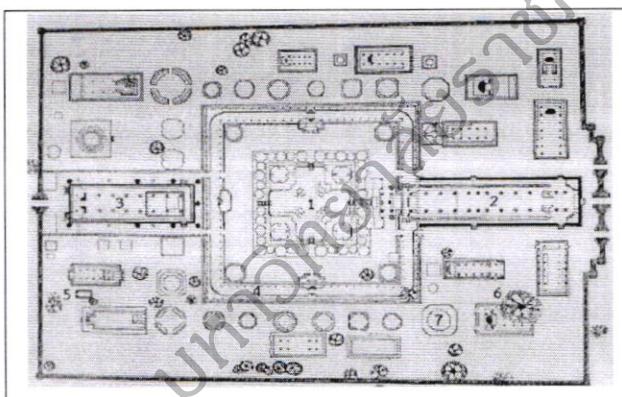
แผนผังวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 1917 สมัยรัชกาลสมเด็จพระบรมราชชนนีที่ 1 (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิตติ. 2517 : 444) (ภาพที่ 23)

แผนผังวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 1967 สมัยรัชกาลสมเด็จพระบรมราชชนนีที่ 2 (พระยาโบราณราชธานินทร์, เรืองกรุงเก่า ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 37. 2512 : 57-58) (ภาพที่ 24)

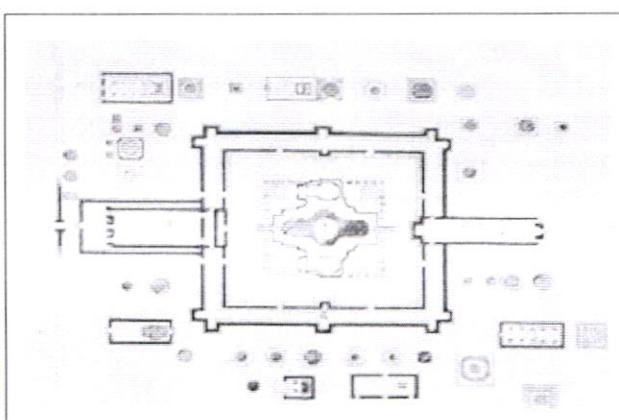
ภาพที่ 21 แผนผังวัดพุทธไสสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : มัชณิมา. ออนไลน์. 2562

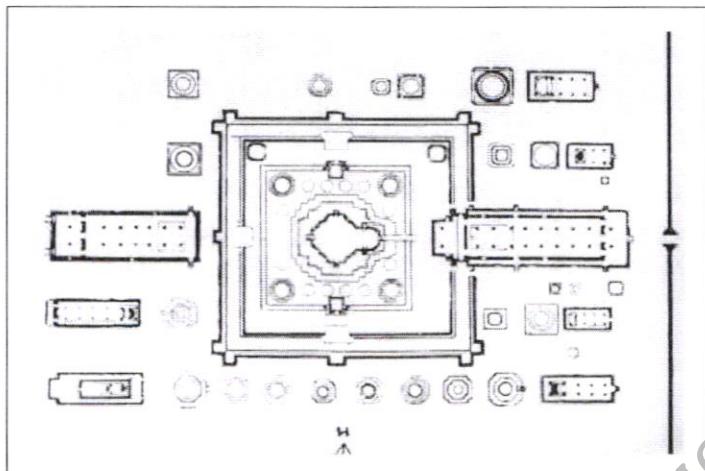
ภาพที่ 22 แผนผังวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : Komayu. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 23 แผนผังวัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

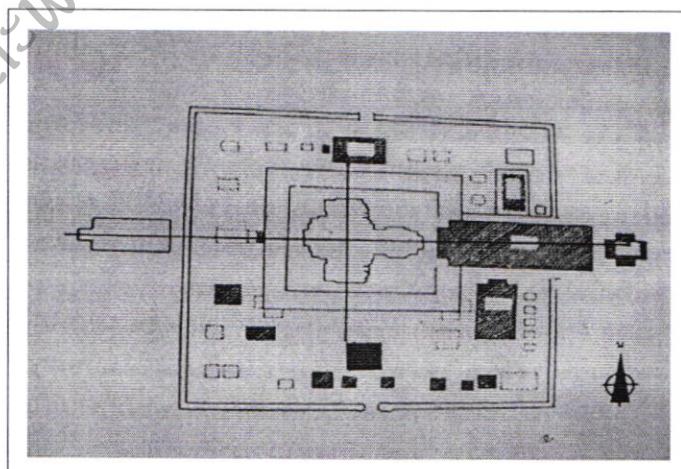
ที่มา : traveling1081009.blogspot.ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 24 แผนผังวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : teams.unesco. ออนไลน์. 2562

มีข้ออ่านสังเกตว่าแผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคารในยุคสมัยอยุธยาตอนต้น
คงมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับแผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคารของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
จังหวัดลพบุรี (สันติ เล็กสุขุม. 2550 : 45) (ภาพที่ 25) ซึ่งสร้างขึ้นราวกว่าพุทธศตวรรษที่ 19 หรือ
ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา 100 ปี การกำหนดนี้นำมาจากการกำหนดอายุของพระปรางค์
พระศรีรัตนมหาธาตุซึ่งเป็นเจดีย์ประฐานของวัด (มอง บัวเชอลิเยร์. 2538 : 31) โดยมีพระวิหาร
หลวงเป็นส่วนของแนวแกนหลักอยู่ทางด้านหน้า คือทางทิศตะวันออกของพระศรีรัตนมหาธาตุ

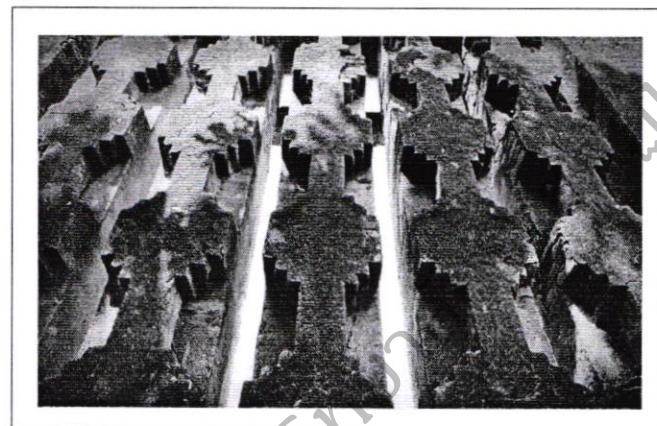

ภาพที่ 25 แผนผังวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2550 : 45

- ช่องเปิด

ในยุคหนึ่งนิยมทำเป็นช่องลมแบบลูกอมะหวัด แต่อาจมีบางแห่งทำเป็นแบบสันเหลี่ยม แบบมีอกเลา (อ่านว่า ออก-เลา) (อกเลา คือ แห่งไม้เป็นเส้นดิ่งกลาง ทับปิดแนวประกับบานหน้าต่างหรือบานประตู (สันติ เล็กสุขุม. 2557 : 259) ซึ่งลักษณะเช่นนี้อาจได้รับการถอดแบบมาจากสถาปัตยกรรมที่ลพบุรีที่นำมาใช้ในสถาปัตยกรรมไทย (เสนอ นิตเดช. 2541 : 74) ตัวอย่างเช่น ช่องเปิดผนังด้านข้างของพระอุโบสถวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา(ภาพที่ 26)

ภาพที่ 26 ช่องเปิดผนังด้านข้างของพระอุโบสถวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : bloggang.com, ออนไลน์. 2562

พระอุโบสถบางหลังมีประตูทางเข้าด้านหน้าทางเดียว ตัวอย่างได้แก่ โบสถ์วัดมหาธาตุ (ภาพที่ 27) วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 28)

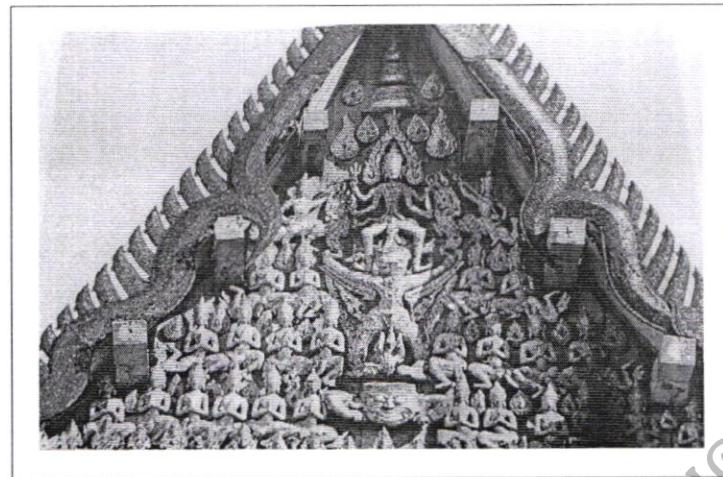
ภาพที่ 27 โบสถ์วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : gerrygantphotography, ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 28 วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : ไทยເອເຊີຍ ໂກລເດັ່ນຊື້ ອອນໄລນ໌ 2562

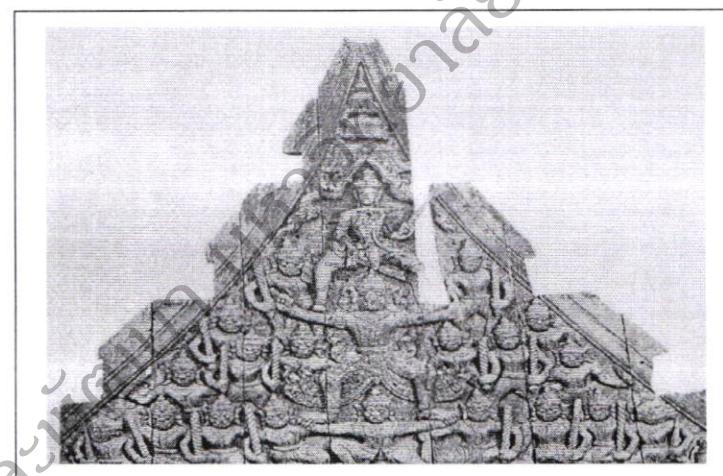
- การประดับตกแต่ง

อุโบสถยกฐานสูงมีการวางตำแหน่งเสาร่วมใน ใช้ระบบการสร้างโดยใช้ผนังอาคารรับน้ำหนักจากเครื่องบนที่มีโครงสร้างไม้ (ขวัญ อธิปัตยกุล. 2555 : 59)
หน้าบันในสมัยอยุธยาตอนต้น สามารถพับเห็นตัวอย่างคือการทำรูปพระนารายณ์ทรงครุฑอยู่ตรงกลางหน้าบัน ซึ่งลักษณะการทำหน้าบันลักษณะนี้จัดเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะอยุธยา (น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 15) ด้วยเหตุผลว่า กรุงศรีอยุธยา หรือกรุงอโยธยา คือเมืองของพระรามซึ่งเป็นอวตารของพระนารายณ์ ตัวอย่างเช่น หน้าบันอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 29) หน้าบันอุโบสถวัดแม่นางปลื้มจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 30) ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

ภาพที่ 29 หน้าบันอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 28

ภาพที่ 30 หน้าบันอุโบสถวัดแม่นางปลื้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 29

2. สมัยอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. 2034–พ.ศ. 2171) รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2

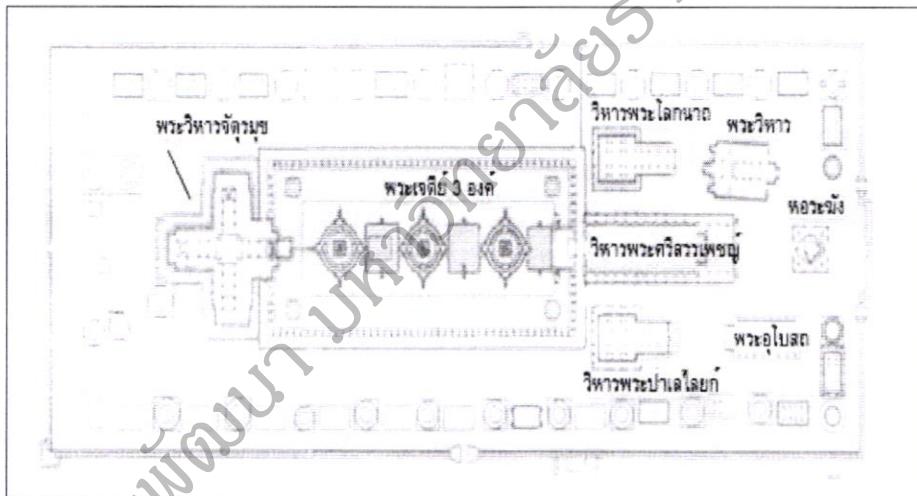
ถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้มีการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างหลักของวัด ดังนี้

- แผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคาร

แผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคารในช่วงสมัยนี้มีความแตกต่างจากสมัยอยุธยา

ตอนต้นอย่างชัดเจน ตัวอย่างสำคัญของแผนผังที่อยู่ในยุคนี้คือ แผนผังวัดพระศรีสรรเพชญ์ แรก

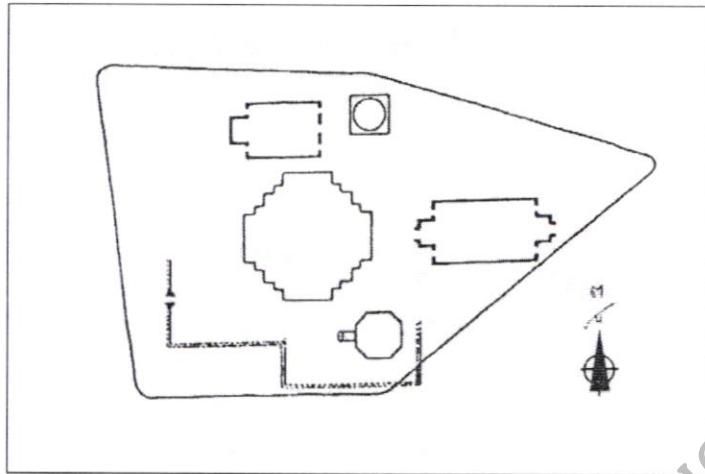
สร้างราก พ.ศ. 2035 สมัยรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวง ประเสริฐอักษรนิตติ์ใน คำให้การกรุงเก่า และคำให้การขุนหลวงหาวัด. 2517 : 452) (ภาพที่ 31) เจดีย์ ประธานจากเดิมที่เป็นพระปรางค์ในยุคสมัยอยุธยาตอนต้นปراภูมีเจดีย์ทรงระฆังด้วย ตั้ง เช่น วัดพระศรีสรรเพชญ์ปراภูมีเจดีย์ทรงระฆังสามองค์เรียงต่อกันเป็นประธานของวัดในแนวแกนหลัก ส่วนท้ายของพระวิหารหลวงได้สร้างให้ยื่นเข้ามาในระเบียงคดทางทิศตะวันออก ระเบียงคดคงมี การสร้างล้อมรอบหลังสร้างพระเจดีย์ประธานทั้งสามองค์เสร็จแล้ว ทางด้านทิศตะวันตกของเจดีย์ ประธานเดิมคงเป็นตัวແแนงที่ตั้งของพระอุโบสถ แต่คาดว่าในช่วงปลายสมัยมีการปรับปรุงเป็นอาคาร ที่ใช้ประโยชน์อย่างอื่น และคงย้ายพระอุโบสถไปก่อสร้างในพื้นที่ส่วนหน้าทางทิศใต้ (สันติ เล็กสุข. 2550 : 46)

ภาพที่ 31 แผนผังวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: Buddhism in Thailand. ออนไลน์. 2562.

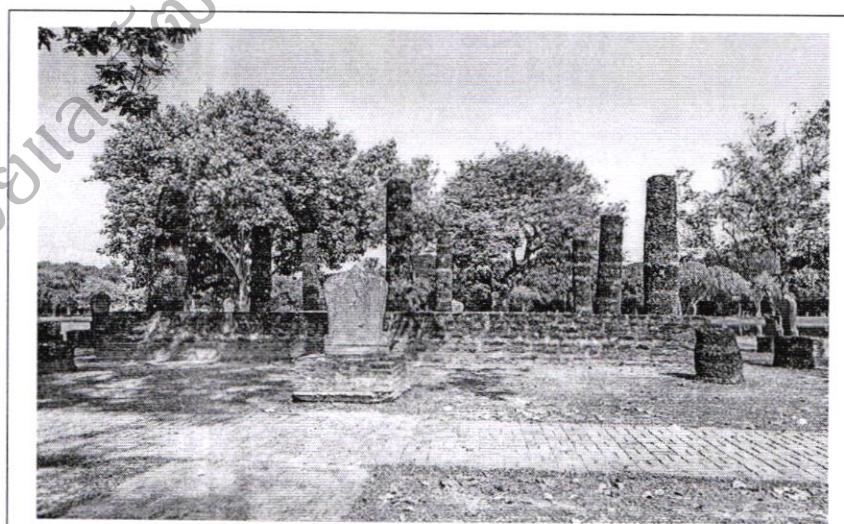
นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างของการวางแผนผังในช่วงยุคกลางเพิ่มเติมอีกคือ วัดราชเชต-เทพบำรุง (ภาพที่ 32) ซึ่งอยู่นอกเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ วัดนี้มีพระปรางค์เป็นองค์ประธาน ของวัด มีพระวิหารขนาดไม่ใหญ่มากอยู่ในแนวแกนหลักทางทิศใต้ และมีพระอุโบสถทางด้าน ทิศตะวันตก

ภาพที่ 32 แผนผังวัดวชิรเขตุเทพบำรุง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

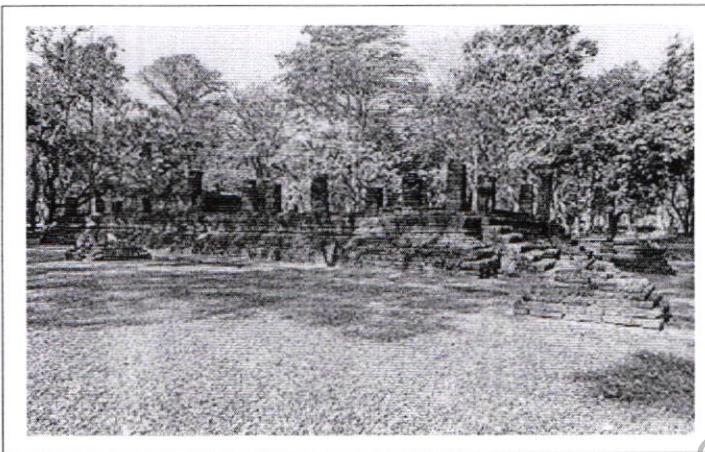
ที่มา : พลังจิต. ออนไลน์. 2562

แผนผังในช่วงยุคสมัยนี้ยังคงเป็นแผนผังสีเหลี่ยมผืนผ้า แต่มักไม่ปรากฏการสร้างเสาร่วมใน ทั้งสองแ囊 (วิโรจน์ ชีวสุขถาวร, 2561 : 255) ผนังโบสถ์จึงหนา เพื่อรับน้ำหนักหลังคา ไม่นิยมทำเสาพาไลทางด้านข้างทั้งสองด้าน มีการออกแบบติดตั้งให้วยค้ำยันชายคาปีกนก อาคารมีขนาดเล็ก หากมีการปักใบเสร็จจะปักคู่ทั้งแพดทิศ (อานันท์ เรืองเทศ. 2547 : 78) มีมาก่อนแล้วที่ อุโบสถวัดสารศรี (ภาพที่ 33) และ วัดนางพญา (ภาพที่ 34)

ภาพที่ 33 อุโบสถวัดสารศรี จังหวัดสุโขทัย

ที่มา : DTHST0091. ออนไลน์. 2562

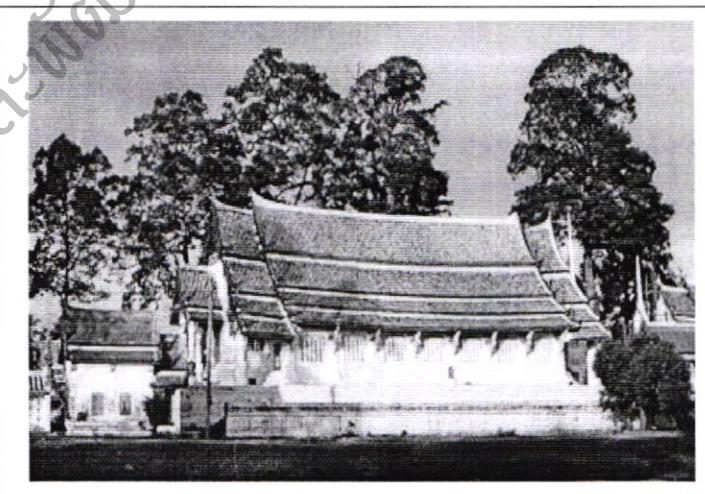

ภาพที่ 34 อุโบสถวัดนางพญา จังหวัดสุโขทัย

ที่มา : flickr. ออนไลน์. 2562.

ช่องเปิด

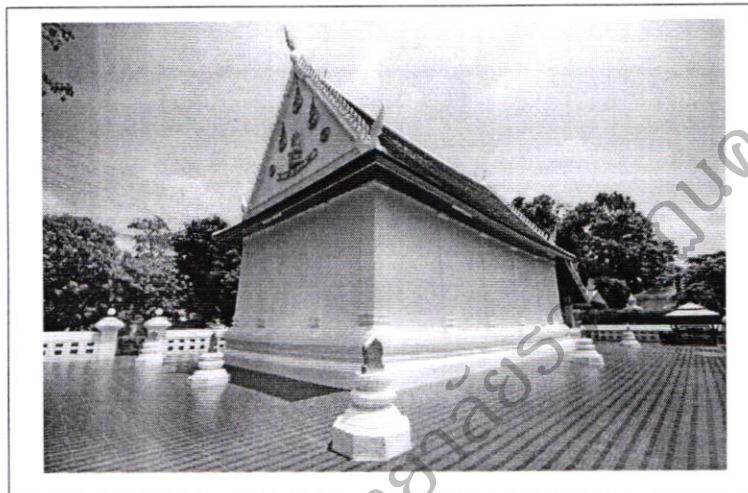
ช่องหน้าต่างยังนิยมแบบแผนตามอยุธยาตอนต้น คือ เจาะแบบลูกกรง หรือทำเป็นช่องลมเป็นทาง ๆ ตัวอย่าง เช่น ที่วัดกษัตราริราชา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 35) เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อทำช่องลมลักษณะดังกล่าวทำให้การสร้างอาคารอุโบสถมีสัดส่วนของขนาดย่อลงด้วย และสมัยนี้เริ่มทำหน้าต่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมสูงจากระดับพื้น มีคานไม้มีการทำชายปีกนกเพื่อยืนอุกมาเพื่อกันฝนสาดเข้าหน้าต่าง

ภาพที่ 35 อุโบสถวัดกษัตราริราชา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : travel.thaiza. ออนไลน์. 2562.

อุโบสถในยุคนี้อาจแบ่งได้ 3 รูปแบบ (วีโรจน์ ชีวาสุขถาวร. 2561 : 255) คือ
รูปแบบที่ 1 แบบมหาอุด คือ อุโบสถมีขนาดไม่ใหญ่ แต่ผนังทั้งสองข้างมีความทึบ
และตัน ไม่มีการเจาะช่องแสง ด้านหน้าอุโบสถทำทางเข้า 3 ทางมีเครื่องบนหลังคาเป็นไม้มีตัวอย่างที่
วัดตึก (ภาพที่ 36) วัดราษฎร์เชษฐาราม (ภาพที่ 37) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

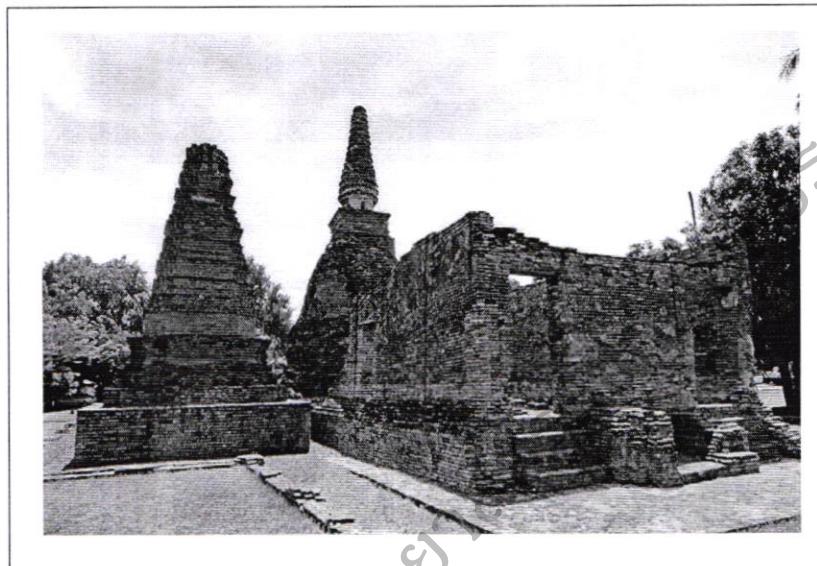

ภาพที่ 36 อุโบสถด้านหลังของวัดตึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : ชมรมอนุรักษ์วัดไทย. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 37 อุโบสถวัดราษฎร์เชษฐาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. ออนไลน์. 2562.

รูปแบบที่ 2 คล้ายกับแบบที่ 1 แต่อาจมีช่องประตูเพิ่มขึ้นด้านข้างอาจเป็นห้องสองห้อง หรืออาจมีการซ่องเจาะช่องหน้าต่างซึ่งมีขนาดเล็กข้างหลังหน้างาน ด้านหน้าอาจมีเสา 2 ตัน (วีโรจน์ ชีวสุขavar. 2561 : 256) มีตัวอย่างที่ วัดพลับพลาไชย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 38)

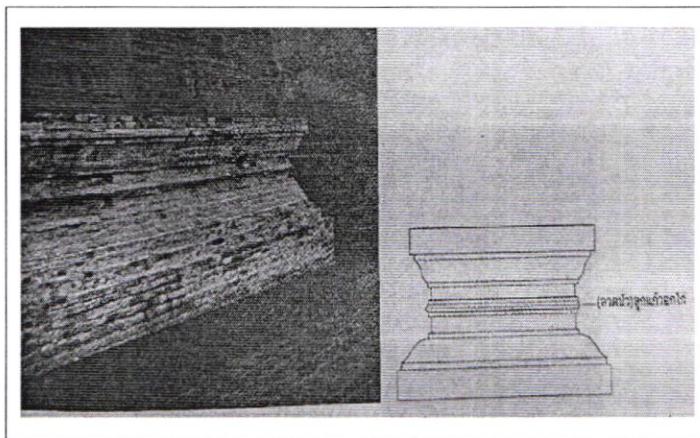

ภาพที่ 38 อุโบสถวัดพลับพลาไชย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : bloggengr. ออนไลน์. 2562.

รูปแบบที่ 3 มีพัฒนาการมาจากแบบที่ 2 มีการเพิ่มช่องหน้าต่างหรืออาจเป็นช่องประตูทำให้เกิดช่องหน้าต่างหรือช่องประตูมีเพิ่มอีก 2 บาน หรืออาจมากกว่า 2 บาน ซึ่งลักษณะรูปแบบดังกล่าวจะพัฒนาไปสู่การเจาะช่องแสงมากขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย เริ่มมีประตูทั้งด้านหน้าและด้านหลัง

- การประดับตกแต่ง

ฐานอุโบสถนิยมเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ (ภาพที่ 39) อุโบสถแบ่งห้องจากช่วงเสาได้ประมาณ 7 ช่วงเสา เป็นเสาคู่ เสาไม้ลักษณะเป็นเสาแปดเหลี่ยมจำนวน 2 แท่ง

ภาพที่ 39 ภาชนะบัวลูกแก้วอกไก่

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2553 : 87

บัวปลายเสาในสมัยนี้นิยมเป็นรูปกลีบบัวเล็ก หรือบัวทรงคลุ่ม มีตัวอย่างที่บัวหัวเสา
ดินเผาที่วิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 40)

ภาพที่ 40 บัวหัวเสาดินเผาที่วิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : ศิลปวัฒนธรรม. ออนไลน์. 2562.

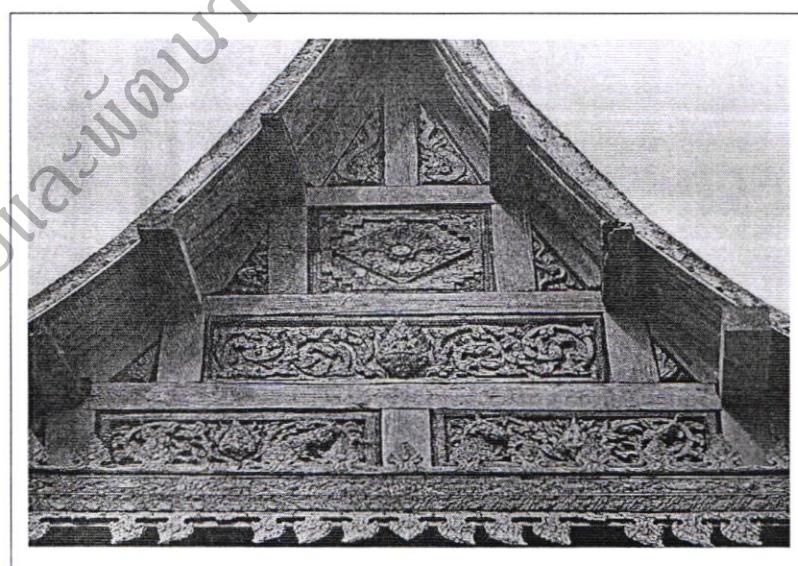
หน้าบันอยุธยาตอนกลาง มีรูปแบบที่ยังคงสืบทอดมาจากสมัยอยุธยาตอนต้นซึ่งได้แก่
หน้าบันไม้รูปพระนารายณ์ทรงครุฑ แต่มีความแตกต่างจากสมัยอยุธยาตอนต้นคือ ทำเฉพาะส่วน
สำคัญซึ่งได้แก่ พระนารายณ์ทรงครุฑ และมีลายไทยประกอบซึ่งจะเริ่มนิยมจากสมัยนี้เป็นต้นไป

(น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 18) แต่ไม่นิยมทำรูปคนเต็มทั้งบานหน้าบัน ตัวอย่างได้แก่ หน้าบันอุโบสถวัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี (ภาพที่ 41) อีกรูปแบบเป็นหน้าบันรูปจั่วแบบมุขประเจิด ตัวอย่างที่หน้าบันอุโบสถวัดราชบรรหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 42)

ภาพที่ 41 หน้าบันวัดอุโบสถพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 31

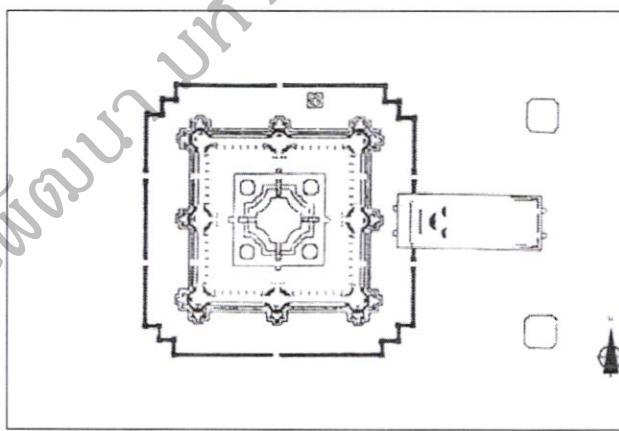
ภาพที่ 42 หน้าบันด้านหลังอุโบสถวัดราชบรรหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 33.

3. ยุคสมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ.2172-2310) ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ ยุคสมัยนี้ของอยุธยาเป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า เป็นช่วงที่มีการติดต่อกับชาติตะวันตก ซึ่งมีผลทำให้อยุธยาได้รับความรู้ทางด้านวิทยาการต่าง ๆ จากตะวันตก แต่อย่างไรก็ตามองค์ความรู้นั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงองค์ความรู้เดิมของคนในยุคนั้นแต่อย่างใด แต่ได้มีการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างหลักของวัด ดังนี้

- แผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคาร

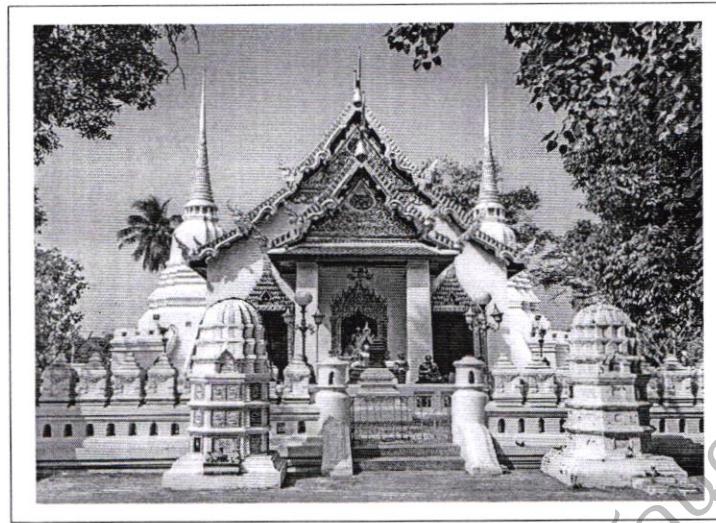
ในช่วงนี้พบว่าไม่ปรากฏแบบแผนที่เป็นระเบียบมากเท่ากับในช่วงอยุธยาตอนต้น อาทิ เช่น หน้าวัดไม่จำเป็นต้องหันไปทางทิศตะวันออก บางครั้งหันไปทางแม่น้ำ แต่มีความนิยมในการสร้างอุโบสถหลังเดียวโดด ๆ กล่าวคือ มีความนิยมในการสร้างพระอุโบสถเป็นหลักเป็นส่วนสำคัญของวัด ส่วนพระวิหารและพระเจดีย์ (ที่เป็นประธานของวัด) ในสมัยนี้ได้ลดความสำคัญลง รวมถึงการลดขนาดลงด้วย และบางวัดปรากฏว่าไม่มีการสร้างพระวิหาร ตัวอย่างของแบบแผนนี้ได้แก่ แผนผังวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างในปี พ.ศ. 2172 สมัยรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เฉjm). 2512 : 111) (ภาพที่ 43)

ภาพที่ 43 แผนผังวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : โอเคนเซ็น. ออนไลน์. 2562.

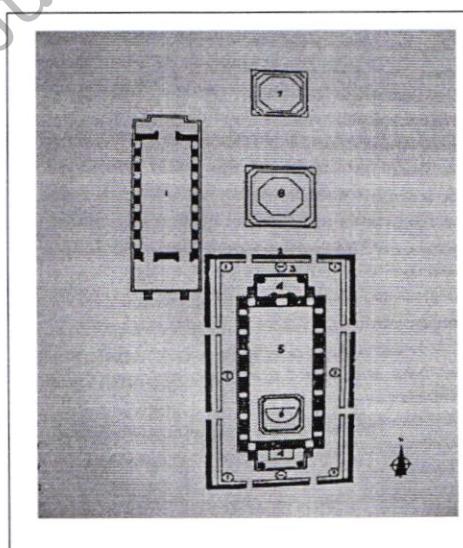
วัดชุมพลนิกายาราม บางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 44) สร้างสมัยรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เจดีย์องค์ประธานมีขนาดเล็กลง มีสร้างเจดีย์ขนาดเล็กไว้คู่กันทางด้านส่วนหน้าหรือท้ายของพระอุโบสถ

ภาพที่ 44 วัดชุมพลนิ迦ยาราม บางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : flickr. ออนไลน์. 2562.

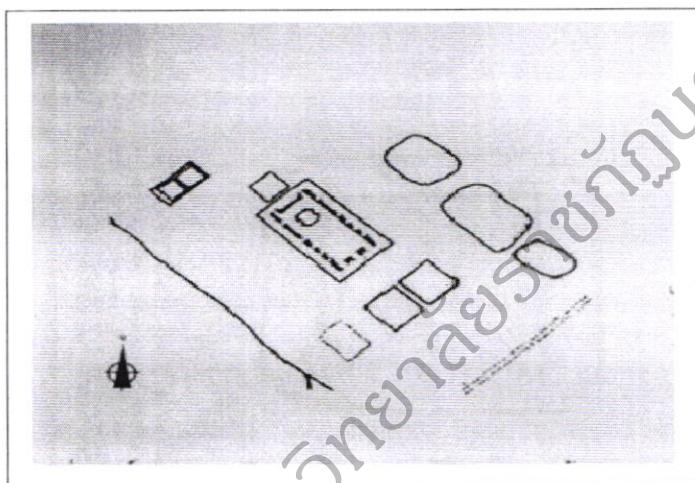
วัดบรมพุทธาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างในปี พ.ศ. 2225 สมัยรัชกาล
สมเด็จพระเพทราชา (พระราชนพวงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทน์มาศ (เจม). 2512 : 199)
(ภาพที่ 45) แผนผังวัดนี้แสดงให้เห็นความสำคัญของพระอุโบสถอย่างชัดเจน มีเจดีย์ทรงเครื่อง และ
เจดีย์ทรงปรางค์เรียงต่อกันขึ้นไปทางด้านทิศเหนือด้านหน้าของพระอุโบสถ

ภาพที่ 45 แผนผังวัดบรมพุทธาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2550 : 49.

วัดพญาเม่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างหรืออาจปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2237
 สมัยรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (พระราชนครవัดกรุงศรีอยุธยา อุบัติพันจันทน์มาศ (เจม). 2512 : 201) (ภาพที่ 46) วัดนี้มีเจดีย์ทรงปรางค์ขนาดเล็กจำนวนสององค์อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถที่มีขนาดใหญ่ตามความสำคัญที่มีมากขึ้น ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือซึ่งอยู่ท้ายพระอุโบสถมีเจดีย์ขนาดเล็กทรงสี่เหลี่ยมเพิ่มมุน

ภาพที่ 46 แผนผังวัดพญาเม่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2550 : 50

- รูปแบบพระอุโบสถ

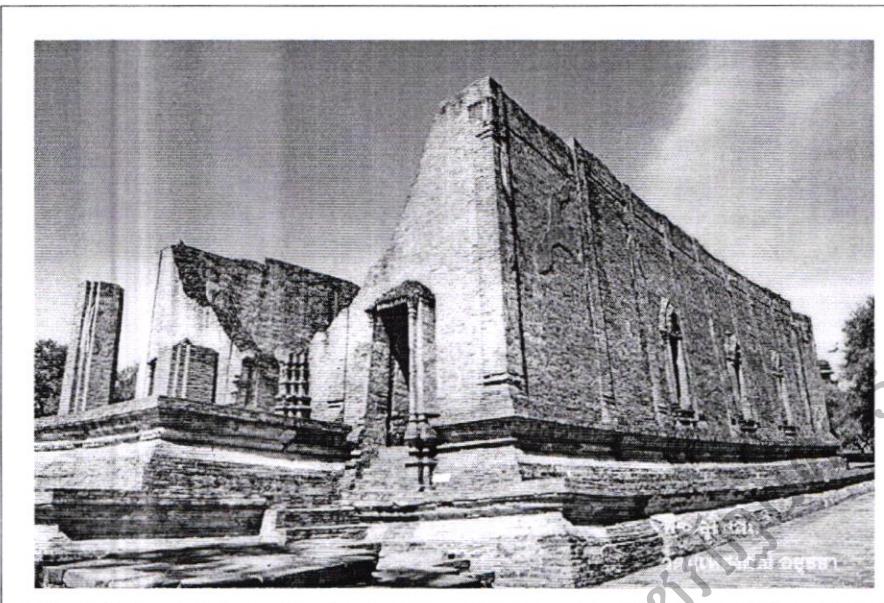
อุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลายมีลักษณะเฉพาะดังนี้คือ

1. ขนาดของอุโบสถมีขนาดย่อมและไม่ใหญ่

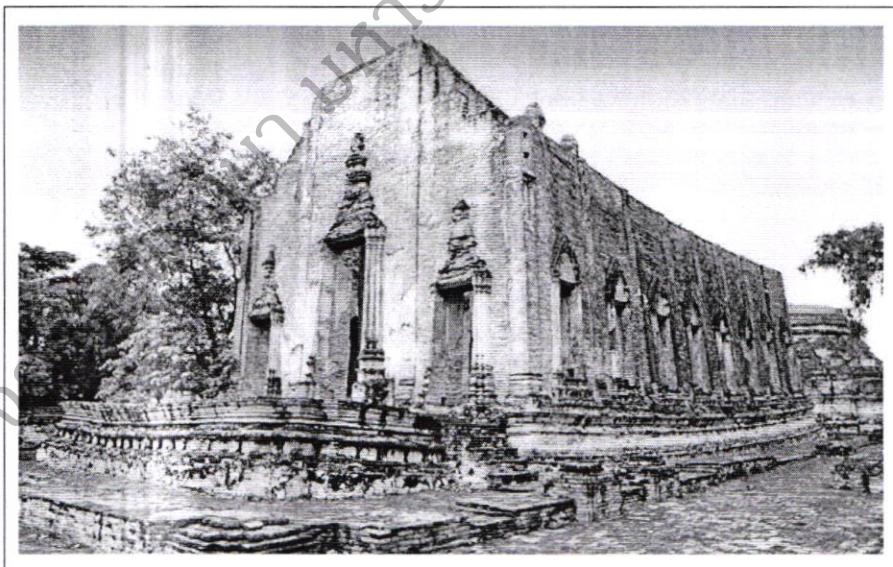
2. การสร้างเส้นทุกเส้นการฐานอุโบสถในลักษณะตกท้องซ้างเอ่นโค้งหรือตกท้องสำเภา

หรือหยอดน้ำ (สันติ เล็กสุขุม, 2532 : 31) ตัวอย่างเช่น อุโบสถวัดมหาธาตุ (ภาพที่ 47) วัดกุฎิดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 48) วัดเก้าเก้าสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 49)

ฐานของพระอุโบสถเก่าไว้วัดซ่องนนทรี (ภาพที่ 50) และวัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี (ภาพที่ 51)

ภาพที่ 47 อุโบสถวัดเมหงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : bloggang. ออนไลน์. 2562.

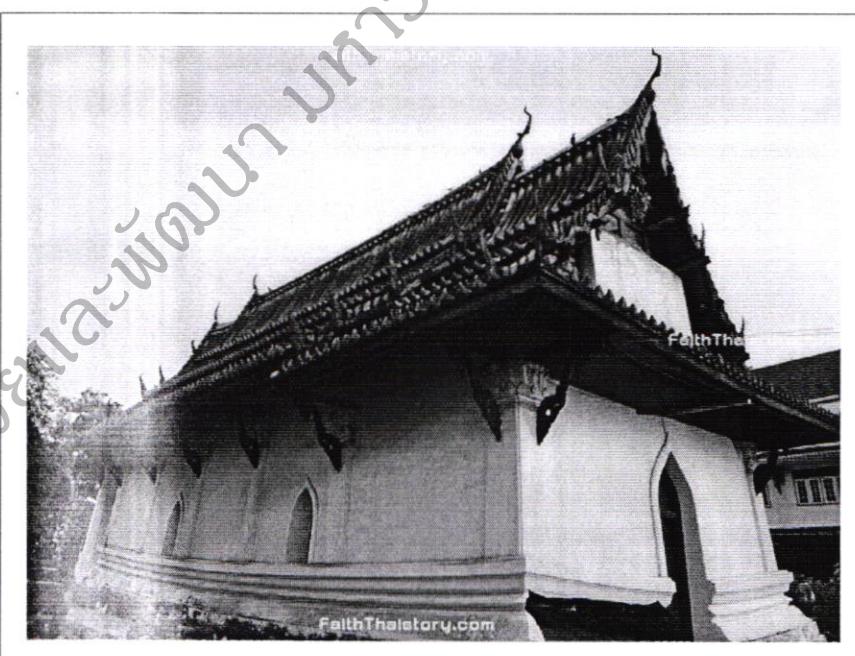

ภาพที่ 48 อุโบสถวัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : thailandtopvote. ออนไลน์. 2562.

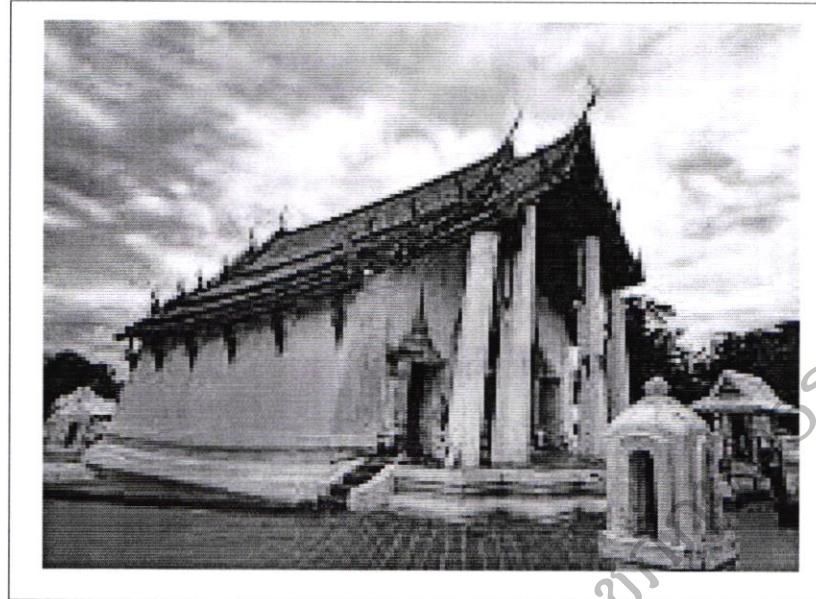
ภาพที่ 49 อุโบสถวัดเกาแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : pantip.ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 50 ฐานของพระอุโบสถเก่าวัดช่องนนทรี

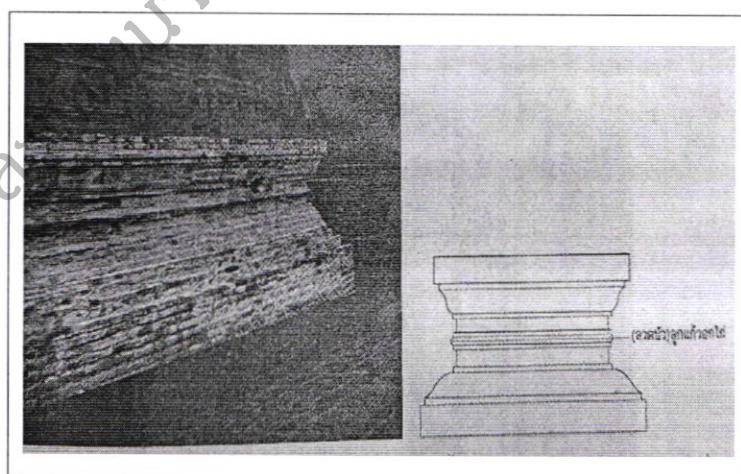
ที่มา : faiththaistory.ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 51 ฐานของอุโบสถวัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี

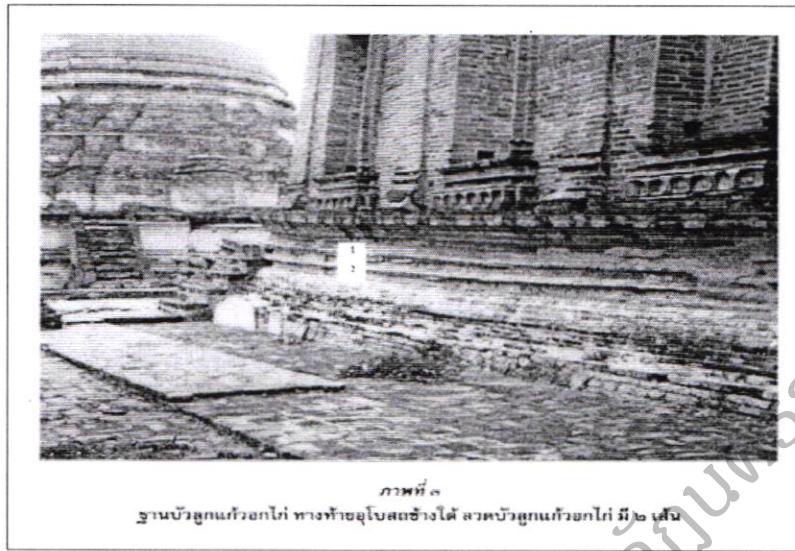
ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

3. ฐานอุโบสถในสมัยอยุธยาตอนปลายนิยมทำเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ (ภาพที่ 52)
ตัวอย่าง เช่น อุโบสถวัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 53)

ภาพที่ 52 ภาพฐานบัวลูกแก้วอกไก่

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2553 : 87

ภาพที่ 53 ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ อุโบสถ วัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2547 : 4

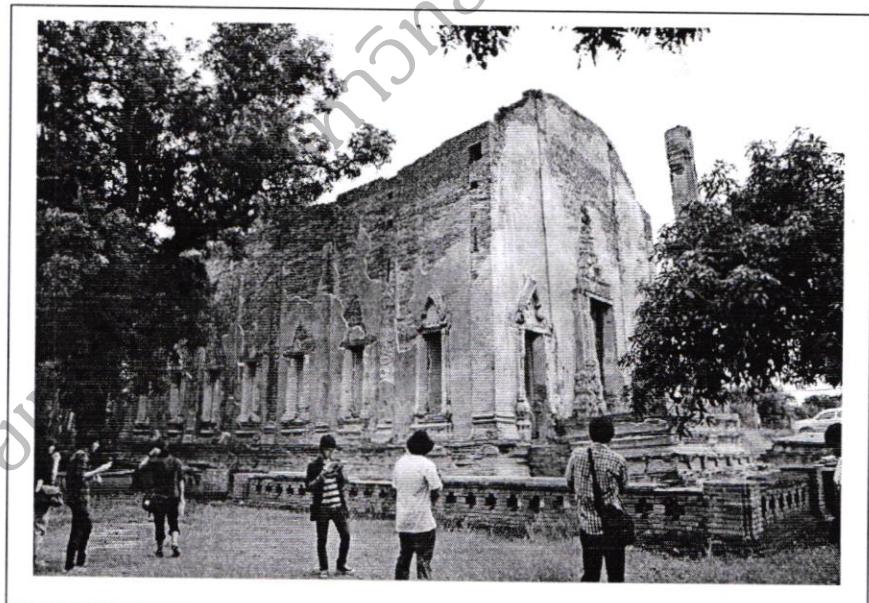
4. ผนังสักด้านหน้านิยมเจาะช่องประตูตั้งแต่ 2-3 ประตู วัดที่เจาะช่องประตูจำนวน

2 ช่อง มีตัวอย่างที่ อุโบสถวัดเก้าแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 54) และวัดที่เจาะช่องประตูจำนวน 3 ช่อง ประตูช่องกลางมีขนาดใหญ่ จัดเป็นรูปแบบประตูยอด ซึ่งเป็นประตูที่มีงานประดับยอดคล้ายรูปสัญลักษณ์ของยอดปราสาทเพราทำลักษณะเป็นทรงกรวยแหลม มีตัวอย่างที่ อุโบสถวัดบรมพุทธวาราส (ภาพที่ 55) อุโบสถวัดเมืองคง (ภาพที่ 56) อุโบสถวัดกุฎีดาว (ภาพที่ 57) อุโบสถวัดพญาเม่น (ภาพที่ 58) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อุโบสถวัดโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร (ภาพที่ 59)

ภาพที่ 54 อุโบสถวัดเกาแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

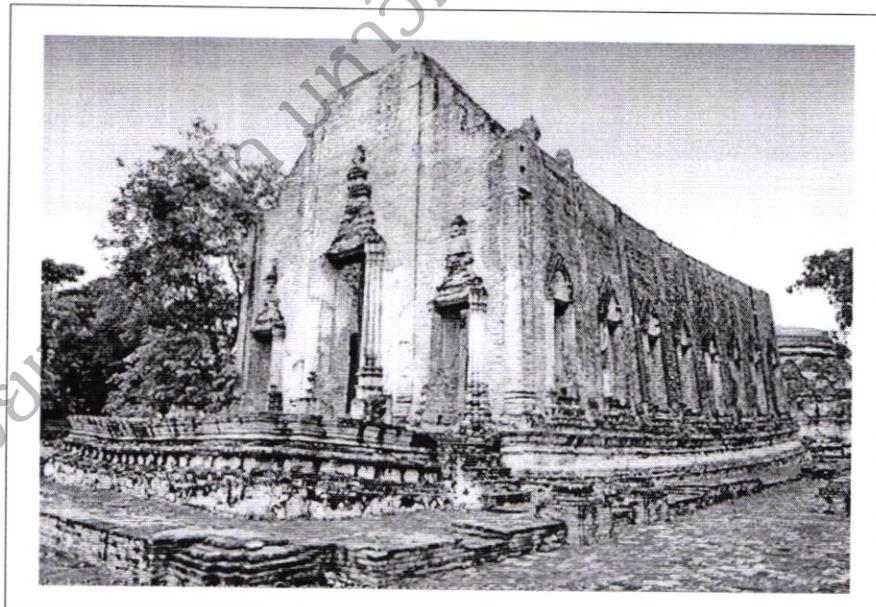

ภาพที่ 55 อุโบสถวัดบรมพุทธาราส จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

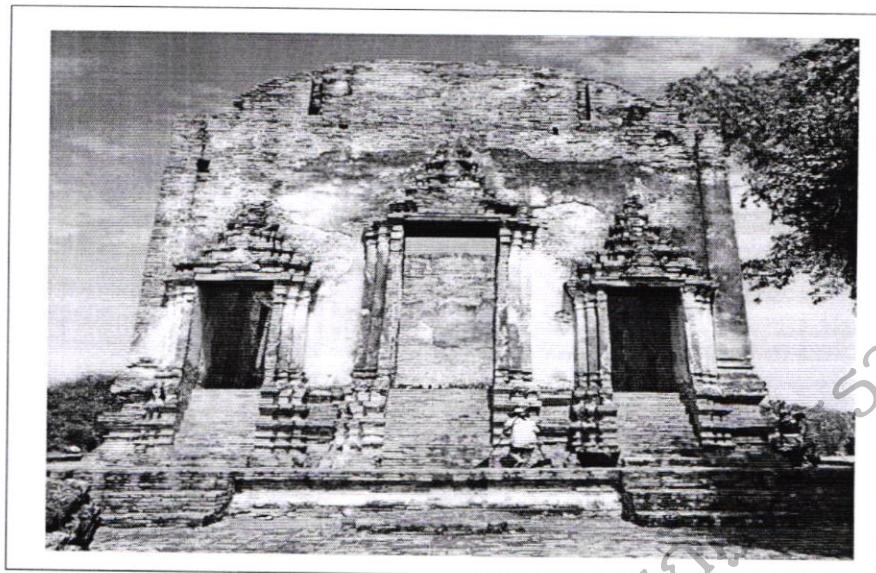
ที่มา : สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา. ออนไลน์. 2562.

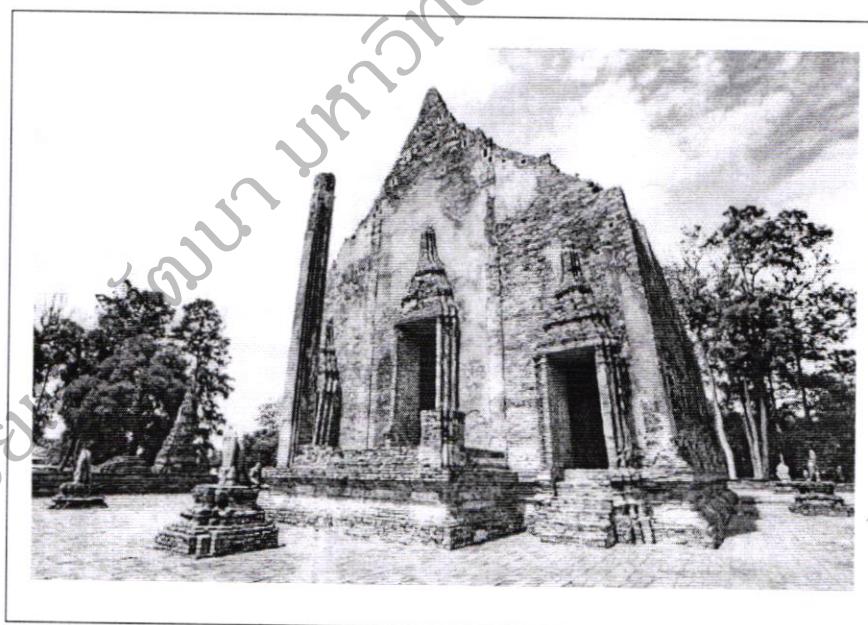
ภาพที่ 56 อุบลสถานวัดเมืองคอน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : ayutthayastation. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 57 อุบลสถานวัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : thailandtopvote. ออนไลน์. 2562.

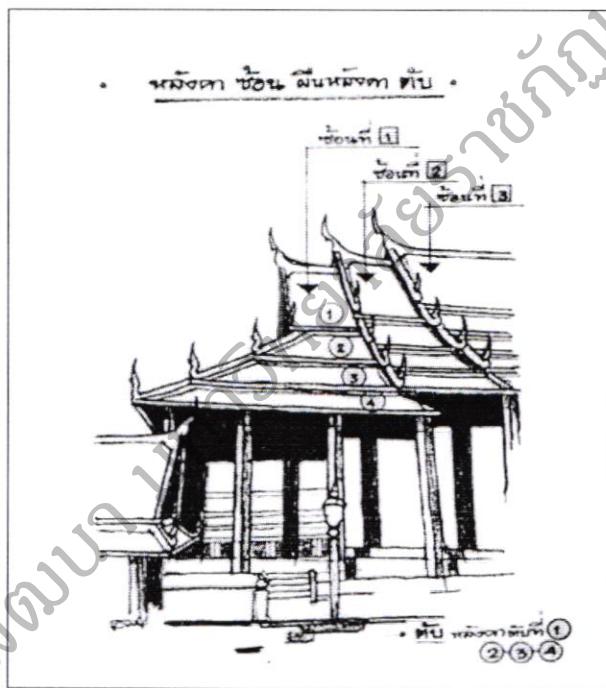

ภาพที่ 58 อุโบสถวัดพญาเม่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : facebook.สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา. ออนไลน์. 2562.

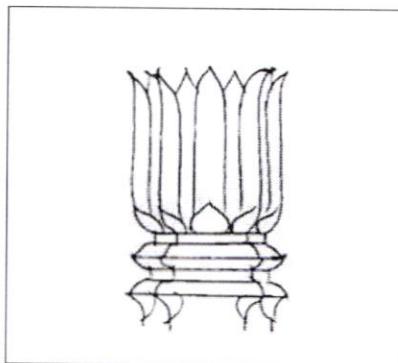
ภาพที่ 59 อุโบสถวัดโพธิ์ประจำทับทั่ง จังหวัดพิจิตร
ที่มา : ไทยโพสต์. ออนไลน์. 2562.

5. ทรงหลังคา ของสมัยอยุธยาตอนปลายมีลักษณะบีบเล็กและสูง (สมใจ นิมเล็ก. 2545 : 3) หลังคามีลักษณะที่ซ้อนสองชั้น คือการมีหลังคาส่วนหน้าและส่วนหลังของพระอุโบสถดังนี้ เรียกว่าช้อนหนึ่ง หรือเรียกว่าช้อนที่หนึ่ง หลังคานี้จะใช้คลุมพื้นของอุโบสถหนึ่งช่วงเสา หรือส่วนที่ เป็นมุขด้านเดียวหรือมุขทั้งสองด้าน ส่วนช้อนสองหรือช้อนที่สองจะมีหน้าที่คลุมพื้นที่เพื่อใช้สอย ภายในอุโบสถทั้งหมด (ภาพที่ 60)
6. ตับ คือผืนของหลังคาแต่ละผืน ตัวอย่าง เช่น หลังคาหนึ่งตับ คือหลังคาหนึ่งผืนตับ ในสมัยอยุธยาตอนปลายที่นิยม คือ 2-3 ตับ (ภาพที่ 60)

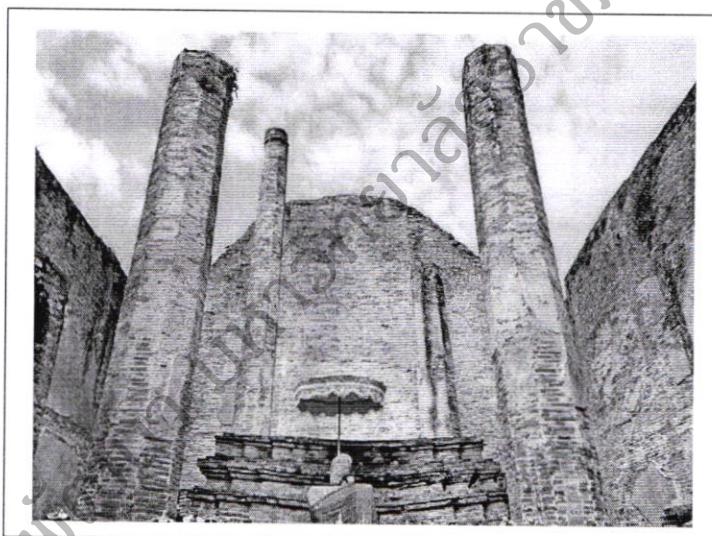
ภาพที่ 60 ภาพลายเส้นแสดงหลังคาช้อนและตับ
ที่มา : ศิลปวัฒนธรรม. ออนไลน์. 2562.

7. จำนวนห้องในอุโบสถนิยมทำ 5 ห้องหรือ 5 ช่วงเสา เสาในอุโบสถนิยมทำบัวหัวเสา เป็นบัวกลีบตรงยาวคล้ายใบดาบ เรียกว่า บัวแวง (แวง แปลว่า ดาบ) หรืออาจเรียกว่า บัวจงกล เนื่องมาจากมีลักษณะกลีบบัวยาว (สมคิด จิระทศนกุล. 2559 : 57) (ภาพที่ 61) การทำบัวหัวเสา ลักษณะเช่นนี้คงสืบทอดมาจากเสาวภาคในอุโบสถทำเป็นทรงเหลี่ยมซึ่งอาจมีตั้งแต่สี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้แปด ย้อมุมไม้สิบสอง ตัวอย่างเสาเหลี่ยมที่วัดมหาธาตุ (ภาพที่ 62)

ภาพที่ 61 ภาพลายเส้นบัวแวง-บัวจงกล

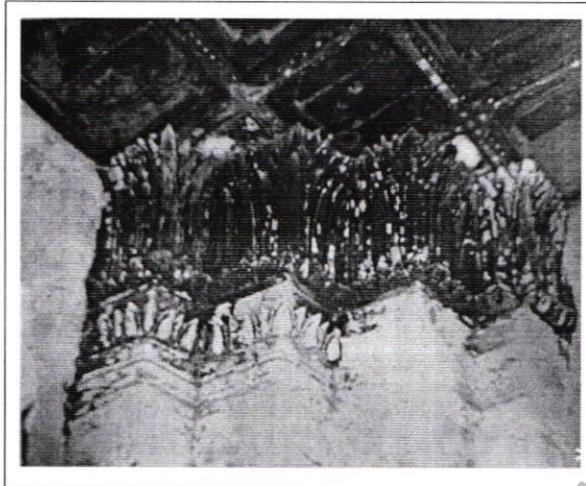
ที่มา : project.rmutt. ออนไลน์. 2562.

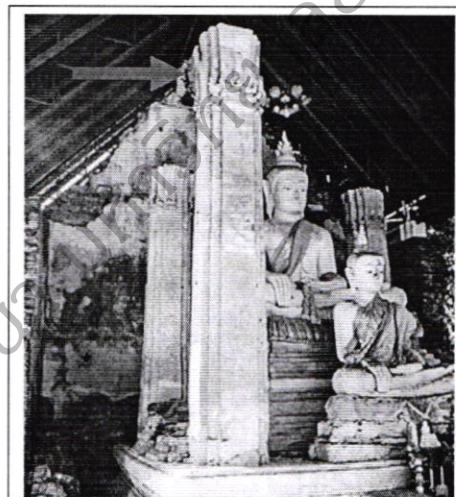
ภาพที่ 62 เสาเหลี่ยมที่วัดเมืองคอน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : Painaidii. ออนไลน์. 2562.

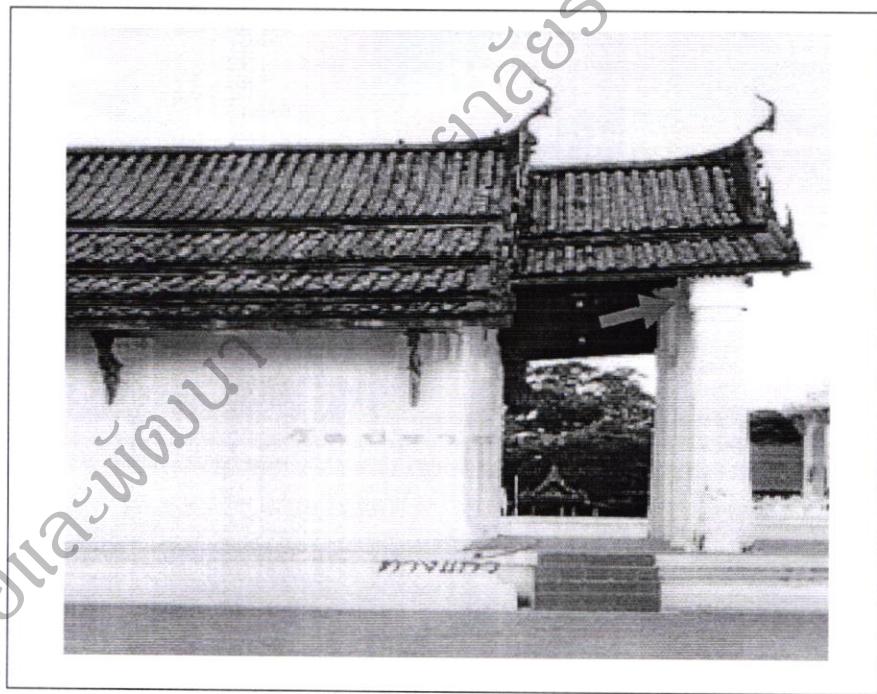
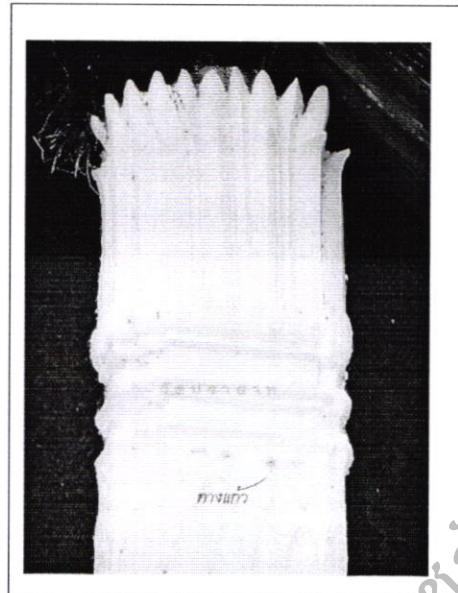
ลักษณะการทำบัวหัวเส้าบัวแวง หรือบัวจงกล นิยมทำอยู่ในช่วงสมัยอยุธยา
ตอนปลาย รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ หรือ ราوا พ.ศ. 2251-2275 (สันติ เล็กสุขุม. 2557 : 127)
มีตัวอย่างสำคัญอยู่ที่ วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 63) วัดไผ่ล้อม จังหวัด
เพชรบุรี (ภาพที่ 64) วัดปราสาท (ภาพที่ 65)

ภาพที่ 63 บัวแวง บัวหัวเสา วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพะเยา^๔
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2557 : 127

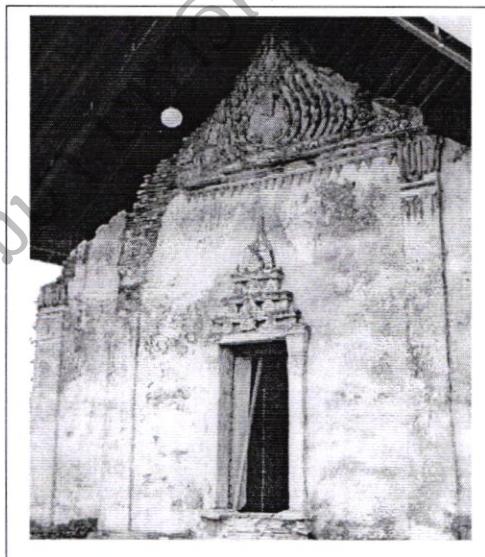

ภาพที่ 64 บัวแวง บัวหัวเสา วัดไฝล้อม จังหวัดเพชรบุรี
ที่มา : letscheckinmag. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 65 บัวแวง บัวหัวเสา วัดปราสาท
ที่มา : Oknation. ออนไลน์. 2562

8. เริ่มปรากฏความนิยมการก่อสร้างหรือโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีความผสมผสานระหว่างอาคารที่เป็นรูปแบบของตะวันตกและอาคารไทยประเพณี ในสมัยพระนารายณ์มหาราช (จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 4) และ น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 19) โดยโครงสร้างอาคารมีการก่ออิฐที่ผนังอาคารด้านสักดิเพื่อเพิ่มให้โครงสร้างแข็งแรง มีทั้งรูปแบบที่มีผนังหุ้มกลอง หรือการก่อผนังด้านสักดิ ก่อปูนสูงขึ้นไปจากด้านข้างโดยการก่อปูนนั้นก่อขึ้นสูงเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วรับไม้อกไกถั่วบนสุด ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เพื่อเป็นการยึดตัวโครงสร้างของอาคารให้แข็งแรง มีตัวอย่างที่อุโบสถวัดไฝล้อม จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 66) และในขณะเดียวกันในสมัยพระนารายณ์มหาราช (จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 4) ยังมีตัวอย่างของอาคารที่มีการก่อผนังไปถึงหน้าบันที่ใช้เครื่องไม้ประดับตกแต่งปรากฏความนิยมอยู่ด้วย เช่นตัวอย่างวิหารวัดช้าง จังหวัดอ่างทอง (ภาพที่ 67) อุโบสถวัดสะบัว จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 68) พระวิหารวัดกำแพง จังหวัดอ่างทอง (ภาพที่ 69) อุโบสถเก่าวัดพระนารายณ์มหาราชาฯ จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 70) ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดต่อไปในหัวข้อลักษณะของอุโบสถสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

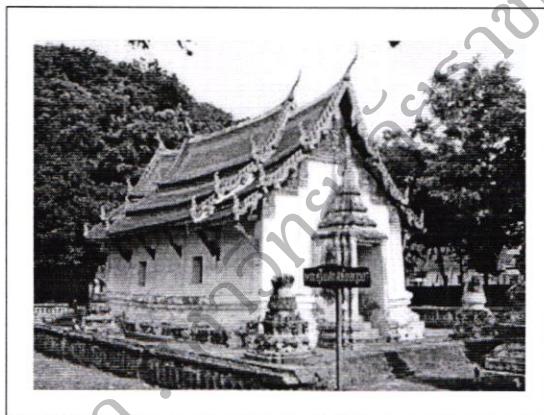

ภาพที่ 66 ผนังหุ้มกลอง ด้านหน้าอุโบสถวัดไฝล้อม จังหวัดเพชรบุรี
ที่มา : chillpainai. ออนไลน์. 2562.

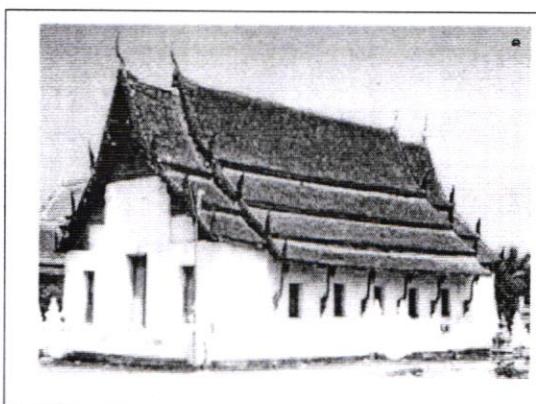
ภาพที่ 67 วิหารวัดช้าง จังหวัดอ่างทอง

ที่มา : จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 84

ภาพที่ 68 อุโบสถวัดสุวนธารา จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : woodychannel. ออนไลน์. 2562

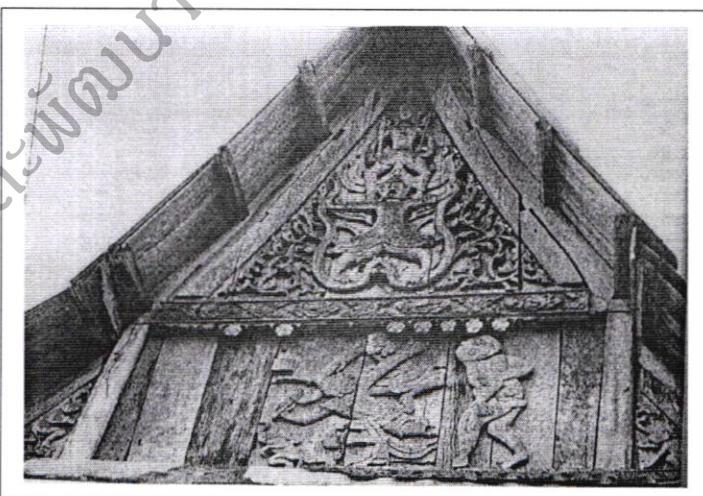
ภาพที่ 69 วิหารวัดกำแพง จังหวัดอ่างทอง

ที่มา : จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 84

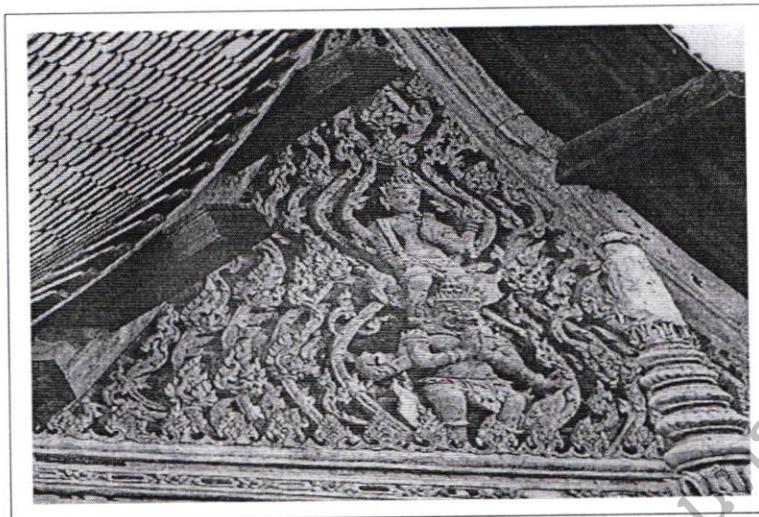

ภาพที่ 70 อุบล刺客 วัดพระนารายณ์มหาราชฯ จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : koratmuseum. ออนไลน์. 2562.

9. หน้าบันช่วงยุคสมัยอยุธยาตอนปลายยังคงมีขั้นบการทำหน้าบันตามอยุธยาตอนต้นและตอนกลางในการทำหน้าบันรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ แต่มาสมัยนี้มีการเพิ่มเติมรูปเทพพนมครึ่งห่อนมีดอกบัว และรูปลายเครื่อถ ea ตัวอย่างเช่นที่วัดตะปอนน้อย จังหวัด จันทบุรี (ภาพที่ 71) วัดสรระบัว จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 72)

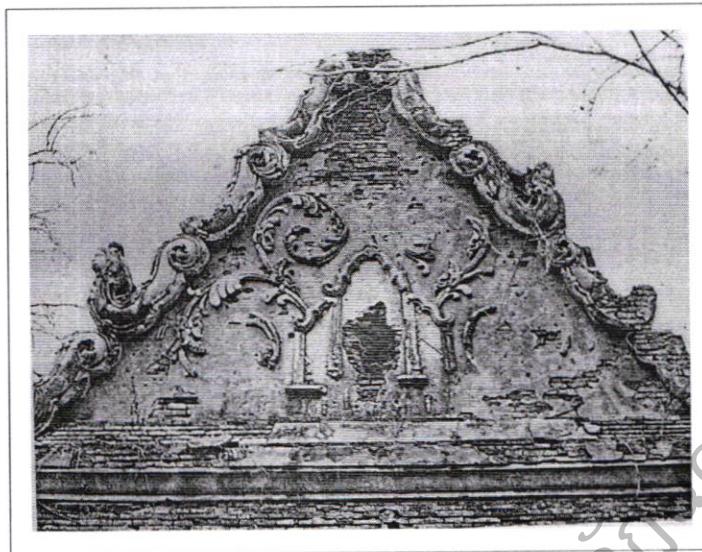

ภาพที่ 71 หน้าบันรูปพระนารายณ์ทรงครุฑวัดตะปอนน้อย จังหวัด จันทบุรี
ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 38

ภาพที่ 72 หน้าบันวัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี
ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 47

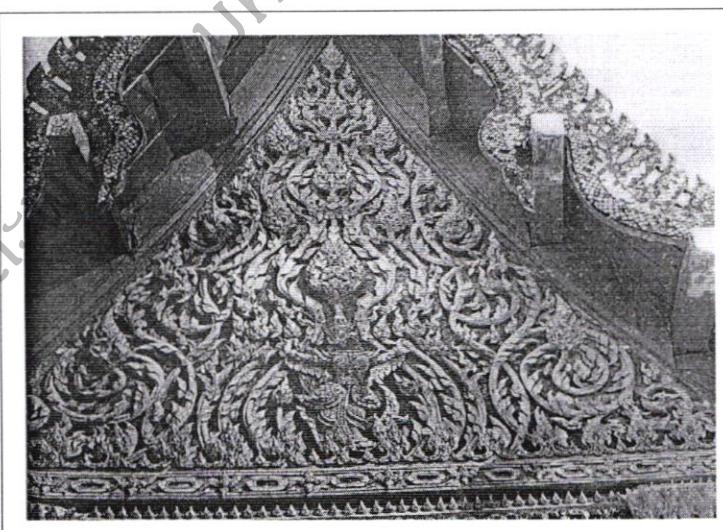
เป็นที่สังเกตว่าหน้าบันในสมัยอยุธยาตอนปลายจะมีอิฐรูปแบบหนึ่งคือทำลายประดิษฐ์ลายให้วิจิตรมากขึ้นตามลำดับโดยระยะแรกมีการใส่ลายปูนปั้นที่หน้าบัน โดยใส่ลายแบบฝรั่งซึ่งมีการเริ่มในสมัยสมเด็จพระนราธิราษฎร์มหาราช เช่น หน้าบันพระวิหาร วัดตะเว็ด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 73) ลายแบบเบร็อกโคโค (แบบอย่างศิลปะสมัยหนึ่งของยุโรป กำเนิดโดยพระเจ้าหลุยส์ที่ 15 แห่งฝรั่งเศสเป็นศิลปะที่มีอิทธิพลต่อราชสำนักญี่ปุ่น ด้วยแสดงถึงความต้องการและสนิยมชนชั้นสูง ระยะแรกความสำคัญอยู่ที่การตกแต่ง และประดิษฐ์ลวดลายประดับอาคารและสิ่งอื่น ๆ โดยได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะบาโรก (Baroque) ของอิตาลี โดยดัดแปลงให้มีความละเอียดโอล่าห์หรูหรา มีลักษณะของเส้นและรูปทรงที่โค้งฉวัดเฉวียน แต่ยังคงความเข้มแข็ง) คือการนำลายเหنمีอนใบอะแคนธัส (Acnthus) (ซึ่งลวดลายแบบกรีกโบราณ มีลักษณะลายผักกาด ใช้มากที่หัวเสาแบบต่าง ๆ หรือเครื่องเรือนในศิลปะตะวันตก) มาติดที่หน้าบัน บางแห่งมีรูปใบหน้าชาวฝรั่งใส่ประกอบในตัวลาย

ภาพที่ 73 หน้าบันพระวิหาร วัดตะเว็ด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 40.

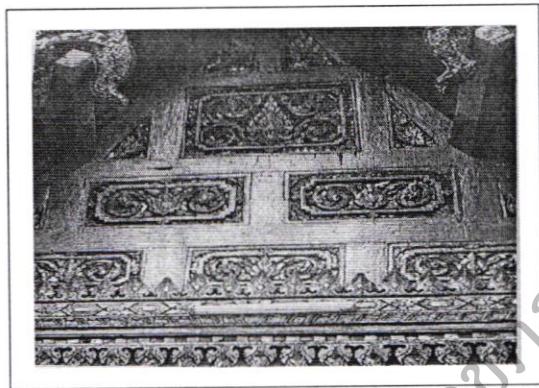
หน้าบันในสมัยอยุธยาตอนปลายในราชธานีลาต่อマンนิยมใส่ลวดลายเต็มพื้นที่เต็มแผ่นหน้าบัน
(น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 19) เช่น หน้าบันอุโบสถวัดเขาบันไดอิฐ จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 74)

ภาพที่ 74 หน้าบันอุโบสถวัดเขาบันไดอิฐ จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 19

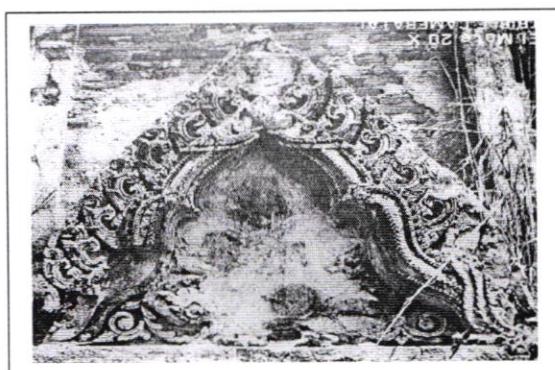
สมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ มีตัวอย่างหน้าบันซึ่งเลียนแบบจั่วบ้าน มีรูปไม้ลูกฟักข้างในลายบรรจุตัวลายลงบนซ่องลูกฟัก ปรากภูมิพุ่มข้าวบินท์ ช่อหางโต และลายกระنكเครื่อເຄາ
ตัวอย่างเช่นที่อุโบสถวัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง (ภาพที่ 75)

ภาพที่ 75 หน้าบันอุโบสถวัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 19

สมัยอยุธยาตอนปลายหน้าบันที่มีลวดลายอย่างอิสระ เริ่มปรากฏหลักฐานสมัยสมเด็จพระเจ้า
ปราสาททอง ที่หน้าบันเมรุทิศ และเมรุราย วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 76)
เป็นลวดลายกระنكผสมเครื่อເຄາ ประดิษฐ์ลายอย่างอิสระ (น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 18) ซุ้มประตูของ
อุโบสถวัดบรมพุทธาราม สมัยพระเพทราชา (ภาพที่ 77) รวมถึงหน้าบันที่มีลายกระنك ลายเครื่อ
ເຄາอันสวยงามที่วัดธรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 78)

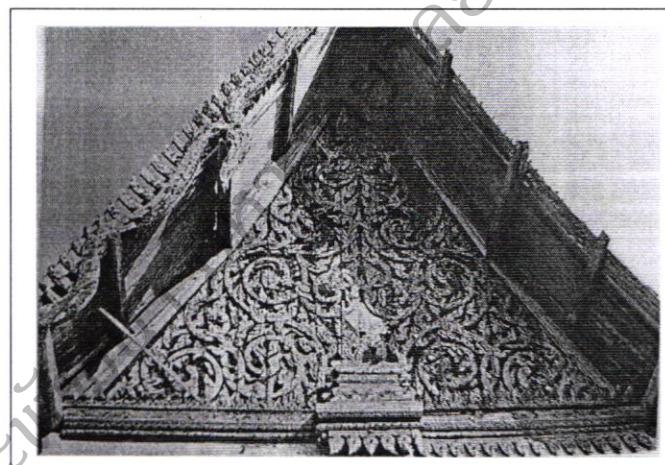
ภาพที่ 76 หน้าบันเมรุทิศ และเมรุราย วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 32

ภาพที่ 77 ลาดลัยที่ชุมประตุอุโบสถ วัดบรมพุทธาราม

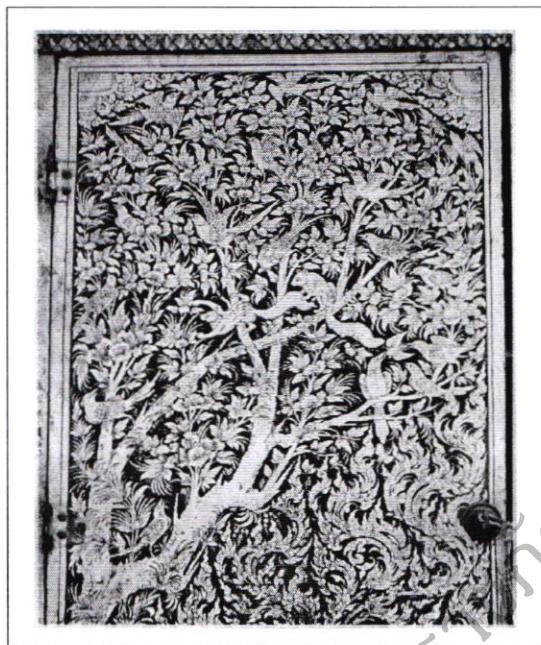
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2557 : 78.

ภาพที่ 78 หน้าบันวัดธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ, 2543 : 52

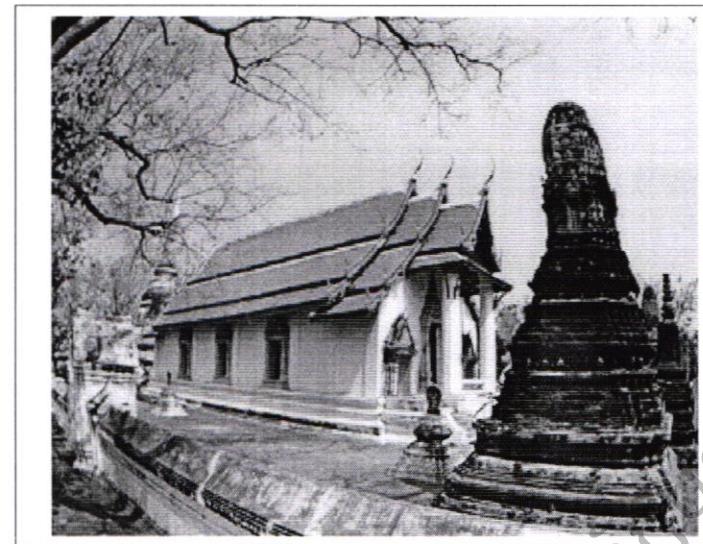
สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศปราภูลายที่ละเอียด สลับซับข้อนวิจิตรพิสดาร ลายแตกแขนงมากขึ้นเทียบตัวอย่างได้จากลายตู้พระธรรมวัดเชิงหวาน (ภาพที่ 79)

ภาพที่ 79 ลายตู้พระธรรมวัดเชิง hairy
ที่มา : pinterest. ออนไลน์. 2562.

ช่องแสง

การเจาะช่องแสงในสมัยอยุธยาตอนปลายนี้มีจุดประสงค์เพื่อให้อาคารได้รับแสงสว่างมากขึ้น โดยจะเริ่มแรกจะช่องหน้าต่างเป็นสี่เหลี่ยม มีตัวอย่างคือ อุโบสถวัดศalaปุน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 80) อุโบสถวัดบึง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 81) ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทั้งนี้ลักษณะของรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวัดบึงโดยส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งสันนิษฐานว่าคงจะสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ภาพที่ 82) และมีความแตกต่างคือ มีการเจาะช่องหน้าต่างถี่เพื่อรับแสงสว่างจากภายนอกมากกว่า (จุ่มพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 23)

ภาพที่ 80 อุโบสถวัดศาลาปูน จังหวัดพะรนนครศรีอยุธยา

ที่มา : rakbankerd. ออนไลน์. 2562.

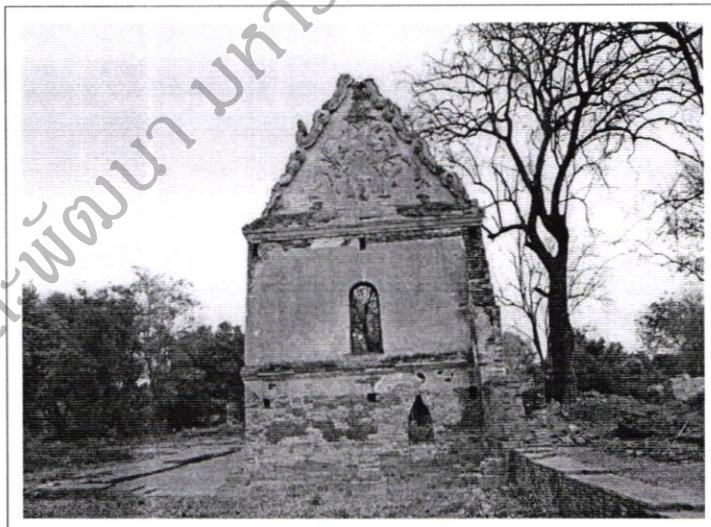
ภาพที่ 81 ภาพถ่ายอุโบสถวัดบึงหลังเก่า จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : koratstartup. ออนไลน์. 2562.

ลักษณะอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลายตามสมัยต่าง ๆ

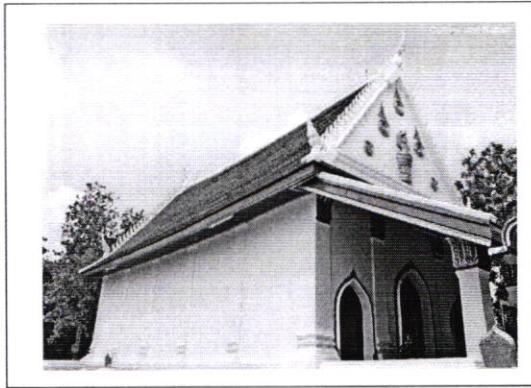
- สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2190-2231 มีเหตุการณ์ การเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปทางสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งได้แก่ มีการเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

จากแบบประเพณีเดิมไปเป็นที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกมากขึ้นและมีเทคโนโลยีการก่อสร้างแบบสมัยใหม่ ซึ่งได้แก่รูปแบบของอาคารสถาปัตยกรรมที่จะเลียนแบบสถาปัตยกรรมคลาสสิกของยุโรป (จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 23) ทั้งนี้ได้นำลักษณะขององค์ประกอบมาใช้เป็นส่วน ๆ และมีการผสมผสานระหว่างรูปแบบอาคารแบบไทยและอาคารแบบตะวันตก ในด้านเทคนิคการก่อสร้างและศิลปะทางสถาปัตยกรรม เช่น การเจาะช่องแสงเพื่อให้อาคารได้รับแสงสว่างมากขึ้น การก่ออิฐทึบหน้าบันของอาคารขึ้นไปยันอกไก่ การใช้เทคนิคการก่อสร้างโดยสร้างอาคารและการรับน้ำหนักของผนัง (load Bearing Wall) โดยการก่อซุ้มโค้งแหลม (Point Arch) การก่อสร้างอาคารฐานสูงและอาคารสองชั้น เช่น อุโบสถวัดตะเว็ด (ภาพที่ 82) และวัดตึก (ภาพที่ 83) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลักษณะดังกล่าวมีผลมาจากการที่ในสมัยของพระองค์ได้มีการปฏิรูปการปกครองจึงส่งผลทำให้มีชาติต่างๆ ที่มีความรู้ความสามารถสามารถเข้ามารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ รวมถึงเมื่อครั้งที่ได้มีการเจริญสัมพันธ์ไม่ตรึงกับต่างประเทศโดยเฉพาะกับประเทศไทย ทำให้ในเวลาต่อมาจึงมีนายช่างผู้ชำนาญงานทางวิศวกรรมได้เข้ามาทำงานในสมัยของพระองค์ด้วย

ภาพที่ 82 อุโบสถวัดตะเว็ด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

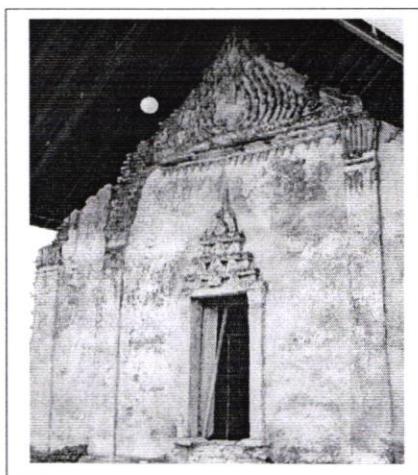
ที่มา : posttoday.ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 83 อุโบสถวัดตีก จังหวัดพะเยา

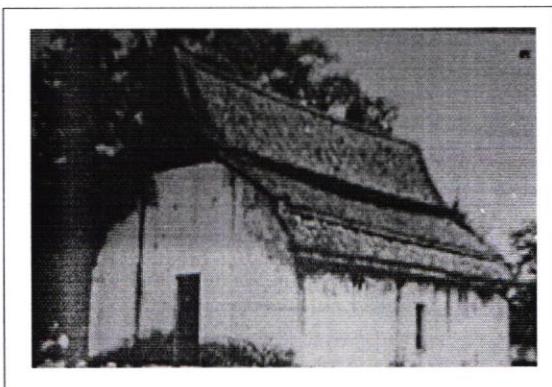
ที่มา : pantip. ออนไลน์. 2562.

ต่อมาโครงสร้างของอาคารได้ถูกพัฒนาขึ้นทั้งนี้ด้วยการก่ออิฐถือปูนขึ้นที่ผนังอาคารด้านสักดิหรือหนังห้มกลองขึ้นไปยันอกໄກ มีตัวอย่างที่ อุโบสถวัดไฝ่ล้อม จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 84) และในขณะเดียวกันในสมัยพระนารายณ์มหาราช (จุമพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 4) ยังมีตัวอย่างของอาคารที่มีการก่อผนังไปถึงหน้าบันและหน้าบันที่ประดับด้วยเครื่องไม้ประภากว่าความนิยมอยู่ด้วย เช่น ตัวอย่างวิหารวัดช้าง จังหวัดอ่างทอง (ภาพที่ 85) อุโบสถวัดสะบัว จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 86) พระวิหารวัดกำแพง จังหวัดอ่างทอง (ภาพที่ 87) อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 88) อุโบสถวัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 89) อุโบสถวัดบูรพ์ จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 90)

ภาพที่ 84 ผนังห้มกลอง ด้านหน้าอุโบสถวัดไฝ่ล้อม จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : chillpainai. ออนไลน์. 2562.

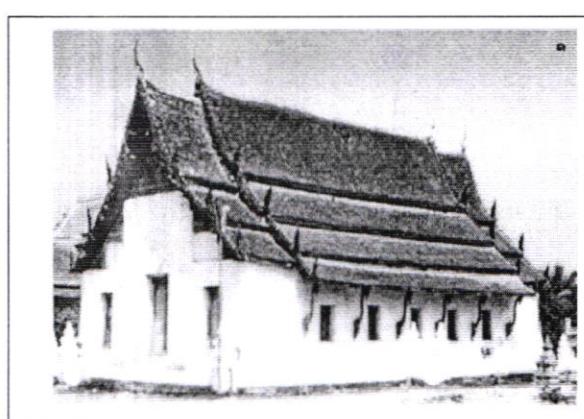
ภาพที่ 85 วิหารวัดช้าง จังหวัดอ่างทอง

ที่มา : จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 84

ภาพที่ 86 อุโบสถวัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : woodychannel. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 87 วิหารวัดกำแพง จังหวัดอ่างทอง

ที่มา : จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 4

ภาพที่ 88 อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : koratmuseum. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 89 อุโบสถวัดนึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โกราชในอดีต เมื่อปี พ.ศ. 2508
ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 90 ภาพถ่ายเก่าอุโบสถวัดบูรพ์ จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

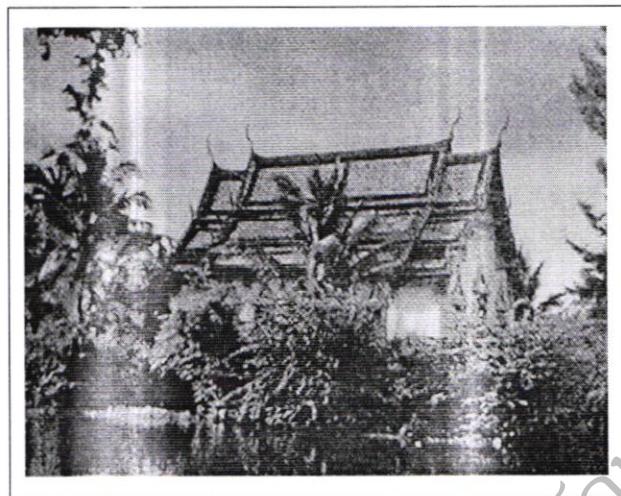
อุโบสถที่สร้างในสมัยอยุธยาตอนปลายในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
อุโบสถในจังหวัดนครราชสีมาที่น่าเชื่อว่าสร้างในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
(จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2548 : 23,26,34,42) ได้แก่ อุโบสถหลังเก่าที่วัดพระนารายณ์มหาราช
(วัดกลาง) อุโบสถวัดบึง อุโบสถวัดบูรพ์ อุโบสถวัดพายัพ อุโบสถวัดสารแก้ว อุโบสถวัดอิสาน
อุโบสถหลังเก่าที่วัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร (วัดกลาง) อำเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา (ภาพที่ 91)

ภาพที่ 91 อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : koratmuseum. ออนไลน์. 2562.

วัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหารสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช (จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2548 : 23) ด้วยทรงโปรดเกล้าให้สร้างขึ้นพร้อมการสร้างเมืองมี
ชื่อว่า “วัดกลางนครวรวิหาร”

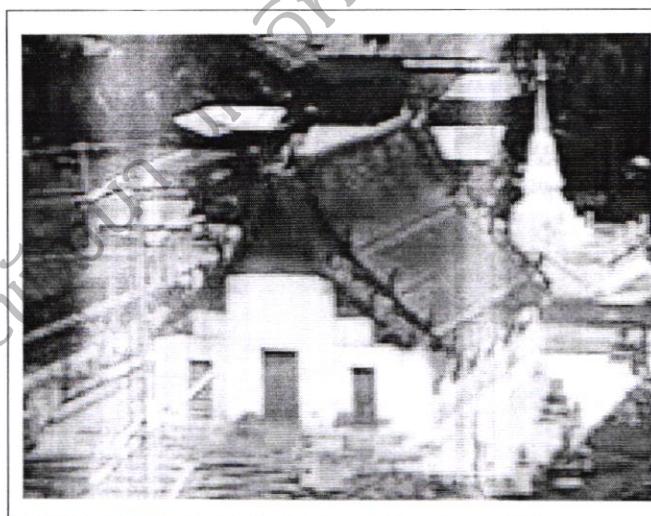
ลักษณะอุโบสถ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงล้อมรอบตัวอาคาร บริเวณ
โดยรอบมีบึงน้ำล้อมรอบอุโบสถซึ่งมีลักษณะคล้ายเกาะกลางน้ำ (ภาพที่ 92) รอบพระอุโบสถหลังเก่า
มีใบเสมาตั้งล้อมแปดทิศ วางอยู่บนฐานที่สูงและมีกีบบัวรองรับ มีใบเสมาซ้อนกันสองใบ ทำจากหิน
ทรายและมีการแกะสลัก ตัวอุโบสถมีขนาดความยาว 7 ห้อง ความกว้างแบ่งเป็น 3 ห้อง ไม่มีการเจาะ
ช่องหน้าต่าง มีประตูทางเข้าด้านหน้า 3 ประตู มีการก่ออิฐถือปูนขึ้นที่ผนังอาคารด้านหลังขึ้นไปถึง
หน้าบัน หน้าบันของอาคารเป็นไม้แกะสลัก โครงสร้างอุโบสถเป็นแบบเสาและผนังรับน้ำหนัก
ลักษณะหลังคาซ้อนกัน 2 ชั้น มีการลดระดับขั้นหลังคา แบ่งเป็น 3 ตัว

ภาพที่ 92 อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาราชวิหาร จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : koratmuseum. ออนไลน์. 2562.

อุโบสถวัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 93)

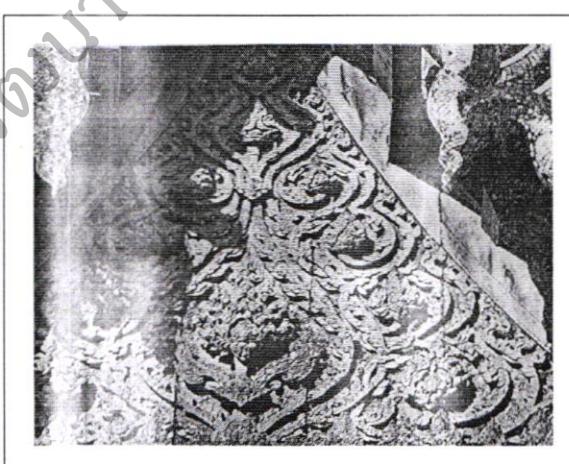
ภาพที่ 93 วัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาโคราชในอดีต เมื่อปี พ.ศ. 2508

ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

ตามประวัติการสร้างวัดไม่ปรากฏชัดเจน แต่ได้สันนิษฐานได้ว่าจะสร้างพร้อมการสร้างเมืองนครราชสีมาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (จุ่มพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2548 : 23) เนื่อง

ด้วยมีรูปแบบทางศิลปะของพระอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลายและสันนิษฐานว่าจะสร้างครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมื่อคราวที่ทรงโปรดให้สร้างกำแพงเมือง รวมถึงการโปรดให้พระยาเมรุราชขึ้นไปปกครองด้วย (จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 3) แต่เดิมมีบึงน้ำหรือบ่อหน้าล้อมรอบอุโบสถ

ลักษณะอุโบสถ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงแก้วล้อมรอบตัวอุโบสถ รอบอุโบสถมีใบเสมาล้อมอยู่แปดทิศ บนฐานสิงห์ ใบเสมาซ่อนกันสองใบ ทำจากหินทรายมีลวดลายแกะสลัก ด้านหลังของอุโบสถมีเจดีย์ทรงกลมฐานย่อมุมตั้งอยู่บนฐานที่สูง ตัวอุโบสถก่ออิฐถือปูน มีขนาดกว้าง 11.31 เมตร ยาว 21.57 เมตร คิดเป็นความกว้างขวาง 7 ห้อง อุโบสถไม่มีการเจาะช่องหน้าต่าง ความกว้างของอุโบสถแบ่งออกเป็น 3 ห้อง โดยห้องแต่ละห้องคันด้วยสถาลม จำนวน 12 ตัน (สันนิษฐานว่าแต่เดิมเป็นเสาแปดเหลี่ยม) ซึ่งประดับด้วยบัวหัวเสาลักษณะเป็นกลีบยาว ฐานของตัวอาคารมีลักษณะเป็นบัวลูกแก้วอกไก่ มีฐานอาคารโครงแบบสามา ประตูทางเข้าด้านหน้ามี 3 ประตู ทางด้านหลังมี 2 ประตู มีการก่ออิฐถือปูนขึ้นที่ผนังอาคารด้านหลังเชื่อมต่อเป็นหน้าบัน หน้าบันของอาคารเป็นไม้แกะสลัก (ภาพที่ 94) ด้านทิศตะวันออกแกะสลักเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ประกอบด้วยลวดลาย ด้านทิศตะวันตกแกะสลักเป็นรูปครุฑยุடนาค และประกอบด้วยลวดลายต่าง ๆ โครงสร้างอุโบสถเป็นแบบเสาและผนังรับน้ำหนัก ลักษณะหลังคาซ้อนกัน 2 ชั้น มีการลดระดับชั้นหลังคา แบ่งเป็น 3 ตับ ด้านข้างอุโบสถมีหลังคาปิกนก มีคันทวยไม้

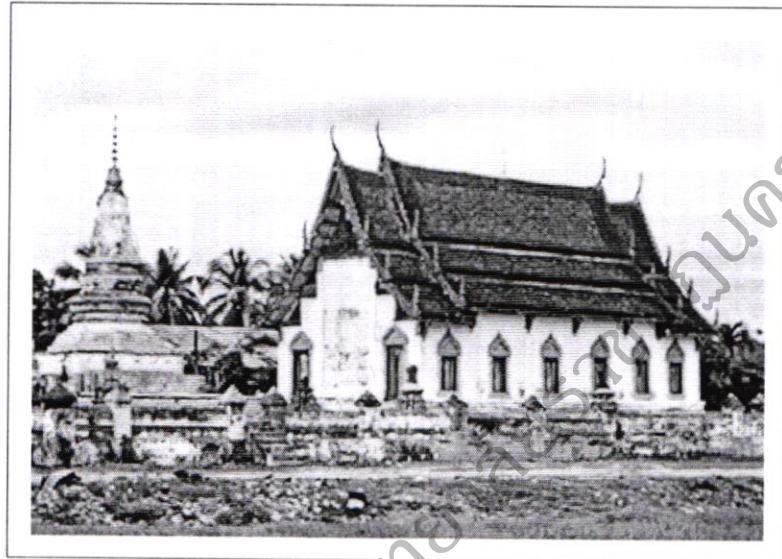

ภาพที่ 94 หน้าบันไม้แกะสลักของอุโบสถวัดบึง จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : น.ณ.ปagan. 2537 : 97.

อุโบสถวัดบูรพ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 95)

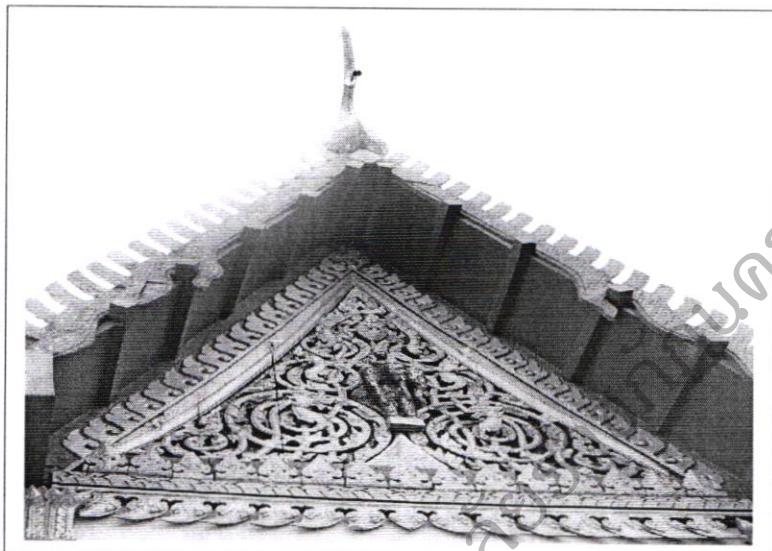
การสร้างวัดสร้างเมื่อได้ไม่ปรากฏชัดเจน แต่ได้สันนิษฐานได้ว่าจะสร้างพร้อม
การสร้างเมืองครรราชสีมาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ด้วยมืออุโบสถที่มีรูปแบบศิลป์ตาม
ลักษณะอยุธยาตอนปลาย (จุ่มพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2548 : 34)

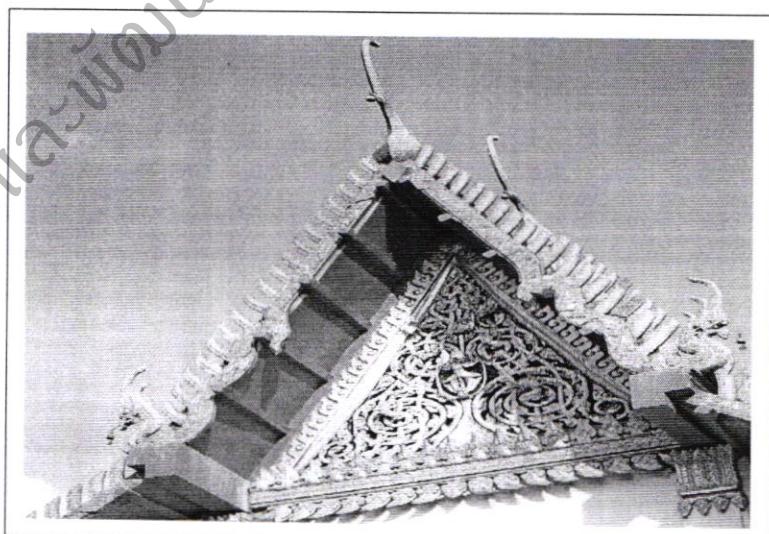
ภาพที่ 95 ภาพถ่ายเก่าอุโบสถวัดบูรพ์ จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

ลักษณะอุโบสถ อุโบสถหลังปัจจุบันนี้ได้รับการบูรณณะมาหลายครั้งแล้ว (จุ่มพล
เพิ่มแสงสุวรรณ. 2548 : 34) แต่มีเค้าเดิมดังนี้คือ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านหลังอุโบสถมี
เจดีย์ฐานแบปติสต์ตั้งอยู่ มีบ่อน้ำอยู่ทางทิศตะวันตก รอบอุโบสถมีใบเสมาตั้งอยู่แปดทิศ
บนฐานสิบหก มีใบเสมาซ้อนกันสองใบ ทำจากหินรายมีลวดลายแกะสลัก ตัวอุโบสถก่ออิฐถือปูน
มีความกว้างขนาด 6 ห้อง ความกว้างของอุโบสถแบ่งออกเป็น 3 ห้อง โดยห้องแต่ละห้องคั่นด้วยเสา
ซึ่งจะทำใหม่ ประตูทางเข้าด้านหน้ามี 3 ประตู ทางด้านหลังมี 2 ประตู มีการเจาะช่องแสงโดยมี
หน้าต่าง ประตูประดับด้วยซุ้มและมีลวดลายประดับด้วยมีการก่ออิฐถือปูนขึ้นไปถึงหน้าบัน หน้าบัน
ของอาคารเป็นไม้แกะสลักซึ่งเป็นของเดิมแรกสร้าง ทางทิศตะวันออกของหน้าบันแกะสลักเป็น
รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณประกอบด้วยลวดลายต่าง ๆ โครงสร้างอุโบสถเป็นแบบเสาและผนังรับ

น้ำหนัก ลักษณะหลังคาซ้อนกัน 2 ชั้น มีการลดระดับชั้นหลังคา แบ่งเป็น 3 ตับ มีคันทวยรองรับ อาคารซึ่งเป็นของที่ทำขึ้นใหม่

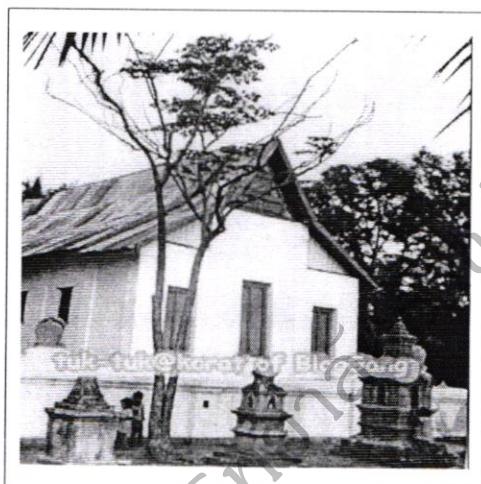
ภาพที่ 96 หน้าบันทางทิศตะวันตกแกะสลักเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ อุโบสถวัดบูรพ์
จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : pantip. ออนไลน์. 2562.

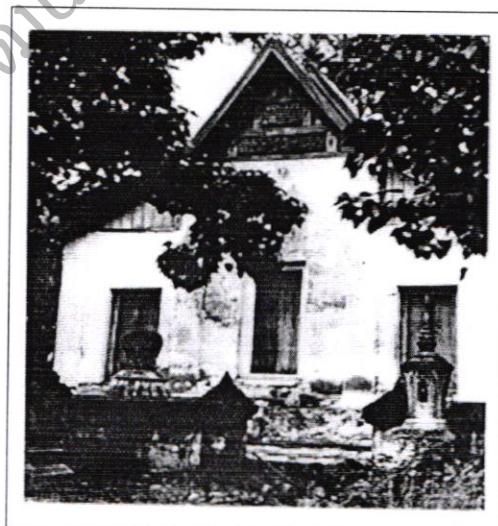
ภาพที่ 97 หน้าบันทางทิศตะวันตกแกะสลักรูปครุฑยุคนาค
ที่มา : pantip. ออนไลน์. 2562.

อุโบสถวัดพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 98-99)

ประวัติการสร้างเมื่อได้ไม่ปราภูนแน่ชัดแต่สันนิษฐานได้ว่าสร้างราวสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (จุ่มพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2548 : 42) อุโบสถเดิมถูกรื้อถอน ปัจจุบันอุโบสถที่เห็นคืออุโบสถที่สร้างใหม่ เมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายเก่าอุโบสถวัดพายัพมีรูปแบบศิลปะและมีหน้าบันแกะสลักไม้ที่คล้ายคลึงกับวัดเบง

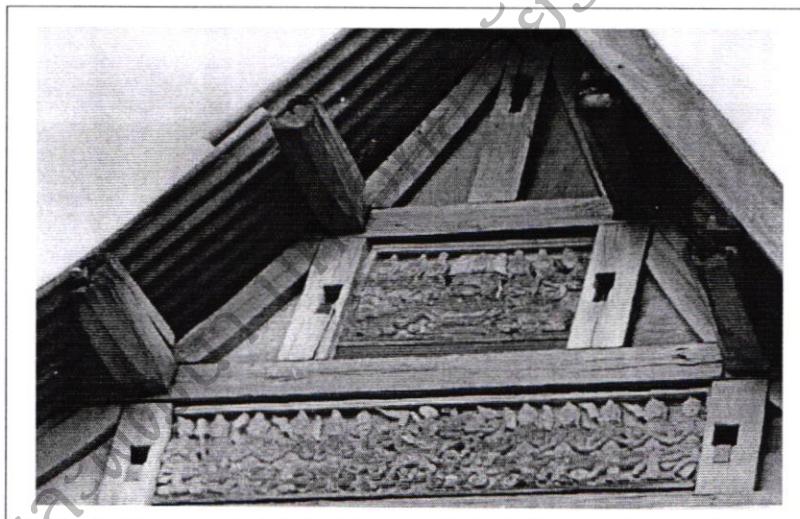

ภาพที่ 98 อุโบสถหลังเก่า วัดพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : ar-ar.facebook. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 99 อุโบสถหลังเก่า วัดพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : พิพิธภัณฑ์เมืองนครราชสีมา. ออนไลน์. 2562.

ลักษณะอุโบสถ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงแก้วล้อมรอบอุโบสถ ปรากภูใบเสมาอยู่ทั้ง 8 ทิศ วางบนฐานสิงห์ ใบเสมาซ้อนกันจำนวน 2 ใบ ทำมาจากหินรายมี ตลาดลายแกะสลักตัวอุโบสถก่ออิฐถือปูน มีประตูทางเข้าทางด้านหน้า 3 ประตู ตัวอุโบสถไม่มีการเจาะช่องหน้าต่างความยาวของอุโบสถแบ่งได้เป็น 7 ห้อง ความกว้างอุโบสถแบ่งได้ 3 ห้อง แต่ละห้องถูกคั่นห้องด้วยเสาประดับ ลักษณะเสาเป็นเสาแปดเหลี่ยมมีจำนวน 10 ตัน บนบัวหัวเสาเป็นบัวกลีบยก มีการก่ออิฐถือปูนขึ้นไปถึงหน้าบัน หน้าบันของอาคารเป็นไม้แกะสลักเรื่องพุทธประวัติตอนเด็ดจอก มหาภีเนษกรมและแสดงธรรมทางทิศตะวันออก (ภาพที่ 100) ส่วนทางทิศตะวันตกหน้าบันแกะสลักรูปพุทธประวัติตอนมารผจญและภาพเจดีย์จุฬามณีบนสรวงสรรค์ (ภาพที่ 101) โครงสร้างอุโบสถ เป็นแบบเสาและผนังรับน้ำหนัก หลังคาอุโบสถมีลักษณะซ้อนกัน 2 ชั้น มีล็อกระดับชั้นหลังคาโดยแบ่งเป็น 2 ตับ

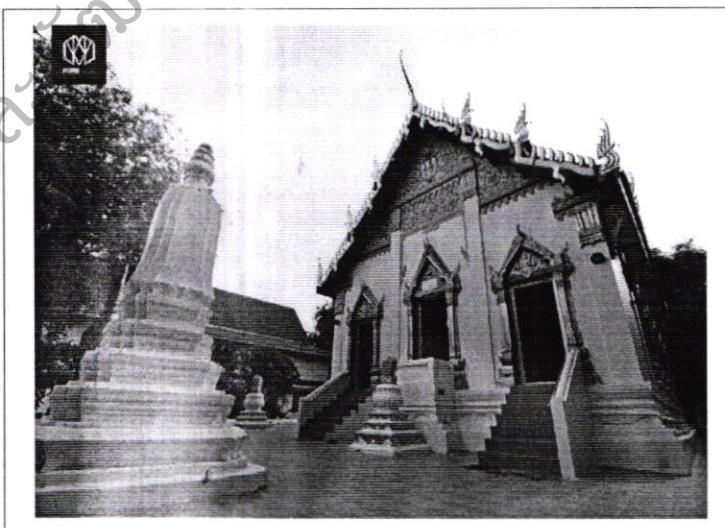

ภาพที่ 100 หน้าบันทางทิศตะวันออกเป็นไม้แกะสลักเรื่องพุทธประวัติตอนเด็ดจอก มหาภีเนษกรมและแสดงธรรม ปัจจุบันได้ถูกรื้อถอนไปแล้วและทำการสร้างอุโบสถหลังใหม่ โดยศิลปะวัดถุนนี้ได้มอบให้พิพิธภัณฑ์เมืองนครราชสีมา เป็นผู้ดูแล
ที่มา : พิพิธภัณฑ์เมืองนครราชสีมา. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 101 หน้าบันทางทิศตะวันตกแกะสลักรูปพุทธประวัติตอนมารผลัญและภาพเจดีย์จุฬามณีบน
สรวงสวรรค์อุโบสถเก่าวัดพ้ายพ จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 30

อุโบสถวัดอิสาน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 102)
ตามประวัติเมื่อปีก្រาก្យการสร้างหรือหลักฐานชัดเจน แต่มีผู้สันนิษฐานว่าจะ
สร้างราวอยุธยาตอนปลาย (จุ่มพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2548 : 47) มีประวัติการถูกไฟไหม้เป็นจำนวน
2 ครั้งคือ พ.ศ. 2470 และ พ.ศ. 2507

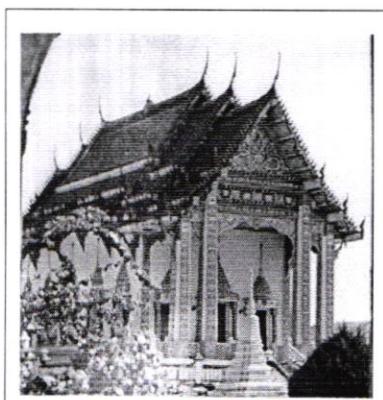

ภาพที่ 102 อุโบสถวัดอิสาน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : moremove. ออนไลน์. 2562.

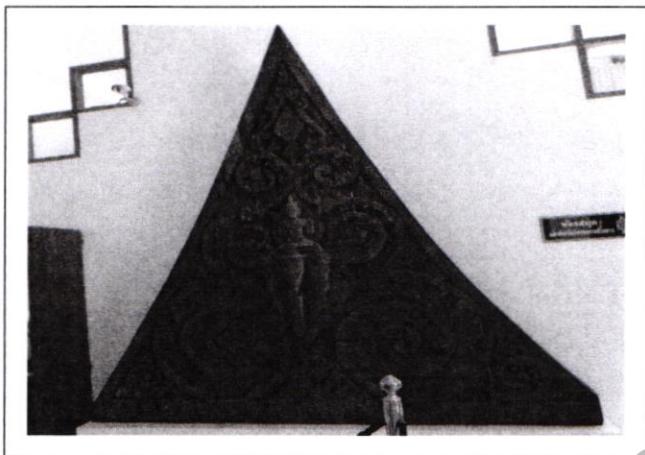
ลักษณะอุโบสถ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านหน้ามีเจดีย์ทรงเหลี่ยมย่อ มุมตั้ง 3 องค์ ตัวเจดีย์และอุโบสถตั้งอยู่บนฐานไฟที่ มีเสาหัวเม็ดมีกำแพงแก้วล้อมรอบพระอุโบสถ ทั้งสี่ด้านมีบันไดเดินขึ้น ตัวอุโบสถหลังนี้ (อุโบสถได้รับการบูรณะมาแล้วหลายครั้ง) มีการก่ออิฐถือปูน มีขนาดความกว้างแบ่งได้ 3 ห้องขนาดความยาวแบ่งได้ 7 ห้อง ด้านหน้ามีประตูทางเข้า 3 ประตู ด้านหลังมีประตูทางเข้า 2 ประตู ช่องหน้าต่างและช่องประตูประดับด้วยซุ้มหล่อด้วยคอนกรีต ประดับลวดลาย ฐานอุโบสถเป็นฐานสิงห์มีลักษณะโค้งแบบเรือสำเภา หน้าบันของอุโบสถทางทิศตะวันออกปั้นรูปพระอินทร์ทรงซ้างเอราวัณด้านทิศตะวันตกของหน้าบันปั้นเป็นรูปครุฑและลวดลายต่าง ๆ ที่ประดับน่าจะมาจากการทำเลียนแบบลวดลายจากหน้าบันไม้ที่เดิมเคยประดับมาก่อน ภายในอุโบสถประกอบด้วยเสาแปดเหลี่ยมจำนวน 10 ต้น บัวหัวเสาประดับบัวกลีบใหญ่ โครงสร้างของพระอุโบสถเป็นแบบเสาและแผ่นรองรับหนัก หลังคาอุโบสถทำขึ้นใหม่ลักษณะซ้อนกัน 2 ชั้นและขั้นหลังคาแบ่งเป็น 3 ตับ มีคันทวยรองรับหลังคาตับสุดท้าย

อุโบสถวัดสระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 103)

ตั้งอยู่ใกล้วัดบึงไภทางทิศใต้ ห่างจากประมาณ 500 เมตร ประวัติการสร้างไม่ปรากฏว่าสร้างสมัยใดชัดเจน แต่ได้สันนิษฐานว่ามีการสร้างขึ้นประมาณสมัยอยุธยาตอนปลาย (จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2548 : 45) อุโบสถเดิมได้ถูกรื้อและถูกสร้างอุโบสถหลังใหม่ประมาณราษฎร พ.ศ.2506 หน้าบันทางด้านทิศตะวันออกซึ่งน่าจะเป็นของอุโบสถหลังเก่า เป็นหน้าบันไม้แกะสลักรูปพระอินทร์ทรงซ้างเอราวัณ (ภาพที่ 89) ซึ่งปัจจุบันถูกเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมหาวิหารวงศ์วัดสุทธิจินดา

ภาพที่ 103 อุโบสถวัดสระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 104 หน้าบันไม้แกะสลักรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ อุโบสถวัดสระแก้ว อำเภอเมือง
จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : blogging. ออนไลน์. 2562.

สมัยสมเด็จพระเพทราชา

ความนิยมในสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกยังคงติดมากจากสมัยก่อนหน้า แต่มีการผสมผสานและเป็นรูปแบบที่เข้ากับบุคคลสมัย ตัวอย่าง คือ วัดบรมพุทธาราวาส (ภาพที่ 105) มีการวางรูปแบบแผนผังที่ให้ความสำคัญกับอุโบสถ โดยวางอุโบสถเป็นประธานของวัด หันไปทางทิศเหนือ ในแนวผังทางทิศเหนือและทิศใต้มีพระปรางค์ตั้งอยู่ ดังได้กล่าวบ้างแล้วช่วงต้นในเรื่องแผนผัง นอกจากนี้ยังมีลักษณะที่สำคัญคือ ทางเข้าอุโบสถหรือทางเข้าอาคารจะแบ่งออกเป็น 3 ช่องซึ่งช่องกลางจะมีขนาดใหญ่ที่สุด ด้านบนของช่องเป็นชั้นทางมณฑปยอดพระปรางค์ ส่วนซ่องซ้ายและซ่องขวาจะมีขนาดเล็กกว่าช่องกลางและด้านบนซัมเป็นชั้นบันไดลง ในส่วนหลังพระอุโบสถจะมีช่องเปิดได้จำนวน 2 ช่อง ไม่ปรากฏการทำซ่องกลางหรือประตูกลาง อาคารเป็นผังรับน้ำหนัก มีการเปิดช่องด้านข้างด้านละ 7 ช่อง ด้านบนของแต่ละช่องทำเป็นชั้นบันไดลง (ภาพที่ 106-107) หลังคากลายมีลักษณะเป็นทรงจั่วช้อนชัก 3 ตับ ทรงหลังคามีความโค้งแอนสอดคล้องเข้ากับส่วนฐานอุโบสถที่มีลักษณะฐานหย่อนโถงแบบหย่อนห้องช้าง หรือตกห้องช้าง หรืออาจเรียกว่า หย่อนห้องสำเภา เหตุ因为เมื่อนเรื่อสำเภาที่โลຍอยู่กางหนาหีบหรือมหาสมุทร (นิจ หิญชีระนันทร์. 2550 : 38) ตัวอย่างอุโบสถลักษณะดังกล่าว เช่น อุโบสถวัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 108)

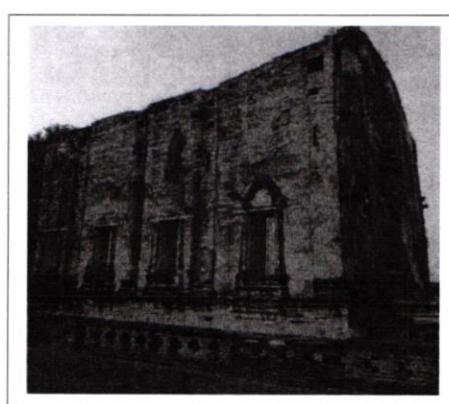
ภาพที่ 105 อุโบสถวัดบรมพุทธาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : moonfleetasia. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 106 ซุ้มบันແຄลงอุโบสถวัดบรมพุทธาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : Ayutthayastation. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 107 ซุ้มบันແຄลงอุโบสถวัดบรมพุทธาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : Ayutthayastation. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 108 อุโบสถวัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : woodychannel. ออนไลน์. 2562

ลักษณะอาคารในยุคสมัยนี้จะมีขนาดไม่ใหญ่ ค่อนข้างไปทางเล็ก
หน้าบันของอาคารในสมัยนี้จะนิยมใช้วัสดุ 2 ชนิดคือ การก่ออิฐ และการใช้ไม้
อุโบสถยังคงมีความนิยมก่ออิฐที่หน้าอาคารเป็นชิ้นข้อมีหน้าบันเป็นงานประดับไม้แกะสลัก ดังที่กล่าว
ข้างต้นมาแล้วตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนราธิณมหาราช ตัวอย่างเช่น อุโบสถวัดโบสถ์ จังหวัดลพบุรี
(ภาพที่ 109) อุโบสถวัดบ้านดาบ จังหวัดลพบุรี (ภาพที่ 110)

ภาพที่ 109 อุโบสถเก่าวัดโบสถ์ จังหวัดลพบุรี

ที่มา : kongthanu. ออนไลน์. 2562.

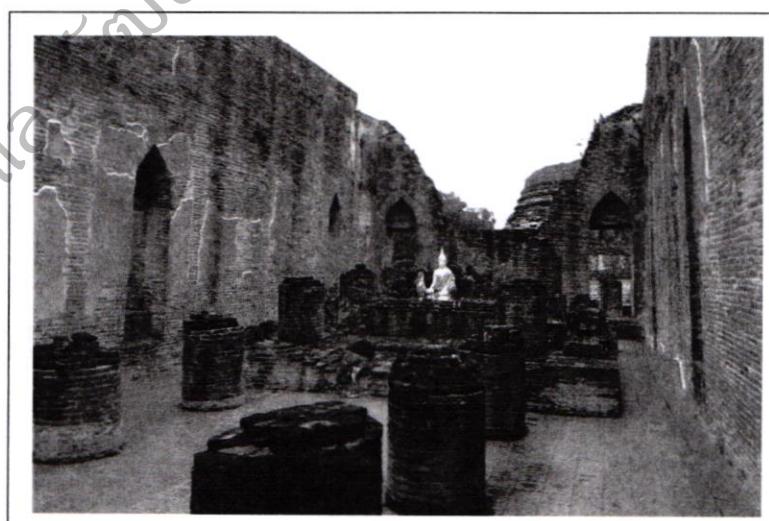

ภาพที่ 110 อุโบสถวัดบ้านดาบ จังหวัดลพบุรี

ที่มา : thaijo. ออนไลน์. 2562.

สมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

ลักษณะสถาปัตยกรรมที่มีเทคโนโลยีการก่อสร้างก่อสร้างแบบสมัยใหม่ ดังได้กล่าวมาแล้ว จึงทำให้มีการทำซ่องเปิดให้กว้างขึ้นทั้งนี้คงสืบมาจากการทำระบบช่องเปิดแบบโค้งสันแหลม สันกลม มีผลให้ช่องเปิดกว้างและมีจำนวนมากขึ้น การรับแสงสามารถรับได้มากขึ้น ตัวอย่างเช่น อุโบสถวัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 111)

ภาพที่ 111 อุโบสถวัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : postjung. ออนไลน์. 2562.

โดยสรุปของรูปแบบพระอุโบสถในประเทศไทย

สมัยสุโขทัย มีคตินิยมในการสร้างพระอุโบสถ เชื่อว่าเริ่มมีตั้งแต่สมัยสุโขทัย นับตั้งแต่ศาสนานพุทธนิเกย์ลังกาวงศ์ได้เผยแพร่เข้าสู่อาณาจักรสุโขทัย ระยะต้นสมัยความสำคัญของพระอุโบสถยังไม่มีความสำคัญมากนัก คงให้ความสำคัญแต่พระวิหาร พระอุโบสถมีขนาดเล็กมากอยู่บนฐานที่เตี้ยก่ออิฐถือปูนรูปแบบใกล้เคียงพระวิหาร สามารถรองรับการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ได้จำนวนไม่เกิน 10 รูป มีประตูทางเข้าออกทางเดียว หน้าต่างทำเป็นลูกกรง หรืออาจเจาะเป็นช่องเล็ก ๆ ด้านละ 1-3 บาน บางครั้งพบว่ามีหันต่างทางหรือที่เรียกว่า มหาอุด

สมัยอยุธยา

สมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. 1893-2031) ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีแผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคาร ในเขตพุทธศาสนา มีความซัดเจนโดยมีพระปรางค์เป็นเจดีย์ประธานของวัด มีพระวิหารอยู่ด้านหน้าพระปรางค์ มีระเบียงคดล้อมรอบพระปรางค์และส่วนท้ายของพระวิหารจะเชื่อมเข้ากับระเบียงคด การสร้างพระอุโบสถในช่วงยุคนี้พระอุโบสถจะอยู่ในตำแหน่งด้านหลังของระเบียงคดในแนวแกนเดียวกับประธานหลักของวัดคือพระปรางค์และพระวิหารซึ่งหันไปทางทิศตะวันออก พระอุโบสถหันไปทางทิศตะวันตก (หันเข้าหาพระปรางค์) และมักมีขนาดเล็กกว่าพระวิหาร ผังอาคารมีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในอาคารมีเสาสองแท่งเป็นเสาเหลี่ยม หรืออาจเป็นเสากลม ซึ่งเปิดในยุคนี้นิยมทำเป็นช่องลมแบบถูกมะหวด แต่อาจมีบางแห่งทำเป็นแบบสันเหลี่ยม แบบมือกเลา ซึ่งลักษณะเช่นนี้อาจได้รับการถอดแบบมาจากสถาปัตยกรรมที่ลพบุรีที่นำมาใช้ในสถาปัตยกรรมไทย พระอุโบสถบางหลังมีประตูทางเข้าด้านหน้าทางเดียว ใน การประดับตกแต่งอุโบสถยกฐานสูงมีการวางตำแหน่งเสาร่วมใน ใช้ระบบการสร้างโดยใช้ผังอาคารรับน้ำหนักจากเครื่องบันทึกโครงสร้างไม้ หน้าบันในสมัยอยุธยาตอนต้น ทำรูปพระนารายณ์ทรงครุฑอยู่ตรงกลางหน้าบัน ซึ่งจัดเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะอยุธยาด้วยเหตุผลว่า กรุงศรีอยุธยาหรือกรุงอยุธยาคือเมืองของพระรามซึ่งเป็นอัตราของพระนารายณ์

สมัยอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. 2034-พ.ศ. 2171) รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ถึง

รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคารในช่วงสมัยนี้มีความแตกต่างจากสมัยอยุธยาตอนต้นอย่างชัดเจน เจดีย์ประธานจากเดิมที่เป็นพระปรางค์ในยุคสมัยอยุธยาตอนต้น ปรากฏเป็นมีเจดีย์ทรงระฆัง ดังเช่น วัดพระศรีสรรเพชญ์ปรากนูเจดีย์ทรงระฆังสามองค์เรียงต่อกัน เป็นประธานของวัดในแนวแกนหลัก ส่วนท้ายของพระวิหารหลวงได้สร้างให้ยื่นเข้ามาในระเบียงคด

ทางทิศตะวันออก ระเบียงคดคงมีการสร้างล้อมรอบหลังสร้างพระเจดีย์ประธานทั้งสามองค์เสร็จแล้ว ทางด้านทิศตะวันตกของเจดีย์ประธานเดิมคงเป็นตำแหน่งที่ตั้งของพระอุโบสถ แต่คาดว่าในช่วงปลายสมัยมีการปรับปรุงเป็นอาคารที่ใช้ประโยชน์อย่างอื่น และคงย้ายพระอุโบสถไปก่อสร้างในพื้นที่ส่วนหน้าทางทิศใต้ การวางแผนผังในช่วงยุคกลางเพิ่มเติมอีกคือ วัดราชเขตเทพบำรุง วัดนี้มีพระปรางค์ เป็นองค์ประธานของวัด มีพระวิหารขนาดไม่ใหญ่มากอยู่ในแนวแกนหลักทางทิศใต้ และมีพระอุโบสถ ทางด้านทิศตะวันตก แผนผังในช่วงยุคสมัยนี้ยังคงเป็นแผนผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่มักไม่ปรากฏการสร้างเสาร่วมใน ทั้งสองแฉว ผนังโบสถ์จึงหนา เพื่อรับน้ำหนักหลังคา ไม่นิยมทำเสาพดได้ทางด้านข้าง ทั้งสองด้าน มีการออกแบบติดตั้งให้หวยค้ำยันชายคาปีกนก อาคารมีขนาดเล็ก หากมีการปักใบเสมา จะปักคู่ทั้งแปดทิศ ซ่องเปิด/ซ่องหน้าต่างยังนิยมแบบแผนตามอยุธยาตอนต้น คือ เจาะแบบลูกกรง หรือทำเป็นช่องลมเป็นทาง ๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อทำช่องลมลักษณะดังกล่าวทำให้การสร้างอาคาร อุโบสถมีสัดส่วนของขนาดย่อมลงด้วย และสมัยนี้เริ่มทำหน้าต่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมสูงจากระดับพื้น มีคานไม้ มีการทำชายปีกนกเพื่อยื่นออกมาเพื่อกันฝนสาดเข้าหน้าต่าง อุโบสถในยุคนี้อาจแบ่งได้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 แบบมหาอุด คือ อุโบสถมีขนาดไม่ใหญ่ แต่ผนังทั้งสองข้างมีความทึบและตัน ไม่มีการเจาะช่องแสง ด้านหน้าอุโบสถทำหงายเข้า 3 ทาง มีเครื่องบนหลังคาเป็นไม้ รูปแบบที่ 2 คล้ายกับแบบที่ 1 แต่อาจมีช่องประตูเพิ่มขึ้นด้านข้างอาจเป็นทั้งสองข้าง หรืออาจมีการช่องเจาะช่องหน้าต่างซึ่งมีขนาดเล็กข้างละหนึ่งบาน ด้านหน้าอาจมีเสา 2 ตัน รูปแบบที่ 3 มีพัฒนาการมาจากแบบที่ 2 มีการเพิ่มช่องหน้าต่างหรืออาจเป็นช่องประตู ทำให้เกิดช่องหน้าต่างหรือช่องประตูมีเพิ่มอีก 2 บาน หรืออาจมากกว่า 2 บาน ซึ่งลักษณะรูปแบบดังกล่าวจะพัฒนาไปสู่การเจาะช่องแสงมากขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย เริ่มมีประตูทั้งด้านหน้าและด้านหลัง การประดับตกแต่งฐานอุโบสถนิยมเป็นฐานบัวลูกแก้วอิก อุโบสถแบ่งห้องจากช่วงเสาได้ประมาณ 7 ช่วงเสา เป็นเสาคู่ เสาไม้ลักษณะเป็นเสาแปดเหลี่ยมจำนวน 2 แท่ง บัวปลายเสาในสมัยนี้นิยมเป็นรูปกลีบบัวเล็ก หรือบัวทรงคลุม หน้าบันอยุธยาตอนกลาง มีรูปแบบที่ยังคงสืบทอดมาจากสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งได้แก่ หน้าบันไม้รูปพระราชยันต์ทรงครุฑ แต่มีความแตกต่างจากสมัยอยุธยาตอนต้นคือทำเฉพาะส่วนสำคัญซึ่งได้แก่ พระราชยันต์ทรงครุฑ และมีลายไทยประกอบซึ่งจะเริ่มนิยมจากสมัยนี้เป็นต้นไป (แต่ไม่นิยมทำรูปคนเต็มทั้งบานหน้าบัน อีกรูปแบบเป็นหน้าบันรูปจั่วแบบมุขประเจิด)

ยุคสมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2172-2310) ตั้งแต่สมัยเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงสมัยเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ ยุคสมัยนี้ของอยุธยาเป็นช่วงที่มีการติดต่อกับชาติตะวันตกซึ่งมีผล

ทำให้อยุธยาได้รับความรู้เทคนิควิทยาการต่าง ๆ จากตะวันตก แต่อย่างไรก็ตามองค์ความรู้นั้นนั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงองค์ความรู้เดิมของคนในยุคนั้นแต่อย่างใด แผนผังวัดและการจัดระเบียบอาคารในช่วงนี้พบว่าไม่ปราภูแบบแผนที่เป็นระเบียบมากเท่ากับในช่วงอยุธยาตอนต้น อาทิเช่น หน้าวัดไม่จำเป็นต้องหันไปทางทิศตะวันออก บางครั้งหันไปทางแม่น้ำ แต่มีความนิยมในการสร้างอุโบสถหลังเดียวโดด ๆ กล่าวคือ มีความนิยมในการสร้างพระอุโบสถเป็นหลักเป็นส่วนสำคัญของวัด สนับประวิหารและพระเจดีย์ (ที่เป็นประธานของวัด) ในสมัยนี้ได้ลดความสำคัญลง รวมถึงการลดขนาดลงด้วย และบางวัดปราภูว่าไม่มีการสร้างพระวิหาร เจดีย์องค์ประธานมีขนาดเล็กลง มีสร้างเจดีย์ขนาดเล็กไว้คู่กันทางด้านส่วนหน้าหรือห้ายของพระอุโบสถ รูปแบบพระอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลายมีลักษณะเฉพาะดังนี้คือ ขนาดของอุโบสถมีขนาดย่อมและไม่ใหญ่ การสร้างเส้นทุกเส้นฐานอุโบสถในลักษณะตกท้องซ้างแอนโคงหรือตกท้องสำเภาหรือหยอด่อนห้องสำเภา ฐานอุโบสถในสมัยอยุธยาตอนปลายนิยมทำเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ผนังสกัดด้านหน้านิยมเจาะช่องประตูตั้งแต่ 2-3 ประตู ทรงหลังคาของสมัยอยุธยาตอนปลายมีลักษณะเป็นเล็กและสูง หลังคามีลักษณะที่ซ้อนสองชั้นคือการมีหลังคาส่วนหน้าและส่วนหลังของพระอุโบสถดังนี้เรียกว่าช้อนหนึ่ง หรือเรียกว่าช้อนที่หนึ่ง หลังคานี้จะใช้คลุมพื้นของอุโบสถหนึ่งช่วงเสาหรือส่วนที่เป็นมุขด้านเดียวหรือมุขทั้งสองด้าน ส่วนซ้อนสองหรือช้อนที่สองจะมีหน้าที่คลุมพื้นที่เพื่อใช้สอยภายในอุโบสถทั้งหมด ตับ คือผืนของหลังคาแต่ละผืนในสมัยอยุธยาตอนปลายที่นิยม คือ 2-3 ตับ จำนวนห้องในอุโบสถนิยมทำ 5 ห้องหรือ 5 ช่วงเสา เสาในอุโบสถนิยมทำบัวหัวเสาเป็นบัวกลีบตรงยาวคล้ายใบดาบ เรียกว่า บัวแวง (แวง แปลว่า ดาบ) หรืออาจเรียกว่า บัวจงกล เนื่องมาจากมีลักษณะกลีบบัวยาวริ การทำบัวหัวเสาลักษณะเช่นนี้คงสืบทอดมาจากเส้าภายในอุโบสถทำเป็นทรงเหลี่ยม ซึ่งอาจมีตั้งแต่สี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมมุมไม้แปด ย้อมมุไม้สีบสอง ลักษณะการทำบัวหัวเสาบัวแวงหรือบัวจงกล นิยมทำอยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวท้ายราช หรือ ราوا พ.ศ. 2251-2275 เกิดมีโครงสร้างสถาปัตยกรรมคือมีผังหุ้มกลอง หรือการก่อผังด้านสกัด ก่อปูนสูงขึ้นไปจากด้านข้างโดยการก่อปูนนั้นก่อขึ้นสูงเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วรับไม้ออกไก่ถึงตัวบนสุดทั้งด้านหน้าและด้านหลังในสมัยพระนารายณ์มหาราชเพื่อเป็นการยึดตัวโครงสร้างของอาคารให้แข็งแรง นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างของอาคารที่มีการก่อผังนั้นไปถึงหน้าบันที่ใช้เครื่องไม้ประดับตกแต่งปราภูความนิยมอยู่ด้วย หน้าบันช่วงยุคสมัยอยุธยาตอนปลาย ยังคงมีขั้นบากการทำหน้าบันตามอยุธยาตอนต้น และตอนกลางในการทำหน้าบันรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ แต่มาสมัยนี้มีการเพิ่มเติมรูปเทพพนมครึ่งท่อนมีดอกบัว และรูปปลาย

เครื่อเค้า นอกจากนี้มีอีกรูปแบบหนึ่งคือทำลาดลายประดิษฐ์ลายให้วิจิตรมากขึ้นโดยระยะแรกมีการใส่ลายปูนปั้นที่หน้าบัน โดยใส่ลายแบบฝรั่ง ซึ่งมีการเริ่มนิสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีลายแบบบร็อคโคโค มีการนำลายเหมือนใบอะแคนธัส (Acanthus) มาติดที่หน้าบัน บางแห่งมีรูปใบหน้าชาวฝรั่งใส่ประกอบในตัวลาย หน้าบันในสมัยอยุธยาตอนปลายในระยะเวลาต่อมา尼ยมใส่ลายลายเต็มพื้นที่เต็มแผ่นหน้าบัน สมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ หน้าบันมีรูปแบบที่เลียนแบบจั๊บ้าน มีรูปไม้ลูกฟักข้างในลายบรรจุตัวลายลงบนช่องลูกฟัก ปราภภลายพุ่มข้าวบินท์ ซึ่งทางโตและลายกระ กนกเครื่อเค้า ส่วนหน้าบันที่มีลายอย่างอิสระ เริ่มปราภภหลักฐานสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เป็นลายกระ กนกผสมเครื่อเค้า ประดิษฐ์ลายอย่างอิสระ หน้าบันมีลายกระ หนก ลายเครื่อเค้า ซ่องแสงและการเจาะช่องแสงในสมัยอยุธยาตอนปลายมีจุดประสงค์เพื่อให้อาคารได้รับแสงสว่างมากขึ้นโดยระยะเริ่มแรกจะช่องหน้าตาเป็นสี่เหลี่ยม ลักษณะอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลายในสมัยต่าง ๆ ได้แก่ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีการเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากแบบประเพณีเดิมไปเป็นที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกมากขึ้นและมีเทคโนโลยีการก่อสร้างแบบสมัยใหม่ ซึ่งได้แก่รูปแบบของอาคารสถาปัตยกรรมที่จะเลียนแบบสถาปัตยกรรมคลาสสิกของยุโรป ทั้งนี้ได้นำลักษณะขององค์ประกอบมาใช้เป็นส่วน ๆ และมีการผสมผสานระหว่างรูปแบบอาคารแบบไทยและอาคารแบบตะวันตก ในด้านเทคนิคการก่อสร้างและศิลปะทางสถาปัตยกรรม เช่น การเจาะช่องแสงเพื่อให้อาคารได้รับแสงสว่างมากขึ้น การก่ออิฐที่หน้าบันของอาคารขึ้นไปยังอกไก่ การใช้เทคนิคการก่อสร้างโดยสร้างอาคารและการรับน้ำหนักของผนัง (load Bearing Wall) โดยการก่อซุ้มโค้งแหลม (Point Arch) การก่อสร้างอาคารฐานสูงและอาคารสองชั้น ต่อมากองสร้างของอาคารได้ถูกพัฒนาขึ้นโดยมีการก่ออิฐถือปูนขึ้นที่ผนังอาคารด้านหลังหรือหนังหุ้มกล่องขึ้นไปยังอกไก่ นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างของอาคารที่มีการก่อผนังไปถึงหน้าบันและหน้าบันที่ประดับด้วยเครื่องไม้ปราภภความนิยมอยู่ด้วย สมัยสมเด็จพระเพชรชา ความนิยมในสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกยังคงติดมากจากสมัยก่อนหน้าแต่มีการผสมผสานและเป็นรูปแบบที่เข้ากับยุคสมัย มีการวางแผนผังที่ให้ความสำคัญกับอุโบสถ โดยวางอุโบสถเป็นประธานของวัด หันไปทางทิศเหนือ ในแนวผังทางทิศเหนือและทิศใต้มีพระปรางค์ตั้งอยู่ นอกจากนี้ยังมีลักษณะที่สำคัญคือทางเข้าอุโบสถหรือทางเข้าอาคารจะแบ่งออกเป็น 3 ช่อง ซึ่งช่องกลางจะมีขนาดใหญ่ที่สุด ด้านบนของช่องเป็นซุ้มทางมณฑปยอดพระปรางค์ ส่วนช่องซ้ายและช่องขวาจะมีขนาดเล็กกว่าช่องกลางและด้านบนซุ้มเป็นซุ้มบันกลาง ในส่วนหลังพระอุโบสถจะมีช่องเปิดได้จำนวน 2 ช่อง ไม่ปราภภการทำ

ช่องกลางหรือประตูกลาง อาคารเป็นผนังรับน้ำหนัก มีการเปิดช่องด้านข้างด้านละ 7 ช่อง ด้านบนของแต่ละช่องทำเป็นซุ้มบันไดลง หลังคากลางมีลักษณะเป็นทรงจั่วซ้อนชั้น 3 ตับ ทรงหลังคามีความโถงแอ่นสอดคล้องเข้ากับส่วนฐานอุโบสถที่มีลักษณะฐานหย่อนโถงแบบหย่อนห้องท้องช้าง หรือตกห้องช้างหรืออาจเรียกว่าหย่อนห้องสำราญ ลักษณะอาคารในยุคสมัยนี้จะมีขนาดไม่ใหญ่ ค่อนข้างไปทางเล็ก หน้าบันของอาคารในสมัยนี้จะนิยมใช้วัสดุ 2 ชนิดคือ การก่ออิฐ และการใช้ไม้ อุโบสถยังคงมีความนิยมก่ออิฐที่หน้าอาคารไปถึงข้อมีหน้าบันเป็นงานประดับไม้แกะสลัก ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ลักษณะสถาปัตยกรรมที่มีเทคโนโลยีการก่อสร้างแบบสมัยใหม่ ทำให้มีการทำซ่องเปิดให้กว้างขึ้นทั้งนี้คงสืบมาจากการทำระบบช่องเปิดแบบโถงสันแหลม สันกลม มีผลให้ช่องเปิดกว้างและมีจำนวนมากขึ้น การรับแสงสามารถรับได้มากขึ้น

อุโบสถวัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 112)

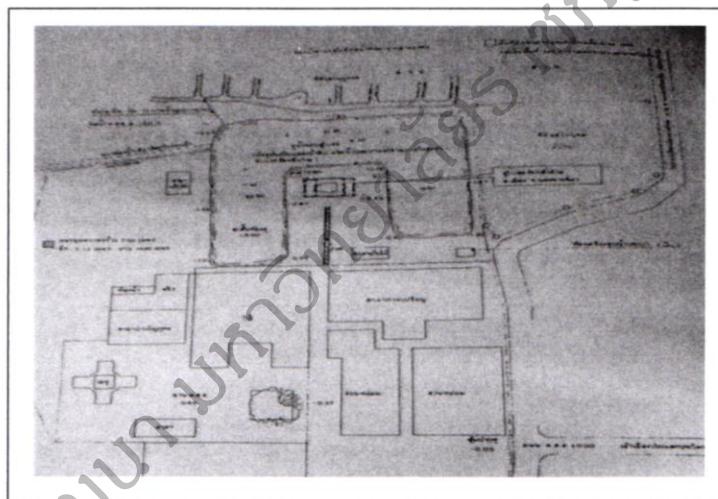

ภาพที่ 112 อุโบสถวัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา.

ตำแหน่งที่ตั้ง

จากรายงานการชุดแต่งและปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถานอุโบสถวัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ปีงบประมาณ 2548 สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา อุโบสถวัดหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ตั้งอยู่ในวัดหมื่นໄวย เลขที่ 94 หมู่ 2 บ้านหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา หรือรุ้งที่ 15 องศา 06 ลิปดา 06 พิลิปดาเหนือ และ แรงที่ 104 องศา 37 ลิปดา 35 พิลิปดาตะวันออก พิกัดกริด 48PSB 576623 (แผนที่ทหาร ลำดับชุด L7017 ระหว่างที่ 5439 III พิมพ์ครั้งที่ 1 – RTSD มาตราส่วน 1 : 50,000) (นางสินธุ บุญล้อม. 2548 : 1) (ภาพที่ 113)

ภาพที่ 113 แผนผังบริเวณพื้นที่บริเวณวัดและอุโบสถวัดหมื่นໄวย

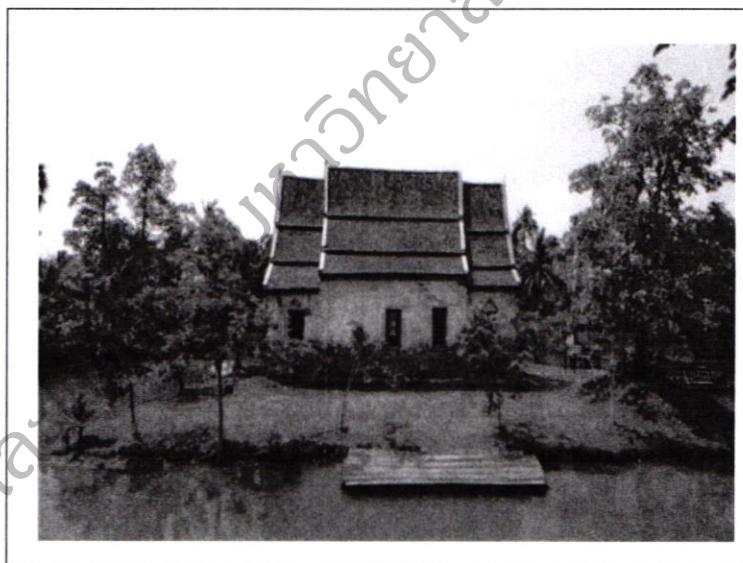
ที่มา : นางสินธุ บุญล้อม. 2548 : 2

ทางทิศเหนือของอุโบสถเป็นพื้นที่สวน (ภาพที่ 114) ถัดออกไปอีกประมาณ 100 เมตร มีลำน้ำหรือ ห้วยไหลผ่าน ทางทิศใต้และทิศตะวันตกอยู่ใกล้สิ่งปลูกสร้างของวัด (ภาพที่ 115-116) ทิศตะวันออกใกล้กับหมู่บ้านเป็นเขตพักอาศัยบ้านเรือน (ภาพที่ 117) พื้นที่โดยรอบหรือบริเวณใกล้เคียงเป็นสวนปลูกผักและผลไม้ อุโบสถวัดหมื่นໄวยตั้งอยู่บนพื้นที่ลุ่มน้ำล้อมรอบ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าในอดีตน่าจะมีน้ำขังที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือเดิมที่บริเวณนี้อาจเคยเป็นหนองน้ำมาก่อนก็เป็นได้ (นางสินธุ บุญล้อม. 2548 : 43) ทางทิศตะวันออกมีบันไดและมีศาลาทำเป็นลักษณะของท่าน้ำ ลักษณะเป็นอุโบสถตั้งอยู่กลางน้ำซึ่งมีมาแต่เดิม (นางสินธุ บุญล้อม. 2548 : 1)

ภาพที่ 114 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศเหนือ

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อําเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา

ภาพที่ 115 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศใต้

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อําเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา.

ภาพที่ 116 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศตะวันตก

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อัมเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา

ภาพที่ 117 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศตะวันออก
ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง
จังหวัดนครราชสีมา

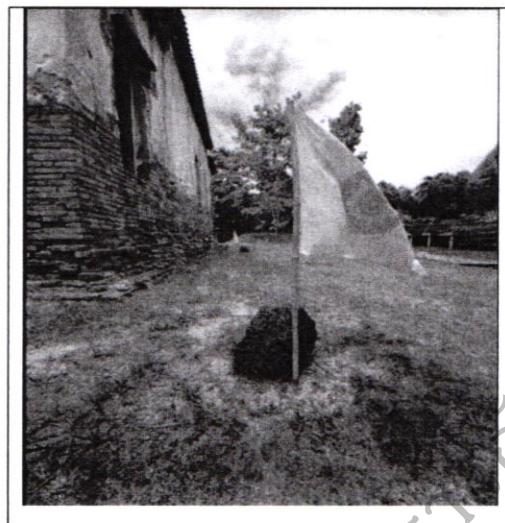
ลักษณะของอุโบสถวัดหมื่นໄวย

จากรายงานการขุดแต่งและปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถานอุโบสถวัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ปีงบประมาณ 2548 สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา อุโบสถวัดหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา มีรายงานลักษณะของอุโบสถก่ออิฐถือปูน และหลังการขุดแต่งบูรณะดังรายละเอียดดังนี้ คือ

อุโบสถวัดหมื่นໄวย หันไปทางทิศตะวันออก มีลักษณะการก่ออิฐถือปูน เดิมหลังคาไม่มุงด้วยสังกะสีเมื่อบูรณะ ในปี พ.ศ. 2548 เปลี่ยนมามุงหลังคาใหม่ทั้งหมดด้วยกระเบื้องดินเผาnid ไม่เคลือบมีปลายมน หลังคามีลักษณะเป็นพื้นใหญ่ แบ่งเป็น 2 ช้อน 3 ตับ ส่วนประดับของหลังคาก็ได้แก่ ช่อฟ้า ใบระกาหางทรงส์ ไม่พบหลักฐานเหลือตั้งแต่แรกและไม่มีการทำขึ้นมาใหม่ (นภสินธุ บุญล้อม. 2548 : 31)

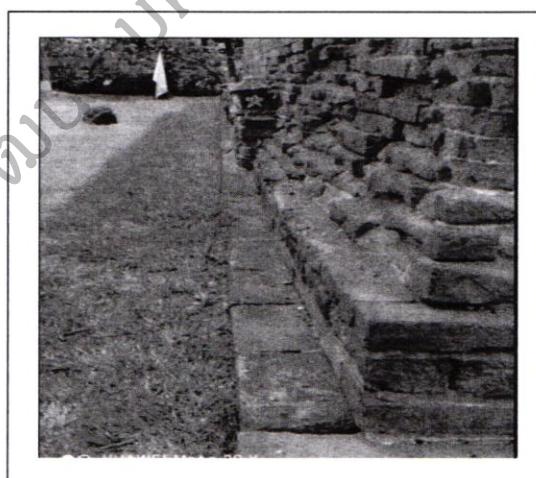
อุโบสถวัดหมื่นໄวยเป็นอุโบสถเดี่ยว มีเสมาหินศิลาแลงขนาดเล็กล้อมรอบจำนวน 8 จุด ห่างจากตัวฐานอุโบสถประมาณ 1 เมตร หากนับจากบริเวณฐานอุโบสถรา 5.50 เมตร (ภาพที่

118-119) มีคุน้ำล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน คุน้ำที่ล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยม แผนผังอุโบสถเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 6.50×12 เมตร

ภาพที่ 118 เສมาหินศิลาແลงขนาดเล็กล้อมรอบ อุโบสถวัดหมื่นໄวย

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา

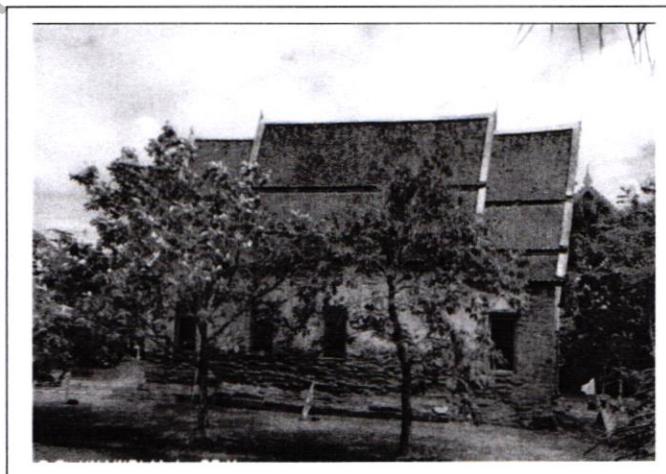
ภาพที่ 119 เສมาหินศิลาແลงขนาดเล็กล้อมรอบ อุโบสถวัดหมื่นໄวย

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา

แผนผังของอุโบสถแบ่งได้เป็น 5 ห้อง ห้องที่มีขนาดใหญ่สุดคือห้องโถงตรงกลาง มีการเจาะช่องแสงที่ผนังอุโบสถทั้งสองด้าน เป็นช่องหน้าต่างขนาดใหญ่จำนวนข้างละ 2 ช่อง ซึ่มหน้าต่างทางด้านนอกอุโบสถทำเป็นซุ้มรูปสามเหลี่ยมหรือทรงจั่ว มีร่องรอยการประดับปูนปั้นในบางซุ้มคือจากจำนวนหน้าต่างทั้งหมด 8 ช่องมีร่องรอยการประดับปูนปั้น 4 ช่อง ทางอุโบสถทิศใต้ และทิศเหนือด้านมุขหน้าและมุขหลัง (ภาพที่ 120-121)

ภาพที่ 120 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศใต้
ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา

ภาพที่ 121 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศเหนือ

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา

ส่วนตัวฐานอุโบสถ จากหลักฐานการขุดแต่งบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์
โบราณสถานอุโบสถวัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ปีงบประมาณ 2548
พบว่าส่วนฐานที่คงเหลือหลักฐานบางส่วนก่อนการขุดแต่งอุโบสถทั้งทางทิศใต้ ทิศเหนือ
ทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเป็นปูนฉาบตกแต่งเป็นลวดบัวคร่ำ (นภสินธุ์ บุญล้อม. 2548 : 13-14)
และเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ (นภสินธุ์ บุญล้อม. 2548 : 13) (ภาพที่ 122) ทั้งนี้ได้ก่อเป็นแนวมี
ลักษณะโค้งลงตรงกลางซึ่งอาจเรียกว่า “ตกห้องช้าง” “หย่องห้องช้าง” หรือ “ตกห้องสำเภา” “หย่อง
ห้องสำเภา” (นภสินธุ์ บุญล้อม. 2548 : 13) (ภาพที่ 123-124)

ภาพที่ 122 ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ทางทิศเหนือของอุโบสถ

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา

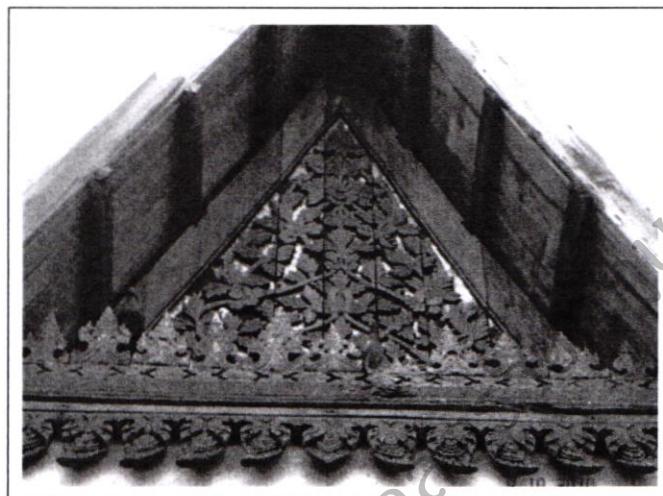

ภาพที่ 123 “ตกท้องช้าง” “หย่อนท้องช้าง” หรือ “ตกท้องสำเภา” “หย่อนท้องสำเภา” อุบสกัดหมื่นໄวย
ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา

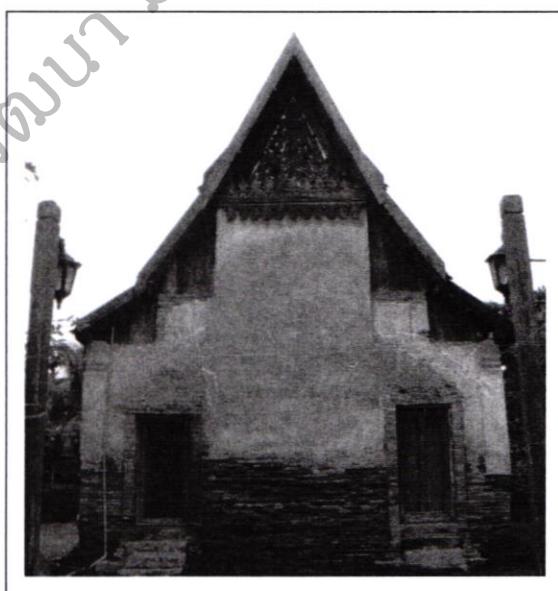
ภาพที่ 124 “ตกท้องช้าง” “หย่อนท้องช้าง” หรือ “ตกท้องสำเภา” “หย่อนท้องสำเภา” อุบสกัดหมื่นໄวย
ที่มา : biogang. ออนไลน์. 2562

ทางด้านหน้าของอุโบสถ ด้านทิศตะวันออก หน้าบันมีลักษณะการก่อผนังไปถึงหน้าบันซึ่งประดับลดลายด้วยเครื่องไม้และประดับกระจก (ภาพที่ 125) มีการเจาะช่องประตูทาง เข้า โดยทำบันไดทางขึ้นจำนวน 3 ขั้นเพื่อเป็นทางขึ้นจำนวน 2 ช่องประตู บานประตูเป็นไม้ (ภาพที่ 126)

ภาพที่ 125 หน้าบันด้านหน้าของอุโบสถ วัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก

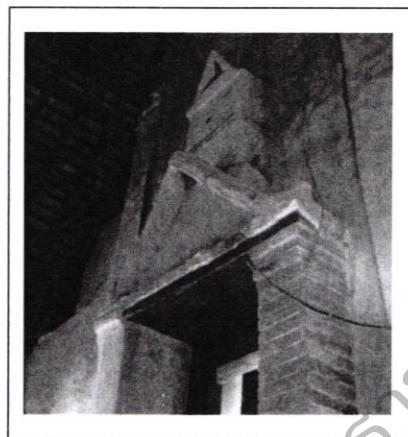
ที่มา : สารสนเทศห้องคินครราชสีมา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 126 ด้านหน้าของอุโบสถวัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

บริเวณอกเลา มีการประดับไม้เป็นผนังด้านข้างเจาะช่องหน้าต่าง ผนังละ 1 ช่อง ระหว่างมุขหน้าไปห้องโถงกลางทำผนังกัน ตรงกลางผนังกันเจาะเป็นช่องประตูทางเข้า 3 ช่อง เฉพาะประตูช่องกลางทำเป็นซุ้มบันไดลงด้านบนเป็นซุ้มบันไดลงขนาดย่อม (ภาพที่ 127)

ภาพที่ 127 ประตูช่องกลางภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย ทำเป็นซุ้มบันไดลงด้านบนเป็นซุ้มบันไดลงขนาดย่อม

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

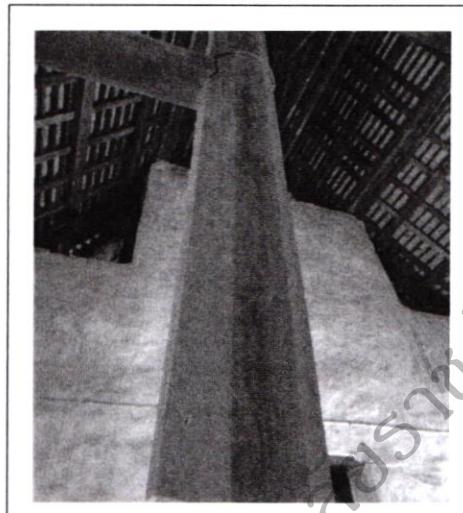
ภายในอุโบสถทางฝั่งผนังกันทางมุขตะวันตก มีการก่อแท่นเป็นฐานชุกชีเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปปางปาลีไลยทำเป็นปุ่นปั้นลงรักและปิดทอง (ภาพที่ 128)

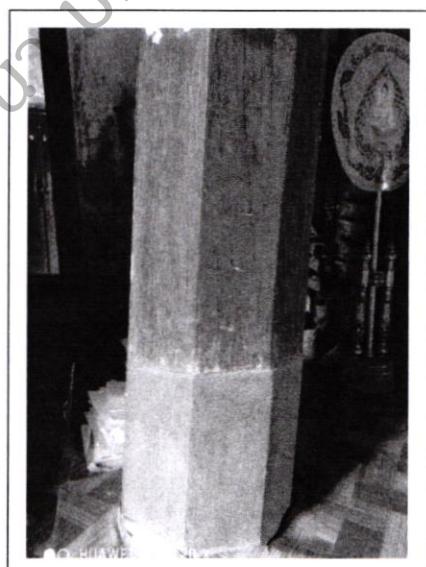
ภาพที่ 128 พระพุทธรูปปางปาลีไลยภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย

ที่มา : biogangto. ออนไลน์. 2562.

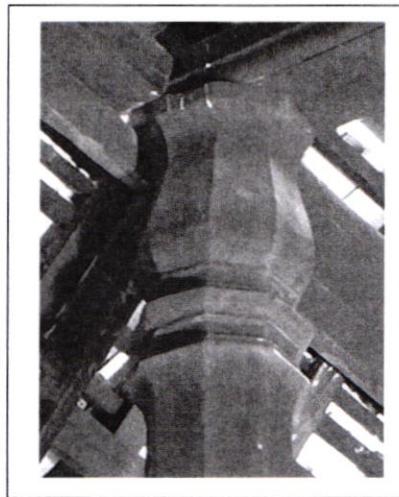
ในส่วนห้องโถงกลางนี้มีเสาร่วมในอาคารลักษณะเป็นเสาไม้จำนวน 4 ตัน รูปทรงเสาเป็นเสาแปดเหลี่ยม (ภาพที่ 129-130) บัวหัวเสาเป็นบัวແวงหรือบัวจังซิ่งรองรับโครงสร้างหลังคาที่เป็นไม้ (ภาพที่ 131)

ภาพที่ 129 เสาไม้แปดเหลี่ยมภายในอุโบสถ
ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

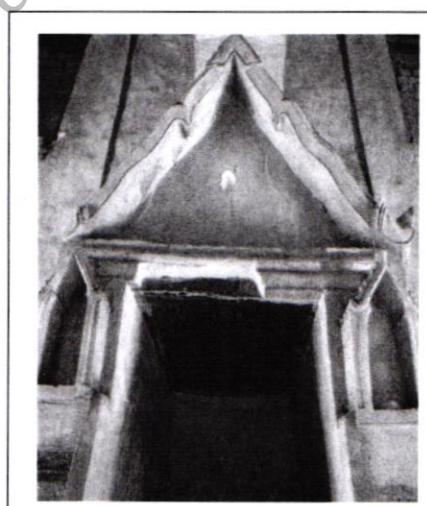
ภาพที่ 130 เสาไม้แปดเหลี่ยมภายในอุโบสถ
ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา

ภาพที่ 131 บัวหัวเสา บัวแวงหรือบัวจงกลภายในอุโบสถ

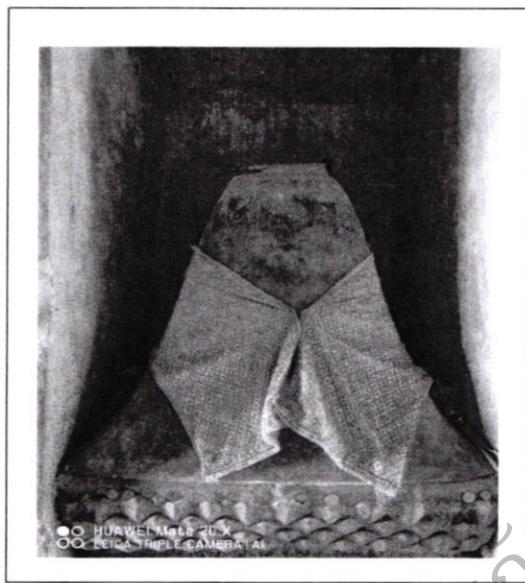
ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัด
นครราชสีมา

ส่วนสุดท้ายคือ ห้องมุขด้านหลัง อยู่ทางทิศตะวันตก มีการทำผนังกั้นห้องโถง
กลางกับมุขหลังมีการเจาะช่องประตูทางเข้าจำนวน 2 ช่องทางผนังกั้นที่ว่างของช่องประตูทางเข้าทั้ง
2 ทาง ก่ออิฐฉาบปูนทำเป็นรูปคล้ายซุ้มบันไดลง ประดิษฐานเดียร์ประดับขนาดย่อมไว้ภายใน (ภาพที่
132-133)

ภาพที่ 132 ซุ้มบันไดลง ที่ประตูช่องกลาง ห้องมุขด้านหลังของอุโบสถ

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง

ภาพที่ 133 เจดีย์ประดับภายในห้องมุขด้านหลัง

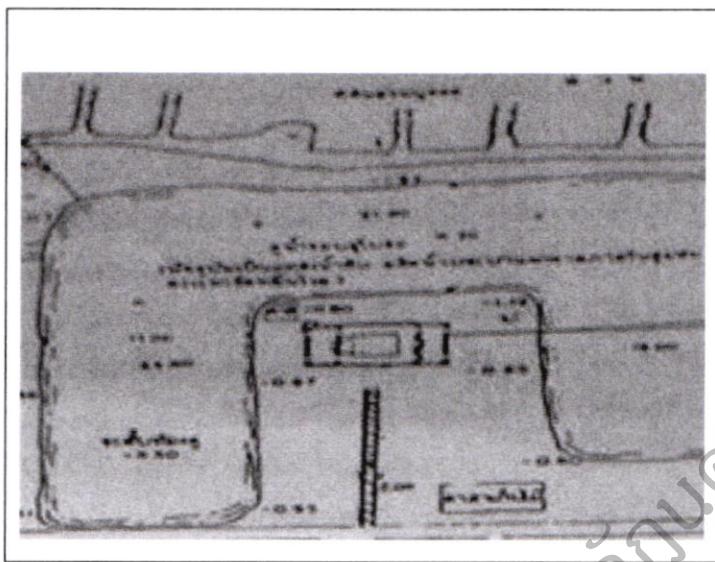
ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

รูปแบบของอุโบสถกลางน้ำวัดหมื่นໄวย

แผนผังและการจัดระเบียบอาคาร อุโบสถวัดหมื่นໄวยเป็นอุโบสถเดียวหันไปทาง

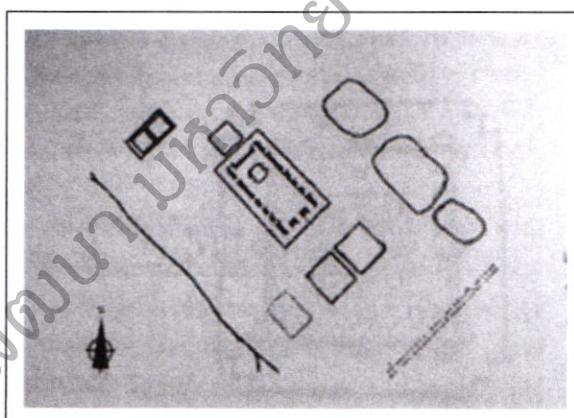
ทิศตะวันออกแผนผังอุโบสถเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีลักษณะการก่ออิฐถือปูน ขนาดอุโบสถ 6.50×12 เมตร คุน้ำที่ล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยม ล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน (ภาพที่ 134) ซึ่งในเรื่องรูปแบบและคติของ การสร้างอุโบสถไว้กลางน้ำจะขอกล่าวเฉพาะในอีกหัวข้อต่อไป ในหัวข้อนี้ขอกล่าวและวิเคราะห์ เนพะตัวอาคารของอุโบสถเท่านั้น

ลักษณะของรูปแบบแผนผังและการจัดระเบียบอาคารเป็นไปตามรูปแบบตามความ นิยมในการสร้างอุโบสถในสมัยอยุธยาตอนปลาย กล่าวคือ การสร้างอุโบสถหลังเดียวโดด ๆ อุโบสถ เป็นหลักสำคัญของวัด (สันติ เล็กสุขุม. 2542 : 48) สิ่งก่อสร้างอื่น ๆ เช่น พระวิหารและพระเจดีย์ลด ความสำคัญลง อุโบสถ มีขนาดไม่ใหญ่ ตัวอย่างเบรียบเทียบกับอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้แก่ วัดพญาเม็ง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 135)

ภาพที่ 134 แผนผังและการจัดระเบียบอาคารอุโบสถวัดหมื่นໄวย

ที่มา : นกสินธุ์ บุญล้อม. 2548 : 2

ภาพที่ 135 แผนผังอุโบสถพญาเม็ນ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมัยอยุธยาตอนปลาย

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2550 : 50

อุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลายมีข้อที่น่าสังเกตว่าหากเป็นอุโบสถที่อยู่นอก
ราชธานีหรืออยู่นอกอยุธยาแต่เป็นหัวเมืองที่สำคัญก็จะมีขนาดไม่ใหญ่ ดังตัวอย่างที่ อุโบสถวัดสระบัว
จ.เพชรบุรี (ภาพที่ 136) อุโบสถวัดบ้านดาบ จังหวัดลพบุรี (ภาพที่ 137)

ภาพที่ 136 อุโบสถวัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : woodychannel. ออนไลน์ . 2562

ภาพที่ 137 อุโบสถวัดบ้านด้าบ จังหวัดลพบุรี

ที่มา : thaijo. ออนไลน์ . 2562.

และหากพิจารณาจากขนาดของอุโบสถในจังหวัดนครราชสีมาที่น่าเชื่อว่าจะสร้างระหว่างสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตามตัวอย่างที่ได้กล่าวไว้ในเรื่องอุโบสถสมัยดังกล่าวมาแล้วจะพบว่า อุโบสถมีขนาดย่อมๆและไม่ใหญ่มาก เช่น อุโบสถวัดปึง (ภาพที่ 138) อุโบสถเก่าของวัดพระนารายณ์ (ภาพที่ 139) อุโบสถหลังเก่าวัดพายัพ (ภาพที่ 140) เป็นต้น เมื่อเทียบกับอุโบสถวัดหมื่นໄวย แล้วมีลักษณะขนาดใกล้เคียงกัน

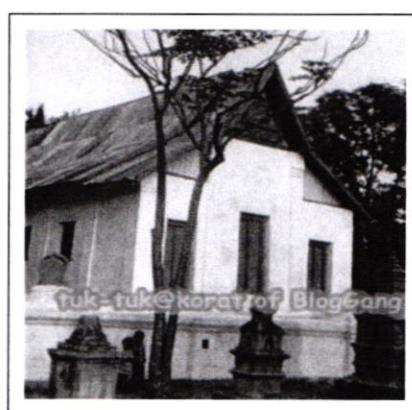
ภาพที่ 138 อุโบสถวัดบึง จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 139 อุโบสถหลังเก่าของวัดพระนารายณ์มหาราชวิหาร จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : koratmuseum. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 140 อุโบสถหลังเก่าวัดพายัพ จังหวัดนครราชสีมา

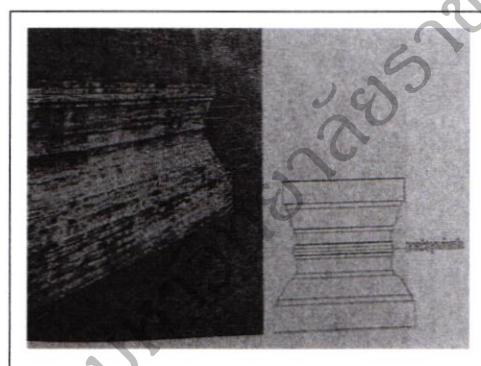
ที่มา : ar-ar.facebook. ออนไลน์. 2562.

1. เทคนิคการก่อสร้างอุโบสถ

อุโบสถวัดหมื่นໄวย มีลักษณะการก่ออิฐถือปูน ส่วนตัวฐานอุโบสถก่อเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ฐานอุโบสถมีเด็กการก่ออิฐเป็นลักษณะโค้งลงตรงกลางซึ่งอาจเรียกว่า “ตกห้องช้าง” “หย่อนห้องช้าง” หรือ “ตกห้องสำเภา” “หย่อนห้องสำเภา”

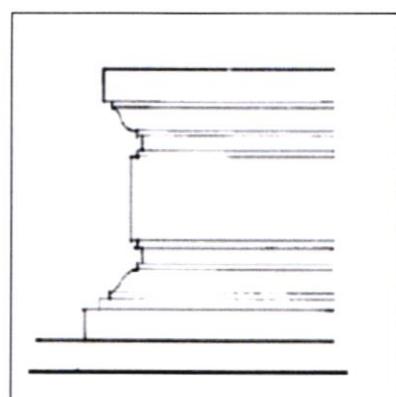
ซึ่งรูปแบบของการก่อฐานบัวลูกแก้วอกไก่ และฐานอุโบสถเป็นลักษณะโค้งลงตรงกลางซึ่งอาจเรียกว่า “ตกห้องช้าง” “หย่อนห้องช้าง” หรือ “ตกห้องสำเภา” “หย่อนห้องสำเภา” เป็นลักษณะเฉพาะของอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลาย

ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ (ภาพที่ 141) เป็นลักษณะเฉพาะของอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลายเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนต้น นิยมฐานบัวลูกฟัก (ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2559 : 254) (ภาพที่ 142)

ภาพที่ 141 ภาพฐานบัวลูกแก้วอกไก่

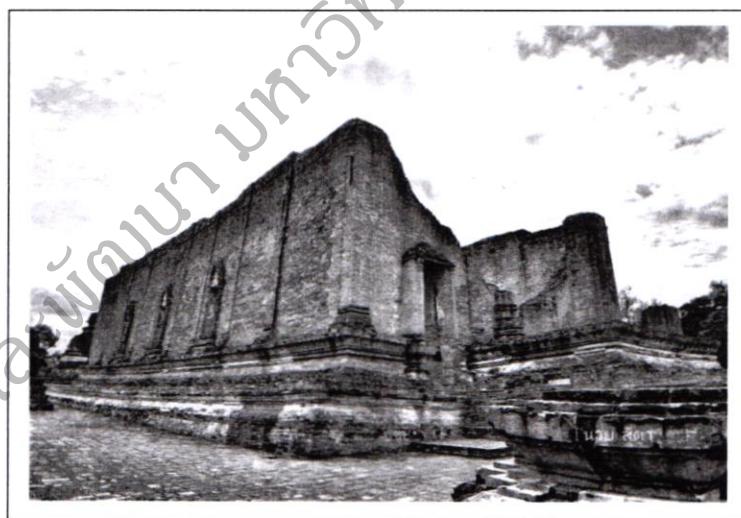
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2553 : 87

ภาพที่ 142 ภาพลายเส้นฐานบัวลูกฟัก

ที่มา : กรมศิลปากร. ศัพทานุกรมโบราณคดี. 2550 : 154.

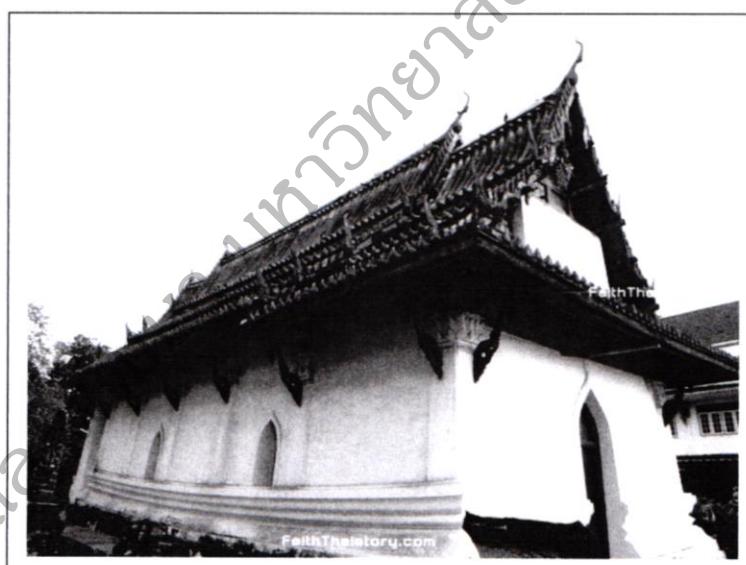
การทำฐานบัวลูกแก้วอกไก่และฐานอุโบสถเป็นลักษณะโค้งลงตรงกลาง “ตกห้องซ้าง” “หย่อนห้องซ้าง” หรือ “ตกห้องสำเภา” “หย่อนห้องสำเภา” เริ่มเห็นตัวอย่างได้ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายช่วงแรก จนถึงปลายสมัยยังคงมีความนิยมการทำฐานลักษณะเช่นนี้ตลอดสมัย เช่น อุโบสถวัดมหาธาตุ สร้างสมัยพระบรมราชานุสูตรที่ 2 เจ้าสามพระยา บูรณะและเปลี่ยนแปลงราชสมัยเจ้าท้ายสระ (พระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทน์มาศ (เจิม). 2512 : 241) (ภาพที่ 143) อุโบสถวัดกุฎีด้า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งบูรณะและเปลี่ยนแปลงราชสมัยพระเจ้าท้ายสระ (พระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทน์มาศ (เจิม). 2512 : 241) (ภาพที่ 144) ฐานของพระอุโบสถเก่าวัดช่องนนทรี อายุราวอยุธยาตอนปลาย รัชกาลพระนารายณ์มหาราช (สันติ เล็กสุขุม. 2542 : 190) (ภาพที่ 145) อุโบสถวัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี อายุราวอยุธยาตอนปลาย ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ต่อครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 23 (สันติ เล็กสุขุม. 2542 : 129) (ภาพที่ 146) อุโบสถวัดเก้าแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี อายุราว พ.ศ. 2277 รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (ภาพที่ 147)

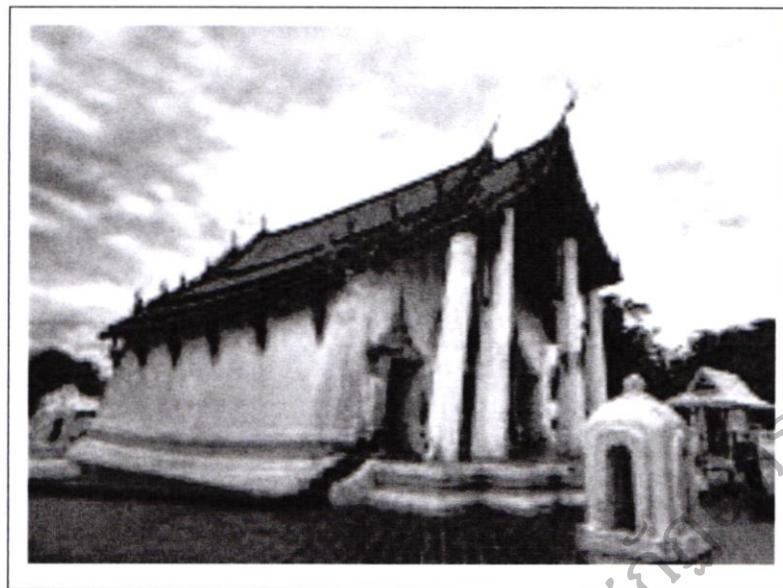
ภาพที่ 143 ฐานบัวลูกแก้วอกไก่อุโบสถวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : swapgap. ออนไลน์. 2562.

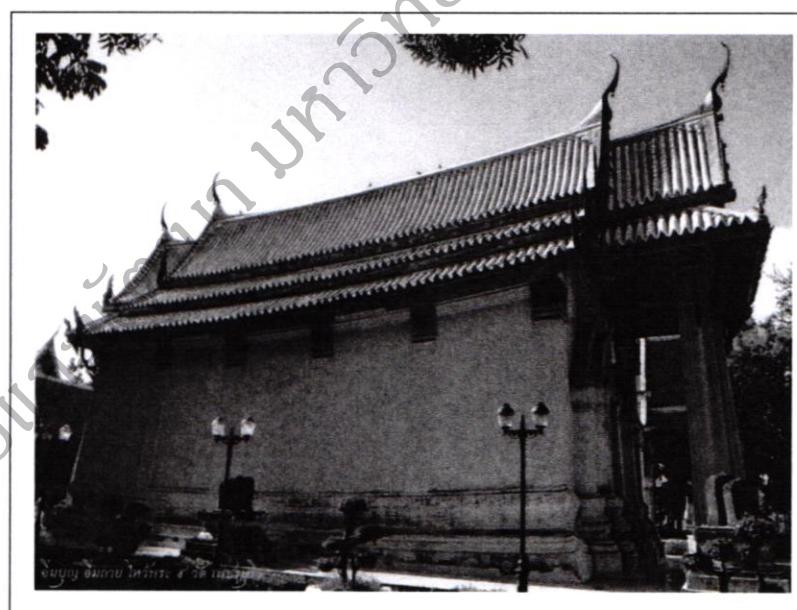
ภาพที่ 144 ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ อุโบสถวัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : pantip. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 145 ฐานของพระอุโบสถเก่าวัดช่องนนทรี กรุงเทพมหานคร
ที่มา : faiththaistory. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 146 อุโบสถวัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี
ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

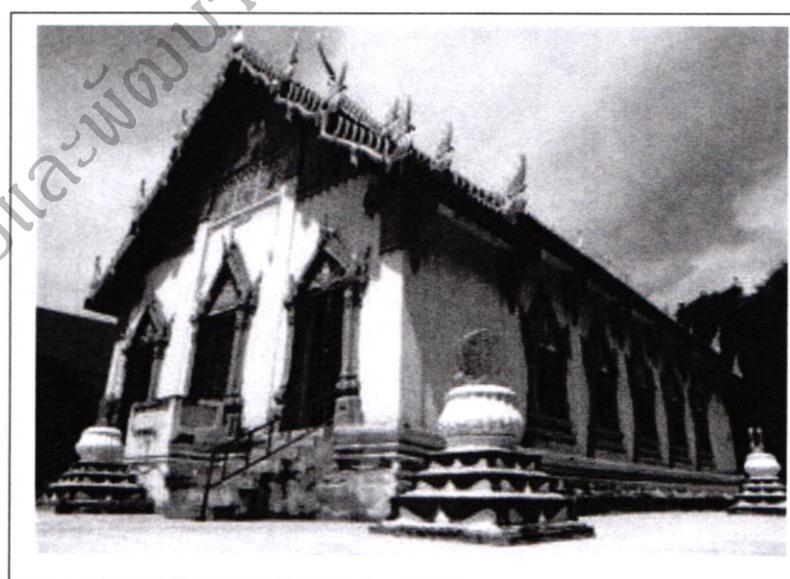

ภาพที่ 147 อุโบสถวัดเก้าแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี
ที่มา : pantip. ออนไลน์. 2562.

สำหรับการสร้างฐานอุโบสถลักษณะเช่นนี้ปรากฏที่อุโบสถภายในจังหวัดนครราชสีมา ช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังตัวอย่าง เช่น อุโบสถวัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 148) อุโบสถวัดอิสาน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 149)

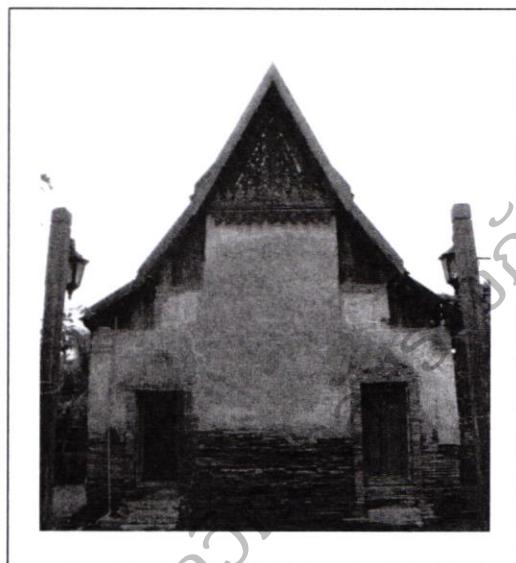
ภาพที่ 148 วัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาในอดีต เมื่อปี พ.ศ. 2508
ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

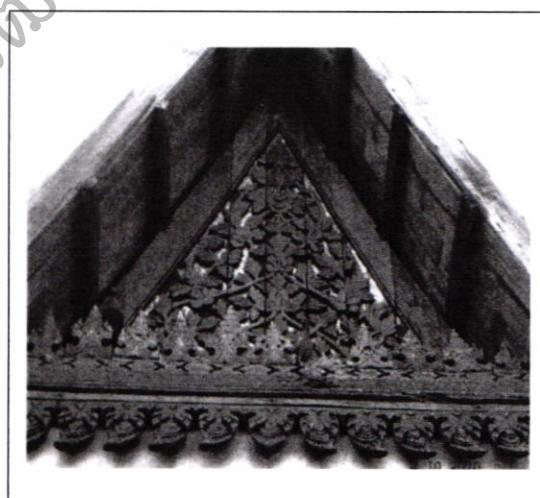
ภาพที่ 149 อุโบสถวัดอิสาน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : lovethailand. ออนไลน์. 2562

การก่อผนัง การเจาะช่องประตูทางเข้า ช่องแสง หน้าบัน
 ทางด้านหน้าของอุโบสถวัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก ก่อผนังไปถึงตัวข้อหน้าบัน
 ประดับลายด้วยเครื่องไม้และประดับกระจก (ภาพที่ 150-151) มีการเจาะช่องประตูทางเข้าโดยทำ
 บันไดทางขึ้นจำนวน 3 ขั้นเพื่อเป็นทางขึ้นจำนวน 2 ช่องประตู บานประตูเป็นไม้

ภาพที่ 150 ด้านหน้าของอุโบสถวัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก
 ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 151 หน้าบันด้านหน้าของอุโบสถ วัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก
 ที่มา : สารสนเทศห้องถินนครราชสีมา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. ออนไลน์. 2562.

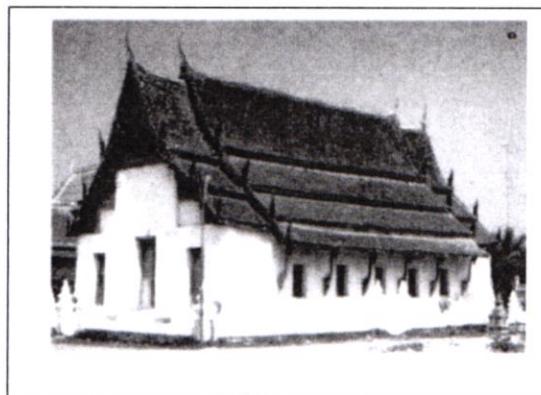
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (จุ่มพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 4) ดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อลักษณะของอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลาย มีตัวอย่างของอาคารที่มีการก่อผนังไปถึงหน้าบันที่ใช้เครื่องไม้ประดับตกแต่งปรากภูความนิยมอยู่ด้วย เช่นตัวอย่างวิหารวัดซ้าง จังหวัดอ่างทอง (ภาพที่ 152) อุโบสถวัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 153) พระวิหาร วัดกำแพง จังหวัดอ่างทอง (ภาพที่ 154) อุโบสถเก่าวัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 155) และพบตัวอย่างรูปแบบลักษณะเช่นนี้ที่อาคารของอุโบสถในจังหวัดนครราชสีมาที่น่าเชื่อว่าสร้างสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอีกด้วยแห่งดังนี้ คือ อุโบสถวัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 156) อุโบสถเก่าวัดบูรพ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 157) อุโบสถหลังเก่าวัดพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 158)

ภาพที่ 152 วิหารวัดซ้าง จังหวัดอ่างทอง
ที่มา : จุ่มพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 84

ภาพที่ 153 อุโบสถวัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี
ที่มา : woodychannel. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 154 วิหารวัดกำแพง จังหวัดอ่างทอง

ที่มา : จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. 2547 : 84

ภาพที่ 155 อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาชารวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : koratmuseum. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 156 วัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาโดยในอดีต เมื่อปี พ.ศ. 2508

ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

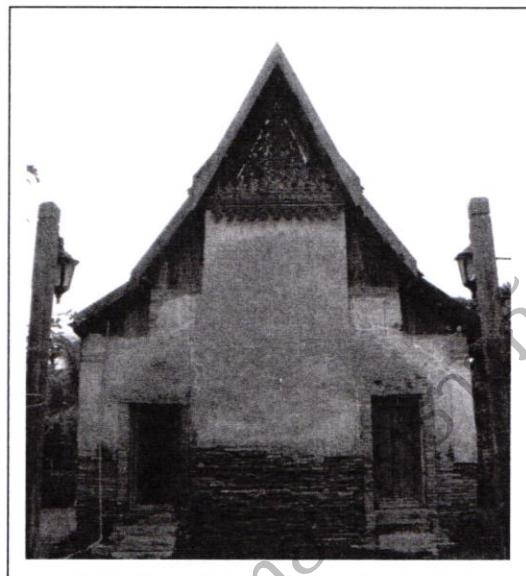
ภาพที่ 157 ภาพถ่ายเก่าอุโบสถวัดบูรพ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 158 อุโบสถหลังเก่า วัดพ้ายพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : พิพิธภัณฑ์เมืองนครราชสีมา. ออนไลน์. 2562.

การเจาะช่องประตูทางเข้า

อุบสตวัดหมื่นໄวย มีการเจาะช่องประตูทางเข้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยทำบันไดทางขึ้นจำนวน 3 ขั้นเพื่อเป็นทางขึ้นจำนวน 2 ช่องประตู บานประตูเป็นไม้ (ภาพที่ 159)

ภาพที่ 159 ด้านหน้าของอุบสตวัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ดังที่ทราบแล้วว่าเทคโนโลยีการก่อสร้างอาคารและการรับน้ำหนักของผนัง (load Bearing Wall) รวมถึงการเจาะผนัง ช่องแสง ช่องประตูรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่มีขนาดกว้างและใหญ่ขึ้น ซึ่งได้รับอิทธิพลจากตะวันตกที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยุคอยุธยาตอนปลาย

ดังนั้นสมัยอยุธยาตอนปลายจึงมีตัวอย่างการเจาะช่องแสงหรืออาจเป็นหน้าต่างที่มีจำนวนมากขึ้น โดยช่องประตูมีความนิยมเจาะช่องประตูตั้งแต่ 2-3 ประตู ดังเช่น วัดที่เจาะช่องประตูจำนวน 2 ช่อง มีตัวอย่างที่ อุบสตวัดเก้าแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 160) และวัดที่เจาะช่องประตูจำนวน 3 ช่อง ประตูช่องกลางมีขนาดใหญ่ มีตัวอย่างที่ อุบสตวัดบรมพุทธาราวาส (ภาพที่ 161) อุบสตวัดเมยองคณ (ภาพที่ 162) อุบสตวัดกุฎีดาว (ภาพที่ 163) อุบสตวัดพญาแม่น (ภาพที่ 164) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อุบสตวัดโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร (ภาพที่ 165)

ภาพที่ 160 อุโบสถวัดแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 161 อุโบสถวัดบรมพุทธาราส จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา. ออนไลน์. 2562.

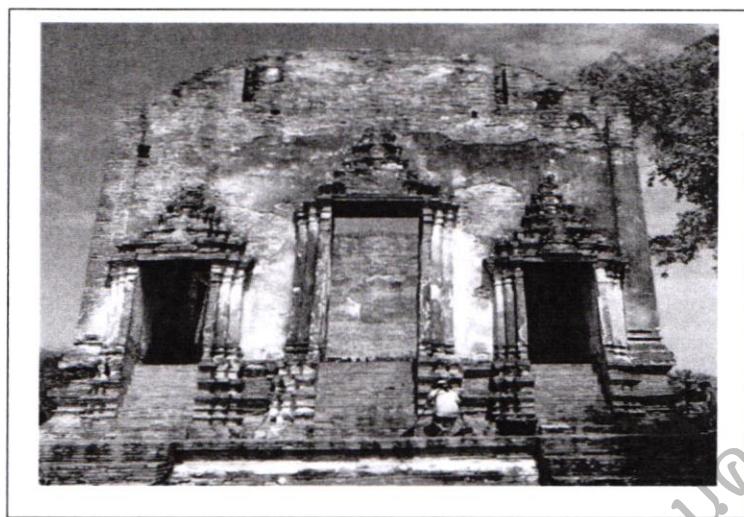
ภาพที่ 162 อุโบสถวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : ayutthayastation. ออนไลน์. 2562.

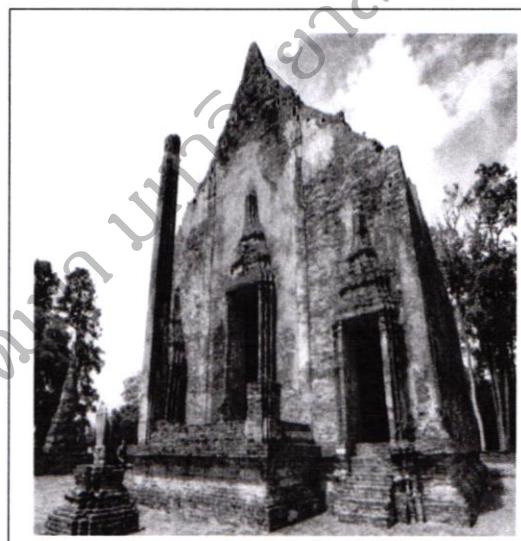
ภาพที่ 163 อุโบสถวัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : thailandtopvote. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 164 อุโบสถวัดพญาเม่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : facebook. สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 165 อุโบสถวัดโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

ที่มา : ไทยโพสต์. ออนไลน์. 2562.

หากพิจารณาการเจาะซ่องประตูที่อุโบสถวัดในจังหวัดนครราชสีมา ที่น่าเชื่อว่าสร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทั้งนี้เท่าที่มีหลักฐานโดยส่วนใหญ่ มีการเจาะซ่องประตู 3 ช่อง ประตู เช่น อุโบสถหลังเก่าวัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่

166) อุโบสถวัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 167) อุโบสถวัดพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (ภาพที่ 168)

ภาพที่ 166 อุโบสถเก่า วัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : koratmuseum. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 167 วัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาโคราชในอดีต เมื่อปี พ.ศ.2508
ที่มา : facebook. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 168 อุโบสถหลังเก่า วัดพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : พิพิธภัณฑ์เมืองนครราชสีมา. ออนไลน์. 2562.

แม้ว่าอุโบสถวัดหมื่นໄวย มีการเจาะช่องประตูทางเข้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า 2 ช่องประตู แต่จะเห็นได้ว่าเมื่อเข้าไปในส่วนด้านมุขหน้าเพื่อเข้าห้องโถงตรงกลาง จะมีการเจาะช่องประตูจำนวน 3 ประตู เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ประตูกลางมีขนาดและความสูงใหญ่กว่าประตูด้านข้าง ทั้งสอง ดังนั้นอาจพอสรุปได้ว่าอุโบสถวัดหมื่นໄวย มีการก่อสร้างอุโบสถโดยใช้เทคโนโลยีแบบ传统 จากการเจาะช่องประตูเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และช่องแสงที่กว้างมากขึ้น โดยมีการเจาะช่องแสงทำเป็นหน้าต่างทางผนังทิศเหนือและทิศใต้รวมจำนวน 8 ช่อง (ภาพที่ 169-170)

ภาพที่ 169 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศใต้

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา.

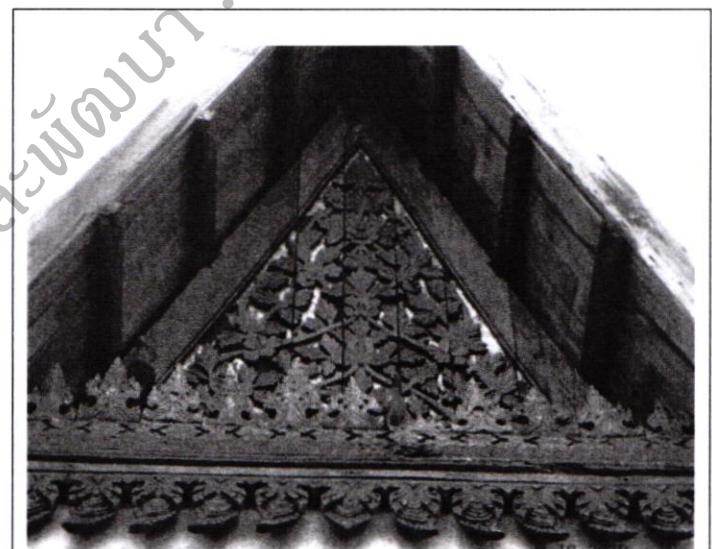

ภาพที่ 170 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศเหนือ

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา.

หน้าบัน

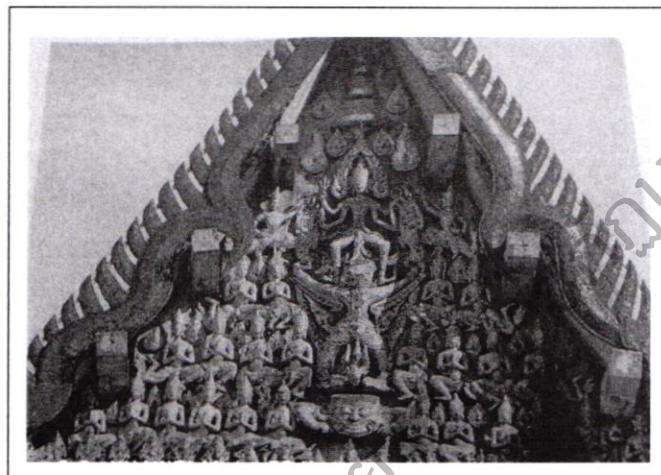
หน้าบันอุโบสถวัดหมื่นໄวย ประดับลวดลายด้วยเครื่องไม้และประดับกระจก (ภาพที่ 171)

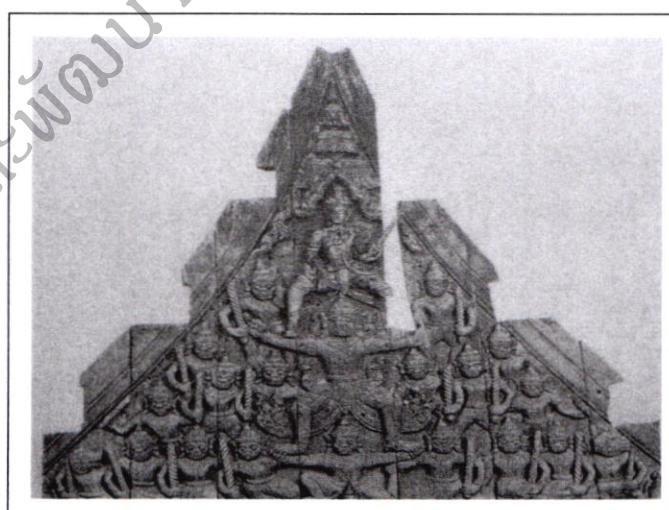
ภาพที่ 171 หน้าบันด้านหน้าของอุโบสถ วัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก

ที่มา : สารสนเทศห้องถินนครราชสีมา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. ออนไลน์. 2562.

หน้าบันในสมัยอยุธยาตอนต้น พบรูปพระนารายณ์ทรงครุฑอยู่ตรงกลาง และทำรูปบุคคลหรือเทวดาเต็มทั้งบันหน้าบัน หน้าบันตัวอย่าง เช่น หน้าบันอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 172) หน้าบันอุโบสถวัดแม่นางปลีมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 173)

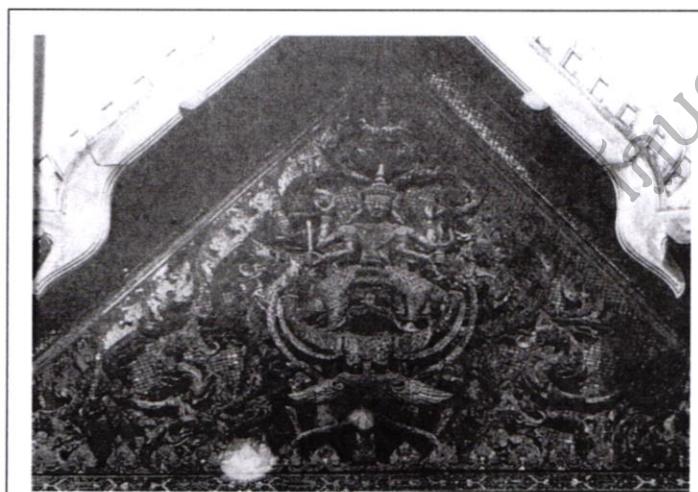

ภาพที่ 172 หน้าบันอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543.

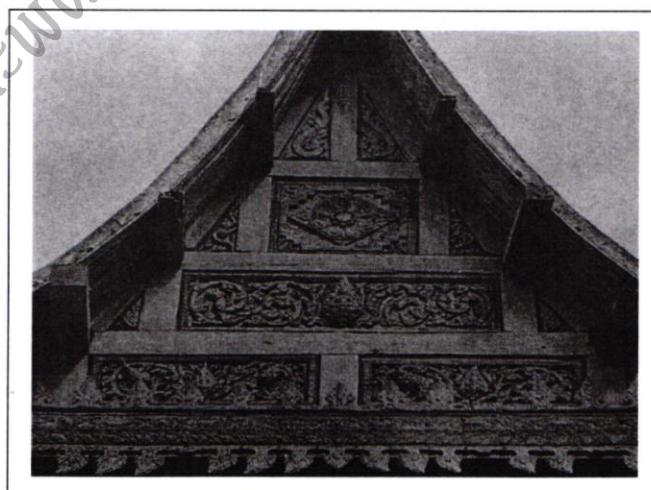

ภาพที่ 173 หน้าบันอุโบสถวัดแม่นางปลีม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543.

หน้าบันอยุธยาตอนกลาง ปรากภูรูปแบบหน้าบันไม้รูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เริ่มมีลายไทยประกอบ (น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 18) และไม่นิยมทำรูปเทวดาหรือยกษัตริมทั้งบานหน้าบันเหมือนสมัยอยุธยาตอนต้น ตัวอย่างได้แก่ หน้าบันอุโบสถวัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี (ภาพที่ 174) สมัยนี้ยังพบว่า มีรูปแบบอื่นอีก เช่น หน้าบันรูปจั่วแบบมุขประเจิด ตัวอย่างที่ หน้าบันอุโบสถวัดราชบรรหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 175)

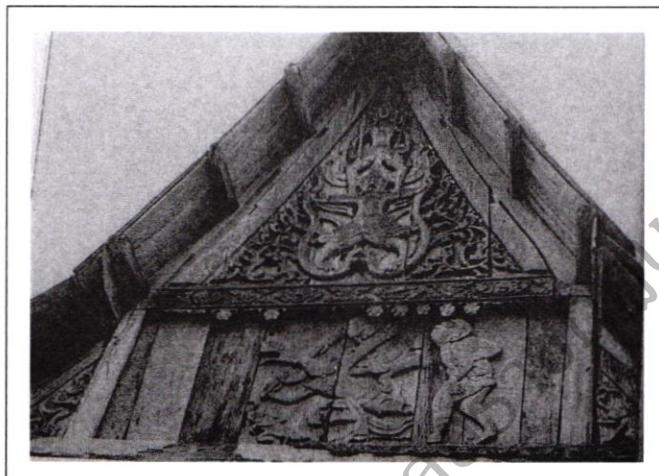

ภาพที่ 174 หน้าบันวัดอุโบสถพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543.

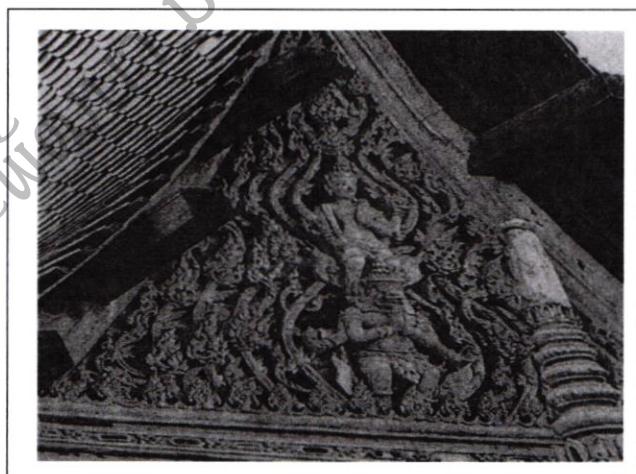

ภาพที่ 175 หน้าบันด้านหลังอุโบสถ วัดราชบรรหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543.

หน้าบันช่วงยุคสมัยอยุธยาตอนปลาย ทำหน้าบันรูปพระนารายณ์ทรงครุฑอยู่ตรง
กลาง และได้เพิ่มเติมลายเครื่องเฉพาะ ลายพันธ์พฤกษา ตัวอย่างเช่นที่วัดตะปอนน้อย จังหวัดจันทบุรี
(ภาพที่ 176) วัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 177)

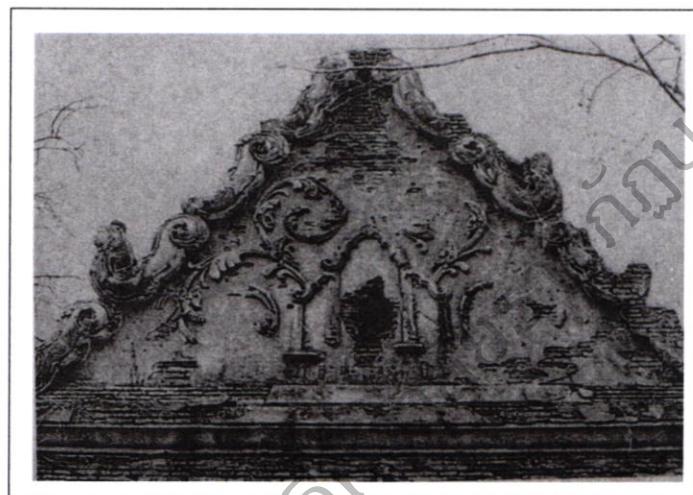

ภาพที่ 176 หน้าบันรูปพระนารายณ์ทรงครุฑวัดตะปอนน้อย จังหวัด จันทบุรี
ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543.

ภาพที่ 177 หน้าบันวัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี
ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543.

หน้าบันในสมัยอยุธยาตอนปลายจะมีรูปแบบที่ทำลายประดิษฐ์ลายให้ไว้จิตรมากขึ้น มีการใส่ลายแบบฝรั่ง ซึ่งมีการเริ่มในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เช่น หน้าบันพระวิหารวัดตะเวิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 178) ในระยะเวลาต่อมา尼ยมใส่ลายเต็มพื้นที่เต็มแผ่นหน้าบัน (น.ณ.ปากน้ำ. 2543 : 19) เช่น หน้าบันอุโบสถวัดเขabantไดอิชิ จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 179)

ภาพที่ 178 หน้าบันพระวิหาร วัดตะเวิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

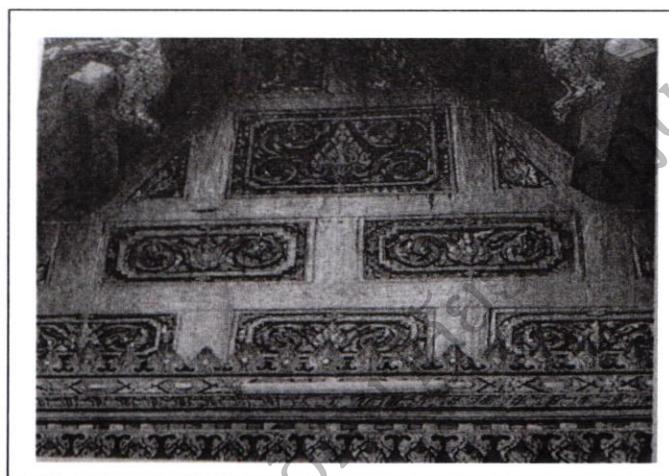
ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543.

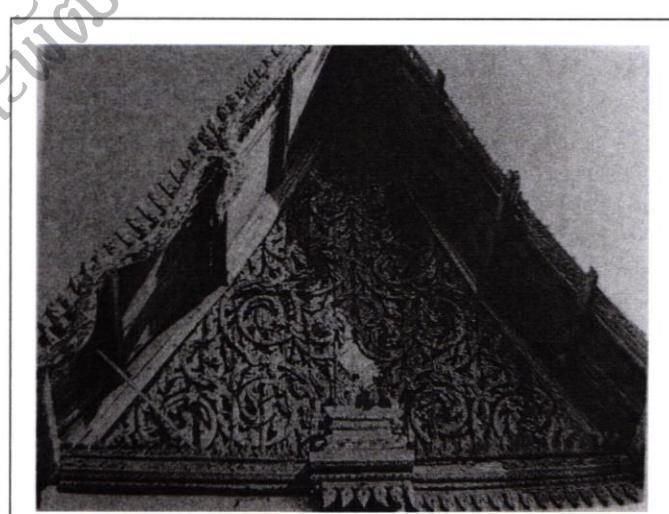
ภาพที่ 179 หน้าบันอุโบสถวัดเขabantไดอิชิ จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2543.

นอกจากนี้หน้าบันสมัยอยุธยาตอนปลายยังมีลวดลายหลากหลายมีทั้งรูปแบบ
จั่วบ้านมีรูปไม้ลูกฟักข้างในลายบรรจุตัวลายลงบนซ่องลูกฟัก ปรากฐานลายพุ่มข้าวบินท์ ช่องทางโถ และ^ล
ลายกระนกเครื่อເຄາເຊັ່ນ ທີ່ອຸບສະວັດປ່າໂມກ ຈັງຫວັດອ່າງທອງ (ภาพที่ 180) หน้าบันที่มีลายกระนก
ลายเครื่อເຄາທີ່ວັດຮຽມາຮາມ ຈັງຫວັດພຣະນຄຣີອຍຸຮຍາ (ภาพที่ 181) สมัยสมເຈົ້າອູ້ໜ້ວມ
ໂກສລາຍມືລະເອີຍດສລັບຜັບຂອນວິຈິຕຣິພິສດາຣ ເຊັ່ນ ລາຍຕູພຣະຮຽມວັດເຊີງຫວາຍ (ภาพที่ 182)

ภาพที่ 180 หน้าบันອຸບສະວັດປ່າໂມກ ຈັງຫວັດອ່າງທອງ
ที่มา : น.ณ.ປາກນ້າ. 254.

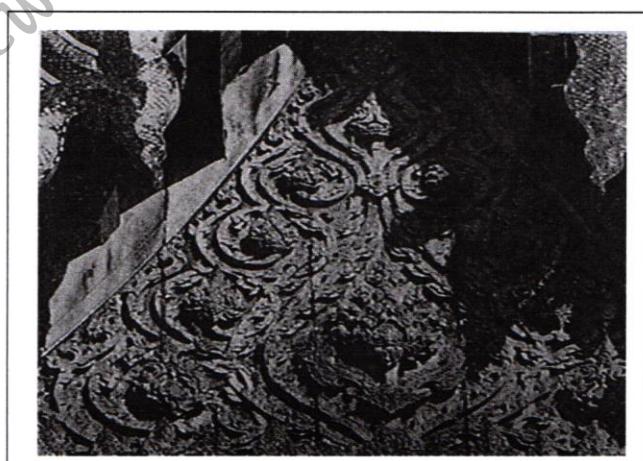
ภาพที่ 181 หน้าบันວັດຮຽມາຮາມ ຈັງຫວັດພຣະນຄຣີອຍຸຮຍາ
ที่มา : น.ณ.ປາກນ້າ. 2543.

ภาพที่ 182 ลายตู้พระธรรมวัดเชียง hairy

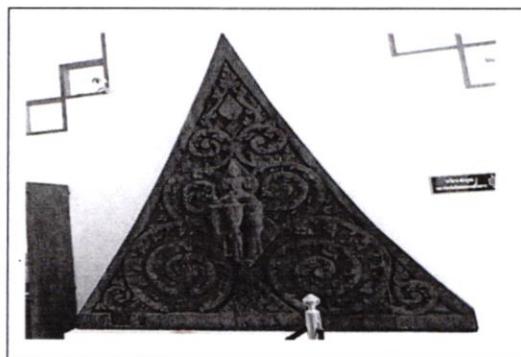
ที่มา : pinterest. ออนไลน์ : 2562.

หน้าบันอุโบสถวัดในจังหวัดนครราชสีมา ที่น่าเชื่อว่าสร้างสมัยพระนารายณ์มหาราช เป็นตัวอย่างรูปแบบหน้าบันสมัยอยุธยาตอนปลาย คือ การทำลายเต็มพื้นที่หน้าบันเป็นลายเครื่องเค้า เช่น หน้าบันวัดบึง ปรากภูมิการทำเป็นช่องทางโตก่อต่ออยอด มีลายก้านขด (ภาพที่ 183) หน้าบันวัดสระแก้ว (ภาพที่ 184) โดยเฉพาะลายหน้าบันที่วัดบึงซึ่งอาจกล่าวได้ว่ารับอิทธิพลจากศิลปะทางภาคกลางมาอย่างมาก (น.ณ.ปากน้ำ. 2537. 90)

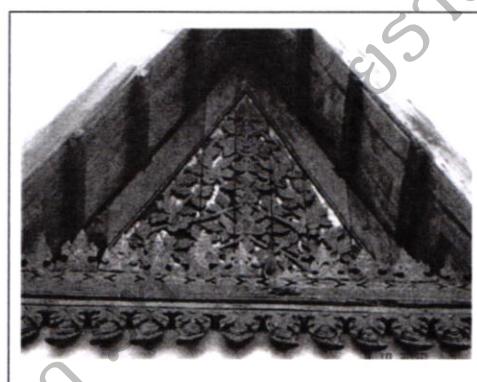
ภาพที่ 183 หน้าบันไม้แกะสลักของอุโบสถวัดบึง จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2537.

ภาพที่ 184 หน้าบันไม้แกะสลักรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ อุโบสถวัดสารະแก้ว อำเภอเมืองจังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : blogging. ออนไลน์. 2562.

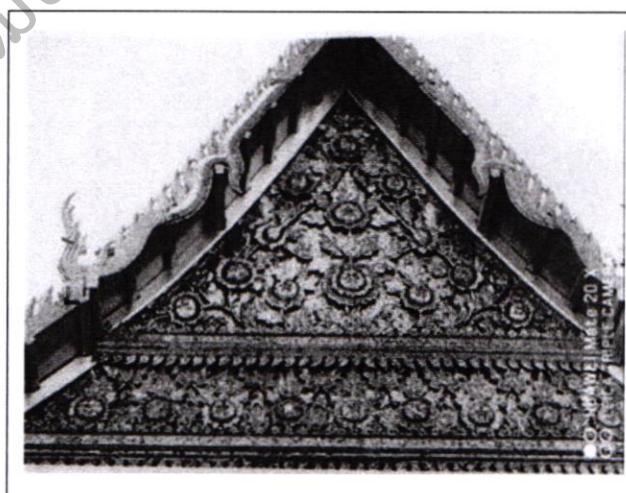
ภาพที่ 185 หน้าบันด้านหน้าของอุโบสถ วัดมหาเนินไวย ด้านทิศตะวันออก

ที่มา : สารสนเทศห้องถินนครราชสีมา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. ออนไลน์. 2562.

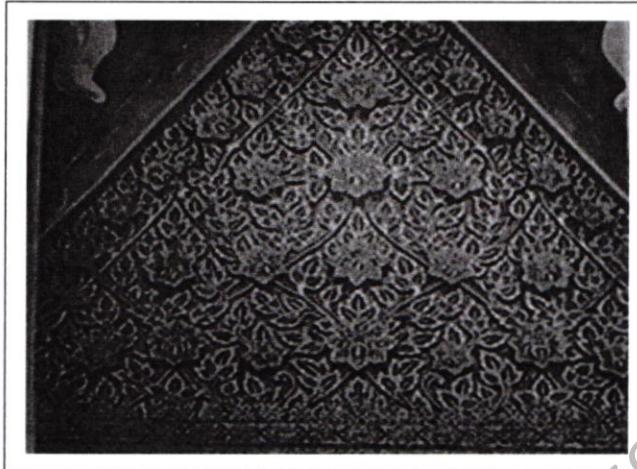
หน้าบันอุโบสถวัดมหาเนินไวย เท่าที่หลักฐานปรากฏประดับลวดลายด้วยเครื่องไม้และประดับกระจก (ภาพที่ 185) จะเห็นว่าหน้าบันสลักไม้อุโบสถวัดมหาเนินไวยปรากฏภาพดอกไม้พันธุ์พุกชาคล้ายลายเครื่องเค้า ปลายสุดเป็นลายกระฉังคันระหว่างหน้าบันและขอบผนัง (นกสินธุ์ บุญล้อม. 2548 : 4) ที่มีขบวนรูปแบบการทำหน้าบันที่แตกต่างจากแบบขบวนของอยุธยาทั้งอยุธยาตอนต้น อยุธยาตอนกลาง และอยุธยาตอนปลาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ อยุธยาตอนต้นหน้าบันมักปรากฏรูปของพระนารายณ์ทรงครุฑ หรือพระอินทร์ทรงช้างเต็มทั้งพื้นที่หน้าบัน หรืออยุธยาตอนกลางที่ปรากฏพระนารายณ์ทรงครุฑที่เริ่มมีลายไทยมาประกอบ ไม่มีการทำรูปเทวดาหรือยักษ์เต็มพื้นที่เต็มหน้าบัน และแตกต่างจากลวดลายหน้าบันของอยุธยาตอนปลายที่มักปรากฏรูปของ

พระราชรายน์ทรงครุอยู่ทรงกลางเต๊ดเพิ่มลายเครื่องเตา ลายพันธ์พุกษา รวมถึงรูปแบบหน้าบันที่มีการประดิษฐ์ลวดลายวิจิตรบรรจงมากขึ้นมีลายแบบฝรั่งเข้ามา รวมถึงมีลวดลายอีกหลายรูปแบบเช่น มีแบบจั่วบ้าน มีรูปใบรูปฟัก ปราภูมิลายพุ่มข้าวบินฯ ช่อหางโต ลายกระหนกเครื่องเตา ดังได้กล่าวมาแล้วในเรื่องหน้าบันสมัยอยุธยา และหน้าบันอุโบสถวัดหมื่นไวยเป็นที่น่าสังเกตว่ามีลวดลายที่ต่างไปจากลวดลายหน้าบันของอุโบสถวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา อาทิ เช่น หน้าบันอุโบสถวัดบึงและหน้าบันอุโบสถวัดสระแก้ว ที่จัดว่าเป็นลวดลายสมัยอยุธยาตอนปลาย

หน้าบันอุโบสถวัดหมื่นไวยจากการปราภูมิภาพดอกไม้พันธ์พุกษาคล้ายกับลักษณะลายดอกพุดตาน (ลายดอกพุดตานหรือลายดอกผ้ายे�ศ ลายดอกพุดตานเป็นลายดอกไม้ที่นักวิชาการได้มีความคิดเห็นว่ามีพัฒนาการมาจากดอกโบตันของจีนแต่มีกลิ่นลายต่างกัน) ลักษณะรูปแบบหน้าบันที่ช่างไทย ได้นำลายดอกพุดตานซึ่งเป็นคตินิยมในศิลปะจีน มาดัดแปลงให้เป็นแบบแผนของไทย (น.ณ. ปagan. 2543. 82-83) มาปรับใช้ในการตกแต่งนี้มีความนิยมราสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 3 (สันติ เล็กสุขุม. 2550. 90, 92-93) ดังตัวอย่างที่หน้าบันอุโบสถจำหลักไม้วัดประยูรวงศ์วาราสสนบุรี (ภาพที่ 186) ศิลปะสมัยรัชกาลที่ 3 (น.ณ. ปagan. 2543. 82) โดยมีการจำหลักไม้เป็นรูปดอกพุดตาน มีการทำใบจนเต็มหน้าบัน หน้าบันพระอุโบสถวัดศรีไอสารรย์ บนบุรี ปราภูมิลายดอกพุดตานล้อมใบไม้ (ภาพที่ 187) หน้าบันพระอุโบสถวัดเฉลิมพระเกียรติ นนทบุรี (ภาพที่ 188) ปราภูมิลายดอกพุดตานทำเคลือบสลับสี (น.ณ. ปagan. 2543. 84)

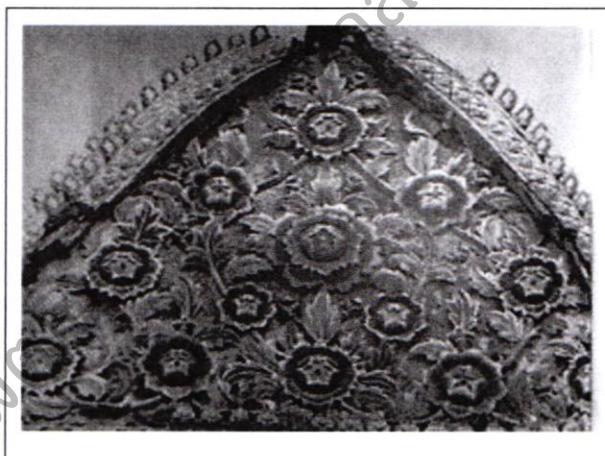

ภาพที่ 186 หน้าบันอุโบสถจำหลักไม้วัดประยูรวงศ์วาราสสนบุรี
ที่มา : น.ณ.ปagan. 2537.

ภาพที่ 187 หน้าบันพระอุโบสถวัดศรีไอสารรย์ รัตนบุรี

ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2537.

ภาพที่ 188 หน้าบันพระอุโบสถวัดเฉลิมพระเกียรติ นนทบุรี

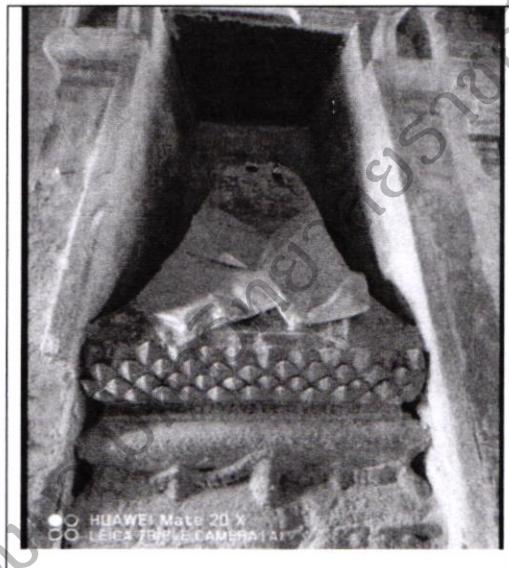
ที่มา : น.ณ.ปากน้ำ. 2537.

โดยสรุปแล้วหน้าบันวัดหมื่นໄวยมีรูปแบบการจำหลักไม้ที่มีรูปแบบตาม
ความนิยมช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 3

การประดับตกแต่งอุโบสถ ภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย

1. เจดีย์ประดับ

เจดีย์ประดับภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวยมีลักษณะรูปแบบทำคล้ายเจดีย์ทรงเหลี่ยมหรืออาจเป็นเจดีย์ทรงเครื่อง ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะถูกปรับเปลี่ยนและพัฒนาจากเจดีย์องค์ราชวงศ์กลมให้เป็นทรงเหลี่ยม รองรับด้วยการประดับปุนปันกลีบบัวและอยู่บนฐานสิ่งที่ (ภาพที่ 189) ที่มีองค์ประกอบได้แก่ ห้องสิงห์ น่องสิงห์ ครีบสิงห์ นมสิงห์ เป็นต้น (ภาพที่ 190)

ภาพที่ 189 เจดีย์ประดับภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย

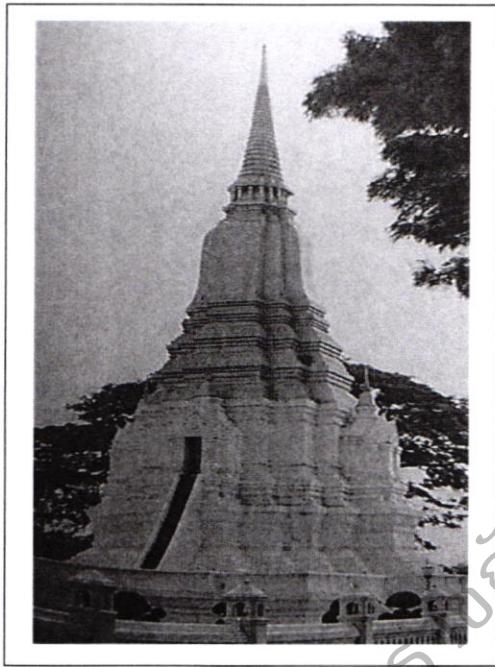
ที่มา: ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

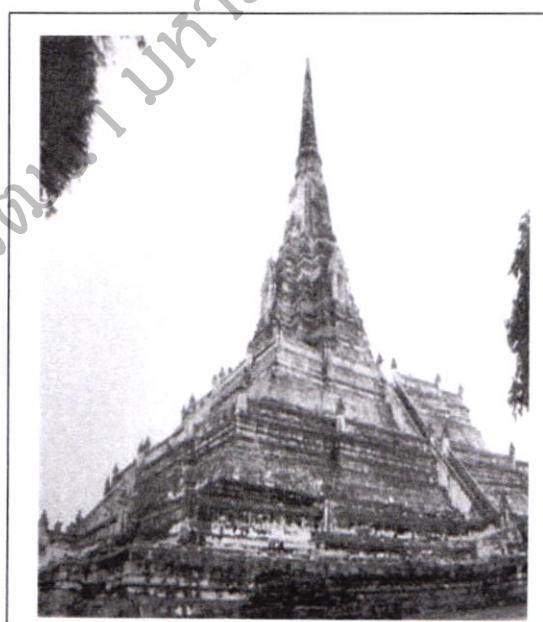
ภาพที่ 190 เจดีย์ประดับภายนอกโบสถวัดหมื่นໄวย

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

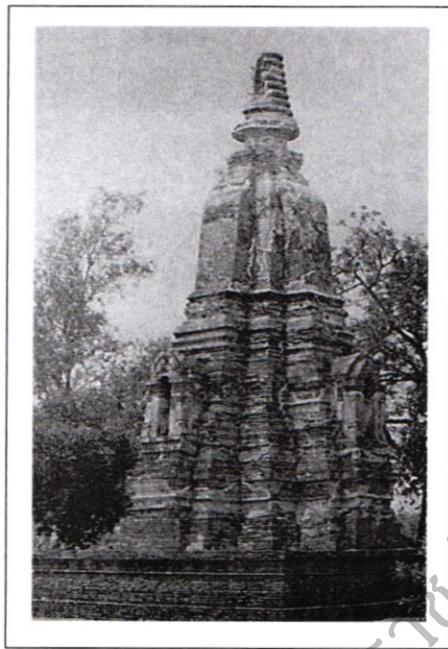
ลักษณะเจดีย์ทรงระฆังผึ้งเหลี่ยมเพิ่มนูนที่มีการประดับฐานสิงห์ เริ่มมีตัวอย่าง
ดังเช่นที่ เจดีย์เพิ่มนูนเจดีย์ศรีสุริโยทัย (ภาพที่ 191) ซึ่งสร้างราواห์งสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
(สันติ เล็กสุขุม. 2560 : 234) เจดีย์เพิ่มนูน เจดีย์ประฐานวัดภูเขาทอง (ภาพที่ 192) เจดีย์บริวาร
ของเจดีย์ประฐานวัดภูเขาทอง (ภาพที่ 193) เจดีย์เพิ่มนูน วัดไชยวัฒนาราม มีบลังก์มีเสาหาน
(ภาพที่ 194) เจดีย์เพิ่มนูน วัดชุมพลนิกายาราม ผังสี่เหลี่ยมเพิ่มนูน มีฐานบัวลูกแก้วอกไก่ มีฐาน
สิงห์บลังก์ มีเสาหาน สร้างราواห์กาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พระราชนครศาสดับบ
พระราชหัตถเลขา เล่ม 2) เจดีย์เพิ่มนูน วัดช่องนนทรี ประดับฐานสิงห์ สร้างราواห์สมัยสมเด็จ
พระนราayan์มหาราช (ภาพที่ 195) เจดีย์เพิ่มนูน วัดพระยาแม่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้าง
ราواห์สมัยสมเด็จพระเพทราชา (ภาพที่ 196) เจดีย์เพิ่มนูน วัดภูเขาทองชุดหลวงลายประดับฐานสิงห์
มีสถาปัตยกรรมแบบไทย เช่น ฐานบลังก์ที่เป็นรูปแบบสุดท้าย มีหลักฐานว่าบูรณะสมัยพระเจ้าอยู่หัว
บรมโกศ (พระราชนครศาสดับบพระราชหัตถเลขา เล่ม 2) (ภาพที่ 197-198)

ภาพที่ 191 เจดีย์ศรีสุริโยทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

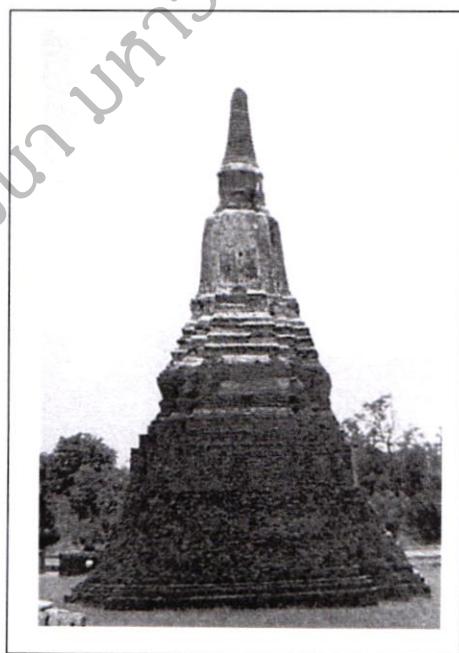

ภาพที่ 192 เจดีย์เพ้มมุน เจดีย์ประisanวัดภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

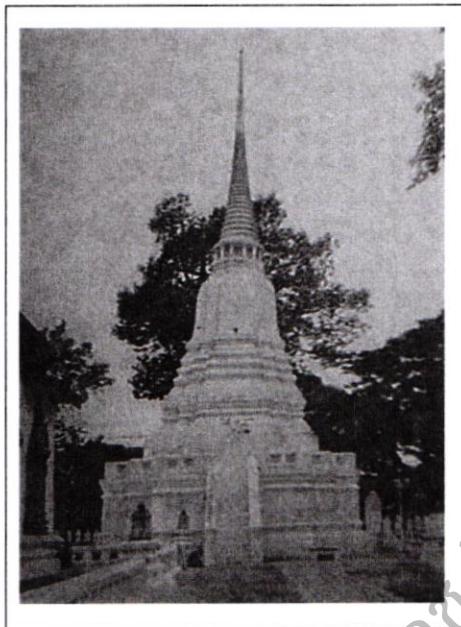
ภาพที่ 193 เจดีย์บริวารของเจดีย์ประisanวัดภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

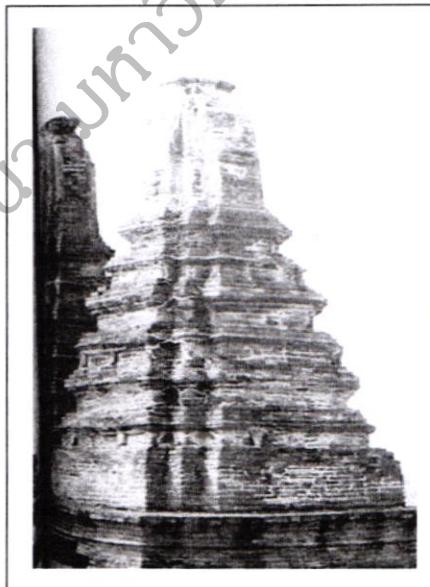
ภาพที่ 194 เจดีย์เพิ่มมุน วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

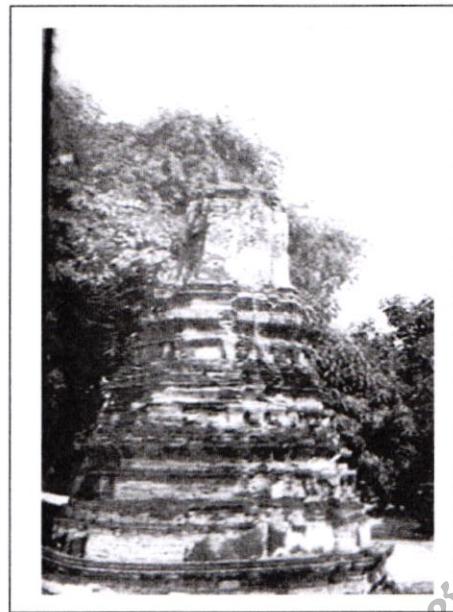
ภาพที่ 195 เจดีย์เพิ่มนุ่ม วัดชุมพลนิกายาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

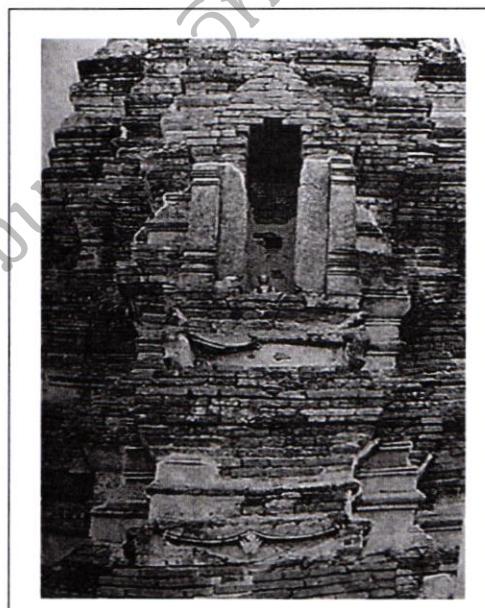
ภาพที่ 196 เจดีย์วัดพระยาเมน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

ภาพที่ 197 เจดีย์เพิ่มนุ่ม วัดภูเขาทอง

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

ภาพที่ 198 เจดีย์เพิ่มนุ่ม วัดภูเขาทอง

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

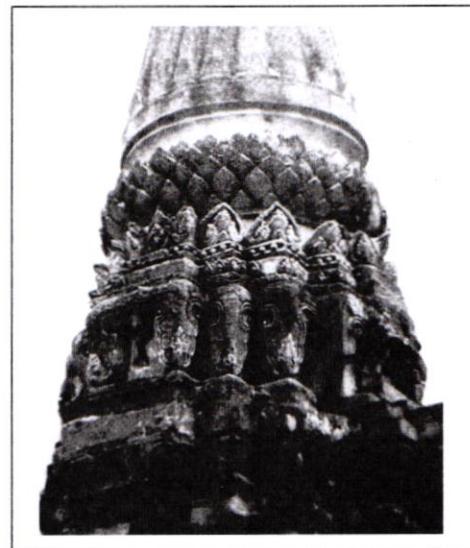
อย่างไรก็ตามเจดีย์ทรงระฆังในสมัยอยุธยาที่มีการพัฒนาการเป็นรูปแบบเจดีย์ซึ่งมีรูปแบบคล้ายกับเจดีย์เพิ่มมุม ในส่วนที่มีฐานสิงห์รองรับเจดีย์ แต่มีส่วนของบัวทรงคู่มอยู่ถัดจากส่วนของเจดีย์ทรงระฆัง ซึ่งเรียกเจดีย์ทรงนี้ว่าเจดีย์ทรงเครื่อง

เจดีย์ทรงเครื่องเริ่มมีตัวอย่างในระยะแรกตั้งแต่ช่วงสมัยอยุธยาตอนกลาง (สันติ เล็ก สุขุม. 2560 : 264) เช่น เจดีย์ทรงเครื่อง วัดพุทธไศวารย์ (ภาพที่ 199-201) มีลักษณะรูปแบบคล้ายคือ มีจำนวนมุมเพิ่มมากขึ้น องค์ระฆังคล้ายทรงกระบอก มีลวดลายปั้นประดับตกแต่ง มีฐานสิงห์ขาสิงห์รอบ เหนือชุดขาสิงห์มีบัวทรงคู่มรองรับองค์ระฆัง

ภาพที่ 199 เจดีย์ทรงเครื่อง วัดพุทธไศวารย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: สันติ เล็กสุขุม. 2560.

ภาพที่ 200 เจดีย์ทรงเครื่อง วัดพุทธอิศวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

ภาพที่ 201 ภาพลายเส้นสันนิษฐานเจดีย์ทรงเครื่อง วัดพุทธอิศวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

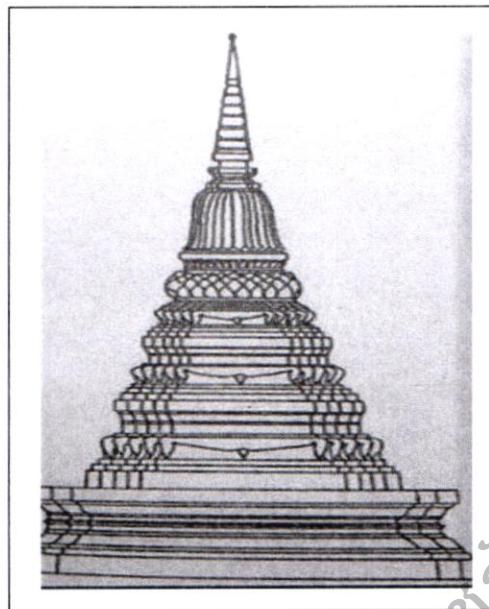
ช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายมีตัวอย่างเจดีย์ทรงเครื่อง เช่น เจดีย์ทรงเครื่องวัดภูเขาทอง

(ภาพที่ 202-203) มีรูปแบบเจดีย์ทรงเครื่องของสมัยอยุธยาตอนปลายซึ่งองค์ระหว่างเป็นริ้ว และลักษณะเช่นนี้จะหายไปในที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์ รูปแบบเจดีย์ทรงเครื่องสมัยอยุธยาตอนปลายในระยะสุดท้ายของสมัยที่จะสืบทอดไปสู่สมัยรัตนโกสินทร์ องค์ระหว่างประดับด้วยสร้อยสังวาล เรียกว่า บัวคอเสือ เช่นตัวอย่างที่เจดีย์วัดสามวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 204-205)

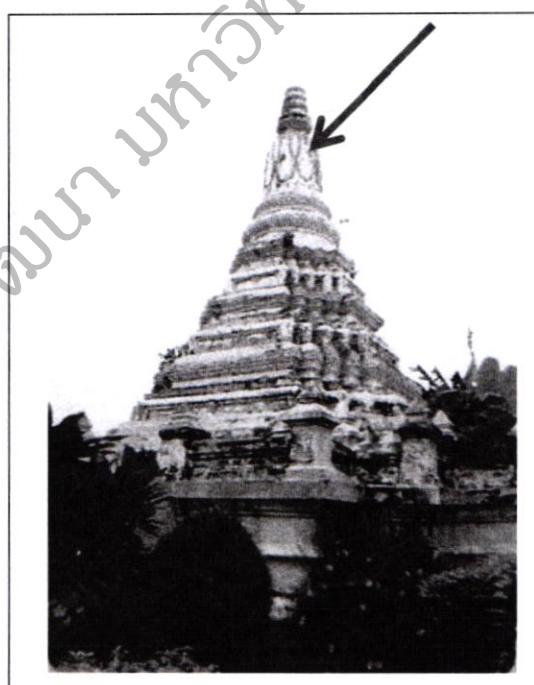
ภาพที่ 202 เจดีย์ทรงเครื่องอัดภูเขาทองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

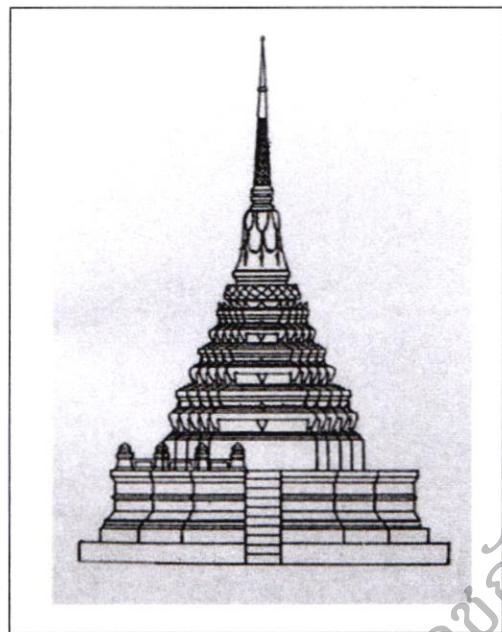
ภาพที่ 203 ภาพลายเส้นเจดีย์ ทรงเครื่องวัดภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

ภาพที่ 204 เจดีย์ทรงเครื่อง วัดสามวิหารจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

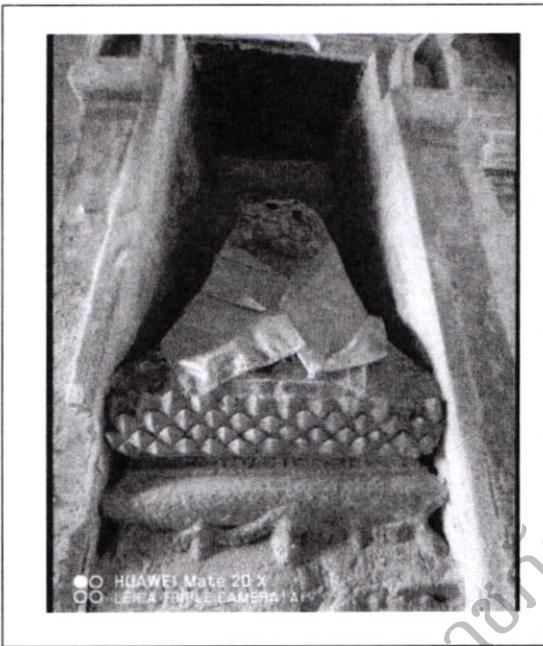
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

ภาพที่ 205 ภาพลายเส้นเจดีย์ทรงเครื่อง วัดสามวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2560.

เจดีย์ประดับภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย (ภาพที่ 206-207) จากลักษณะรูปแบบที่ปรากฏมีลักษณะรูปแบบเจดีย์ทรงเครื่อง เนื่องจากมีองค์ประกอบทางรูปแบบศิลปะ คือ การมีลักษณะที่มีบัวทรงคลุ่มรองรับทรงระฆัง ต่อด้วยฐานสิงห์รองรับ กล่าวโดยสรุปเจดีย์ประดับภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวยมีลักษณะรูปแบบเจดีย์ทรงเครื่อง ซึ่งเป็นเจดีย์ที่นิยมสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย

ภาพที่ 206 เจดีย์ประดับภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

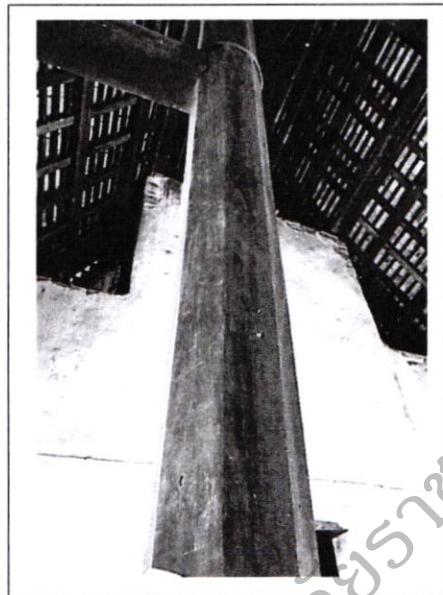

ภาพที่ 207 เจดีย์ประดับภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

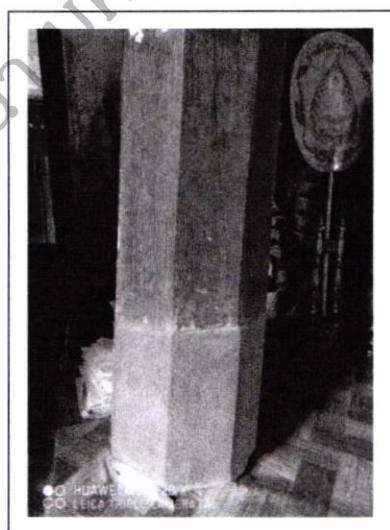
เส้า บัวหัวเส้า ภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย

เสาภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย ลักษณะเป็นเสาไม้ จำนวน 4 ตัน รูปทรงเสาเป็นเสาแปดเหลี่ยม (ภาพที่ 208-209)

ภาพที่ 208 เสาไม้แปดเหลี่ยมภายในอุโบสถ

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

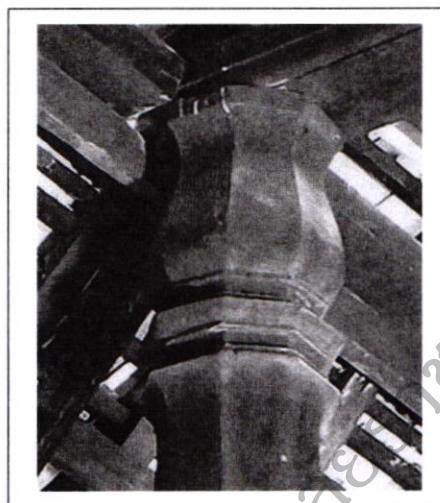

ภาพที่ 209 เสาไม้แปดเหลี่ยมภายในอุโบสถ

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

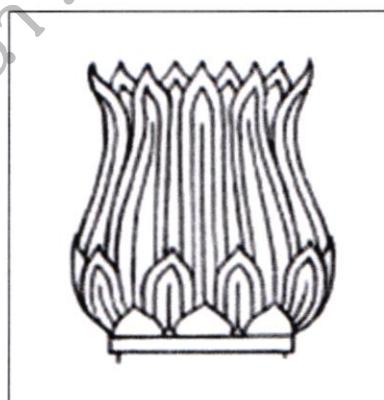
บัวหัวเสา ภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย (ภาพที่ 210) บัวหัวเสาซึ่งรองรับโครงสร้างหลังคาที่เป็นไม้แสดงลักษณะคล้ายบัวแวงหรือบัวจงกล (ภาพที่ 211-212) เนื่องมาจากมีลักษณะ

กลีบบัวยาวรี (สมคิด จิระทศนกุล. 2559 : 57) การทำบัวหัวเสาลักษณะเช่นนี้คงสืบทอดมาจากเสากายในอุโบสถทำเป็นทรงเหลี่ยมซึ่งอาจมีตั้งแต่สี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมย่อ มุนไม้แปด ย่อ มุนไม้สิบสอง ตัวอย่างเสาเหลี่ยมที่วัดมหาธาตุ (ภาพที่ 213) ดังได้กล่าวมาแล้ว

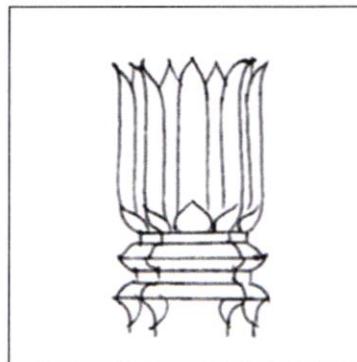
ภาพที่ 210 บัวหัวเสา บัวแวงหรือบัวจงกล

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดมหาไวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 211 ภาพลายเส้นบัวหัวเสา บัวแวงหรือบัวจงกล

ที่มา : project.rmutt. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 212 ภาพลายเส้นบัวແງ-ບັງຈາກ

ที่มา : project.rmutt. ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 213 เสาเหลี่ยมที่วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

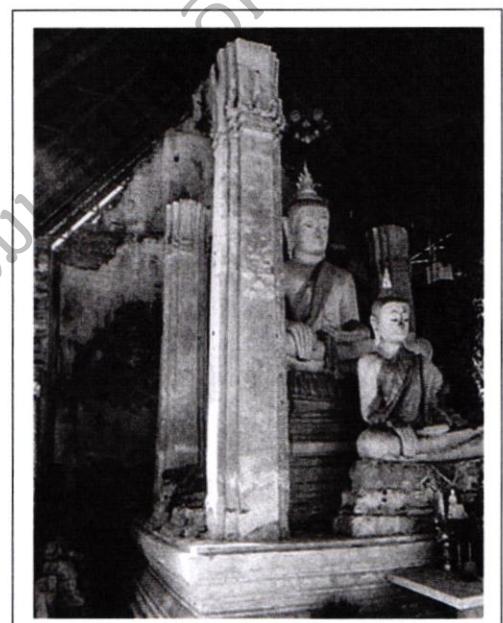
ที่มา: Painaidii. ออนไลน์. 2562.

ลักษณะการทำบัวหัวเสาบัวແງ หรือບັງຈາກ ດັ່ງໄດ້ກ່າວມາແລ້ວວ່ານີຍົມທໍາອູ້ໃນຊ່ວງ
ສມໍຍອຍຸຮຍາຕອນປລາຍ ຮັ້ງກາລພຣະເຈົ້າອູ້ຫົວທ້າຍສະ ມີຫຼາຍ ພ.ສ. 2251-2275 (ສັນຕິ ເລືກສຸຂຸມ
2557 : 127) ມີຕ້ວອຍ່າງສຳຄັນອູ້ທີ່ ວັດໄຊຍວັນນາຣາມ ຈັງຫວັດພຣະນຄຣສຣີອູ້ຮຍາ (ภาพທີ່ 214)
ວັດໄຟລ້ອມ ຈັງຫວັດເພີ່ງບູນ (ภาพທີ່ 215) ວັດປຣາສາທ (ภาพທີ່ 216-217)

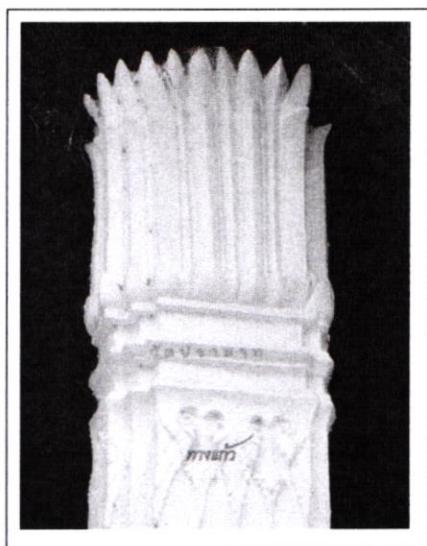
ภาพที่ 214 บัวแวง บัวหัวเสา วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพะเยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม. 2557.

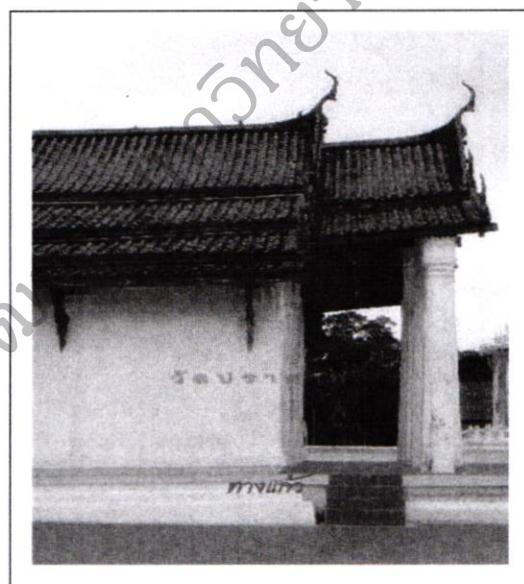

ภาพที่ 215 บัวแวง บัวหัวเสา วัดไฝล้อม จังหวัดเพชรบูรี

ที่มา : letscheckinmag. ออนไลน์. 2562

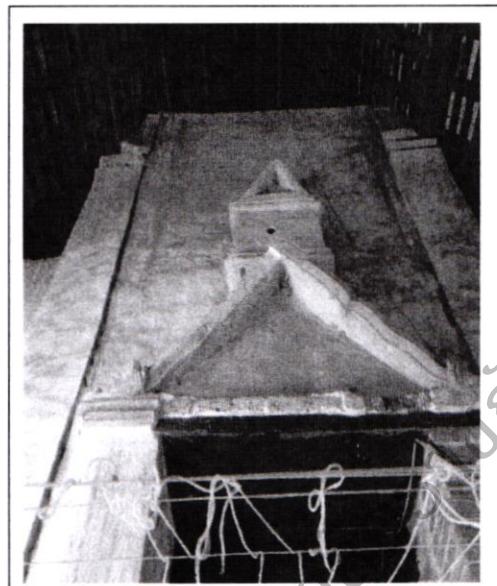
ภาพที่ 216 บัวแวง บัวหัวเส้า วัดปราสาท
ที่มา : Oknation. ออนไลน์. 2562.

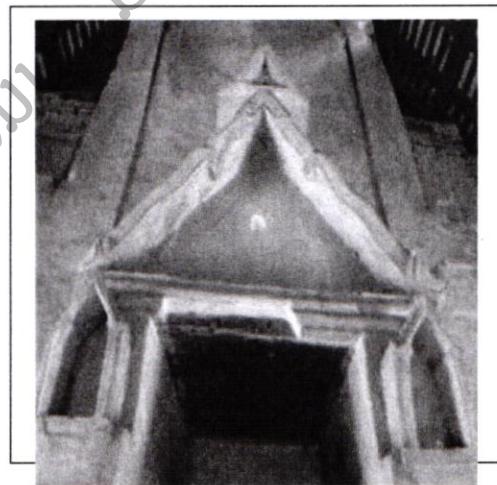
ภาพที่ 217 บัวแวง บัวหัวเส้า วัดปราสาท
ที่มา : Oknation. ออนไลน์. 2562.

กล่าวโดยสรุปการทำเสาลักษณะแปดเหลี่ยมและการบัวหัวเส้าเป็นบัวแวง หรือบัวจงกล
ภายในอุสิบกัดหมื่นໄวย เป็นลักษณะการทำรูปแบบศิลปตามชนบของสมัยอยุธยาตอนปลาย
ซึ่มหน้าต่าง ประดู่อุสิบกัดหมื่นໄวย

ซุ้มประตูและกรอบภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย ด้านมุขหน้าและมุขหลัง ทำเป็นซุ้มรูปสามเหลี่ยมหรือทรงจั่ว (ภาพที่ 218-219)

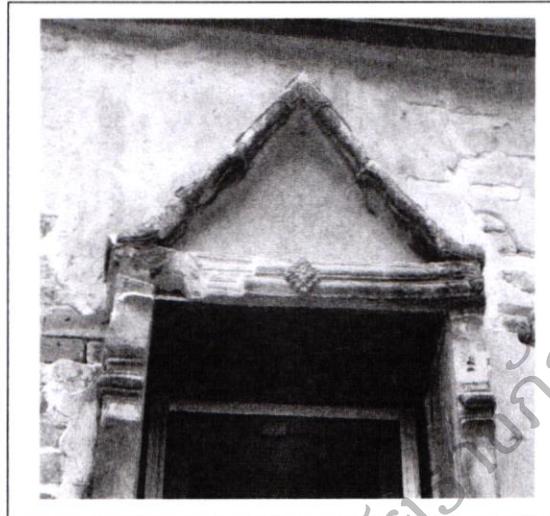

ภาพที่ 218 ซุ้มประตูและกรอบภายในอุโบสถ วัดหมื่นໄวย ด้านมุขหน้า
ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 219 ซุ้มประตูและกรอบภายในอุโบสถ วัดหมื่นໄวย ด้านมุขหลัง
ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
ซุ้มหน้าต่างทางด้านนอกอุโบสถวัดหมื่นໄวยทำเป็นซุ้มรูปสามเหลี่ยมหรือทรงจั่ว
แบบทรงบันแตกลง ด้วยมีนาคสะดุง มีบัวหัวเส้า (ภาพที่ 220) มีร่องรอยการประดับปูนปั้นในบางซุ้ม

คือจากจำนวนหน้าต่างห้องหมด 8 ช่องมีร่องรอยการประดับปูนปั้น 4 ช่อง อุโบสถทิศใต้และทิศเหนือ
ด้านมุขหน้าและมุขหลัง (ภาพที่ 221-222)

ภาพที่ 220 ชั้มหน้าต่างทางด้านนอกอุโบสถวัดหมื่นໄวย

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 221 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศใต้

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 222 อุโบสถวัดหมื่นໄวยทางทิศเหนือ

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

จากหลักฐานที่ปรากฏว่ารูปแบบการทำซุ้มหน้าต่างเริ่มเห็นเป็นรูปร่างที่ชัดเจน ในช่วงยุคอยุธยาตอนกลาง ราวดังแต่สมัยพระเจ้าปราสาททองเป็นต้นไป (สมคิด จิระทัศนกุล. 2546 : 226) ซึ่งก่อนหน้านั้นหากทำกรอบซุ้มนิยมทำล้อมพระพุทธรูปไว้เพื่อประดับกรอบซุ้มหน้าต่างและ ประตู ดังตัวอย่างต่อไปนี้ คือ

ซุ้มหน้าต่างประดุจแบบซุ้มบันแดลง สมัยพระเจ้าปราสาททอง
ซุ้มบันแดลง (สมคิด จิระทัศนกุล. 2546 : 228) ตัวอย่างซุ้มบันแดลงในสมัยนี้ คือ
ซุ้มประตูหรงบันแดลงที่ประดุจทางเข้าเมรุทิศด้วยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 223)

ภาพที่ 223 ซุ้มประตูทรงบันແຄลง ที่ประตูทางเข้าเมรุทิศวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : CUIR at Chulalongkorn University. ออนไลน์. 2562

ซุ้มหน้าต่างประตู แบบซุ้มบันແຄลง สมัยสมเด็จพระนราภิญ์มหาราช
ซุ้มบันແຄลงในสมัยพระนราภิญ์มหาราชนี้ยังปรากฏการทำซุ้มช้อน 2 ขั้น
และมีการเปิดช่องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีสัดส่วนที่สูงขึ้นด้วย พร้อมทั้งมีฐานลิงห์มาประกอบฐานของ
ซุ้มหน้าต่างด้วยเป็นครั้งแรก (สมคิด จิระทศนกุล. 2546 : 241) ตัวอย่างเช่น ซุ้มพระบัญชรถง
บันແຄลง พระที่นั่งดุสิตสวารค์อัญมหាបراສາທ จังหวัดลพบุรี (ภาพที่ 224)
เป็นที่น่าสังเกตว่าซุ้มหน้าต่างประตูตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนราภิญ์มหาราชเป็น
ต้นไปจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ หลักฐานที่ปรากฏจะพบว่าจะซับช้อนและมีการประดับมากขึ้น
ดังจะยกตัวอย่าง และจะกล่าวต่อไป

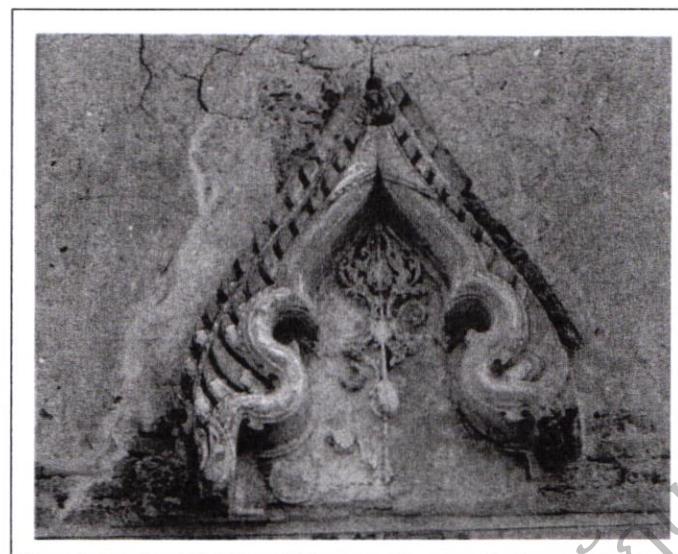

ภาพที่ 224 ชุมพระบัญชทรงบันແຄลง พระที่นั่งดุสิตศารีรักษ์วิมหาปราสาท จังหวัดลพบุรี

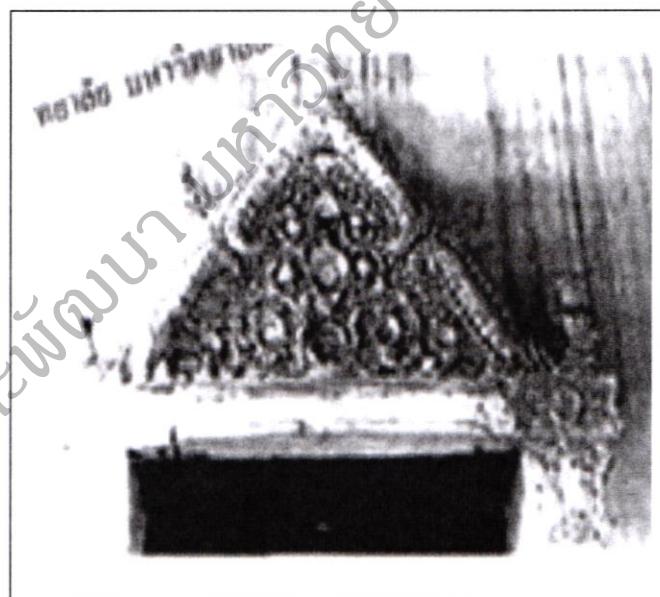
ที่มา : bloggongt. ออนไลน์. 2562

ชุมหน้าต่างประดุษสมัยพระพุทธศาสนา

ชุมหน้าต่างประดุษทรงบันແຄลง สมัยพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงเน้นการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมตามแนวทางประเพณีนิยม ในสมัยนี้จะมีลวดลายที่มีส่วนเว้าและมีความโค้งทึ่งดงมีตัวอย่างที่ ชุมประดุษทรงบันແຄลงพระอุโบสถวัดบรมพุทธาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 225) นอกจากนี้ยังมีชุมบันແຄลงที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกที่มีลายผักกูดแบบรือคโคงผสมไทย (สมคิด จิรชัยศักดิ์. 2546 : 253) มีตัวอย่างที่น่าสนใจ คือ ชุมประดุษทรงบันແຄลงพระอุโบสถวัดยางรนบุรี (ภาพที่ 226) (ซึ่งปัจจุบันถูกเปลี่ยนรูปแบบไปแล้ว)

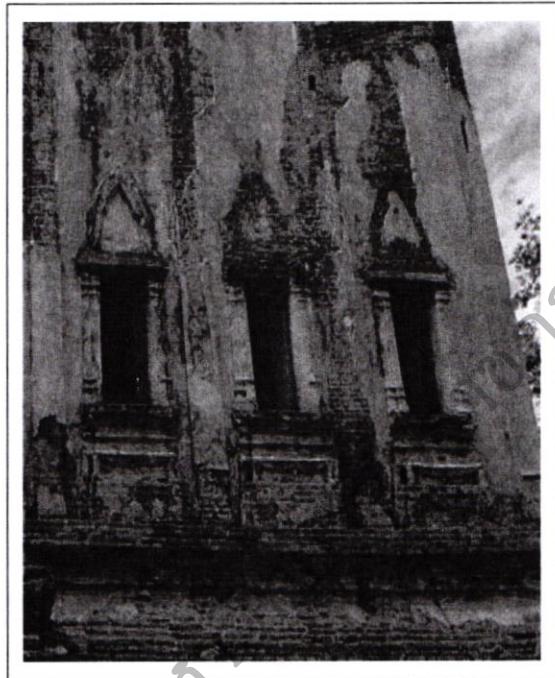
ภาพที่ 225 ชั้มประดุจทรงบันแตกงพระอุโบสถ วัดบรมพุทธาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. ออนไลน์. 2562

ภาพที่ 226 ชั้มประดุจทรงบันแตกงพระอุโบสถ วัดยาง ธนบุรี (ซึ่งปัจจุบันถูกเปลี่ยนรูปแบบไปแล้ว)
ที่มา : ศูนย์ข้อมูลเมืองโบราณ. ออนไลน์. 2562

ชั้มหน้าต่างประดุจสมัยพระเจ้าเสือ

ซุ้มหน้าต่างประดิษฐ์ทรงบันແຄลง สมัยพระเจ้าเสือ คงลักษณะซุ้มช้อน 2 ชั้นที่มีมาแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตัวอย่างเช่น ซุ้มหน้าต่างบันແຄลงพระอุโบสถวัดโพธิ์ประจำทับช้าง จังหวัดพิจิตร (ภาพที่ 227)

ภาพที่ 227 ซุ้มหน้าต่างบันແຄลงพระอุโบสถ วัดโพธิ์ประจำทับช้าง จังหวัดพิจิตร
ที่มา : paiduaykan. อ่อนไลน์. 2562.

สมัยรัตนโกสินทร์

ซุ้มประดิษฐ์หน้าต่างทรงบันແຄลงสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นการทำซุ้มประดิษฐ์หน้าต่างที่สืบทอดมาจากสมัยอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า นภากลัย คือเป็นแบบซุ้มช้อน 2 ชั้น กรอบซุ้มเล็กและบางลง มีบัวหัวเสา มีการทำซุ้มโค้งกลีบบัว มีการทำคาดเบื่อง (สมคิด จิระทศนกุล. 2546 : 289) ได้แก่ตัวอย่างที่ซุ้มหน้าต่างทรงบันແຄลงของ ห้อมณฑียธรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 228-229)

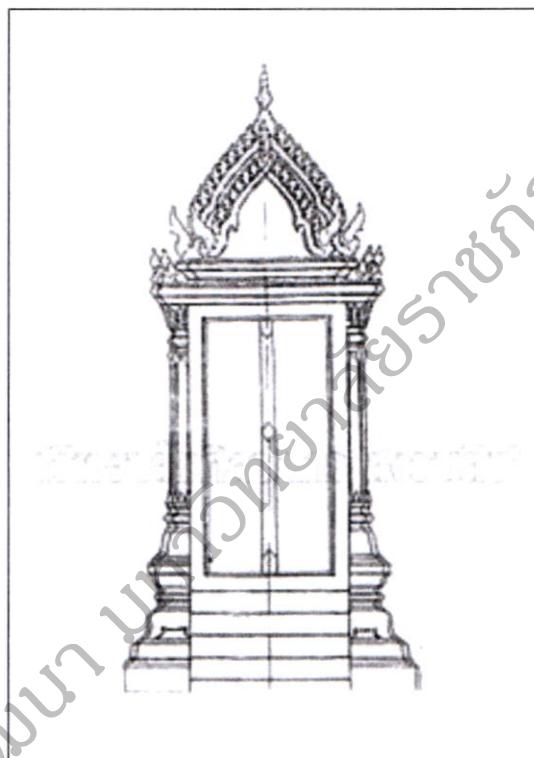

ภาพที่ 228 ชั้มหน้าต่างทรงบันไดลงของหอmnเตีຍරrrrm วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
กรุงเทพมหานคร
ที่มา : trueplookpanya. อุนไลน์. 2562

ภาพที่ 229 ชั้มหน้าต่างทรงบันไดลงของหอmnเตีຍරrrrm วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
กรุงเทพมหานคร
ที่มา : 418111-history-of-art-in-thailand. อุนไลน์. 2562

ชั้มประตูห្នาต่างทรงบันແຄลงสมัยพระสมเด็จพระนังเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการพัฒนาการที่มีรูปแบบเด่นชัดและมีลักษณะเฉพาะ (สมคิด จิระทศนกุล. 2546 : 294-295) กล่าวคือ ทำชั้มบันແຄลงเป็นแบบช้อน 2 ยก 2 หมายถึงการทำชั้มช้อนทับกันเป็น 2 มุข มีการใช้รัծเกล้า มีการใช้รัծเกล้ายกเทินกัน คล้ายบัวเชิงบาร์ มีนาคเบื่อน มีนาคปัก ตัวอย่างงานในสมัยนี้ได้แก่ ชั้มประตูอุโบสถวัดราชนัดดาaram (ภาพที่ 230)

ภาพที่ 230 ภาพลายเส้นชั้มประตูอุโบสถวัดราชนัดดาaram

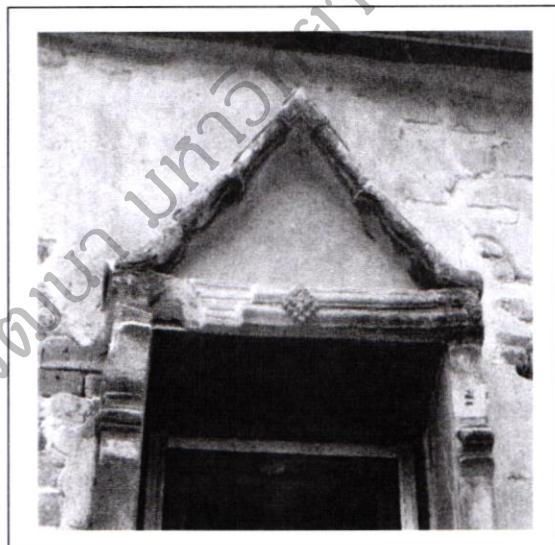
ที่มา : นิยมกศ สุขพลับพลา. 2546.

จากหลักฐานของรูปแบบของชั้มที่หน้าต่างประตูที่เริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางตั้งแต่สมัยพระเจ้าปราสาททองเป็นต้นไป รวมถึงรูปแบบชั้มหน้าต่างประตูแบบชั้มบันແຄลงด้วย จะเห็นได้ว่าจากหลักฐานที่นำมายกตัวอย่างจะทำให้เห็นได้ว่าเมื่อเข้าสู่สมัยอยุธยาตอนปลาย อาทิ เช่น สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระเพทราชา พระเจ้าเสือ จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ชั้มประตูหน้าต่างแบบชั้มบันແຄลงยังคงเป็นที่นิยมอย่างต่อเนื่องในงานสถาปัตยกรรมตั้งแต่อยุธยา

จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้สมัยรัตนโกสินทร์ยังได้รับรูปแบบมาจากอยุธยา แต่จะเพิ่มความวิจิตร บรรจงและมีความละเอียดซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

หากพิจารณาชั้มหน้าต่างประดุจของอุโบสถวัดหมื่นໄวย (ภาพที่ 231)

ที่มีลักษณะรูปแบบชั้มรูปสามเหลี่ยมหรือทรงจั่วแบบทรงบันแตกลงที่เรียบง่าย ทั้งนี้อาจมาจากการ ปัจจัยเช่น เรื่องการชำรุดหักพังหลุดหายตามกาลเวลา การซ่อมซ่อนทับของเดิม หรืออาจเป็น การลดทอนรูปแบบเนื่องด้วยปัจจัยทางภูมิศาสตร์ของการตั้งวัดที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอาณาจักร ในครั้งนั้นคือ อาณาจักรอยุธยาเมืองราชธานี คือกรุงศรีอยุธยา (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) ทำให้รับ รูปแบบตามแบบเมืองหลวงไม่ได้เต็มที่และสายสมบูรณ์วิจิตรบรรจงหรือแม้แต่หากพิจารณาจาก การตกแต่งอุโบสถของวัดในเขตเมืองนครราชสีมาที่น่าเชื่อว่าสร้างรวดสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชน เช่น วัดพระนารายณ์วรวิหาร วัดบึง หรือ วัดอีสาน ต่างมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับส่วนกลาง มากกว่าด้วย

ภาพที่ 231 ชั้มหน้าต่าง ประดุจของอุโบสถ วัดหมื่นໄวย

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัด นครราชสีมา

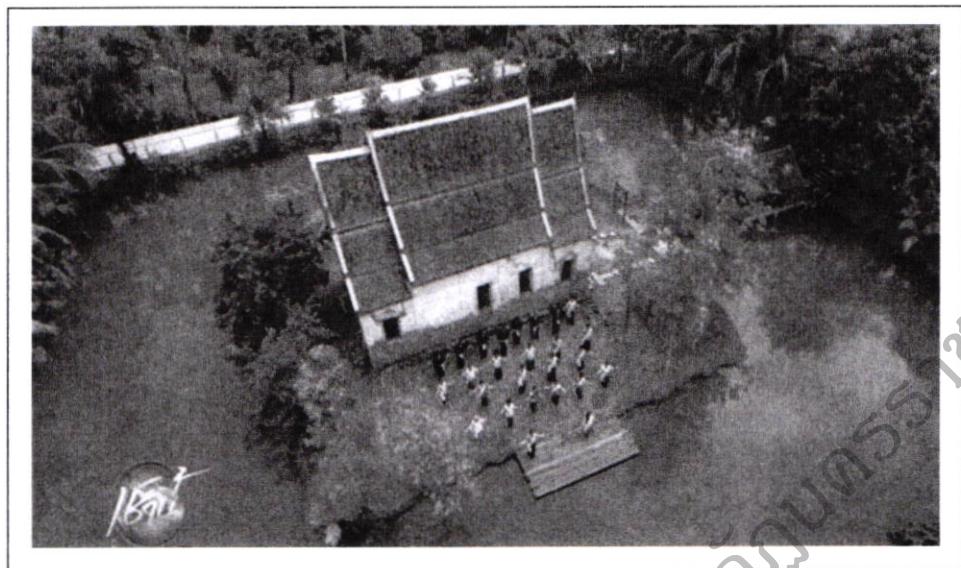
กล่าวโดยสรุปแบบของอุโบสถวัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัด นครราชสีมา ตั้งแต่ระบบแผนผังและการจัดระเบียบอาคาร เทคนิคการก่อสร้างอุโบสถลักษณะ

การก่ออิฐถือปูน ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ฐานอุโบสถก่ออิฐเป็นลักษณะโค้งลงตรงกลางที่เรียกว่า “ตกห้องช้าง” “หย่อนห้องช้าง” หรือ “ตกห้องสำเภา” “หย่อนห้องสำเภา การก่อผนังไปถึงหน้าบัน การเจาะช่องประตูทางเข้า ช่องแสง การประดับตกแต่งอุโบสถ ภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย ซึ่งได้แก่ เจดีย์ขนาดเล็กภายในอุโบสถเป็นเจดีย์ทรงเครื่อง เสาและบัวหัวเสาที่มีลักษณะคล้ายบัวแวงหรือ บัวจงกล ซึ่มหน้าต่างประตูภายในอุโบสถและด้านนอกอุโบสถวัดหมื่นໄวยเป็นรูปแบบซุ่มทรงบันเฉลง รูปแบบทางศิลปะดังกล่าวเนี้ยล้วนเป็นชนบความนิยมในสมัยอยุธยาตอนปลายหรือราชวงศ์ต่อมา พ.ศ.2172-2310 ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทศน์

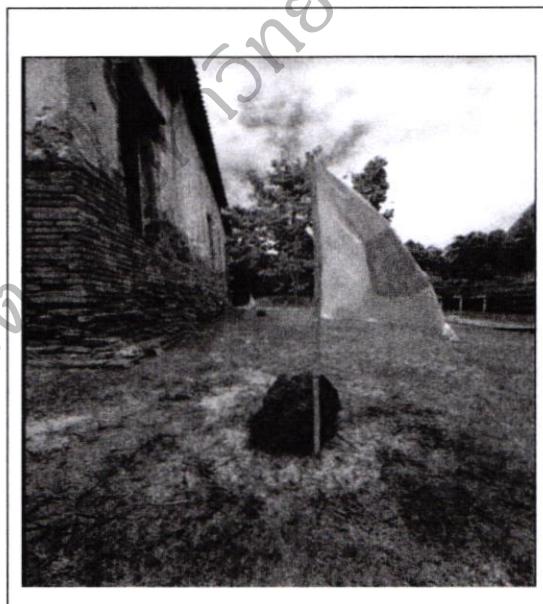
แต่หากใช้หลักฐานทางการก่อสร้างเทคนิคการก่ออิฐถือปูนซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างอุโบสถวัดหมื่นໄวยซึ่งเป็นเทคโนโลยีตั้งแต่ทศวรรษที่เริ่มเข้ามาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และหากพิจารณาจากรูปแบบอุโบสถวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาที่น่าจะสร้างในราชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้วจะเห็นได้ว่าอุโบสถวัดหมื่นໄวยน่าจะมีอายุสมัยหลังอุโบสถวัดต่างๆ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาด้วย ดังนั้นกล่าวโดยรวมสรุปได้ว่ารูปแบบอุโบสถวัดหมื่นໄwyn่าเชื่อได้ว่าเป็นรูปแบบอุโบสถที่มีมาตั้งแต่แต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งรูปแบบดังกล่าวมีรูปแบบการทำต่อเนื่องจนถึงช่วงปลายสมัยของอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ด้วย แต่ที่น่าสนใจอีกประการคือ รูปแบบของลวดลายประดับที่ปรากฏบนอุโบสถวัดหมื่นໄวยปรากฏ ลวดลายดอกพุดตานที่เป็นลวดลายที่นิยมสร้างสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 3 ซึ่งอาจเป็นไปได้ หรือไม่ว่าหน้าบันเดิมอาจเคยมีลวดลายตามแบบอยุธยาตอนปลายในลักษณะได้ลักษณะหนึ่ง แต่เมื่อ ต่อมาลวดลายของหน้าบันมีการหักหรือพังทลาย เสียหายทรุดโทรมจึงได้มีการทำลวดลายประดับใหม่ ขึ้นดังที่เห็นตามที่ปรากฏในปัจจุบัน

4.3.4 คติความเชื่อของอุโบสถกลางน้ำ

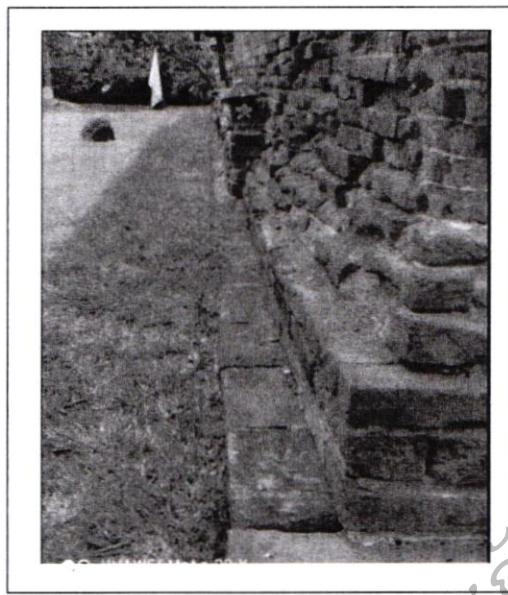
อุโบสถวัดหมื่นໄวยเป็นอุโบสถเดียว มีคุน้ำล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน คุน้ำที่ล้อมรอบ เป็นรูปสี่เหลี่ยม (ภาพที่ 232) มีเสมาหินศิลาแลงขนาดเล็กล้อมรอบ จำนวน 8 จุด ห่างจากตัวฐานอุโบสถประมาณ 1 เมตร หากนับจากบริเวณฐานอุโบสถรา 5.50 เมตร (ภาพที่ 233-234)

ภาพที่ 232 อุโบสถวัดหมื่นໄวย
ที่มา : mediastudio.ออนไลน์. 2562.

ภาพที่ 233 เสาหินศิลาและขนาดเล็กล้อมรอบอุโบสถวัดหมื่นໄวย
ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 234 เสมาหินศิลาและขนาดเล็กล้อมรอบอุบสถวัดหมื่นໄวย

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

อุบสถวัดหมื่นໄวยมีการสร้างอุบสถในลักษณะคล้ายรูปแบบที่สร้างขึ้นโดยมีน้ำล้อมรอบ ทั้งนี้เหมือนว่าจะใช้น้ำเป็นสิ่งกำหนดขอบเขตหรือเขตแดนสำหรับทำสังฆกรรมหรือเป็นการกำหนดขอบเขตของสีมาโดยใช้น้ำกำหนดซึ่งบางครั้งเรียกว่า “กัลยาณีสีมา” ซึ่งเป็นวิธีการที่ใช้วิธีผูกเรือขานาน ทดสอบที่เป็นโบสถ สำหรับวชในน้ำสีมา ซึ่งเหตุที่เรียกว่ากัลยาณีสีมาดังได้กล่าวมาก่อนแล้วเนื่องมาจากการใช้วิธีดังกล่าวทำกางแม่น้ำกัลยาณี ที่เมืองชัยวัฒนา ประเทศศรีลังกา(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศราনุวัตติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2505 : 161) (ภาพที่ 235)

ภาพที่ 235 วัดกัลยาณี โคลัมโบ ศรีลังกา

ที่มา : Thaijo. ออนไลน์. 2562.

อุโบสถกลางน้ำ ยังมีอีกชื่อที่ใช้เรียก คือ อุทกสีมา หรือ อุทกุเขปสีมา ซึ่งอาจหมายถึง สีมาที่อาศัยน่านน้ำเป็นสิ่งกำหนดเขตแดน หรือ สีมาที่กำหนดเขตขั้นในน้ำ (ฐานะกรณ์ เครือรัษฎา. 2560 : 31) ซึ่งตามพุทธบัญญัติเกี่ยวกับอุทกุเขปสีมา จะสังเกตได้ว่าพระพุทธองค์ทรงอนุญาตเพียงแค่แพหรือเรือแค่นั้น (มหาภูว. 2525 : 406)

ในเรื่องคติความเชื่อเรื่องอุโบสถกลางน้ำพบว่าที่ประเทศเมียนมาร์ มีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าธรรมเจดีย์ กษัตริย์มอญแห่งอาณาจักรหงสาวดี (ครองราชย์ พ.ศ. 2013-2035) ในสมัยนั้นพระเจ้าธรรมเจดีย์ ได้ส่งสมณทูตไปลังกาเพื่อทำการชำระพระพุทศาสนาและสมณวงศ์ทั้งด้านพิธกรรมและวินัยสงฆ์ เมื่อสมณทูตกลับมายังลังกา ได้จัดการการบวชพระสงฆ์ในเมืองมอญขึ้นมาใหม่ทั้งหมด โดยจำลองแบบอย่างสีมาน้ำของลังกาเพื่อความบริสุทธิ์สะอาด สร้างขึ้นในกรุงหงสาวดี คือสีมา กัลยาณี โคลัมโบ เมืองหงสาวดี โดยใช้เป็นสถานที่สำหรับอุปสมบทบวชพระ รวมทั้งนิมนต์พระสงฆ์จากประเทศใกล้เคียงให้เข้ามาทำการบวชใหม่อีกครั้งตัวอย่าง สีมาน้ำ หรือ อุโบสถกลางน้ำ ในประเทศไทย เมียนมาร์ได้แก่ วัดเกรนา หมู่บ้านเกรนา แขวงเมืองจายาก์ แหนมะโรเร่ช์ เมืองมะละหม่อง รัฐมอญ (ประเทศพม่า) (ภาพที่ 236)

ภาพที่ 236 อุทกสีมา สีมา น้ำ วัดเกรโน หมู่บ้านเกรโน แขวงเมืองจักษุก์แหนะโรร่อง เมืองมะละ
แหม่ง รัฐมณฑล (ประเทศไทย)

ที่มา : Thaijo. ออนไลน์. 2562

จากคติความเชื่อเรื่องอุโบสถกลางน้ำดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า สีมาน้ำตามความเชื่อของลังกาและวัฒนธรรมอยุนเนี่ยนมาเป็นเรื่องทำให้เกิดความบริสุทธิ์และสะอาดของการทำพิธีบวชหรือพิธีอุปสมบท ดังนั้นเมื่อไทยรับพุทธศาสนาจากทางลังกาแล้วคงมีคติความเชื่อว่าการทำพิธีบวชหรือพิธีอุปสมบทในอุโบสถกลางน้ำมีความบริสุทธิ์และสะอาดตามอย่างไปด้วย ดังนั้นในการสร้างอุโบสถด้วยหินที่มีลักษณะการสร้างอุโบสถไว้กลางน้ำ อาจเป็นไปได้ว่าคงได้รับคติดังกล่าวด้วยเช่นกัน

แต่อย่างไรก็ตามอุโบสถวัดหมื่นไวยมีเสนาสนिशิตาลงขนาดเล็กล้อมรอบ จำนวน 8 จุด เป็นการกำหนดเขต

ในการกำหนดเขต โดยการสมมตินี้ ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นความเห็นชอบและอธิบายขยายความเพิ่มเติมมาจากพระอรรถกถาจารย์ไม่ใช่พุทธบัญญัติ เนื่องด้วยสมัยพุทธองค์ไม่ได้มีการบัญญัติเอาไว้พระอรรถกถาจารย์ได้ทำการอธิบายขยายความตลอดจนวินิจฉัยเกี่ยวกับการกำหนดเขตสีมา (นิกรม มุนี. 2525 : 640-654) ซึ่งได้กำหนดวัตถุที่ควรจะใช้เป็นนิมิตโดยระบุไว้ในบาลี

อุรรถกถารรวมได้ 8 ชนิด (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรส. 2531 : 15) คือ ภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลาก หนทาง แม่น้ำ และน้ำ

หนึ่งในเรื่องที่วินิจฉัยมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนิมิตด้วยหิน โดยได้มี การอธิบายเพิ่มเติมดังนี้ คือ

“แม้ก้อนเหล็กก็นับว่าศิลาได้เหมือนกัน เพราะจะนั้น ศิลาก็เป็นชนิดเดียวกันนี้ก็ควรแต่ เมื่อว่าโดยขนาด ขนาดเท่าซ้างนับเป็นภูเขา เพราะจะนั้น ศิลาก็เป็นชนิดเดียวกันนั้นจึงไม่ควร ส่วนศิลาก็เป็นชนิดเดียวกับโคลเขื่อง กระเบื้องด้วยอย่างต่อ ขนาดเท่ากับก้อนน้ำอ้อย หนัก 32 ปอนด์ ก็ใช้ได้ (5 ชั่ง หรือ 3 กิโลกรัม) (มหาภู. 2525 : 390) สีมาย้อมหงังลงไปในเบื้องล่าง ลึกถึงน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด (มหาภู. 2525 : 409)

การเขียนคำอธิบายข้อวินิจฉัยนี้โดยส่วนใหญ่เขียนขึ้นโดยพระภิกษุชาวสิงห์แล้ว มี การส่งต่ออิทธิพลแห่งคติความเชื่อเหล่านี้สืบต่อกันมาจนถึงพระพุทธโคมาสจารย์

จากการกำหนดนิมิตด้วยหินดังกล่าวจะเห็นได้ว่าขนาดของศิลาหั้ง 8 ทิศ ที่ล้อมรอบอุโบสถวัดหมื่นໄวย มีลักษณะขนาดที่ใกล้เคียงและไม่น่าจะใหญ่ไปกว่า 3 กิโลกรัมของ การกำหนดนิมิตด้วยหินตามคำวินิจฉัยของพระอรรถาจารย์

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในการกำหนดเขตของอาرامในลังกามีว่าจะเป็นมหาวิหาร อภัยคีริวหาร หรือเขตวนาราม ซึ่งเป็นการกำหนดได้ตามพุทธบัญญัติพบว่ามีการใช้หลักหินในการกำหนดเขตพัทธสีมาปรากฏเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ว่า “
และเป็นที่น่าสังเกตว่าการใช้สีมาหลักหินในลังกามีได้จำกัดอยู่เพียงอุโบสถแต่ยัง พบร่วมกับในอาคารในรูปแบบอื่นๆ ด้วย (Bandaranayake. 1974 : 219) ดังนั้น คติของสีมาที่ จำเพาะเป็นการกำหนดเขตของอุโบสถจึงน่าจะเป็นคติที่ใช้กันในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ พม่า ไทย กัมพูชา ลาว (พิทยา บุนนาค. 2551 : 6)

การใช้ศิลาหรือหลักหินเป็นนิมิตหรืออาจเป็นเครื่องหมายเพื่อกำหนดเขตแห่ง สีมาปรากฏความนิยมในประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยทวารวดี และได้สืบท่องมาจนถึงปัจจุบัน (ศรีศักร วัลลีโภดม. 2518 : 89-119)

อุโบสถวัดหมื่นໄวยเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 6.50×12 เมตร ทำให้อุโบสถ วัดหมื่นໄวยมีขนาดย่อมๆไม่ใหญ่โต (ภาพที่ 237) ทั้งนี้คงสืบเนื่องมาจากธรรมเนียมในการสร้าง พระอุโบสถในข้อพระธรรมวินัยได้กล่าวไว้บางประการ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา

วชิรญาณวโรส. 2531 : 40) ได้แก่ เมื่อย้อนไปเมื่อครั้งพุทธกาลการทำสังฆกรรมนั้นจะถูกกำหนดโดยมีขอบเขตที่เรียกว่า สีมา “สีมา” ซึ่งตามพุทธบัญญัติกำหนดให้สีามีขนาดพื้นที่ไม่เล็กไปกว่า 21 หัตถ巴斯 (1 หัตถ巴斯 คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 1.25×1.25 เมตร) ไม่เกิน 3 โยชน์ เพื่อให้เพียงพอต่อพระสงฆ์จำนวน 21 รูป ได้นั่งประกอบพิธีสังฆกรรมร่วมกันได้ รวมถึงสามารถบรรจุราVASให้เข้ามาร่วมใช้พระอุโบสถได้พอสมควร เช่น การเข้ามาฟังเทศน์ การทำวัตรเข้าหรือวัตรค้ำ ฯลฯ และประการสำคัญ คือ หากทำขนาดพื้นที่เกิน 3 โยชน์ หรือ เล็กแคบจนทำให้ไม่เพียงพอต่อการนั่งหัตถ巴斯พระจำนวน 21 รูปจะนั่งได้ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2507 : 956) ก็เป็นสีમาวิบัติใช้การไม่ได้ (กลม ฉบับวัฒน. 2523 : 14) ดังนั้นการสร้างอุโบสถวัดหมื่นໄวยให้มีขนาดย่อม ๆ มีความพอดีกับจำนวนพระนั่ง 21 รูป และไม่ใหญ่มากนักน่าจะมาจากแนวความคิดพุทธบัญญัตินี้ไม่มากก็น้อยก็เป็นได้

ภาพที่ 237 อุโบสถวัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2561 ณ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

บทที่ 5

บทสรุปงานวิจัย

สรุปผลงานวิจัย

1. ผลของศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชนบ้านหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา พบร่วมกับความสำคัญทางประวัติศาสตร์ดังนี้ คือ

1.1. มีการปรากฏชื่อบ้านหมื่นໄวยบนเส้นทางโบราณจากกรุงเทพฯ ถึงเวียงจันทน์

จากการศึกษาพบว่าในปี พ.ศ.2369 รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) เจ้าอนุวงศ์ได้ก่อการที่จะมุ่งหมายเข้าตีกรุงเทพฯ ซึ่งเจ้าอนุวงศ์ยกทัพเข้าสู่เมืองนครราชสีมา เมื่อราชสำนักกรุงเทพฯ ได้รับทราบข่าวพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้สมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพยกทัพเป็นทัพหลวงขึ้นไปปราบเจ้าอนุวงศ์

โดยเส้นทางการเดินทัพหลวงของไทยไปยังเวียงจันทน์ของสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพในครั้งนี้ได้ใช้เส้นทางโบราณจากกรุงเทพฯ ไปยังเวียงจันทน์ ได้มีหลักฐานปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีที่แต่งขึ้นในสมัยนั้น เช่น จดหมายเหตุเรื่องระยะทางเดี๋ยวพระราชดำเนินกองทัพหลวง ตั้งแต่กรุงเทพฯ ถึงเมืองเวียงจันทน์ ปีจออัฐศก 1188 ฉบับนายพลพันธุ์มุเเพรภวัย จดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันท์ ใบบอก (หนังสือราชการของสยามที่ใช้มาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) และคำให้การที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เรียบเรียงขึ้นในเวลาต่อมา เช่น พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 ของเจ้าพระยาทิพกรวงศ์ (ข้า ชุนนาค)

ในส่วนของนิราศทัพเวียงจันท์ของหมื่น้อมเจ้าทับในกรมหลวงเสนีบริรักษ์ กล่าวถึงเรื่องทัพหน้า ส่วนของเนื้อหาที่เกี่ยวกับชื่อบ้านชื่อเมืองในทัพหลวงนั้นจะถูกระบุอยู่ในโครงนิราศ สมเด็จกรมพระยาเดชาดิศรสเด็จทัพไปเวียงจันทน์พระนิพนธ์สมเด็จกรมพระยาเดชาดิศร และทัพหลวงโดยสมเด็จกรมพระราชวังบวรศักดิพลเสพ ได้ระบุเรื่องการเดินทางทัพหลวงอย่างละเอียดในประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันท์

ทัพหน้า ทัพหลวง ทัพหลัง เมื่อเคลื่อนจากกรุงเทพฯ ได้ชุมนุมทัพที่เมืองนครราชสีมา และเมื่อทัพหลวงได้เคลื่อนตัวยกออกจากเมืองนครราชสีมา ปรากฏ “ระยะทางเดี๋ยว พระราชนำเดินกองทัพหลวง ตั้งแต่กรุงเทพฯ ถึงเมืองเวียงจันทน์ว่า”

“ครั้น ณ วันอาทิตย์ เดือน 6 แรม 3 ค่ำ เวลาช่วงโมง 1 กับ 4 นาที ยกจากเมืองนครราชสีมาถึงบ้านหมื่นໄวยทาง 75 เส้น”

จากการปรากฏข้อ บ้านหมื่นໄวย บนเส้นทางโบราณจากกรุงเทพฯ สู่เวียงจันทน์ ในเอกสารประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันท์ดังกล่าวทำให้รู้ว่าคงมีการเดินทางโดยผ่านเส้นทางนี้และการผ่านหมู่บ้านหมื่นໄวย ซึ่งน่าจะเป็นหนึ่งในเส้นทางที่ใช้ติดต่อเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ ถึงเวียงจันทน์ หรือเส้นทางที่ใช้ติดต่อระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวตามตั้งแต่รัชกาลที่ 3 เป็นอย่างน้อย และน่าเชื่อว่าก่อนหน้าเหตุการณ์ปราบเจ้าอนุวงศ์เส้นทางสายนี้ที่อาจเป็นเส้นทางที่ผ่านบ้านหมื่นໄวยคงเป็นเส้นทางสำคัญที่ใช้เดินทางติดต่อแลกเปลี่ยนทางสังคม วัฒนธรรม มา ก่อนหน้านั้นตั้งแต่สมัยทวารวดีมาแล้ว ทั้งเป็นการติดต่อระหว่างดินแดนในประเทศไทยด้วยกัน เช่น กรุงเทพฯ และนครราชสีมา ภาคกลางและภาคอีสาน รวมทั้งประเทศไทยติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดังหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สะท้อนความสัมพันธ์ของภาคกลางและภาคอีสาน เช่น ธรรมจักรหินลอยตัว เมืองโบราณเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา, พระพุทธรูปนครราชสีมาศิลปะทวารวดี, พระพิมพ์ในอีสาน, จารึกมอยุ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์สำคัญที่สะท้อนความสัมพันธ์ของประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวผ่านปัจจัยการ robbed การส่งส่วยส่งเครื่องบรรณาการ การเข้าร่วมพิธีการถวายตัว การเข้ามาศึกษาเล่าเรียน โดยน่าเชื่อว่าใช้เส้นทางโบราณในการเดินทางไปมาสู่กัน ตั้งแต่สมัยอยุธยา จนบุรี และรัตนโกสินทร์

1.2 การปรากฏข้อ ด่านหมื่นໄวย ในหนังสือวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์

จากการศึกษาพบว่ามีหลักฐานทางด้านหนังสือวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ดับล หมื่นໄวยหรือชุมชนหมื่นໄวย ปรากฏข้อ “ด่านหมื่นໄวย”อยู่ในหนังสือ “สภาพเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน” ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ในตอนที่ 25 เจ้าล้านช้างถวายนางสร้อยทองแก่พระพันวชา จากทั้งหมด 43 ตอน และเทียบเคียงเรื่องราวกับสถานการณ์ในประวัติศาสตร์ของไทยคือสมัยอยุธยาและล้านช้างแล้ว ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันจะเริ่มตั้งแต่ช่วงสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ต้นสมัยจนบุรี ส่วนช่วงยุคสมัยที่มีความสัมพันธ์ลักษณะที่ล้าวต้องอ่อนน้อมจะอยู่ในช่วง

ของพระนเรศวรมหาราช สมัยสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังนั้นในช่วง สมัยที่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของฝ่ายไทยและลาว รวมถึงช่วงที่ลาวอ่อนน้อมต่อไทยนี้ น่าเชื่อว่าหาก เหตุการณ์ที่อยู่ในชาตตอนเจ้าล้านช้างถวายนางสร้อยทองแก่พระพนवาขามีเค้ามาจากประวัติศาสตร์ ของไทยและลาวยู่บ้างก็น่าจะเกิดในช่วงยุคสมัยดังกล่าวด้วย

นอกเหนือในการเป็นเมืองหน้าด่านของด่านหมื่นໄວ ดังปรากฏในบทเสภาขันช้าง
ขุนแผน ในตอนที่ 25 เจ้าล้านช้างถวายนางสร้อยทองแก่พระพนวชา

ถึงลำพ้าซึ่รือกทาง

ถึงบ้านด่านໂຄราชສົມາ

ซักม้าสะบัดย่างมากกลางป่า

เข้าหาช้างบ้าน ด่านหมื่นໄວ

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าเมืองนครราชสีมาถือเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญ และเป็นฐานกำลังของอยุธยาในการควบคุมเมืองต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มสมัยสมเด็จ พระนเรศวรมหาราช ดังนั้นการมีด่านต่าง ๆ ในนครราชสีมา รวมถึงด่านหมื่นໄวยซึ่งเป็นหนึ่งในด่านที่ เป็นจุดเข้าออกของไทยกับลาว สันนิษฐานว่าจะมีมาแล้วตั้งแต่สมัยพระนเรศวรมหาราช

2. ผลของศึกษารูปแบบและคติความเชื่อของอุโบสถกลางน้ำ วัดหมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

2.1 รูปแบบของอุโบสถวัดหมื่นໄวย

2.1.1 แผนผังและการจัดระเบียบอาคาร

อุโบสถวัดหมื่นໄวยเป็นอุโบสถเดียว หันไปทางทิศตะวันออก แผนผังอุโบสถ เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีลักษณะการก่ออิฐถือปูน ขนาดอุโบสถ 6.50×12 เมตร คูน้ำที่ล้อมรอบเป็นรูป สี่เหลี่ยม ล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน

ลักษณะของรูปแบบแผนผังและการจัดระเบียบอาคารเป็นไปตามรูปแบบ ตามความนิยมในการสร้างอุโบสถในสมัยอยุธยาตอนปลาย คือ การสร้างอุโบสถหลังเดียวโดด ๆ อุโบสถเป็นหลักสำคัญของวัด สิ่งก่อสร้างอื่น ๆ เช่น พระวิหารและพระเจดีย์ลดความสำคัญลง อุโบสถ มีขนาดไม่ใหญ่

2.1.2 เทคนิคการก่อสร้างอุโบสถ

2.1.2.1 ฐานอุโบสถ

อุบสตวัดหมื่นໄวย มีลักษณะการก่ออิฐถือปูน ส่วนตัวฐานอุบสต

ก่อเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ฐานอุบสตมีเค้าการก่ออิฐเป็นลักษณะโค้งลงตรงกลางซึ่งอาจเรียกว่า “ตกท้องช้าง” “หย่อนท้องช้าง” หรือ “ตกท้องสำเภา” “หย่อนท้องสำเภา”

ซึ่งรูปแบบของการก่อฐานบัวลูกแก้วอกไก่ และฐานอุบสตเป็นลักษณะโค้งลงตรงกลางซึ่งอาจเรียกว่า “ตกท้องช้าง” “หย่อนท้องช้าง” หรือ “ตกท้องสำเภา” “หย่อนท้องสำเภา” เป็นลักษณะเฉพาะของอุบสตสมัยอยุธยาตอนปลาย

การสร้างฐานอุบสตลักษณะเช่นนี้ปรากฏที่อุบสตภายในจังหวัดนครราชสีมาซึ่งสมัยอยุธยาตอนปลายด้วยเช่นกัน อาทิ เช่น อุบสตวัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา อุบสตวัดอิสาณ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

2.1.2.2 การก่อผนังถึงหน้าบัน การเจาะช่องประตูทางเข้า ช่องแสง หน้าบัน

ทางด้านหน้าของอุบสตวัดหมื่นໄวย ด้านทิศตะวันออก ก่อผนังลักษณะทึบหรือการก่อผนังไปจนถึงหน้าบันที่ประดับลายด้วยเครื่องไม้มและประดับกระจก มีการเจาะช่องประตูทางเข้าโดยทำบันไดทางขึ้นจำนวน 3 ขั้นเพื่อเป็นทางขึ้นจำนวน 2 ช่องประตู บานประตูเป็นไม้

การก่อผนังถึงหน้าบัน

การก่อผนังถึงหน้าบัน จัดเป็นรูปแบบการก่อสร้างอุบสตในช่วงอยุธยาตอนปลาย ที่มีการพัฒนาทางสถาปัตยกรรมจากแบบประเพณีเดิมไปเป็นแบบที่ได้รับอิทธิพลตัวต่ำต่ำ โดยมีเทคโนโลยีการก่อสร้างแบบสมัยใหม่ มีการใช้เทคนิคการก่อสร้างโดยสร้างอาคารและการรับน้ำหนักของผนัง (load Bearing Wall) ซึ่งมีการผสมผสานระหว่างรูปแบบอาคารแบบไทย และอาคารแบบตัวต่ำต่ำ มาตั้งแต่ช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

นอกจากนี้ยังพบว่าลักษณะรูปแบบการก่อผนังไปจนถึงหน้าบันยังปรากฏในอุบสตวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ที่สันนิษฐานว่าสร้างราวสมัยสมเด็จพระนราจันทร์ได้แก่ อุบสตวัดพระนารายณ์มหาราช อุบสตวัดบึง อุบสตวัดบูรพ์ ด้วย

การเจาะช่องประตูทางเข้า

อุบสตวัดหมื่นໄวยมีการเจาะช่องประตูทางเข้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า 2 ช่องประตู มีการเจาะช่องแสงทำเป็นหน้าต่างทางผนังทิศเหนือและทิศใต้รวมจำนวน 8 ช่อง ในการศึกษาพบว่าอุบสตวัดหมื่นໄวย ได้ใช้เทคโนโลยีการก่อสร้างอาคารและการรับน้ำหนักของผนัง

(load Bearing Wall) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากตะแหน่งที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยุคอยุธยาตอนปลาย จึงทำให้มีการเจาะผนัง ช่องแสง ช่องประตูรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่มีขนาดกว้างและใหญ่

หน้าบัน

หน้าบันอุโบสถวัดหมื่นໄวย ประดับลวดลายด้วยเครื่องไม้และบรรจุตัวกระจาด มีการปรากภูลวดลายดอกไม้พันธุ์พุก kazak ล้ายกับลักษณะลายดอกพุดตาน ในการตกแต่งลวดลายลักษณะเช่นนี้มีความนิยมราษฎร์ในศตวรรษที่ 3

การประดับตกแต่งอุโบสถ

2.1.3.1 ภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย

เจดีย์ประดับ

จากการศึกษาพบว่าลักษณะรูปแบบเจดีย์ภายในอุโบสถมีลักษณะรูปแบบเจดีย์ทรงเครื่อง ซึ่งเป็นเจดีย์ที่นิยมสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย เนื่องจากมีองค์ประกอบทางรูปแบบศิลปะ คือ การมีลักษณะที่มีบัวทรงคลุมรองรับทรงระฆัง ต่อด้วยฐานสิงห์รองรับ

เสา บัวหัวเสา ภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย

เสาภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย ลักษณะเป็นเสาไม้ จำนวน 4 ต้น รูปทรงเสาเป็นเสาแปดเหลี่ยม

บัวหัวเสา ภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย ที่เป็นไม้แสดงลักษณะคล้ายบัวแวง หรือบัวจงกล เนื่องมาจากมีลักษณะกลีบบัวยวารี การทำบัวหัวเสาภายในอุโบสถทำเป็นทรงเหลี่ยมซึ่งอาจมีตั้งแต่สี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้แปด ย่อมุมไม้สิบสอง ลักษณะการทำบัวหัวเสาบัวแวง หรือบัวจงกล พบว่านิยมทำอยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย

ชุมชน้ำต่าง ประดูอุโบสถวัดหมื่นໄวย

ชุมประดูและกรอบภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย ด้านมุขหน้าและมุขหลัง และทางด้านอกอุโบสถวัดหมื่นໄวยทำเป็นชุมรูปสามเหลี่ยมหรือทรงจั่ว รูปแบบทรงบันแตกลงแบบเรียบง่าย ชุมหน้าต่างประดูทรงบันแตกลงเริ่มมีปรากภูตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย หากแต่การทำชุมหน้าต่างประดูทรงบันแตกลงของอุโบสถวัดหมื่นໄวยที่มีลักษณะที่เรียบง่าย อาจมาจากการหลายปักจัยเช่นเรื่องการชำรุดหักพังหลุดหายตามกาลเวลา การซ่อมซ่อนทับของเดิม หรืออาจเป็นการลดทอนรูปแบบ

เนื่องด้วยปัจจัยทางภูมิศาสตร์ของการตั้งวัดที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอาณาจักร ทำให้รับรูปแบบตามแบบเมืองหลวงไม่ได้เต็มที่และสายสมบูรณ์วิจิตรบรรจง

กล่าวโดยสรุปรูปแบบของอุโบสถวัดหมื่นໄวย ทำบทมีน้ำย จำกao เมืองจังหวัดนครราชสีมา ตั้งแต่ระบบแผนผังและการจัดระเบียบอาคาร เทคนิคการก่อสร้างอุโบสถลักษณะการก่ออิฐถือปูน ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ฐานอุโบสถก่ออิฐเป็นลักษณะโค้งลงตรงกลางที่เรียกว่า “ตกห้องช้าง” “หย่อนห้องช้าง” หรือ “ตกห้องสำเภา” “หย่อนห้องสำเภา” การก่อผนังถึงหน้าบัน การเจาะช่องประตูทางเข้า ช่องแสง การประดับตกแต่งอุโบสถ ภายในอุโบสถวัดหมื่นໄวย ซึ่งได้แก่ เจดีย์ประดับ ซึ่งลักษณะรูปแบบเป็นเจดีย์ทรงเครื่อง เสาและบัวหัวสามีลักษณะคล้ายบัวแวงหรือบัวจิก ชั้นหน้าต่างประตูภายในอุโบสถและด้านนอกอุโบสถวัดหมื่นໄวยรูปแบบชั้นทรงบันแตกลงรูปแบบทางศิลปะตั้งกล่าวนี้ล้วนเป็นชนบความนิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย หรือรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2172-2310 ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์.

แต่หากใช้หลักฐานทางการก่อสร้างเทคนิคการก่ออิฐถือปูนซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างอุโบสถวัดหมื่นໄวย ซึ่งเป็นเทคโนโลยีตะวันตกที่เริ่มเข้ามาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และมองรูปแบบอุโบสถวัดในเขตจังหวัดนครราชสีมาที่น่าจะสร้างในสมัยพระนารายณ์แล้วจะเห็นได้ว่า อุโบสถวัดหมื่นໄwyn น่าจะมีอายุสมัยหลังวัดต่างๆ มาเล็กน้อย ซึ่งคงตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นไป ส่วนหน้าบันอุโบสถจัดหมื่นໄวยปรากภูวดลายดอกพุดตานที่เป็นลวดลายที่นิยมสร้างสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 3 ซึ่งอาจเป็นไปได้หรือไม่ว่าหน้าบันเดิมอาจเคยมีลวดลายตามแบบอยุธยาตอนปลายในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง แต่เมื่อต่อมาลวดลายของหน้าบันมีการหักหรือพังทลาย เสียหายทรุดโทรมจึงได้มีการทำลวดลายประดับใหม่ขึ้นดังที่เห็นตามที่ปรากฏในปัจจุบัน

2.2. คติความเชื่อของอุโบสถกลางน้ำ วัดหมื่นໄวย

อุโบสถวัดหมื่นໄวยเป็นอุโบสถเดียว มีคุน้ำล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน คุน้ำที่ล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีเสมาหินศิลาและขนาดเล็กล้อมรอบ จำนวน 8 จุด ห่างจากดัวฐานอุโบสถประมาณ 1 เมตร หากนับจากบริเวณฐานอุโบสถราوا 5.50 เมตร

จากการศึกษาพบว่าคติความเชื่อเรื่องการสร้างอุโบสถกลางน้ำเป็นความเชื่อของลังกาและวัฒนธรรมมอญในเมียนมาร์เพื่อทำให้เกิดความบริสุทธิ์และสะอาดของการทำพิธีบวชหรือพิธีอุปสมบท และเมื่อไทยรับพุทธศาสนาจากทางลังกาแล้วคติความเชื่อว่าการทำพิธีบวช

หรือพิธีอุปสมบทในอุโบสถกลางน้ำมีความบริสุทธิ์และสะอาดจึงตามมาด้วย ดังนั้นในการสร้างอุโบสถ วัดหมื่นໄวยที่มีลักษณะการสร้างอุโบสถไว้กลางน้ำ อาจเป็นไปได้ว่าคงได้รับคติดังกล่าวด้วยเช่นกัน อุโบสถวัดหมื่นໄวยมีเสาหินศิลาลงขนาดเล็กล้อมรอบ จำนวน 8 จุด

โดยเป็นการกำหนดเขตจากการอธิบายขยายความของพระอรรถกถาจารย์ไม่ใช่พุทธบัญญัติ ทั้งนี้ ศิลาลงจัดอยู่ในบาลีอรรถกถาที่อธิบายไว้ใน 8 ชนิด คือ ภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้ จอมป่วย หนทาง แม่น้ำ และน้ำ

การกำหนดนิmitด้วยหินหรือศิลาได้มีการอธิบายเพิ่มเติมเรื่องขนาดด้วยโดยกำหนดอย่างต่ำ ขนาดเท่ากับก้อนน้ำอ้อย หนัก 32 ปะละ ก็ใช้ได้ (5 ชั่ง หรือ 3 กิโลกรัม) และจาก การศึกษาพบว่าขนาดของศิลาทั้ง 8 ทิศที่ล้อมรอบอุโบสถวัดหมื่นໄวย มีลักษณะขนาดที่ใกล้เคียงและไม่น่าจะใหญ่ไปกว่า 3 กิโลกรัม

คติของสีมาที่เป็นการกำหนดเขตของอุโบสถน่าจะเป็นคติที่ใช้กันในดินแดน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ พม่า ไทย กัมพูชา ลาว ทั้งนี้การใช้ศิลาหรือหิน เป็นนิมิตหรืออาจ เป็นเครื่องหมายเพื่อกำหนดเขตแห่งสีมา ปรากฏความนิยมในประเทศไทยมานั้นแต่สมัยทวารวดี และได้สืบท่องมาจนถึงปัจจุบัน

การสร้างอุโบสถวัดหมื่นໄวยให้มีขนาดย่อม ๆ มีความพอดีกับจำนวน พระนั้ง 21 รูป และไม่ใหญ่มากนักน่าจะมาจากเพื่อต้องการให้สอดคล้องตามแนวความคิดพุทธ บัญญัติที่กำหนดให้สีมานีขนาดพื้นที่ไม่เล็กไปกว่า 21 หัตถบาศ ไม่เกิน 3 โยชน์ เพื่อให้เพียงพอต่อ ประสงค์จำนวน 21 รูป ก็เป็นได้

บรรณานุกรม

- กรรมการศาสนา. (2525). ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 1. กรุงเทพฯ : กรมศาสนา.
- . (2526). ประวัติวัดสำคัญทางพุทธศาสนาตอน 3. กรุงเทพฯ : กรมศาสนา.
- กรมศิลปากร. (2505). กวีหมายตราสามดวง เล่ม 1. กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- . (2511). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 21 (ภาคที่ 35 และ 36). กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- . (2512). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 39 (ภาคที่ 64 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทน์มาศ (เจม). กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- . (2516). พระราชนพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- . (2527). ศิลารักษ์กหลักที่ 1 ຈາກສົມຍໍສູໂທ້ທີ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- . (2558). ปกินกะศิลปวัฒนธรรม เล่ม 21. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย. (2542). วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดนครราชสีมา.
- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. (ม.บ.ป.). เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้มเอกสารกระทรวงมหาดไทย ที่ ม.46/1 เรื่อง “หนังสือราชการของมหาดไทยบอกข้าหลวงเมืองนครราชสีมา.
- กุลพันธุ์ จันทร์โพธิ์ศรี. (ม.บ.ป.). ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ของประติมารมสำริดจากบ้านฝ่าย担任 ไทยสามคศ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์.
- ชีรัตน์ ไรวรัตน์. (2532). ความสำคัญทางการเมืองของเมืองนครราชสีมา : บทบาทของเจ้าเมืองตระกูล ณ ราชสีมา ระหว่าง พ.ศ.2325-2388. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร.
- คลอริซ เวลส์. (2519). การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ แปลโดยกาญจน์สมเกียรติกุล และยุพา ชมจันทร์. พระนคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- จาธุณี อินเนิดฉาย. (2505). “โบสถ์และวิหารในประเทศไทย” ใน วิวัฒนาการพุทธสถานไทย เจ้าพระยาทิพกรวงศ์ และสมเด็จ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชนพงศาวดาร

กรุงรัตนโกสินทร์ เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.

จากรูป อินเดียด้วย. (2533). โภสต์และวิหารในประเทศไทยในวิวัฒนาการพุทธสถานไทย.

กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

เจ้าพระยาทิพารวงศมหอกษาธิบดี (ข้า บุนนาค). (2538). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 3. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

เจ้าพระยาทิพารวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2505).

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1. กรุงเทพฯ :
คลังวิทยา.

จุ่มพล เพิ่มแสงสุวรรณ. (ม.ป.ป.) “พระอุโบสถและพระวิหารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกตามมัยอยุธยา
ตอนปลาย พ.ศ.2199-2300” บทความในวารสาร หน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์
สถาปัตยกรรมสถาปัตยกรรมไทย.

———. (2548). รายงานวิจัยเรื่อง พระอุโบสถแบบอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2199-2310)
ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. มหาสารคาม : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
ผังเมืองและนิมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

“จดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันท์” (2469). พระนคร : โสภณทิพพรจนาก.

ชาลิต อธิปัตยกุล. (2555). แผนผังและรูปแบบอุโบสถในประเทศไทยกับความโヨงไยในลิมอีสาน.
มหาสารคาม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

โชติ กัลยาณมิตร. (2539). สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม.

———. (2518). พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวนেื่อง. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
อนกฤต ลือสุวรรณ. (2546). การศึกษาคดิความเชื่อของชุมชนโบราณสมัยทวารวดี ชุมชนลุ่ม
แม่น้ำแม่กลองและท่าจีน กรณีพระพิมพ์. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชา¹
โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ธีร์ชัย บุญมารรอม. (2536). ประวัติศาสตร์สังคมอีสานตอนบน พ.ศ.2318-2450. มหาสารคาม :
คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.

ฐานกรรณ์ เครื่อรัษฎา. (2560). “อุทกสีมา : วิวัฒนาการแพขนานสู่อุโบสถกลางน้ำในวัฒนธรรม
ล้านนา” ใน วารสาร หน้าจั่ว. 32 (2017) : มกราคม - ธันวาคม 2560.

นิติพันธุ์ ศิริทรัพย์. (2524). พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดีที่นครปฐม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

“นิราศเวียงจันทร์” (2544). กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

น.ณ.ปagan. (2543). หน้าบัน เอกลักษณ์คิลปะสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

ปัทมา วิชิตจรูญ. (2543). การศึกษาแผนผังวัดสมัยอยุธยาในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปิยมาศ สุขผลบพลา (2546). การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมพระอารามหลวงรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว : กรณีศึกษาวัดเพชรบุรีารามวรวิหาร วัดราช

นัดดาaramวรวิหาร วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิต

วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เปี่ยม บุญยะโชค. (2513). “การสร้างโบสถ์และอาสนิสงค์การสร้าง” ใน ประมวลหลักไหรศาสตร์

กับมูลเหตุของศาสตร์และพิธีกรรมโทร. พระนคร : เกษมบรรณกิจ.

“ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4 (ประชุมพงศาวดาร ภาค 4 ตอนปลาย และ ภาค 5)” (2506).

พระนคร : ครุศภा.

ประวัติศาสตร์ ชูวิเชียร. (2559). วัดร้างในบางกอก. กรุงเทพ : มติชน.

ประมวล เหม彭ยพันธ์. (2546). ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา :

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา.

ประเสริฐ ณ นคร. (2514). “ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย.” ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์

ไทยและเรื่องของเกลือ (ไม่) เดิม พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายบุญเรือง ณ นคร ณ เมรุวัดพระครรัตนมหาธาตุบางเขน วันที่ 31 ตุลาคม

พ.ศ. 2514. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย.

ปรีชาภาณุ ภวิระติง. (2548). “ใบเสมาวัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา” ศิลปศาสตร

มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2548.

ผาสุข อินทรารุษ. (2543). รายงานการขุดค้นเมืองพ้าเดดสังย่าง. นครปฐม : สถาบันวิจัย
และพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

_____. (2543). รายงานการขุดค้นเมืองโบราณพ้าเดดสังย่าง อำเภอคลาไสye จังหวัด
กาฬสินธุ์. นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

“พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน นครหลวงกรุงเทพ” (2515).
ธนบุรี : โรงพิมพ์โพธิ์สามต้นการพิมพ์.

พงษ์ศักดิ์ นิลวร. (2560). เอกสารประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย.
นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.

พระชา สินสวัสดิ์. (2521). ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเวียงจันทน์ในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2367-2370. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัย
ศิลปากร สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และฉลวย จากรุกานานนท์. (2532). “พระพิมพ์ดินเผาวัดครโคษาลพบุรี”.
ศิลปากร. 32(6) มกราคม-กุมภาพันธ์ 2532.

พระธรรมปีภูก (ป.อ.ปยุตโต). (2539). จาริกบุญจริยธรรม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2516). พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชนัตถเลขา
เล่ม 2. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.

พระพรหมเทวนุเคราะห์, เจ้า แฉะราชวงศ์เมืองนครจำปาศักดิ์. (ม.ป.ป.). “ตำนานเมืองนคร
จำปาศักดิ์” ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43 (ประชุมพงศาวدار ภาค 69-70). กรุงเทพฯ :
คุรุสภา.

“พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทน์นุมาศ (เจิม). ใน ประชุมพงศาวดาร เล่มที่
38” (2512). ม.ป.ท. : ม.ป.ป.

“พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ใน คำให้การกรุงเก่า คำให้การ
ขุนหลวงหาวด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ”
(2517). ม.ป.ท. : ม.ป.ป.

“พระยาโบราณราชธานินทร์, เรื่องกรุงเก่า ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 37” (2512). ม.ป.ท. :
ม.ป.ป.

พิทยา บุนนาค. (2551). เสมา สีมา : หลักสีมาในศิลปะไทยสมัยอยุธยาช่วงหลังเสี้ยกรุง

ครั้งแรกถึงครั้งหลังและกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

เพ็ชร์ปานี, พระยา. (2547). จดหมายเหตุเรื่องมณฑลครราชาสีมา. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพารฒนagar.

มยุรี วีรประเสริฐ. (2545). “หลักฐานทางประวัติศาสตร์และหลักฐานโบราณคดีในประเทศไทย” ใน สว่าง.เลิศฤทธิ์โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือครูสังคมศึกษา.

มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. (2536). ขุนนางอยุธยา. กรุงเทพฯ : ธรรมศาสตร์.

รอง ศยามานนท์, ดำเนิน เลขาภุล และวิลาวงศ์ นพรัตน์. (2515). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์.

พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี.

ราชบัณฑิตสถาน. (2525). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2558). ท华รวดีในอีสาน. กรุงเทพฯ : มติชน.

วิภาวดี วิภาวดี. (2526). “บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม”. สารสารแพนที่ฉบับพิเศษครบรอบ 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์. กรกฎาคม 2524-มิถุนายน 2526.

วิริยา อุทธิเสน. (2546). การศึกษาคติความเชื่อของชุมชนโบราณสมัยท华รวดีในลุ่มแม่น้ำชี ตอนกลาง กรณีศึกษาพระพิมพ์ดินเผา. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วีโอล์ฟ ชีวาสุขถาวร. (2561). ประวัติศาสตร์สถานปัตยกรรมไทย : พัฒนาการ แนวความคิด และการคลีเคลียรูปแบบ. ขอนแก่น : เพ็ญพรินติ้ง จำกัด.

ศรีศักร วัลลีไกเดม. (2512). “โครงสร้างสมัยโบราณ” ใน โบราณคดีครราชาสีมา. พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์.

———. (2533). แหล่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : มติชน.

ศานติ ภักดีคำ. (2516). “เส้นทางโบราณจากกรุงเทพฯ สู่เวียงจันทน์ในหลักฐานประวัติศาสตร์และโบราณคดี” สารสารคดีปัจจุบันธรรม. 39(1) มกราคม-เมษายน 2561.

สมคิด จิระทัศนากุล. (2546). คติ สัญลักษณ์ และความหมายของชุมประตุ-หน้าต่างไทย. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการพัฒนารัฐบาลด้วยวัฒนธรรม.

สมคิด จิระทัศนากุล. (2554). รู้เรื่อง วัด วิหาร โบสถ์ เจดีย์ พุทธสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ :

นิวเชียมเพรส.

สมภพ ภิรมย์. (2516). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชนัตรมงคล. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.

สมิทธิ ศิริภัทร. (2538). “การศึกษาสถาปัตยกรรมของเมืองนครจำปาศรี” ใน พัฒนาการของรัฐ ในประเทศไทยจากหลักฐานทางโบราณคดี เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ระดับชาติฝรั่งเศส-ไทย ครั้งที่ 3 วันที่ 11-13 วันที่ 11-13 วันมีนาคม 2538. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมเดช ลีلامโนนธรรม. (2543). “กำแพงเมืองนครราชสีมา รายงานการขุดแต่งสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ 1 นครราชสีมา” ศิลปากร. 43(5) กันยายน-ตุลาคม.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2499). มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย. พระนคร : โรงพิมพ์กรมอุทกศาสตร์.

———. (2507). ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 14 (ภาคที่ 22-25). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศราনุวัตติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2505). สารสนเทศ เล่ม 8. กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา.

สมเด็จพระพนรัตน์. (2515). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน นครหลวงกรุงเทพ. ชลบุรี : โพธิ์สามต้นการพิมพ์.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2531). วินัยมุข เล่ม 3. กรุงเทพฯ : มหามหาวิทยาลัย

สันติ เล็กสุขุม. (2533). งานช่างไทยโบราณ ศัพท์ช่าง และข้อคิดเกี่ยวกับงานช่างศิลป์ไทย. กรุงเทพ : มติชน.

———. (2535). เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มติชน.

———. (2542). ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

———. (2560). วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : มติชน.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2548). โкорาชของเรา. กรุงเทพฯ : มติชน.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2511). สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., “พระพุทธรูปนาคปรกศิลป์ ที่ค้นพบใหม่ในศิลปะทวารวดี” ใน โบราณคดีนครราชสีมา. พระนคร : คณะโบราณคดี.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2515). ประติมากรรมขอม. พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์.

- . (2538). ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑ์ติง เชนเดอร์.
- สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. (2543). ลำดับกษัตริย์ลาว. อุบลราชธานี : สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8.
- สุวิทย์ ธีราศรัต. (2557). ประวัติศาสตร์อิสาน. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
- เสนอ นิตเดช. (2541). ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครราชสีมา. (2524). ของดีโคราช เล่ม 1 สาขามนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- อนุมานราชอน, พระยา. (2503). เรื่องเจดีย์. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- อมรวงศ์วิจิตร, หม่อม. (2512). “ตำนานเมืองครจำปาศักดิ์” ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43 (ประชุมพงศาวดาร ภาค 69-70). กรุงเทพฯ. ครุสภาก.
- อานันท์ เรืองกัญจนวิทย์. (2545). การออกแบบพระราชสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี สมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2173-2310). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพมหานคร.
- อุทัย เทพสิทธา. (2509). ความเป็นมาของไทย-ลาว. พระนคร : โรงพิมพ์สาสนสารค.
- อุบลศรี อรรถพันธุ์. (2524). การชำระพระราชพงศาวดารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา. วิทยานิพนธ์ (อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้)) มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บรรณานุกรม

- กรรมการศาสนา. (2525). ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร เล่ม 1. กรุงเทพฯ : กรมศาสนา.
- . (2526). ประวัติวัดสำคัญทางพุทธศาสนาตอน 3. กรุงเทพฯ : กรมศาสนา.
- กรมศิลปากร. (2505). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- . (2511). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 21 (ภาคที่ 35 และ 36). กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- . (2512). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 39 (ภาคที่ 64 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทน์มาศ (เจม). กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- . (2516). พระราชนพงศาวดาร ฉบับพระราชทัตถเลขา กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- . (2527). ศิลารักษ์หลักที่ 1 จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- . (2558). ปกินกะศิลปวัฒนธรรม เล่ม 21. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย. (2542). วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดนครราชสีมา.
- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. (ม.บ.ป.). เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้มเอกสารกระทรวงมหาดไทย ที่ ม.46/1 เรื่อง “หนังสือราชการของมหาดไทยบอกข้าหลวงเมืองนครราชสีหมา.
- กุลพันธุ์ จันทร์โพธิ์ศรี. (ม.บ.ป.). ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ของประติมารมสำริดจากบ้านฝ่ายตำบลไทยสามัคคี อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์.
- ชีรัตน์ ไรวรัตน์วัฒน์. (2532). ความสำคัญทางการเมืองของเมืองนครราชสีมา : บทบาทของเจ้าเมืองตระกูล ณ ราชสีมา ระหว่าง พ.ศ.2325-2388. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร.
- คลอริช เวลส์. (2519). การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ แปลโดยกาญจน์ สมเกียรติกุล และยุพา ชมจันทร์. พระนคร : โครงการทำรายสั่งคอมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสั่งคอมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- เจ้าพระยาทิพารวงษ์ และสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชนพงศาวดาร กรุรัตน์โกลินทร์ เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.

จาฤณี อินเดีย. (2533). โนส์และวิหารในประเทศไทยในวัฒนาการพุทธสถานไทย.

กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

เจ้าพระยาทิพกรวงศ์มหาโกษาอธิบดี (ข้า บุนนาค). (2538). พระราชนคราภรณ์กรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ 3. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

เจ้าพระยาทิพกรวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2505).

พระราชนคราภรณ์กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1. กรุงเทพฯ :
ศลัลวิทยา.

จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. (ม.ป.ป.) “พระอุโบสถและพระวิหารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกสมัยอยุธยา
ตอนปลาย พ.ศ.2199-2300” บทความในวารสาร หน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์
สถาปัตยกรรมสถาปัตยกรรมไทย.

———. (2548). รายงานวิจัยเรื่อง พระอุโบสถแบบอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2199-2310)
ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. มาตรฐาน : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
ผังเมืองและนิยมศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

“จดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันท์” (2469). พะนนคร : โสภณพิพ الرحمنการ.

ชวลิต อธิปัตยกุล. (2555). แผนผังและรูปแบบอุโบสถในประเทศไทยกับความโถงใจในสิมอีสาน.
มหาสารคาม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

โซธิ กัลยานมิตร. (2539). สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม.

———. (2518). พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวนেื่อง. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
อนกฤต ลอสุวรรณ. (2546). การศึกษาติดความเชื่อของชุมชนโบราณสมัยทวารวดี ชุมชนลุ่ม
แม่น้ำแม่กลองและท่าจีน กรณีพระพิมพ์. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชา^๑
โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ธีระชัย บุญมาธรรม. (2536). ประวัติศาสตร์สังคมอีสานตอนบน พ.ศ.2318-2450. มาตรฐาน :
คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.

ฐานกรรณ์ เครือระย้า. (2560). “อุทกสีมา : วิัฒนาการแพชนานลู่อุโบสถกลางน้ำในวัฒนธรรม
ล้านนา” ใน วารสาร หน้าจั่ว. 32 (2017) : มกราคม - จันวาคม 2560.

นภสิทธิ์ บุญล้อม. (2548). รายงานการขุดแต่งบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถานอุโบสถวัด
หมื่นໄวย ตำบลหมื่นໄวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ปีงบประมาณ 2548.

สำนักงานศิลปกรที่ 12 นครราชสีมา.

นิติพันธุ์ ศิริทรัพย์. (2524). พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดีที่นครปฐม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นิราศเวียงจันทร์” (2544). กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

น.ณ.ปaganน้า. (2543). หน้าบัน เอกลักษณ์ศิลปสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

ปัทมา วิชิตจรูญ. (2543). การศึกษาแผนผังวัดสมัยอยุธยาในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปิยมาศ สุขพับพลา (2546). การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมพระราชวังหลวงรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว : กรณีศึกษาวัดเทพธิดารามวรวิหาร วัดราช

นัดารามวรวิหาร วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิต

วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เบี่ยม บุญยะโชค. (2513). “การสร้างโบสถ์และอาสนิสงค์การสร้าง” ใน ประมวลหลักไหรศาสตร์ กับมูลเหตุของศาสตร์และพิธีกรรมโทร. พระนคร : เกษมบรรณกิจ.

“ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4 (ประชุมพงศาวดาร ภาค 4 ตอนปลาย และ ภาค 5)” (2506).

พระนคร : ครุสภा.

ประวัติศาสตร์ ชีวิชัย. (2559). วัดร้างในบางกอก. กรุงเทพ : มติชน.

ประมวล เหมพงษ์พันธ์. (2546). ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา :

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา.

ประเสริฐ ณ นคร. (2514). “ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย.” ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์

ไทยและเรื่องของเกลือ (ไม่) เด็ม พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายบุญเรือง ณ นคร ณ เมรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุบางเขน วันที่ 31 ตุลาคม

พ.ศ. 2514. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย.

ปรีชาวุฒิ อภิรัติ. (2548). “ใบเสมาวัดบึง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา” ศิลปศาสตร์

มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2548.

พasu อนตราุธ. (2543). รายงานการขุดค้นเมืองพ้าแಡดสงยาง. นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

———. (2543). รายงานการขุดค้นเมืองโบราณพ้าแಡดสงยาง อำเภอคลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์. นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

“พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน นครหลวงกรุงเทพ” (2515). ชนบุรี : โรงพิมพ์โพธิ์สามตันการพิมพ์.

พงษ์ศักดิ์ นิลวรรณ. (2560). เอกสารประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.

พระราช สินสวัสดิ์. (2521). ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเวียงจันทน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2367-2370. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และฉลวย จาภูวนานนท์. (2532). “พระพิมพ์ดินเผาวัดครโภราลพบุรี”. ศิลปากร. 32(6) มกราคม-กุมภาพันธ์ 2532,

พระธรรมปฏิภาณ (ป.อ.ปยุตโต). (2539). จาริกบัญชาธิกรณ์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2516). พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชนัดดาเล่ม 2. กรุงเทพฯ ; คลังวิทยา.

พระพรหมเทวนุเคราะห์, เจ้า แลราชวงศ์เมืองนครจำปาศักดิ์. (ม.ป.ป.). “ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์” ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43 (ประชุมพงศาวดาร ภาค 69-70). กรุงเทพฯ : ครุสภ.

“พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทน์นุนศ (เจิม). ใน ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 38” (2512). ม.ป.ท. : ม.ป.ป.

“พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ใน คำให้การกรุงเก่า คำให้การชุนหลวงหารัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ” (2517). ม.ป.ท. : ม.ป.ป.

“พระยาโบราณราชธานินทร์, เรื่องกรุงเก่า ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 37” (2512). ม.ป.ท. : ม.ป.ป.

- พิทยา บุนนาค. (2551). เสมา สีมา : หลักสีมาในศิลปะไทยสมัยอยุธยาช่วงหลังเสียกรุง
ครั้งแรกถึงครั้งหลังและกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติ.
- เพ็ชร์ปานี, พระยา. (2547). จดหมายเหตุเรื่องมณฑลนครราชสีมา. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณ
พิพ্রแรมนagar.
- มยุรี วีรประเสริฐ. (2545). “หลักฐานทางประวัติศาสตร์และหลักฐานโบราณคดีในประเทศไทย”
ใน สว่าง.เลิศฤทธิ์โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือครูสังคมศึกษา.
- มานพ ถาวรัตน์สกุล. (2536). ชุมนางอยุธยา. กรุงเทพฯ : ธรรมศาสตร์.
รอง ศยามานนท์, ดำเนิน เลขาภุล และวิลาสวัสดิ์ นพรัตน์. (2515). ประวัติศาสตร์ไทยสมัย
กรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์.
พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี.
- ราชบัณฑิตสถาน. (2525). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2558). ทวารวดีในอีสาน. กรุงเทพฯ : มติชน.
วิภาควุฒิ พระ. (2526). “บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม”. วารสารแผนที่
ฉบับพิเศษครบรอบ 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์. กรกฎาคม 2524-มิถุนายน 2526.
- วิริยา อุทธิเสน. (2546). การศึกษาติดความเชื่อของชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในลุ่มแม่น้ำชี
ตอนกลาง กรณีศึกษาพระพิมพ์ดินเผา. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วีโรวน์ ชีวสุขลาภ. (2561). ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย : พัฒนาการ แนวความคิด และ
การคลี่คลายรูปแบบ. ขอนแก่น : เพญพรินติ้ง จำกัด.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2512). “โครงสร้างโบราณ” ใน โบราณคดีนครราชสีมา. พระนคร :
กรุงสยามการพิมพ์.
- . (2533). แหล่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ศานติ ภักดีคำ. (2516). “เส้นทางโบราณจากกรุงเทพฯ สู่เวียงจันทน์ในหลักฐานประวัติศาสตร์และ
โบราณคดี” วารสารศิลปวัฒนธรรม. 39(1) มกราคม-เมษายน 2561.
- สมคิด จิระทัศนากุล. (2546). คติ สัญลักษณ์ และความหมายของซุ้มประตู-หน้าต่างไทย.
กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมคิด จิระทัศนະกุล. (2554). รู้เรื่อง วัด วิหาร โบสถ์ เจดีย์ พุทธสถานปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส.

สมgap พิริมย์. (2516). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชนักดิ้น. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.

สมิทธิ ศิริภัทร. (2538). “การศึกษาสถานปัตยกรรมของเมืองนครจำปาศรี” ใน พัฒนาการของรัฐ ในประเทศไทยจากหลักฐานทางโบราณคดี เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ระดับชาติผ่องเศส-ไทย ครั้งที่ 3 วันที่ 11-13 ธันวาคม 2538. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมเดช ลีลา�โนนธรรม. (2543). “กำแพงเมืองนครราชสีมา รายงานการขุดแต่งสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ 1 นครราชสีมา” ศิลปากร. 43(5) กันยายน-ตุลาคม.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2499). มูลเหตุแห่งการสร้างวัดใน ประเทศไทย. พระนคร : โรงพิมพ์กรมอุทกศาสตร์.

———. (2507). ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 14 (ภาคที่ 22-25). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศราনุวัตติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2505). สารสนเทศ เล่ม 8. กรุงเทพฯ : แพร์พิทยา.

สมเด็จพระพนรัตน์. (2515). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน นครหลวงกรุงเทพ. อนบุรี : โพธิ์สามตันการพิมพ์.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2531). วินัยมุข เล่ม 3. กรุงเทพฯ : มหามหากรุณาธิคุณ.

สันติ เล็กสุขุม. (2533). งานช่างไทยโบราณ ศัพท์ช่าง และข้อคิดเกี่ยวกับงานช่างศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : มติชน.

———. (2535). เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มติชน.

———. (2542). ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

———. (2560). วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : มติชน.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2548). โкорาชของเรา. กรุงเทพฯ : มติชน.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2511). สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., “พระพุทธอรูปนาคปรกศิลป์ ที่ค้นพบใหม่ในศิลปะทวารวดี” ใน โบราณคดีนครราชสีมา. พระนคร : คณะโบราณคดี.

- สุวัทธิดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2515). ประติมกรรມขอม. พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์.
- . (2538). ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : พิษณุศพร์นท์ติ้ง เชนเดอร์.
- สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. (2543). ลำดับกษัตริย์ลาว. อุบลราชธานี : สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8.
- สุวิทย์ ชีรศาสวัต. (2557). ประวัติศาสตร์อิสาน. ขอนแก่น : คณะกรรมการวิจัยและส่งเสริมศึกษาศาสตร์และสังคมศาสตร์
- เสนอ นิลเดช. (2541). ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครราชสีมา. (2524). ของดีโคราช เล่ม 1 สาขามนุษยศาสตร์.
กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- อนุมานราชชนน, พระยา. (2503). เรื่องเจตี. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- อมรวงศ์วิจิตร, หม่อม. (2512). “ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์” ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43
(ประชุมพงศาวดาร ภาค 69-70). กรุงเทพฯ. คุรุสภา.
- อานันท์ เรืองกานจนวิทย์. (2545). การออกแบบพระอุโบสถและพระวิหารแบบไทยประเพณี
สมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2173-2310). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศิลปสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพมหานคร.
- อุทัย เทพสิทธา. (2509). ความเป็นมาของไทย-ลาว. พระนคร : โรงพิมพ์สารสนเทศ.
- อุบลศรี อรรถพันธุ. (2524). การชำระพระราชพงศาวดารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
พิรุฬหpa, วิทยานิพนธ์ (อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้) มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.